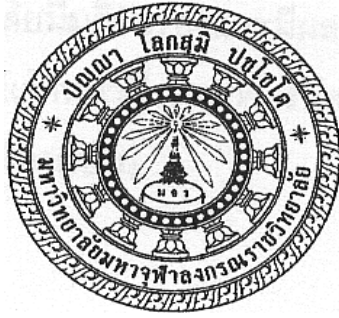

รายงานการวิจัย

เรื่อง

พุทธศิลป์ในอาเซียน: เส้นทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลง
ในยุคโลกาภิวัตน์

The Buddhist Art in ASEAN Community: History and
Changes in The Age of Globalization

โดย

พระมหาเสรีชน นริสโร (พันธ์ประโคน)

ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ

ดร.ชมกร เศรษฐบุตร

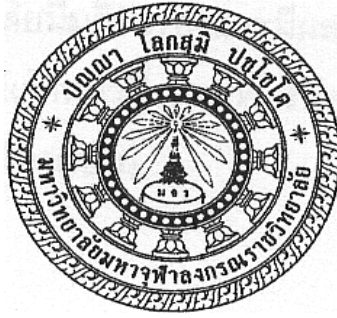
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610757113

รายงานการวิจัย

เรื่อง

พุทธศิลปะในอาเซียน: เส้นทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลง
ในยุคโลกาภิวัตน์

The Buddhist Art in ASEAN Community: History and
Changes in The Age of Globalization

โดย

พระมหาเสรีชน นริสสโร (พันธ์ประโคน)

ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ

ดร.ชมกร เศรษฐบุตร์

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

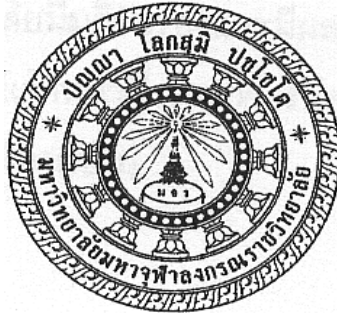
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610757113

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Buddhist Art in ASEAN Community: History and Changes in The Age of Globalization

By

Phramaha Serichon Narissaro (Phanprakhon)

Dr. Chayaporn Sukprasert

Dr. Chommakorn Sethabutre

Buddhist Research Institute

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2557

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610757113

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	พุทธศิลปะในอาเซียน: เส้นทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์
ผู้วิจัย:	พระมหาเสรีชน นริสโร (พันธฺ์ประโคน) ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ และ ดร.ชมกร เศรษฐบุตร
ส่วนงาน:	สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๗
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและการสร้างสรรค์พุทธศิลปะของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน (๒) ศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน และ (๓) วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพคือการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย มุ่งเน้นศึกษาในประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาจำนวน ๕ ประเทศ ได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย และประเทศที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ อินโดนีเซีย

ผลการวิจัยพบว่า

(๑) พระพุทธศาสนาในกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียนได้รับอิทธิพลประเพณี วัฒนธรรมจากอินเดียและจีนโดยผ่านเส้นทางการค้าและมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนต่างๆ พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในการเกิดชุมชนเมือง และวางรากฐานของชุมชนเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

(๒) มรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนในท้องถิ่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อาทิ งานทำบุญตักบาตรถวายเพล ประเพณีการสืบทอดของชาวภาคเหนือของประเทศไทย ประเพณีการรับบัวโยนบัว การบูชารอยพระพุทธรูปของชาวภาคกลางของประเทศไทย วันรตนน้ำตันโพธิ์ของประเทศพม่า การทำวัตรเช้าเย็นและการขอพรอย่างสม่ำเสมอทุกวัน ณ เจดีย์ชเวดากอง ของชาวพม่า การตักบาตรข้าวเหนียวของชาวหลวงพระบาง

คุณค่าของพุทธศิลป์ในทุกประเทศเป็นเช่นเดียวกันคือ ๑. เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ๒. เป็นเครื่องระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย ๓. เป็นการบันทึกหรือเล่าประวัติความเป็นมาขององค์พระศาสดา ๔. เป็นแหล่งเก็บรวบรวมหลักพระธรรมวินัย หลักคำสั่งสอน ๕. วัด อาราม เป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ ทั้งเป็นที่รวบรวมศิลปะอีกด้วย

Research Title: The Buddhist Art in ASEAN Community :
History and Changes in The Age of
Globalization

Researchers: Phramaha Serichon Narissaro
(Phanprakhon)
Dr. Chayaporn Sukprasert and
Miss Chommakorn Sethabutre

Department: Buddhist Research Institute
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2557/2015

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The purposes of this study were (1) to study the history of Buddhism and innovative Buddhist art in the ASEAN economic community (2) to study the relationship of art, culture, traditions and social values influenced by Buddhist art towards the ASEAN community, and (3) to analyze the problem, obstacles and changes in the management of various Buddhist art in globalization. This qualitative research is to study the documents, interviews and focus group on education in the country where most citizens are Buddhism including Burma, Laos, Cambodia, Viet Nam and Thailand and the related country, Indonesia.

Results of the research :

(1) Buddhism in ASEAN countries have been influenced by Chinese and Indian culture and tradition through trade and cultural exchange between the various groups of people. Buddhism has a role in the occurrence of urban community and the foundations of the urban community in Southeast Asia,

(2) Local cultural heritage has unique identity, i.e., Offering by drawing lots (Tan Kuay Salak); Performing a long life ceremony in northern part of Thailand; Footprint worship in Central of Thailand; Bodhi tree watering day in Myanmar; Praying in the morning and evening regularly everyday at Shwedagon Pagoda; Do almsgiving with sticky rice in Luang Prabang.

The value of the Buddhist art in every country is the same, namely 1. The symbolic or representative of the Buddha. 2. Reminding of the Triple Gem. 3. Describe Buddha chronicle. 4. Containing Buddhism discipline and doctrine. 5. Monastery as the residence of priest and also art collection.

(3) The decay of Buddhist art have been caused by time, people, nature, animals and plants, including commercial activities as well as disrespect Buddha image.

Management of Buddhist art in the flows of globalization that is very efficiency, for example, Borobudur in Indonesia, despite being a Muslim country, government has no policy discriminate against other religious art. They realize the value and count as part of their own prosperous history, world heritage and above all enhance the contribution of the tourism industry of Indonesia towards country's gross domestic product (GDP).

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้

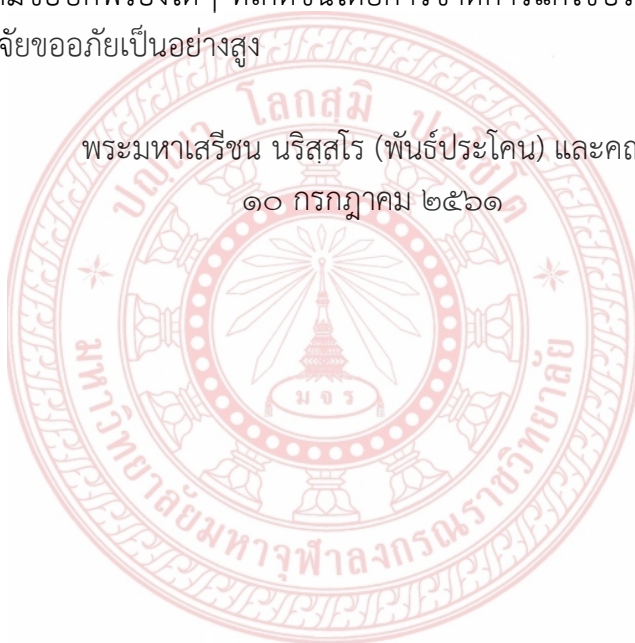
ขอขอบคุณคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างมากในการวิจัย

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณเจ้าของผลงานทางวิชาการทั้งหมด และผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลสำคัญทุกท่านที่เป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลสำหรับการวิจัย

หากมีข้อบกพร่องใดๆ ที่เกิดขึ้นโดยการขาดการแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้องโดยไม่มีเจตนา คณะผู้วิจัยขออภัยเป็นอย่างสูง

พระมหาเสรีชน นริสสุโร (พันธ์ประโคน) และคณะ

๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๔
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๔
๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย	๑๕
บทที่ ๒ พุทธศาสนา พุทธศิลป์ และการสร้างสรรค์ของพุทธศิลปะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	๑๖
๒.๑ พุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	๑๖
๒.๑.๑ ประวัติศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	๑๖
๒.๑.๒ ปฐมบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	๒๐
๒.๒ พุทธศิลป์และการสร้างสรรค์ของพุทธศิลปะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้..	๔๓
๒.๒.๑ ความหมายและคุณค่าของพุทธศิลป์.....	๔๓
๒.๒.๒ ต้นกำเนิดศิลปะในประเทศอินเดีย.....	๔๔
๒.๒.๓ การไหลของศิลปะจากอินเดียสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	๔๕
๒.๒.๔ พุทธศิลป์ในประเทศไทย.....	๔๕
๒.๒.๕ พุทธศิลป์ในประเทศพม่า.....	๕๖
๒.๒.๖ พุทธศิลป์ในประเทศลาว.....	๖๐
๒.๒.๗ พุทธศิลป์ในประเทศเวียดนาม.....	๖๑
๒.๒.๘ พุทธศิลป์ในประเทศกัมพูชา.....	๖๒
๒.๓ เส้นทางประวัติศาสตร์ของพุทธศิลปะในอาเซียน	๖๔

บทที่ ๓ ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ ด้านวัฒนธรรมและประเพณี การสร้างคุณค่าทาง สังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน.....	๗๖
๓.๑ ความสัมพันธ์ของพุทธศิลป์ที่มีต่อประชาชนด้านวัฒนธรรมและประเพณี.....	๗๖
๓.๑.๑ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศไทย.....	๗๗
๓.๑.๒ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศพม่า.....	๘๒
๓.๑.๓ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศลาว.....	๘๓
๓.๑.๔ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศเวียดนาม.....	๘๕
๓.๑.๕ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศกัมพูชา.....	๑๐๒
บทที่ ๔ ปัญหาและอุปสรรคและการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนใน กระแสโลกาภิวัตน์.....	๑๑๑
๔.๑ แนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการ.....	๑๑๑
๔.๒ คุณค่าหรือความสำคัญของพุทธศิลป์.....	๑๑๙
๔.๓ ปัญหาและอุปสรรคการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียน.....	๑๒๐
๔.๔ การอนุรักษ์ทรัพยากรทางโบราณคดี.....	๑๒๗
๔.๕ แนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการโบราณสถานของไทย.....	๑๒๘
๔.๖ เสื่อมสลายของพุทธศิลป์เนื่องจากกระทำของคน.....	๑๓๐
๔.๗ การแก้ไขปัญหาการทำลายพุทธศิลป์.....	๑๔๒
๔.๘ การจัดการและการอนุรักษ์พุทธศิลปะของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์.....	๑๖๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๖๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๖๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๖๙
บรรณานุกรม.....	๑๗๑
ภาคผนวก	
ก.บทความวิจัย.....	๑๗๓
ข.กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๘๘
ค.ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการ มาและผลที่ได้รับของโครงการ	๑๘๙
ง.หนังสือสัมภาษณ์.....	๑๙๔
จ.รูปภาพกิจกรรมที่ดำเนินการวิจัย	๑๙๖
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๐๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งในศาสนาสำคัญของโลก ศาสดาของพระพุทธศาสนาคือเจ้าชายสิทธัตถะ แห่งแคว้นมคธ ในประเทศอินเดียโบราณ พระองค์ทรงสละราชสมบัติเข้าสู่ครุฑของสมณเพศเมื่อมีพระชนมายุเพียง ๒๙ พรรษา ตลอดเวลา ๖ ปีต่อจากนั้นได้ทรงบำเพ็ญเพียร และได้ทรงบรรลุถึงแก่นของสัจธรรม ๔ ประการ คืออริยสัจ ๔ อันเป็นสภาวะของการตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนอันประเสริฐนั้นแก่เวไนยสัตว์ต่อมาเป็นเวลา ๔๕ ปี จึงเสด็จสู่มหาปรินิพพาน การประกาศพระธรรมครั้งแรกของพระองค์เป็นการประทานโอวาทแก่ปัญจวัคคีย์ ต่อมาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์จึงแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวางโดยมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา ภายหลังพุทธปรินิพพานพุทธบริษัทต้องการน้อมระลึกถึงพระพุทธรูปของพระองค์และปรารถนาที่จะแสดงความเคารพสักการะบูชาดังท่านพระอานนท์ทูลถามพระพุทธองค์^๑ พระพุทธองค์ตรัสถึงสังเวชนียสถาน^๒ คือสถานที่ประสูติตรัสรู้แสดงปฐมเทศนาและปรินิพพานเป็นสถานที่ระลึกถึงพระพุทธองค์ภายหลังมีพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุแห่งเรียกว่า “ธาตุเจดีย์” เป็นสถานที่เคารพสักการะบูชาของพุทธบริษัทสิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า “พุทธสถาน” คงได้รับการดูแลรักษาการทูลบารุงและการประดับประดาเพื่อให้เกิดความเลื่อมใสตามแนวคิดและจิตนาการของพุทธบริษัทต่อมาก็พัฒนาการมาเป็นงานศิลปกรรมของพระพุทธศาสนารวมเรียกว่า “พุทธศิลป์หรือพุทธศิลปะ”^๓

พุทธศิลป์เป็นการสร้างสรรค์ขึ้นตามความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาขณะนั้น ชมพูทวีปยังไม่นิยมการสร้างรูปเคารพจึงปรากฏแต่รูปอื่นเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา เช่นธรรมจักรดอกบัวรูปฉัตรรูปโคมรูปบัลลังก์กว้างครั้งถึงการสังคายนาครั้งที่ ๓ ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๘ พระเจ้าอโศก (ธรรมาโศกราช) มหาราชของอินเดียโบราณได้ทรงส่งพระโสณะและพระอุตตระ เข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกที่สำคัญของพุทธศาสนา มีพระประสงค์จะให้พุทธศาสนาแพร่หลายมาสู่ดินแดนต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรของพระองค์

^๑ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๕๐/๒๐๒.

^๒ สมพรไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

^๓ เสถียรโพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (ฉบับมุขปาฐะภาค ๑), (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยราชภัฏ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๘.

อารยธรรมอินเดียที่แพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาเป็นแรงบันดาลใจของพัฒนาการทางด้านศิลปะในภูมิภาคนี้ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา^๕ พุทธศิลปะ จึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญทางพุทธศาสนา อีกทั้งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ทำความดี และประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อความสุขที่แท้จริงของชีวิตตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จึงได้มีการสร้างพุทธศิลปะขึ้น

การศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียนสอดคล้องกับ "เสาประชาคมหลักรวม ๓ เสา" ได้แก่ ประชาคมความมั่นคงอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมสังคม-วัฒนธรรมอาเซียน โดยเฉพาะในด้านพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เป็นที่ทราบกันว่า มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานในดินแดนแห่งประชาคมอาเซียนหรือสุวรรณภูมิแห่งนี้มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมายในเกือบทุกประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม หรือแม้แต่ในอินโดนีเซีย ที่ยังมีหลักฐานการก่อสร้างศาสนสถานที่สำคัญอย่างมากมาย ประชากรประมาณ ๑๕๐ ล้านคนในประเทศเหล่านี้ (ไทย ๖๐ ล้านคน พม่า ๕๐ ล้านคน ลาว ๓ ล้านคน กัมพูชา ๕-๘ ล้านคน เวียดนาม ๓๐ ล้านคน) ยังคงนับถือพุทธศาสนาและมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพุทธศาสนาที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรมความรุ่งเรืองของประชาคมอาเซียนภายใต้แนวคิดสังคมแห่งสันติภาพและภราดรภาพโดยในกลุ่มประเทศที่นับถือพุทธศาสนานั้น ยังคงมีการติดต่อสร้างความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง มีการส่งเสริมการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา มีการประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อการพัฒนาสังคม มีการดำเนินการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางเพื่ออำนวยความสะดวกแก่มหาชนชาวอาเซียนมากยิ่งขึ้น เช่น มีการจัดประชุมสุดยอดผู้นำพุทธศาสนาแห่งโลก (World Buddhist Summit) มีการจัดการประชุมในวันสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชาในระดับโลก เป็นต้น ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่ผู้ที่เกี่ยวข้องทางพระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ได้มาพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแสวงหาแนวทางเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและความสงบสุขของประชาคมนอกจากนี้ในระดับประชาชนก็ยังคงมีการติดต่อร่วมประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาของประชาชนทั้งในระดับทวิภาคีและในระดับพหุภาคี

อนึ่ง ในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคและในประชาคมอาเซียนนั้น ถือว่าเป็นการดำเนินนโยบายต่างประเทศส่วนที่สำคัญที่สุดของไทยมาอย่างต่อเนื่องเนื่องจากมีปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดโดยในระยะที่ผ่านมาไทยได้มุ่งเน้นด้านการเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา กับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างมีบูรณาการเชิงยุทธศาสตร์กับการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวมของไทยผ่านกรอบความร่วมมือที่สำคัญ เช่น แผนงานการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater

^๕ ไซศรี ศรีอรุณ, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๑.

Mekong Subregion Economic Cooperation Program: GMS) และยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี-เจ้าพระยา-แม่น้ำโขง (Ayeyawaddy-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy: ACMECS) เป็นต้น กรอบความร่วมมือระดับอนุภูมิภาคดังกล่าวเป็นกลไกและพื้นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนความร่วมมือในภูมิภาคอาเซียนโดยทำให้อาเซียนมีความเชื่อมโยงระหว่างกันมากขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ภายใต้แนวคิดความเป็น “สิบชาติ หนึ่งอาเซียน” สำหรับรัฐบาลไทยได้เสนอแนวคิดการสร้างการเชื่อมโยงระหว่างกันให้อาเซียนและต่อมาผู้นำอาเซียนในคราวการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ ๑๗ในเดือนตุลาคม๒๕๕๓ณกรุงฮานอยสาธารณรัฐเวียดนามได้ให้การรับรองแผนแม่บทด้วยความเชื่อมโยงระหว่างกันให้อาเซียนที่มีเป้าหมายแนวทางและกำหนดเวลาการดำเนินงานที่ชัดเจนรวมทั้งการพัฒนาการระดมทุนสำหรับโครงการด้านโครงสร้างพื้นฐานซึ่งการผลักดันการดำเนินงานตามแผนแม่บทดังกล่าวจะก่อให้เกิดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจลดช่องว่างในการพัฒนาส่งเสริมการกระจายความเจริญให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ห่างไกลและให้มีการพัฒนาอย่างเท่าเทียมรวมทั้งส่งเสริมประชาคมอาเซียนที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลางและเสริมสร้างความรู้สึกของการมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกัน

จากที่กล่าวในตอนต้นจะเห็นได้ว่า ๑) ประชาคมอาเซียนมีกระบวนการสร้างความร่วมมือระหว่างกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเพื่อความเป็นหนึ่งของประชาคมเพิ่มมากขึ้น ๒) จากประวัติศาสตร์ที่มามองเห็นได้ว่าในประชาคมอาเซียนนั้นมีหลายประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ผูกพันกับพุทธศาสนา มีการสร้างความร่วมมือทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ๓) การเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่จะส่งผลต่อพุทธศาสนาวัฒนธรรม และศิลปะในประชาคมอาเซียนอย่างไร รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์กับศาสนาต่างๆ ในทิศทางที่เหมาะสม ๔) ยังขาดการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึกเกี่ยวกับพุทธศาสนาวัฒนธรรม และการจัดการด้านพุทธศิลปะในแต่ละประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เช่น ไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม รวมไปถึงการวิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางของพุทธศาสนากับกระบวนการจัดการด้านพุทธศิลปะในประชาคมอาเซียน โดยเฉพาะการใช้ศิลปะในการสร้างความสัมพันธ์และการจัดการเพื่อเข้าสู่การเป็นมรดกโลกและการจัดการอนุรักษ์ที่เหมาะสม

ดังนั้น คณะผู้วิจัย ในฐานะหน่วยงานที่ทำการศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านพุทธศาสนา จึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของการสร้างสรรค์พุทธศิลปะ ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะ รวมไปถึงการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะในกระแสโลกาภิวัตน์ของประเทศในประชาคมอาเซียน โดยมุ่งเน้นประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย ทั้งนี้ เพื่อสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลปะของประชาคมอาเซียน และการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างศาสนาของประเทศต่างๆ อันจะเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียนสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและการสร้างสรรค์พุทธศิลปะของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน
- ๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน
- ๓) เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑) พระพุทธศาสนาและการสร้างสรรค์พุทธศิลปะของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียนมีประวัติความเป็นมาอย่างไร
- ๒) ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียนเป็นอย่างไร
- ๓) ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งเน้นการศึกษาในมิติต่างๆ คือ

- ๑) ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและการสร้างสรรค์พุทธศิลปะในแต่ละประเทศ
- ๒) วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม คือ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าของสังคมของพุทธศิลปะในแต่ละประเทศ
- ๓) สภาพการณ์และกระบวนการจัดการพุทธศิลปะของแต่ละประเทศ
- ๔) ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชน และการจัดการในประเทศนั้นๆ
- ๕) การวิเคราะห์ถึงกระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมของประชาชนและการวิเคราะห์ถึงแนวโน้มและทิศทางการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะในกระแสโลกาภิวัตน์ในกลุ่มประชาคมอาเซียน

ขอบเขตด้านพื้นที่ มุ่งเน้นประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา จำนวน ๕ ประเทศ ได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทยนอกจากนี้ยังศึกษาประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนากับประเทศในประชาคมอาเซียนที่เหลือ ได้แก่ อินโดนีเซีย

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึก มุ่งเน้นการสัมภาษณ์ ผู้บริหารภาครัฐ ตัวแทนคณะสงฆ์ และองค์กรที่ทำงานด้านพุทธศาสนาในแต่ละประเทศจำนวน ๕ ประเทศ จำนวน ๒๐ ราย เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา การสร้างสรรค์พุทธศิลปะให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม กระบวนการจัดการ การเสริมสร้าง

ความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา และการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับศาสนาอื่นๆ ตลอดจนถึง
แนวโน้มและทิศทางของการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียน

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลปกรรมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และ
สถาปัตยกรรมเพื่ออิงหรือสื่อถึงคำสอนในพระพุทธศาสนา

อาเซียน หมายถึง สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ถูกก่อตั้งขึ้นโดย
มีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างประเทศในภูมิภาค อำนวยไว้ซึ่ง
สันติภาพ เสถียรภาพและความมั่นคงทางการเมือง สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทางด้าน
เศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม และวัฒนธรรมการกีดกันอยู่ดีของประชาชนบนพื้นฐานความเสมอ
ภาค และผลประโยชน์ร่วมกันของประเทศสมาชิก ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วยประเทศไทย พม่า
ลาวกัมพูชาเวียดนาม และอินโดนีเซีย

ประวัติศาสตร์ หมายถึง เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในอดีตและสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำ
หรือสร้างแนวความคิดไว้ทั้งหมด เป็นสิ่งที่ได้จากการสืบสวน ค้นคว้า แสวงหาหลักฐานมา
รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นทั้งด้านความเป็นมา วัฒนธรรมและกระบวนการจัดการพุทธศิลปะ

การเปลี่ยนแปลง หมายถึง การทำให้สิ่งต่างๆ เปลี่ยนไปจากสิ่งที่เป็นอยู่เดิม ไม่
เจาะจงว่าเป็นแบบวิธีใด ไม่เจาะจงทิศทาง ซึ่งส่วนมากการเปลี่ยนแปลงจะเกี่ยวข้องกับการ
พัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นต้น

ยุคโลกาภิวัตน์ หมายถึง ยุคสมัยการแพร่กระจายเชื่อมโยงถึงกันทั่วโลกของข้อมูล
ข่าวสารประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ส่วนใดสามารถรับรู้และรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่าง
รวดเร็วอันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ การสื่อสารคมนาคมที่รวดเร็ว

๑.๖ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา วัฒนธรรมและกระบวนการจัดการพุทธศิลปะใน
ประเทศไทย พม่าลาวกัมพูชาเวียดนามอินโดนีเซีย และวิเคราะห์ในลักษณะความสัมพันธ์ทาง
พระพุทธศาสนาของประเทศไทยที่มีต่อประชาคมอาเซียนดังนี้

๑.๖.๑ พระพุทธศาสนาในประเทศพม่า (เมียนมาร์)

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่พม่าดินแดนที่เป็นพม่าปัจจุบันนี้ แต่เดิมนั้นมี
อาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ อยู่ทางตอนบนของพม่าคือ อาณาจักรพุกาม ของชนชาติพม่า มีเมืองพุกาม
เป็นเมืองหลวง พระเจ้าอโนรธามังช่อหรือพระเจ้าอนुरुทเป็นกษัตริย์พระองค์แรก ส่วนทาง
ตอนล่างแถบลุ่มแม่น้ำอิระวดีมีอาณาจักรเก่าแก่ที่ครองความยิ่งใหญ่อยู่บริเวณนี้เป็นเวลานาน คือ
อาณาจักรมอญ ของชนชาติมอญ มีเมืองสะเทิมเป็นเมืองหลวง

พระพุทธศาสนาเข้าสู่อาณาจักรมอญตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกส่งพระโสณะ และพระ
อุตตระมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ ประมาร พ.ศ. ๒๓๔-๒๓๕ ซึ่งไทยอ้างว่าสุวรรณ

ภูมิได้แก่ บริเวณจังหวัดนครปฐม แต่มอญอ้างว่า สุวรรณภูมิ ได้แก่ เมืองสุธรรมวดีหรือเมืองสะเทิม ความจริงจะเป็นอย่างไรก็ตาม ทั้งบริเวณจังหวัดนครปฐม และบริเวณเมืองสุธรรมวดีก็อยู่ในอาณาจักรของมอญในสมัยนั้นด้วยกัน จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่อาณาจักรมอญตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกแล้ว พระพุทธศาสนาที่เผยแผ่เข้ามานั้นเป็นแบบเถรวาทและมอญนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทตั้งแต่ต้นจนมาถึงปัจจุบัน

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ พระพุทธศาสนานิกายตันตฺรยาน (นิกายหนึ่งของมหายาน) เผยแผ่จากอควันเบงกอลเข้าสู่พุกาม ซึ่งเป็นเขตที่พม่าปกครอง พระภิกษุในนิกายนี้มีภรรยาและดื่มเหล้าได้ พระเจ้าอโนรธามังช่อหรือพระเจ้าอนุรุธแห่งพม่าไม่พอพระราชหฤทัยในนิกายตันตฺระ ทรงส่งทูตไปขอพระไตรปิฎกจากมอญ กษัตริย์มอญยินยอมจึงเกิดสงครามขึ้น พระเจ้าอโนรธามังช่อตีเมืองสะเทิมแตก แล้วทรงนำพระไตรปิฎกและคณะสงฆ์มอญไปพุกาม พระพุทธศาสนาในพุกาม (พม่า)จึงเปลี่ยนเป็นแบบเถรวาทและพม่านับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทตั้งแต่นั้นมา แต่คติมหายานก็ยังปรากฏอยู่

อาณาจักรพุกาม (พม่า) อาณาจักรมอญ และ อาณาจักรไทยใหญ่ ผลัดกันล่มสลายและเจริญรุ่งเรือง จนพม่าปราบมอญและไทยใหญ่ได้ มีอำนาจมาก ยกทัพมาตีประเทศไทยหลายครั้ง ในที่สุดพม่าทำสงครามกับอังกฤษ และเสียเอกราชให้แก่อังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

ในสมัยยังเป็นเอกราชพระสงฆ์พม่ามี ๒ นิกายใหญ่ๆ คือ นิกายพม่า และนิกายมอญ แต่มีพระสังฆราชองค์เดียวกัน เมื่อเสียเอกราชให้แก่อังกฤษแล้ว พระสงฆ์พม่าแตกแยกเป็นหลายพวกหลายเหล่า ยึดถือข้อปฏิบัติตามอาจารย์ของตน ถ้าอาจารย์ประพตติเคร่งครัด ศิษย์ก็เคร่งครัดตาม ถ้าอาจารย์ประพตติหย่อน ศิษย์ก็หย่อนตาม ส่วนมากประพตติหย่อน เช่นเข้าชมภาพยนตร์ในโรงภาพยนตร์เหมือนชาวบ้าน และเล่นการเมืองอย่างเปิดเผย โดยถือว่าเป็นการต่อต้านการปกครองของอังกฤษ

การนับถือพระพุทธศาสนาในประเทศพม่าปัจจุบันเมื่อประเทศพม่าได้รับเอกราชแล้ว พระสงฆ์พม่ายังคงแตกแยกกันอยู่ รัฐบาลพม่าในสมัยนั้นพยายามจะรวมพระสงฆ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแต่ไม่ได้ผล จึงจัดทำพิธีสังคายนาครั้งที่ ๖ (นับต่อจากอินเดีย ๓ ครั้ง และในลังกา ๒ ครั้ง) โดยนิมนต์พระสงฆ์จากประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทไปร่วมสังคายนาด้วยสังคายนาครั้งนี้ ได้ผลแต่ในด้านวัตถุ เช่นการสร้างมหาปาสาณคูหา ถาวรวัตถุต่างๆบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์สถานใหญ่ๆทั่วประเทศ เป็นต้น รัฐบาลพม่าสมัยนั้น พยายามเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เช่น ช่วยเหลือองค์กรพระพุทธศาสนาในอินเดีย ในอังกฤษ และในสหรัฐอเมริกา สร้างวัดเถรวาทในญี่ปุ่น เป็นต้น คณะรัฐบาลปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด โดยรักษาศีล ๕ เป็นประจำและรักษาศีลอุโบสถในวันธรรมสวนะ รัฐบาลสนับสนุนวิปัสสนาธุระให้เจริญก้าวหน้า รวมทั้งเผยแผ่ไปยังต่างประเทศ ขณะที่รัฐบาลปฏิบัติเช่นนั้น พระมพม่ายังคงเข้าชมภาพยนตร์แน่นทุกวัน และที่รัฐบาลหนักใจมากคือ พระเล่นการเมือง ของขัดขวางนโยบายบางอย่างของรัฐบาล

รัฐบาลพม่าสมัยต่อมาเปลี่ยนการปกครองประเทศจากประชาธิปไตยเป็นสังคมนิยมปิดประเทศ ทำให้โลกภายนอกไม่สามารถรู้เรื่องราวภายในของพม่าได้มากนัก โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งในเรื่องของพระพุทธศาสนา แต่พอจะสรุปสถานการณ์ได้ว่า พระพุทธศาสนาในพม่าปัจจุบันอยู่ในลักษณะคงตัว ทั้งนี้เพราะพม่ามีปัญหาหลายด้าน ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เกิดภาวะชะงักงันทางการศึกษา และรัฐบาลไม่สนับสนุนในเรื่องของศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงไม่เป็นไปเท่าที่ควร ประชาชนขาดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในคนหนุ่มสาว และพระภิกษุในพม่าส่วนหนึ่งก็ขาดความสำนึกในสมณภาวะ คือ ขาดความรับผิดชอบในวัตรปฏิบัติอันควรกระทำในฐานะแห่งภิกษุ พระพุทธศาสนาในพม่าจึงรอวันที่จะพัฒนากลับคืนมาอีกครั้ง^๕

๑.๖.๒ พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่กัมพูชาเขมรหรือกัมพูชา ในสมัยโบราณเรียกว่า ขอม และมีชื่ออื่นๆเรียกอีกหลายชื่อตามชื่ออาณาจักรเล็กๆ เป็นอาณาจักรที่ได้รับอารยธรรมจากอินเดียโดยตรงมีตำนานเล่าว่า พราหมณ์ชาวอินเดียคนหนึ่งชื่อโกณฑัญญะได้อพยพผู้คนจากอินเดียมาตั้งอาณาจักรขึ้น กษัตริย์ยุคนั้นเรียกว่า ราชวงศ์โกณฑัญญะ กษัตริย์ขอมอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ แต่ศาสนาพราหมณ์ก็ยังมีอยู่ กษัตริย์ขอมบางองค์นับถือศาสนาพราหมณ์ บางองค์นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทไม่มีศาสนาพราหมณ์กับพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจึงผลัดกันเจริญรุ่งเรือง จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ กองทัพไทยของพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ตีนครธมแตก ไทยกวาดครัวเขมรมาเป็นเชลยจำนวนหลายหมื่นคนตั้งแต่นั้นมา ขอมหรือเขมรก็เสื่อมลง กลายเป็นชาติเล็กๆชาติหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น ส่วนพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็เสื่อมไป คงเหลือแต่พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและศาสนาพราหมณ์

ตั้งแต่นั้นมาประเทศเขมรเป็นเอกราชบ้างเป็นประเทศราชของไทยบ้าง จนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕) ประเทศเขมรเป็นประเทศราชของไทย และรับเอาวัฒนธรรมมาจากไทยอย่างเต็มที่ การนับถือพระพุทธศาสนาก็ปฏิบัติแบบไทย คือ มีพระสงฆ์อยู่ ๒ นิกาย ได้แก่ มหายาน และธรรมยุตินิกาย เพราะพระภิกษุชาวเขมรเข้ามาศึกษาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก

การนับถือพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาปัจจุบันเมื่อประเทศเขมรตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศฝรั่งเศส การพระศาสนาดำเนินไปตามปกติไม่มีความเปลี่ยนแปลงมากนัก จนประเทศเขมรได้รับเอกราช พระพุทธศาสนายังคงมี ๒ นิกาย และมีสมเด็จพระสังฆราช ๒ องค์ คือ สมเด็จพระเมธาธิบดี สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกาย และสมเด็จพระสุธรรมราชาธิบดี สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายธรรมยุตประเทศเขมร เปลี่ยนชื่อประเทศและระบอบการปกครองหลายครั้ง แต่ไม่กระทบถึงพระพุทธศาสนามากนัก จนกระทั่งเขมรแดงยึดอำนาจการปกครองใช้ระบอบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ มีการส่งคนในเมืองออกไปทำงานเกษตรกรรม เช่น ทำนา

^๕ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘๒-๑๘๗.

และเลี้ยงสัตว์ในชนบท พระภิกษุและสามเณรก็ถูกจับส่งไปทำงานด้วย ผู้ที่ขัดขืนถูกฆ่าเป็นจำนวนมาก พระภิกษุสามเณรที่ถูกจับส่งไปทำงานในที่สุดก็ลาสิกขาหมด มีพระภิกษุบางส่วนหลบหนีเข้าป่า หรือหลบหนีไปต่างประเทศเมื่อเขมรแดงถูกยึดอำนาจซ้อนโดยทหารเขมรที่ฝักใฝ่เวียดนาม เขมรแดงก็ถอยเข้าป่า และต่อสู้กันเป็นเวลาหลายปี การพระศาสนาไม่มีอะไรดีขึ้นจนกระทั่งเขมร ๔ ฝ่าย คือฝ่ายรัฐบาลพนมเปญและฝ่ายต่อต้านอีก ๓ ฝ่ายเจรจารวมประเทศกันได้ ใน พ.ศ. ๒๕๓๔ จึงมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและพระสงฆ์เริ่มมีมากขึ้น

๑.๖.๓ พระพุทธศาสนาในประเทศลาว

ประเทศลาวถือเป็นประเทศที่ใกล้ชิดกับไทย มีวัฒนธรรมที่ไม่แตกต่างกันนัก เนื่องจากเคยเป็นพี่น้องกันมาแต่โบราณ ทิอพยพมาจากจีนเมื่อตอนอยู่ในอาณาจักรอ้ายลาวเมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๑๒ ก็ได้นับถือพุทธศาสนาแบบมหายานมาก่อนเมื่อถูกจีนรุกรานจึงได้อพยพมาอยู่ในเมืองล้านช้างประมาณ พ.ศ. ๑๒๕๐ ก็กลับมาเป็นนับถือผีสงเทวดาตั้งเดิมอีกต่อมาเมื่อเจ้าสุวรนคำผิงขึ้นเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๘๙๕ ทรงมีพระ โอรส ๖ พระองค์ใน ๖ พระองค์นั้นเจ้าฟ้าจ๋มมีลักษณะผิดแผกจากพระโอรสองค์อื่น คือ มีฟันและลิ้นเป็นสีดำโหรทำนายว่าเป็นกาลกีนิจจึงได้นำไปลอยแพ บังเอิญแพได้มาถึงเมืองขอม (กัมพูชา) ได้รับการเลี้ยงดูจากพระมหาปาสมันตเถระต่อมาได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในราชสำนักของพระเจ้าอินทปัตต์และได้อภิเษกสมรสกับพระธิดาของพระเจ้าอินทปัตต์พระนามว่า พระนางแก้วยอดฟ้า (ฟ้าหญิงคำหยาด) ต่อมาบิดาให้ไปตีเมืองล้านช้างและสามารถยึดเมืองล้านช้างได้ในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ แล้วขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒๓ ของราชวงศ์ล้านช้าง ทรงพระนามว่าพระเจ้าฟ้าจ๋มแห่งหลวงธรณีแผ่อาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่อาณาจักรล้านช้างในยุคนี้ กล่าวคือพระนางแก้วยอดฟ้าพระมเหสีผู้ทรงเคยนับถือพุทธศาสนามาก่อนเมื่อครั้งอยู่ในเมืองขอมทรงเห็นประชาชนนับถือผีสงเทวดาและฆ่าสัตว์บูชาเช่นสรวงจึงได้ทูลขอให้พระเจ้าฟ้าจ๋มไปอัญเชิญพระพุทธรูปมาเผยแพร่ในอาณาจักรล้านช้างพระเจ้าฟ้าจ๋มทรงเห็นด้วย จึงให้ทูตไปทูลขออนุญาตพระสงฆ์เขมรเข้ามาเผยแพร่ในประเทศลาวและพระนางยังได้ขอรับรองทางเขมรได้จัดส่งพระสงฆ์มาประกาศศาสนาแบบเถรวาทซึ่งมีพระมหาปาสมานเจ้าเป็นประมุข เข้ามาเผยแผ่ในล้านช้างพระพุทธรูปจึงได้เผยแผ่มาสู่ประเทศลาวและได้รับการอุปถัมภ์อย่างดีจากพระเจ้าฟ้าจ๋มเนื่องจากพระเจ้าฟ้าจ๋มเคยได้รับอุปการะจากพระมหาปาสมานเถระเมื่อครั้งทรงพระเยาว์ด้วยพระมหาปาสมานเถระและคณะได้เดินทางออกจากเมืองกัมพูชา เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๒ ไปตามลำดัดจนถึงเมืองแกพร้อมกันนำเอาพระพุทธรูปปางห้ามญาติ ชื่อ พระบางและพระไตรปิฎกไปด้วยเพื่อที่จะถวายแก่พระเจ้าฟ้าจ๋มเมื่อคณะสงฆ์เดินทางมาถึงเวียงจันทน์เจ้าเมืองจันทน์ได้มีมนต์พักสมโภชพระบางอยู่ ๓ คืน ๓ วันแล้วคณะสงฆ์ก็เดินทางต่อไปยังเวียงคำอาราธนาพระเถระไปในเมืองประชาชนได้มาสสมโภชพระบางกัน ๓ คืน ๓ วันครั้งนั้นจะเดินทางต่างปรากฏว่าพระพุทธรูปไม่สามารถยกไปได้จึงเสี่ยงทายว่าเทวดาอารักษ์คงปรารภจะให้พระบางอยู่ที่เวียงคำพระเถระและผู้ติดตามได้มีเดินทางไปยังเมืองเชียงทอง ครั้นถึงเชียงทองได้เข้า

เฝ้าพระเจ้าฟ้าจัมและพระมเหสีพระเถระและคณะจึงได้เผยแผ่พุทธศาสนาในลาวจนเจริญรุ่งเรืองประดิษฐานมั่นคงสืบมา

ในรัชสมัยของพระเจ้าฟ้าจัมนั้นเต็มไปด้วยศึกสงครามทำให้ชาวลาวที่มีนิสัยรักสงบเกิดความเบื่อหน่ายจนในที่สุดพร้อมใจกันขับพระเจ้าฟ้าจัมออกจากราชสมบัติและอภิเษกพระราชโอรสทรงพระนามว่า "พญาสามแสนไท" ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินและพระองค์ทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงแห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาซึ่งทำให้มีการจัดระเบียบบ้านเมืองตามแบบแผนวิธีการที่ได้รับจากประเทศไทยเป็นอันมากในด้านการพระพุทธรูปศาสนาพญาสามแสนไททรงทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากเช่นทรงสร้างวัดมโนรมย์ วัดอุโบสถ หอสมุดโรงเรียนปริยัติธรรม เป็นต้นและทรงเจริญพระราชไตรภพทางกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนถึงกัมพูชา เวียดนามซึ่งถือได้ว่าในสมัยนี้เป็นสมัยแห่งการจัดสรรบ้านเมืองและการสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นอย่างมากสมัยพระเจ้าวิชุลราชอิปิต (พ.ศ. ๒๐๔๔-๒๐๖๓) บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงบเกษียณทรงเอาใจใส่ทำนุบำรุงพุทธศาสนาได้สร้างวัดวาอารามต่าง ๆ เช่นสร้างวัดบรมหาราชวังเวียงทอง วัดวิชุนราชเพื่ออัญเชิญพระบางจากเวียงคำมาประดิษฐานที่วัดนี้ต่อมาทรงสร้างวัดโพธิ์สบเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระราชธิดาที่ได้สวรรคตไปในรัชสมัยพระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ. ๒๐๖๓-๒๐๙๐) พระองค์เป็นผู้เคร่งครัดทางพระพุทธรูปศาสนาเป็นอย่างยิ่งได้ทรงมีพระราชโองการให้พลเมืองเล็กน้อยถือศีลทางศาสดาเล็กทรงเจ้าเข้าผีทั่วพระราชอาณาจักรทรงให้หรือศาลหลวงศาลเจ้าผีเสื้อเมืองทรงเมือง และให้หันมานับถือพระพุทธรูปศาสนาแทนทรงสร้างวัดสุวรรณเทวโลกแต่เนื่องจากประเพณีการนับถือผีนั้นมีมานานมากและได้ฝังเข้าไปในจิตใจของประชาชนทั่วไป จึงยากที่จะเลิกลอยอย่างเด็ดขาดได้ครั้นต่อมาทางอาณาจักรล้านนาว่างกษัตริย์ปกครองจึงได้อัญเชิญเจ้าไชยเชษฐาหรือ เชษฐวงศ์พระโอรสของพระเจ้าโพธิสารไปครองนครล้านนาเมื่อปีพ.ศ. ๒๐๙๘ พระเจ้าโพธิสารเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๐ ด้วยถูกช้างล้มทับขณะประพาสป่าทรงกลับนครได้เพียง ๓ สัปดาห์ก็สวรรคตเมื่อสวรรคตแล้ว พระโอรสทั้งหลายต่างแย่งชิงราชสมบัติกัน อาณาจักรลาวได้แตกเป็น ๒ ฝ่าย คืออาณาจักรฝ่ายเหนือ และฝ่ายใต้ พระเจ้าไชยเชษฐาแห่งล้านนาจึงยกทัพตีกรุงล้านช้าง และได้อัญเชิญพระแก้วมรกตที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดบุปผาราม เชียงใหม่รวมทั้งพระพุทธรูปสี่องค์ (พระสี่องค์) และพระแก้วขาวไปด้วย เมื่อเสด็จถึงล้านช้างทรงยึดราชสมบัติจากเจ้าครองนครทั้งสองได้ ด้วยความเกรงกลัวของเจ้าครองนครทั้งสองจึงทรงครองนครทั้งสองซึ่งเรียกว่า กรุงศรีสัตนาคนหุตพระองค์จึงขึ้นครองราชสมบัติ นับเป็นมหाराชาองค์ที่ ๒ ของลาวที่ทรงพระปรีชาสามารถทรงพระนามว่า "พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช" พระพุทธรูปศาสนาในยุคของพระเจ้าเชษฐาธิราชนั้นว่ามีความเจริญสูงสุดทรงได้สร้างวัดสำคัญมากมายในกำแพงเมืองมีวัดอยู่ประมาณ ๑๒๐ วัดและยังได้สร้างวัดพระแก้วซึ่งเป็นที่ประดิษฐานของพระแก้วมรกตที่นำมาจากเมืองเชียงใหม่ในสมัยนี้ได้มีการแต่งวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่นสังสินชัย การเกิด พระลักพระราม เป็นต้นสมัยนี้ราชอาณาจักรไทยได้มีความสัมพันธ์ลาวอย่างแน่นแฟ้นได้ร่วมมือกันเพื่อต่อสู้กับพม่าได้สร้างเจดีย์ "พระธาตุศรีสองรัก" ในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลยเพื่อเป็นอนุสรณ์ แห่งความเป็นพี่เป็นน้องกัน ของสองอาณาจักรพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ทรงย้ายเมืองหลวงจากเมืองเชียงคำมาอยู่ที่เวียงจันทน์ได้ประดิษฐานพระแก้วมรกต และพระแซกคำ (พระ

พุทธสิหิงค์ หรือพระสิงค์)ไว้ที่เวียงจันทน์เรียกว่าเวียงจันทน์ล้านช้าง ส่วนพระบางประดิษฐานไว้ที่เมืองเชียงทองจึงได้ชื่อว่าหลวงพระบางมาจนถึงบัดนี้บางครั้งก็เรียกชื่อว่าล้านช้างหลวงพระบาง และได้สร้างวัดเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตขึ้นเป็นพิเศษพระองค์ได้ทรงสร้างพระธาตุหลวง ซึ่งถือเป็นสถาปัตยกรรมชั้นยอดเยี่ยมของลาวเมื่อพ.ศ.๒๑๐๙ ซึ่งต่อมาได้ถูกพวกปล้นจากญวนทำลายเสียหายไปมากนอกจากพระองค์จะได้ทรงสร้างพระธาตุ อื่น ๆ และพระพุทธรูปสำคัญ ๆ อีกมากมาย เช่นพระเจ้าองค์ตื้อ ที่เวียงจันทน์พระเจ้าองค์ตื้อ ที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พระเสริม พระสุก พระใสพระอินทร์แปลง พระองค์แสนทรงสร้างวัดพระธาตุ ที่จังหวัดหนองคายและพระธาตุที่จมน้ำโขงอยู่ พระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย สร้างวัดศรีเมืองจังหวัดหนองคาย และพระประธานในโบสถ์ นามว่า พระไชยเชษฐา พระศรีโคตรบูรที่แขวงคำม่วนพระธาตุอิฐ ที่แขวงสุวรรณเขต (สุวรรณเขต)พระธาตุศรีสองรักอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และทรงปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม เป็นต้นพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงประทับประคองนำราชอาณาจักรล้านช้างผ่านพ้นภัยการเป็นเมืองขึ้นของพม่าไปได้ตลอดรัชสมัยของพระองค์แม้ว่าในขณะนั้นอาณาจักรล้านนา (เสียแก่พม่า พ.ศ.๒๑๐๑)และอาณาจักรศรีอยุธยาต้องตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าแล้วแต่หลังจากพระองค์สวรรคตในปี พ.ศ.๒๑๑๔ พม่าถึง พ.ศ. ๒๑๑๗ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้ยกทัพมาตีลาวและได้รับชัยชนะและทรงนำโอระสองค์เดียวของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชซึ่งประสูติในปีที่สวรรคตไว้เป็นประกันที่หงสาวดีด้วยต่อจากนั้นมาหลายปีแผ่นดินลาวก็วุ่นวายด้วยเรื่องราชสมบัติจนพ.ศ. ๒๑๓๔ พระเถระเจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ จึงได้ประชุมกันลงมติให้ส่งทูตไปเชิญเจ้าชายหน่อแก้วโกเมนซึ่งเป็นตัวประกันอยู่ประเทศพม่ากลับมาครองราชย์และในเวลานั้นพระเจ้าบุเรงนองสวรรคตลง พม่าเริ่มอ่อนแอลงและเจ้าหน่อแก้วโกเมนขึ้นครองราชย์สมบัติ พ.ศ. ๒๑๓๕ และประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นกับพม่าต่อไปพระเจ้าสุริยวงศาเป็นกษัตริย์ที่มีความปรีชาสามารถและเข้มแข็ง สามารถปกครองให้ลาวสงบเรียบร้อยได้ในสมัยนี้วัฒนธรรมรุ่งเรืองศิลปกรรม ดนตรี ประติมากรรมต่าง ๆ เจริญแพร่หลายหลังจากสิ้นราชกาลพระเจ้าสุริยวงศา ใน พ.ศ. ๒๑๓๕ อาณาจักรลาวได้แตกเป็น ๒ อาณาจักร คือเมืองหลวงพระบาง กับ เมืองเวียงจันทน์ ทั้ง ๒ อาณาจักรต่างระแวงกันและคอยหาโอกาสแย่งชิงอำนาจกันจนถึงกับไปผูกมิตรกับต่างประเทศเพื่อกำจัดกันและกัน เช่น ฝ่ายหนึ่งเข้ากับพม่าฝ่ายหนึ่งเข้ากับไทยหรือฝ่ายหนึ่งเข้ากับไทย ฝ่ายหนึ่งเข้ากับญวน เป็นต้น

จนในที่สุดเมื่อไทยสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชซึ่งเป็นมิตรกับหลวงพระบางกู้เอกราชจากพม่าได้แล้วก็ยกทัพมาตีเวียงจันทน์ซึ่งเป็นพันธมิตรของพม่าเข้ายึดครองได้ในพ.ศ. ๒๓๒๑และได้นำเอาพระแก้วมรกตไปยังอาณาจักรไทยด้วยอาณาจักรเวียงจันทน์ได้สลายตัวลงเป็นดินแดนของไทยใน พ.ศ. ๒๓๗๑ ส่วนอาณาจักรหลวงพระบางซึ่งเป็นเมืองออกของไทยได้ส่งทูตไปอ่อนน้อมและมอบบรรณาการแก่เวียดนาม พ.ศ.๒๓๗๔ กลายเป็นข้าอาณัติของฝรั่งเศสผู้เข้ายึดครองเวียดนามในสมัยต่อมา ที่จะเข้าครอบครองลาวต่อไปด้วยอาณาจักรลาวได้ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสโดยลำดับเริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖จนหมดสิ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๗ลาวถูกฝรั่งเศส

ครอบครองอยู่ ๔๕ ปีจึงได้เอกราชกลับคืนโดยสมบูรณ์เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๔๙๒ มีชื่อเป็นทางการว่า “พระราชอาณาจักรลาว”^๖

อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อประเทศลาว๑) ด้านสังคมพระพุทธรูปศาสนาได้ก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นในสังคมชาวลาวพระพุทธรูปศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมประเพณี ความคิด ความเชื่อของประชาชนลาวพิธีกรรมและวันสำคัญต่าง ๆ เช่น ประเพณีทำบุญธาตุหลวงเป็นประเพณีประจำชาติที่เชิดหน้าชูตาของประเทศลาวด้านศิลปวัฒนธรรมได้เกิดมีศิลปกรรมประติมากรรม สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนามากมายล้วนมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปกรรมเป็นอย่างมากนอกจากนั้นพระพุทธรูปศาสนายังมีบทบาทในการสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชนในด้านต่าง ๆ เช่น ในชุมชนต่าง ๆ พระสงฆ์เป็นที่พึ่งของชุมชนในด้านให้คำปรึกษาช่วยเหลือด้านการสงเคราะห์ปัจจัยสี่แก่ประชาชนวัดได้เป็นศูนย์กลางการพบปะของชาวบ้านและทางราชการ เป็นต้น ๒) ด้านการเมืองพระพุทธรูปศาสนามีความเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างแยกไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นประเทศใดพุทธศาสนาในประเทศลาวนั้น เมื่อเสื่อมโทรมก็เนื่องจากได้รับการบีบคั้นทำลายจากทางการเมืองเช่นในคราวที่ลัทธิคอมมิวนิสต์ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองประเทศลาวได้ทำการปฏิวัติใหม่ได้ทำลายล้างสถาบันสำคัญของประเทศได้แก่สถาบันศาสนาและสถาบันกษัตริย์มีพระสงฆ์ถูกฆ่าตายจำนวนมากบางส่วนต้องลี้ภัยออกมาเพื่อเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์และเมื่อพระพุทธรูปศาสนาเจริญรุ่งเรืองก็ได้รับการสนับสนุนจากทางการเมืองเช่นเดียวกันทั้งที่ปรากฏในอดีตในปัจจุบันนี้ บ้านเมืองอยู่ในภาวะสงบพระพุทธรูปศาสนาก็ได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐเป็นอย่างดีมีการก่อตั้งสถาบันการศึกษาของสงฆ์ขึ้นเป็นวิทยาลัยสงฆ์ เช่นวิทยาลัยสงฆ์ประจำกรุงเวียงจันทน์ เป็นต้น๓) ด้านเศรษฐกิจอิทธิพลพุทธศาสนาในด้านเศรษฐกิจนั้นด้านหลักธรรมที่ใช้ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้แก่ความขยัน ประหยัดอดออมนั้น ดูจะไม่แตกต่างจากประเทศไทยนักเพราะเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมประเพณีไม่แตกต่างกันนักแต่ลักษณะของประเทศลาวปัจจุบันอยู่ในฐานะประเทศปิดระบบเศรษฐกิจจึงเป็นการพึ่งพาตัวเองมากกว่าการพึ่งพาจากต่างประเทศเศรษฐกิจส่วนใหญ่เป็นระบบเกษตรกรรม

๑.๖.๔ พระพุทธรูปศาสนาในเวียดนาม

พระพุทธรูปศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในประเทศเวียดนาม เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๗ ในขณะนั้นเวียดนามตกอยู่ในอำนาจของจีน พระพุทธรูปศาสนาที่เข้ามาสู่เวียดนามในยุคแรกนั้นเป็นพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยสันนิษฐานว่าท่านเมียวโป (Meou-Po) ได้เดินทางมาจากประเทศจีนเข้ามาเผยแผ่ เวียดนามจึงได้รับเอาศาสนาจากจีนรวมทั้งคัมภีร์ทางศาสนา ก็เป็นภาษาจีนเหมือนกัน สันนิษฐานกันว่าได้มีพระภิกษุชาวอินเดีย คือ พระมหาชีวก พระกัลยาณรุจิ และ พระถังเซงโฮยได้เดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนา ในยุคเดียวกับท่านเมียวโปแต่การเผยแผ่พุทธศาสนาก็ไม่เจริญนัก เพราะกษัตริย์จีนในขณะนั้นนับถือศาสนาขงจื้อไม่ส่งเสริม

^๖ อ่างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระพุทธรูปศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๙๐-๒๑๑.

พระพุทธศาสนา และยังไม่พอพระทัยที่มีคนนับถือพุทธศาสนาต่อมาเมื่อชาวเวียดนามกอบกู้เอกราชได้สำเร็จพระพุทธศาสนาได้รับการฟื้นฟูอย่างจริงจัง ในครั้งนั้นได้มีพระภิกษุชาวอินเดีย ชื่อ วินิตฺรุจิ ท่านได้ศึกษาพุทธศาสนาในอินเดียแล้วยังได้เดินทางมาศึกษาพุทธศาสนานิกายเซน หรือ เถียน (Thien) ในประเทศจีนแล้วเดินทางมาเผยแผ่ พุทธศาสนานิกายเถียน หรือ เซนในเวียดนามจนพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับในคราวที่เวียดนามกู้เอกราช ได้ตั้งอาณาจักรโคโคเวียด ใน พ.ศ. ๑๑๘๒ หลังจากได้อิสระภาพแล้ว ก็เกิดการแย่งชิงอำนาจกันเอง ประมาณ ๓๐ ปีระยะนี้พุทธศาสนาซบเซาขาดการทำนุบำรุง ต่อมาเมื่อราชวงศ์ดิงห์ ขึ้นครองอำนาจในปีพ.ศ.๑๒๑๒ แล้ว พระพุทธศาสนากลับมาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้งพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนเป็นอย่างมาก

ในปี พ.ศ.๑๕๑๑-๑๕๒๒ รัฐบาลได้จัดตั้งองค์การปกครองคณะสงฆ์ขึ้นโดยรวมเอาคณะนักบวชเข้ากับพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เข้าในระบบฐานันดรศักดิ์เดียวกันพระเจ้าจักรพรรดิเวียดนาม ทรงสถาปนาพระภิกษุองค์หนึ่งเป็นประมุขสงฆ์ของเวียดนามและแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาของพระองค์ด้วยในสมัยกษัตริย์องค์ที่ ๒ แห่งราชวงศ์เล (๑๕๔๘-๑๕๕๑) ได้ส่งพระสงฆ์ไปขอพระไตรปิฎกจากประเทศจีน ๑ ชุดและทรงแนะนำให้ประชาชนเลิกนับถือผีสง เทวดา มานับถือพระพุทธศาสนาแต่ประชาชนยังนับถือผีสง เทวดา พร้อมกับพุทธศาสนาด้วย สมัยราชวงศ์เล (๒๑๕ ปี) เป็นช่วงที่พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดเพราะเป็นศาสนาเดียวที่ได้รับการอุปถัมภ์ และศรัทธาอย่างแรงกล้าจากราชวงศ์นี้ เช่น สมัยของพระเจ้าไลไทต้อง (๑๕๗๑-๑๕๘๘) ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง เช่นโปรดให้สร้างวิหาร ๙๕ แห่ง ในสมัยพระเจ้าไลทันต้อง (๑๕๙๗-๑๖๑๕) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเอาใจใส่บ้านเมือง และประชาชนมากดำเนินรอยตามพระเจ้าอโศกมหาราช เช่น สงเคราะห์ประชาชนผู้ทุกข์ยาก เป็นต้น พ.ศ. ๑๙๕๗ เวียดนามได้ตกเป็นเมืองขึ้นของจีนอีก ก็ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมไปมากเพราะกษัตริย์ราชวงศ์หมิงของจีน ได้ส่งเสริมแต่ลัทธิขงจื้อ และเต๋าในขณะนั้นพุทธศาสนานิกายตันตระ ของทิเบตก็เข้ามา จีนได้ทำลายวัด เก็บเอาทรัพย์สินและคัมภีร์พุทธศาสนาไปหมด พอเวียดนามได้เอกราชอีก เมื่อ พ.ศ. ๑๙๗๔ พุทธศาสนาก็ไม่ดีขึ้นเพราะกษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ ไม่ส่งเสริมพระพุทธศาสนา กลับเข้าแทรกแซงกิจการทางศาสนาในช่วงนี้เองได้เกิดนิกายดินห์โดขึ้นในเวียดนาม ซึ่งเผยแผ่มาจากจีนถึงเวียดนามต่อมานิกายนี้ได้ผสมผสานกับนิกายเดิม คือ นิกายเถียนจนเกิดเป็นพุทธศาสนาแบบหนึ่งขึ้นมา ที่ยังปฏิบัติกันอยู่ตามโรงเจตึย (Chua) ในปัจจุบัน

ปี พ.ศ. ๒๐๑๔ พระเจ้าเลทันต้องได้รวบรวมอาณาจักรจัมปาเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของเวียดนามได้สำเร็จจนถึง พ.ศ. ๒๐๗๖ เวียดนามก็ได้แตกแยกเป็น ๒ อาณาจักรได้แก่ อาณาจักรฝ่ายเหนือที่พวกตระกูลตริงห์ (Trinh) ครองอำนาจ คือ แคว้นด่งเกียกับอาณาจักรฝ่ายใต้ของราชวงศ์เหงียน (Nguyen) คือ แคว้นอานัม ทั้ง ๒ อาณาจักรต่างทำสงครามกันมาตลอดระยะเวลา ๒๗๐ ปี จนรวมเป็นอาณาจักรเดียวกันอีก เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๕ ในช่วงเวลาที่แตกแยกกันเป็นเวลา ๒๗๐ ปีนั้นพุทธศาสนาต่างฝ่ายต่างทำนุบำรุงพุทธศาสนา มีการสร้าง และปฏิสังขรณ์ วัดวาอารามมากมายประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ชาวตะวันตกได้เริ่มเดินทางมาติดต่อกับเวียดนามทางการค้าขาย และการเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก มีพวกโปรตุเกส

ฮอลันดา ฝรั่งเศส สเปน และอังกฤษเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ นักสอนศาสนาชาวโปรตุเกส และชาวฝรั่งเศสได้คิดค้นวิธีการเขียนภาษาเวียดนามด้วยอักษรโรมัน จนชาวเวียดนามเลิกใช้ภาษาจีนตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๗๐-๒๔๐๑ เวียดนามได้ทำการปราบปรามพวกคริสต์อย่างเด็ดขาดโดยการจับฆ่าตายทำให้พวกนักสอนศาสนาถูกฆ่าตายจำนวนมาก และพวกชาวคริสต์ผู้นับอีกจำนวนนับแสนคนจนเกิดการขัดแย้งกันระหว่างเวียดนาม กับ อังกฤษ จนที่สุดอังกฤษสามารถเข้ายึดครองเวียดนามได้ตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๐๒ ยึดครองเมืองไซ่ง่อนได้ พ.ศ.๒๔๒๖ เวียดนามก็ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส^๗

สมัยที่ฝรั่งเศสปกครองเวียดนามพุทธศาสนา เสื่อมโทรมลงมากเพราะถูกเบียดเบียนจากพวกฝรั่งเศส ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ เช่นการห้ามสร้างวัดเว้นแต่ได้รับอนุญาต จำกัดสิทธิพระสงฆ์ที่จะรับถวายสิ่งของ จำกัดจำนวนพระภิกษุเป็นต้น แม้ชาวพุทธจะถูกจำกัดสิทธิ โดยไม่ได้เป็นผู้บริหารระดับสูงเลยหากจะเป็นได้ต้องนับถือศาสนาคริสต์เสียก่อน และต้องโอนสัญชาติเป็นฝรั่งเศสด้วยจึงทำให้ชาวพุทธไม่ได้มีส่วนร่วมในการบริหาร และไม่มีสิทธิ ไม่มีเสียงอะไรในแผ่นดินชาวเวียดนามได้พยายามรวมตัวกันเพื่อลุกขึ้นสู้กับเอกราชแต่ก็ถูกปราบปรามอย่างรุนแรงไปเป็นระยะ ๆ ในระยะนี้เองพระพุทธศาสนาซึ่งมีท่าทีว่าจะสูญสิ้น ก็มีการตื่นตัวฟื้นฟูกันอีกครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ได้มีการจัดตั้งสมาคมพุทธศาสนาศึกษาแห่งโคชินจีน (Cochinchina Buddhist study society) ขึ้นที่เมืองไซ่ง่อน และได้มีการตั้งสมาคมทางพุทธศาสนาขึ้นอีกที่เมืองเว้ (ฮานัม) และที่เมืองฮานอย โดยสมาคม ฯ มุ่งเน้นด้านการศึกษา และสังคมสงเคราะห์ปรับปรุงพระวินัยของสงฆ์ และส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาพุทธศาสนาแบบใหม่ได้มีการจัดพิมพ์วารสารของพระพุทธศาสนาและแปลคัมภีร์ต่าง ๆ ทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาทการฟื้นฟูพุทธศาสนาในครั้งนั้น นับว่าประสบความสำเร็จเนื่องจากสามารถเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นของคนระดับปัญญาชนที่เคยประสบความผิดหวังมาจากวัดถุนิยม ทางตะวันตก โดยมาสนับสนุนการฟื้นฟูพุทธศาสนาในครั้งนั้นอย่างมากมาแต่การเผยแผ่ฟื้นฟูพุทธศาสนาก็เป็นอันหยุดชะงัก ลงอีกครั้งหนึ่งเนื่องจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ.๒๔๘๒ หลังสงครามโลกสงบลงการฟื้นฟูพุทธศาสนาในเวียดนามก็ได้ดำเนินการต่อไปอีกที่เมืองฮานอยได้มีการตั้งบริหารคณะสงฆ์ขึ้นใหม่และจัดตั้งพุทธสมาคมสำหรับฆราวาสขึ้นด้วยปี พ.ศ.๒๔๘๔ที่เมืองไซ่ง่อนได้จัดตั้งพุทธสมาคมขึ้น เพื่อฟื้นฟูการศึกษาพระพุทธศาสนาแทนพุทธสมาคมเก่า ซึ่งได้ล้มเลิกกิจการไปตั้งแต่ก่อนสงครามโลก

ในปัจจุบันนี้ ประเทศเวียดนามนับถือพระพุทธศาสนา ลัทธิเต๋า และขงจื้อเป็นการนับถือผสมผสาน โดยเฉพาะทางด้านหลักธรรมคำสอน จะปฏิบัติตามคำสอนของทั้ง ๓ ศาสนา ทางด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาได้มีการเปิดสอนพระพุทธศาสนาขึ้นโดยมหาวิทยาลัยวันฮันห์ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งพระพุทธศาสนาโดยการจัดตั้งขึ้นของสหพุทธจักรเวียดนาม และได้รับการรับรองจากรัฐบาลเวียดนามเมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๐๗ ในปัจจุบันนี้มหาวิทยาลัยวันฮันห์ ทำการเปิดสอน ๔ คณะคือคณะพุทธศาสตร์ และบูรพาวิทยา คณะอักษร

^๗ อ่างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๒๑๖-๓๑๕.

ศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และคณะภาษาศาสตร์ เฉพาะคณะพุทธศาสตร์และ
บูรพาวิทยา แบ่งออกเป็น ๙ ภาควิชา คือภาควิชาพุทธปรัชญา วรรณคดีพุทธศาสนา พุทธศาสน
ประวัติ พุทธศาสนาทั่วไปพุทธศาสนาในเวียดนาม ปรัชญาตะวันออก ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน
และปรัชญาตะวันตก

๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๘ วิธีการดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยทั้งในเชิงเอกสารและการวิจัยเชิงคุณภาพโดยได้
ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๑.๘.๑ รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยแบบทั้งในเชิงเอกสารและการวิจัยเชิงคุณภาพ
และลงพื้นที่เพื่อสอบถามเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการพุทธศิลปะใน
ประเทศประชาคมอาเซียนที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาจำนวน ๕ ประเทศ ได้แก่
พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย และ อีก ๑ ประเทศ คือ อินโดนีเซีย

๑.๘.๒ ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ผู้บริหารภาครัฐ ตัวแทนคณะ
สงฆ์และองค์กรที่ทำงานด้านพุทธศาสนาในแต่ละประเทศ จำนวน ๕ ประเทศ ๒๐ ราย เพื่อให้
ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาการสร้างสรรค์พุทธศิลปะ ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์

วัฒนธรรม กระบวนการจัดการ การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาและการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับศาสนาอื่นๆ ตลอดจนถึงแนวโน้มและทิศทางของการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียน

๑.๘.๓ เครื่องมือการวิจัย โดยการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร หนังสือตำรา จดหมายเหตุ รายงานวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย บทความ และด้วยการสัมภาษณ์ สอบถามจากผู้ให้ข้อมูล

๑.๘.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการจดบันทึก และนำข้อมูลทั้งหมดพร้อมรูปภาพ ลงในคอมพิวเตอร์อย่างเป็นระบบ

๑.๘.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลที่ได้จากรวบรวมแล้วเปรียบเทียบกับพุทธศิลปะของประเทศที่นับถือพุทธศาสนาในประชาคมอาเซียนในประเทศเหล่านั้น

๑.๘.๖ สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา วัฒนธรรม บทบาท ความสัมพันธ์ และการจัดการพุทธศิลปะทั้งของประเทศที่นับถือพุทธศาสนาในประชาคมอาเซียน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าในภาคสนาม

๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้จากงานวิจัย

๑) ได้ชุดความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และกระบวนการจัดการพุทธศิลปะของประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาในกลุ่มประชาคมอาเซียน

๒) ได้มีการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาในกลุ่มประชาคมอาเซียน

๓) ได้แนวทางและกระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมศิลปะของประชาชนในกลุ่มประชาคมอาเซียน

๔) คณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ในประเทศประชาคมอาเซียน ชุมชน และรัฐบาล ได้มีการพัฒนารูปแบบ กิจกรรม และกระบวนการจัดการกิจการทางพระพุทธศาสนาและพุทธศิลปะที่เป็นต่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของบุคคลและการพัฒนาชุมชน/สังคมในเชิงมหภาค และจุลภาค

๕) คณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ในประเทศในประชาคมอาเซียน ชุมชน และรัฐบาล มีแนวทางในส่งเสริมการเรียนรู้และการสื่อสารคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม รวมทั้งการส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปะร่วมกัน

๖) คณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ในประเทศในประชาคมอาเซียน ชุมชน และรัฐบาล ได้มีการพัฒนาความร่วมมือในด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในภูมิภาค และมีแนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีกับศาสนาและวัฒนธรรมของประเทศต่างๆ

บทที่ ๒

พระพุทธศาสนาพุทธศิลป์และการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในบทนี้คณะผู้วิจัยศึกษาประวัติศาสตร์การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นภูมิภาคส่วนใหญ่ของประชาคมอาเซียน ศึกษาพัฒนาการงานพุทธศิลป์ศึกษาความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนา พุทธศิลป์ วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น รวมทั้งวิเคราะห์บทบาทของพุทธศาสนากับระบบคุณค่าของคนในสังคมการจัดการพุทธศิลป์ตามกระแสสังคมโลกาภิวัตน์ในภูมิภาคนี้ โดยจะแสดงถึงพุทธศาสนาในมิติทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญและอิทธิพลต่อระบบคุณค่าทางสังคม รูปแบบและความโดดเด่นของพุทธศิลป์ที่มีความสำคัญเชิงอารยธรรมในพื้นที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีหัวข้อการนำเสนอคือ พุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พุทธศิลป์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๒.๑ พุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๒.๑.๑ ประวัติศาสตร์ทางสังคมและวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือเอเชียอาคเนย์เป็นอาณาบริเวณที่ได้รับอิทธิพลประเพณีวัฒนธรรมจากอินเดียและจีนตามสภาพภูมิศาสตร์ ทั้งรับวัฒนธรรมตะวันตกตามเส้นทางการค้าสำคัญระหว่างคนยุโรปกับคนเอเชียฝ่ายสัมพันธมิตรในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองคือสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเป็นผู้ตั้งชื่ออาณาบริเวณนี้ซึ่งประกอบด้วย พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย โดยในเวลานั้นไม่นับรวมหมู่เกาะฟิลิปปินส์ เพื่อความชัดเจนทางภูมิศาสตร์ในการทำสงครามกับกองทัพญี่ปุ่นตั้งแต่นั้นมาดินแดนแห่งนี้จึงมีชื่อเรียกกันอย่างแพร่หลายในระดับโลก ปัจจุบันนี้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประกอบด้วยประเทศเอกราช ๑๑ ประเทศที่รวมกันเรียกว่าประชาคมอาเซียน คือ มัยนมาร์(พม่า) ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย บรูไน ฟิลิปปินส์ และติมอร์ตะวันออก อย่างไรก็ตามเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่มีลักษณะเฉพาะทางอัตลักษณ์ของผู้คนและวัฒนธรรมมีอารยธรรมที่เป็นของตัวเองมาเนิ่นนานผสมผสานกับความสามารถในการปรับตัวเลือกรับวัฒนธรรมที่เข้ามาจากกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมและการเมืองโลกทำให้อาณา

^๑สุเจนกรรพทุทธ์และสิทธาเลิศไพบูลย์ศิริ(บรรณาธิการ), *อุษาคเนย์ที่รัก My dear Southeast Asia*, กรุงเทพฯ : คณะศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓ (อัดสำเนา).

บริเวณนี้ยังคงไว้ซึ่งอารยธรรมอันมีเสน่ห์และมีลักษณะเฉพาะเอาไว้ได้เสมอมา

แม้ว่าการรับรู้ถึงการมีอยู่ของบรรดารัฐต่างๆ เหล่านี้จะเกิดจากผู้คนนอกพื้นที่อื่นๆ โดยเรียกรัฐต่างๆ เหล่านี้รวมๆ กันว่า ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ภูมิภาคนี้ประกอบไปด้วยรัฐหลายรัฐที่ดูเหมือนมีรากฐานทางวัฒนธรรมท้องถิ่นคล้ายๆ กัน เช่น ภาษา ความเชื่อ การดำรงชีวิต ประกอบกับการเป็นอาณาบริเวณตรงกลางที่รับเอาวัฒนธรรมของจีนและอินเดียเข้ามา มีอิทธิพลในการเมืองการปกครองและโครงสร้างทางสังคมจนดูเหมือนว่า รัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทบจะไม่มี ความแตกต่างกันในด้านสังคมและวัฒนธรรมเลย ซึ่งแท้จริงนั้นเป็นการรับรู้ที่ไม่ถูกต้องเสียทีเดียว เพราะในความเป็นจริงเราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าผู้คนทั้งภาคพื้นทวีปและภาคพื้นสมุทรรวมไปถึงหมู่เกาะน้อยใหญ่ในดินแดนนี้ต่างก็มีวัฒนธรรมเฉพาะของตนเองมาก่อนอย่างเนิ่นนานแล้ว แต่เกิดจากความสามารภในการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมของแต่ละรัฐกับวัฒนธรรมใหม่ที่แพร่เข้ามาภายหลัง ดังนั้นหากจะอธิบายรูปแบบของสังคมวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงไม่สามารถอธิบายในลักษณะที่ลดทอน ตัดทอนหรืออธิบายในบริบทภาพรวมของภูมิภาคนี้ให้มีลักษณะที่เป็นเนื้อเดียวกันได้ ดังนั้นคำว่า วัฒนธรรมหรืออารยธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงไม่ได้หมายรวมเอาวิถีชีวิตของผู้คนทั้งสัณฐานพื้นที่ที่เรียกว่า “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” นี้ไว้ทั้งหมดแต่ในความหลากหลายทางภูมิศาสตร์สภาพอากาศสิ่งแวดล้อมและผู้คนที่มีความแตกต่างกันทั้งด้านเชื้อชาติภาษาและความเชื่อ ตลอดจนการเลือกรับนับถือศาสนาของกลุ่มคนภายใต้รัฐชาติ ทำให้ต้องอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแบบแยกไปตามบริบทประวัติศาสตร์ของแต่ละรัฐชาติมากกว่าจึงจะสามารถที่จะศึกษาได้จนในปัจจุบันความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้เองเป็นเรื่องที่ทำให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องและพยายามศึกษาผู้คนในดินแดนแห่งนี้สับสนในเรื่องของภาษาวัฒนธรรมและความคิดความเชื่อทางศาสนาเพราะมาจากการพยายามอธิบายในแบบองค์รวมทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วส่วนผสมอื่นๆ ที่อยู่ ณ ลักษณะทางกายภาพเช่นหน้าตาและสีผิวของผู้คนบนภูมิภาคนี้ทั้งบนภาคพื้นสมุทรและภาคพื้นทวีปนั้นไม่ได้มีความแตกต่างกันมาก หากมอง ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นสัณฐานของแผ่นดินและผืนน้ำก้อนใหญ่จะพบว่าภูมิภาคแห่งนี้มีความหลากหลายของลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นอย่างมาก อาจแบ่งการอธิบายถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างกันได้สองส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนที่เป็นภาคพื้นทวีปหรือผืนแผ่นดินใหญ่และส่วนที่เป็นภาคพื้นสมุทรหรือหมู่เกาะ ผืนแผ่นดินใหญ่ ทางทิศเหนือจรดบริเวณทะเลสาบเตียนฉื่อที่เมืองคุนหมิง มณฑลยูนนาน (จีน) ทางทิศตะวันออกจรดมณฑลกว่างสี- กวางตุ้ง (จีน) ทางทิศตะวันตกจรดถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำพรหมบุตร ในแคว้นอัสสัม(อินเดีย) ในส่วนที่เป็นหมู่เกาะนอกเหนือไปจากบริเวณหมู่เกาะอันดามันกับหมู่เกาะนิโคบาร์ในทะเลอันดามันแล้ว ยังมีขอบเขตครอบคลุมหมู่เกาะทางทะเลใต้เช่นหมู่เกาะในอินโดนีเซียติมอร์และบรูไน ฯลฯ ด้วย ลักษณะทางกายภาพเหล่านี้เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนบนแผ่นดินและหมู่เกาะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างอันได้แก่กลุ่มภาษาและการนับถือศาสนาโดยจะยังเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในปัจจุบันที่รัฐต่างๆ ได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดและมีอำนาจอธิปไตยเป็นของตนเองและส่งผลให้มีการกำหนดวิถีชีวิตความเชื่อและการนับถือศาสนาให้มีความแตกต่างกัน

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติอันหลากหลาย เช่น พืชพันธุ์ธัญญาหาร แร่ธาตุ ตะกั่ว ดีบุก ทองแดง เหล็ก ฯลฯ หรือมีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสำคัญ บริเวณผืนแผ่นดินใหญ่ของภูมิภาคมีแม่น้ำโขงเป็นลำน้ำสายสำคัญที่สุด แม่น้ำโขงที่แตกสาขาเป็นแม่น้ำสายเล็กได้หล่อเลี้ยงผู้คนในส่วนที่อยู่ลึกเข้ามาในแผ่นดิน ตะกอนที่ถูกแม่น้ำสายน้อยใหญ่เหล่านี้พัดพามาทำให้เกิดเป็นที่ราบขนาดใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งเอื้อประโยชน์ในการทำกรสิกรรมเป็นอย่างมาก ซึ่งถือว่าชุมชนที่อาศัยอยู่โดยพึ่งพิงกับแหล่งน้ำดังกล่าวนี้ต่างมีความรู้ความสามารถในด้านลมฟ้าอากาศเพื่อการเพาะปลูกพืชพรรณเป็นอย่างดี โดยเฉพาะสินค้าส่งออกสำคัญในเวลาต่อมานั้นคือ ข้าว ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำกรสิกรรมต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน อีกทั้งแม่น้ำสำคัญเหล่านี้ได้ยังประโยชน์ให้เกิดในส่วนของแหล่งอาหารอันอุดมสมบูรณ์และช่วยเสริมการขาดแคลนโปรตีนจากสัตว์อันเนื่องมาจากการขาดเทคโนโลยีทางการปศุสัตว์ของผู้คนในแห่งผืนแผ่นดินใหญ่แห่งนี้ การตั้งหลักแหล่งอยู่ใกล้ที่ลุ่มแม่น้ำนี้ส่งผลให้เกิดชุมชนริมแม่น้ำที่อยู่ติดที่ไม่ต้องทำไร่เลื่อนลอยและไม่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปมา

ส่วนที่เป็นภาคพื้นสมุทรหรือหมู่เกาะนั้นประกอบไปด้วยหมู่เกาะซึ่งเรียงรายล้อมรอบส่วนที่เป็นภาคพื้นทวีปเป็นรูปส่วนโค้งครึ่งวงกลม ซ้อนเรียงกันเป็นชั้นๆ ซึ่งมีชั้นนอกประกอบไปด้วยหมู่เกาะสุมาตรา ชวา บาห์ลี ลอมบอก ซุมบาวา และหมู่เกาะฟิลิปปินส์ที่เอื้อมทอดมาปิด โดยเปิดเป็นเส้นทางการติดต่อกับโลกภายนอก ทั้งยังมีลักษณะของภูมิอากาศที่เป็นเขตร้อนชื้น ผลตกชุกซึ่งเป็นปัจจัยทำให้พืชพันธุ์ธัญญาหารเจริญเติบโตได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องเทศและผลิตภัณฑ์จากป่า ดังนั้น เมื่อสัณฐานของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่และหมู่เกาะเป็นไปในลักษณะนี้ ดินแดนแห่งนี้จึงเป็นเส้นทางการค้าโบราณที่รู้จักกันเป็นที่แพร่หลายมาตั้งแต่ในยุคดึกดำบรรพ์ อีกทั้งเมื่อถึงยุคที่การค้าในดินแดนแถบนี้เฟื่องฟูขึ้นโดยเฉพาะกับชาติตะวันตก แม้จะมีรัฐเล็กใหญ่ที่มีอำนาจทางการค้าไม่เท่ากัน แต่ทุกๆ รัฐต่างก็ได้รับประโยชน์จากการติดต่อซื้อขายสินค้าในแถบนี้เป็นอย่างดี

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเส้นทางการค้ามาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ แต่ภายหลังเมื่อเทคโนโลยีการเดินเรือของชาติในยุโรปกลายมาเป็นการประกาศความยิ่งใหญ่ระหว่างคนขาวด้วยกันเองและนั่นรวมถึงการออกสำรวจหาดินแดนใหม่ๆ เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรป้อนระบบอุตสาหกรรมและการค้าแบบใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้นในโลกและมีฐานะที่มั่นคง การเลิกทาส การทำลายระบบศักดินาในตะวันตกเร่งผลักดันให้เกิดระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ที่ใช้เงินเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน หรือที่เรียกว่า การเกิดเศรษฐกิจทุนนิยม^๒ สินค้าที่ผลิตอยู่ภายในรัฐต้องการตลาดที่จะระบายออกรวมถึงความต้องการสินค้านอกรัฐและด้วยแรงขับจากภายในประเทศผสานกับแรงดึงดูดจากภายนอกเรือเดินสมุทรจำนวนมากจึงออกจากเมืองท่าตะวันตกสู่รัฐทางตะวันออกที่ห่างไกลดินแดนที่อุดมไปด้วยพืชพรรณธรรมชาติและมีสินค้า

^๒ แอนโทนีรีด, เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ. ๑๔๕๐-๑๖๘๐ (เล่ม ๑ ดินแดนใต้ลม), แปลโดยพงษ์ศรี เลขะวัฒนะ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

สำคัญที่ชาวยุโรปต้องการนั่นก็คือเครื่องเทศแต่เดิมดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่มีความได้เปรียบเรื่องสภาพภูมิอากาศและฤดูกาลอากาศร้อนชื้นของภูมิภาคนี้ส่งผลให้พืชพรรณต่างๆสามารถเติบโตได้ดีและมีความหลากหลายของระบบนิเวศมากคนในแถบนี้มักรู้จักสรรพคุณของสมุนไพรพื้นบ้านในการรักษาโรคโดยแทบจะไม่ต้องพึ่งพาการรักษาโรคในทางอื่นๆเลยความรู้และภูมิปัญญาในการใช้ชีวิตของผู้คนในแถบนี้เป็นเสมือนกับการปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติของถิ่นที่อยู่

ลักษณะความเชื่อของผู้คนในดินแดนนี้ล้วนผูกโยงอยู่กับความไม่แน่นอนของธรรมชาติที่จะนำไปสู่การที่จะได้ผลผลิตจากการกสิกรรมลดน้อยลง ซึ่งความเชื่อมโยงระหว่างสภาพภูมิอากาศ ภัยธรรมชาติและการเพาะปลูกเพื่อยังชีพนี้ ทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นไม่สามารถอธิบายได้ ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ชาวบ้านเชื่อว่าสามารถในการบันดาลให้ฝนตกหรือบันดาลความแห้งแล้ง รวมถึงทำให้เกิดภัยพิบัติเมื่อเกิดพิโรธขึ้น เช่น น้ำท่วมหรือพายุ เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้ยังรวมไปถึงการเกิดโรคระบาดของพืชพรรณทางการเกษตร ดังนั้น พิธีกรรมต่างๆจึงได้ถือกำเนิดขึ้นเนื่องจากความไม่เข้าใจสภาพและปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ อย่างไรก็ตามเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่อยู่กึ่งกลางระหว่างตะวันตก คือชมพูทวีปกับตะวันออกคือจีน อิทธิพลที่เป็นพื้นฐานความคิดและความเชื่อของผู้คนในดินแดนนี้โดยเฉพาะบริเวณผืนแผ่นดินใหญ่จึงมาจากพระพุทธศาสนา ซึ่งถือกำเนิดขึ้นในดินแดนชมพูทวีปนั่นคือประเทศอินเดียในปัจจุบัน

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งนี้มีความหลากหลายทางชีวภาพทรัพยากรธรรมชาติพืชพันธุ์ต่างๆและแร่ธาตุสำคัญเป็นจำนวนมากซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่ในยุคดึกดำบรรพ์เป็นที่ทราบกันดีว่าชาวอินเดียได้กล่าวไว้ถึงดินแดนแห่งนี้ทั้งในคัมภีร์และชาดกโดยกล่าวถึงดินแดนที่อุดมสมบูรณ์หากมีการเดินทางมาค้าขายแลกเปลี่ยนก็จะได้รับความมั่งคั่งกลับไปยังดินแดนของตนและมีชื่อเรียกปรากฏว่าชื่อดินแดนสุวรรณภูมิหลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ สิ้นสุดลง พระองค์ได้ส่งสมณทูต ๙ สายออกเผยแผ่พุทธศาสนา คือ๑. คณะพระมัทธันติกเถระ ไปแคว้นแคชเมียร์และแคว้นคันธาระ๒. คณะพระมหาเทวะ ไป มหิสกมณฑล ซึ่งคือ แคว้นไมซอร์และดินแดนลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ในอินเดียใต้ปัจจุบัน๓. คณะพระรักขิตะ ไปนวนาสิประเทศ ได้แก่ แคว้นบอมเบย์(ปัจจุบันคือมุมไบ)๔. คณะพระธรรมรักขิต ไป อปรันตกชนบท แถบทะเลอาหรับทางเหนือของบอมเบย์๕. คณะพระมหาธรรมรักขิต ไปแคว้นมหาราษฎร์๖. คณะพระมหารักขิต ไปโยนกประเทศ ได้แก่ แคว้นกรีกในเอเชียกลาง อิหร่าน และเตอร์กิสถาน๗. คณะพระมัทธิมเถระ ไปแถบเทือกเขาหิมาลัย คือ เนปาลปัจจุบัน๘. คณะพระโสณะ และพระอุตตระ ไปสุวรรณภูมิ ได้แก่ ไทย พม่า มอญ ๙. คณะพระมหินทระ ไปลังกา^๗เป็นการลงหลักปักฐานพระพุทธศาสนาสืบเนื่องมาจนทุกวันนี้ในสมัยเดียวกันนั้นเองยังมีพราหมณ์ได้นำศาสนาฮินดูเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนแถบนี้ด้วย

^๗จํานงค์ ทองประเสริฐ,ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๕๔), หน้า ๔๙-๕๐.

ดังนั้นผู้คนในภูมิภาคนี้จึงนับถือพระพุทธศาสนาผสมผสานความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ต่อมาภายหลังประเทศในหมู่เกาะจะได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลาม เช่น ประเทศอินโดนีเซีย ได้รับอิทธิพลจากศาสนาคริสต์ เช่น ประเทศฟิลิปปินส์ในปัจจุบันจึงมีประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธในปัจจุบันคือไทยพม่า ลาว กัมพูชา และเวียดนาม

๒.๑.๒. ปฐมบทของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พัฒนาการของพระพุทธศาสนาที่มีขึ้นในดินแดนแถบนี้เกิดจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนต่างๆที่ไม่ได้มีเพียงการปฏิสัมพันธ์กันในเชิงเศรษฐกิจการค้าเพียงอย่างเดียวแต่เป็นการรับวัฒนธรรมทางความคิด คติ ความเชื่อและการแสดงออกด้วยแนวทางต่างๆเช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ซึ่งเข้ามาผสมผสานสอดรับกัน อย่างไรก็ตาม การที่มีคนจากวัฒนธรรมอื่นมารวมตัวในพื้นที่เดียวกันนั้น อิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีซึ่งกันและกันจึงเป็นไปในลักษณะการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ดังนั้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผืนแผ่นดินใหญ่จึงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมมาก เช่นการรับคติฮินดู-พุทธจากประเทศอินเดีย ทำให้เมืองใหญ่บางเมืองได้กลายเป็นทั้งศูนย์กลางทางความเชื่อและศูนย์กลางการปกครอง เพราะการรับวัฒนธรรมความเชื่อในระยะแรกเริ่มนั้นเริ่มมาจากกลุ่มชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองเป็นสำคัญ ทำให้ผู้ที่เป็ชนชั้นล่างนั้นเลือกที่จะรับวัฒนธรรมตามนายของตนเองเป็นหลัก ดังนั้นเมื่อเกิดชุมชนเมืองที่มีการจัดลำดับชั้นของคนในสังคมและคนเริ่มแบ่งงานและหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างเป็นระบบมากขึ้น เมืองจึงถือกำเนิดขึ้น ซึ่งในระยะเริ่มต้นที่เกิดเมืองขึ้นนั้น พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในการเกิดชุมชนเมืองและวางรากฐานของชุมชนเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ประการแรก พระพุทธศาสนาทำให้เกิดสกุลช่างทางศิลปะอันเป็นมาตรฐานของสังคมและทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าเอกลักษณ์ทางสังคมประการต่อมาพระพุทธศาสนาทำให้เกิดธรรมเนียมประเพณีที่ทำให้ชุมชนขยายตัวออกไปและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชนประการต่อมาพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้านอักษรศาสตร์ให้แก่ชุมชน เช่นการเรียนรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมทางศาสนาและประการสุดท้ายคือพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยกำหนดลักษณะของสถาบันการปกครองและมีส่วนอย่างสูงที่จะส่งเสริมให้เกิดการยอมรับอำนาจและความแตกต่างระหว่างฐานะของผู้นำจากกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนามีผลต่อสถาบันการปกครองและการเกิดโครงสร้างทางสังคมซึ่งบทบาทของพระพุทธศาสนาเหล่านี้ยังสามารถอธิบายถึงการสร้างชุมชนกับในพม่าลาวและกัมพูชาซึ่งมีพื้นฐานของสังคมมาจากศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน

๒.๑.๒.๑ พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

พระพุทธศาสนามีได้มีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศไทย แต่เป็นศาสนาที่เข้าสู่ประเทศไทยจากแหล่งภายนอก ก่อนการเข้ามาของพระพุทธศาสนา ดินแดนที่เป็นประเทศ

ไทยในปัจจุบันเป็นที่ยึดอาศัยของผู้นับถือศาสนาแบบวิญญาณนิยม (Animism) มาก่อน^๔ ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีการค้นพบหลุมฝังศพและเครื่องปั้นดินเผาชนิด “พิมายดำ” ซึ่งอาจใช้สำหรับใส่ของบูชาศพในบริเวณอำเภอพิมาย และบ้านธารปราสาท จังหวัดนครราชสีมา และมีอายุเก่าแก่ประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว^๕ พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยจากแหล่งที่มาและยุคสมัยที่แตกต่างกัน

ความเป็นมาของพระพุทธศาสนา ก่อนประวัติศาสตร์ประเทศไทยแบ่งออกได้สามยุคคือ

๑) ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก ปี พ.ศ. ๒๑๘ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ณ พระนครปาฏลิบุตร หลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนา ได้ส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่างๆ รวม ๙ สายโดยสายหนึ่งที่มีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นผู้นำได้มายังสุวรรณภูมิซึ่งในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิด้วยจากหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานว่าจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน

๒) ยุคมหายาน ในพ.ศ. ๖๒๐ พระเจ้ากนิษกะมหาราช ทรงอุปถัมภ์สังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชลันทร และทรงส่งสมณทูตออกประกาศพระศาสนาในเอเชียกลาง พระเจ้ามิ่งดีทรงนำพระพุทธศาสนาจากเอเชียกลางเข้าไปเผยแพร่ในประเทศจีน และได้ทรงส่งทูตสันถวไมตรีมายังขุนหลวงเม้ากษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอ้ายลาว คณะทูตได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วยทำให้คนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก

ในพ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งศรีวิชัยในเกาะสุมาตราเรืองอำนาจ มีอาณาบริเวณกว้างครอบคลุมปลายแหลมมลายูและเกาะชวาในประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน โดยยังไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าศูนย์กลางของอาณาจักรนี้อยู่ที่ใด แต่มีการค้นพบศิลาจารึกที่วัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งบ่งบอกว่าพระเจ้ากรุงศรีวิชัยในขณะนั้นเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน และมีการเผยแผ่ความรู้ทางพุทธศาสนานิกายมหายานออกไปอย่างกว้างไกล ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี เช่นเจดีย์พระธาตุไชยา พระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช

ในพ.ศ. ๑๕๕๐ ราชวงศ์สุริยวรมันแห่งกัมพูชาย้ายอำนาจและความเจริญรุ่งเรืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้แผ่ขยายอาณาจักรครอบคลุมมายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำมูล โดยจังหวัดลพบุรีหรือละโว้เป็นเมืองสำคัญที่สุดซึ่งได้รับเอาพระพุทธศาสนานิกายมหายานจากกัมพูชามาผสมผสานกับพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยทวารวดี มหายานในสมัยนี้ผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์มาก จะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณสถานที่ปรากฏอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เช่น พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

^๔ รศ.ดร.ภัทรพร สิริกาญจน์, พระพุทธศาสนาในประเทศไทย เอกภาพในความหลากหลาย, (กรุงเทพมหานคร: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^๕ ดร.อาทร จันทิมล, ประวัติของแผ่นดินไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์กรรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์(ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ๕๙.

แปลงรูปเป็นสตูแบบลังกา พระพุทธศาสนาคุชโชนิกที่เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไททรงเป็นกษัตริย์องค์แรกที่รอบรู้พระไตรปิฎกและภาษามคธโดยทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีพระพุทธศาสนาที่สำคัญเอาไว้เป็นจำนวนมากเช่นเรื่องเตภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วงซึ่งเป็นวรรณคดีชิ้นแรกของไทยในปีพ.ศ. ๑๘๘๘ โดยอ้างอิงจากคัมภีร์ต่างๆถึง๓๔เรื่อง ทรงจัดระเบียบคณะสงฆ์ โดยแบ่งเป็น๒คณะคือคณะคามวาสีคือฝ่ายคัมภีร์หรือศึกษาด้านปริยัติและคณะอรัญวาสีคือฝ่ายวิปัสสนาธุระหรือฝ่ายที่เน้นบำเพ็ญสมาธิภาวนาเมื่อกษัตริย์ทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาเช่นนี้จึงเป็นเหตุให้ประชาชนถือแบบอย่างและเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากอาณาจักรล้านนา^๔ ตรงกับสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาตอนต้น ได้รับการสถาปนาขึ้นในปีพ.ศ. ๑๘๔๐ โดยพระยามังรายทรงสร้างเมืองขึ้นที่เชิงเขาเทวบรรพต (ดอยสุเทพ) ให้ชื่อว่านวบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ในสมัยนั้นนับถือพระพุทธศานานิภายหลังสร้างวัดเชียงมั่น ในรัชกาลพระเจ้ากือนา (พ.ศ. ๑๘๙๘-๑๙๒๘) พระองค์ได้ทรงส่งราชทูตมายังพระเจ้าลิไท ทูลขออาราธนาพระสังฆราชสุมนเถรไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาและนำพระบรมสารีริกธาตุไปยังล้านนา ประมาณพ.ศ. ๑๙๑๓ เป็นการเริ่มต้นพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในล้านนา มีการสร้างพระธาตุเจดีย์วัดบุบผาราม (วัดสวนดอก เสร็จพ.ศ. ๑๙๑๗) และพระธาตุดอยสุเทพ (เสร็จพ.ศ. ๑๙๒๗) เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่นำมานั้น ในราวพ.ศ. ๑๙๗๗ ในรัชสมัยพระเจ้าสามแสน พระสวามีใหญ่เก่าแก่องค์หนึ่งที่เมืองเชียงรายได้ต้องสนิบาดพังลงได้พบพระแก้วมรกต ต่อมาเมื่อพระเจ้าติโลกราชเสวยราชสมบัติระหว่างปีพ.ศ. ๑๙๘๕-๒๐๓๑ ยุคนี้พระพุทธศาสนาเจริญที่สุดถือเป็นยุคทองของล้านนาพระสงฆ์ที่ได้รับพระบรมราชูปถัมภ์ไปศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศลังกา เมื่อกลับมาได้นำต้นพระศรีมหาโพธิ์มาด้วย จึงโปรดให้สร้างอารามถวายชื่อวัดโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด พ.ศ. ๒๐๒๐ โปรดอุปถัมภ์จัดสังคายนาครั้งที่ ๑ ของประเทศไทย หรือนับต่อจากลังกาเป็นครั้งที่ ๘ ที่วัดเจ็ดยอด ผลการสังคายนาครั้งนี้ทำให้ศาสนาเข้มแข็งและบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘ เป็นระยะรุ่งเรืองของวรรณคดีพระพุทธศาสนาของล้านนาไทย มีพระสงฆ์เป็นนักปราชญ์คัมภีร์ภาษาบาลี เช่น พระสิริมังคลาจารย์ (แตงมิ่งคลที่ปนี จักกวาฬที่ปนี) พระญาณกิตติ (แตงโยชน อภิธรรม) พระรัตนปัญญา (แตงชินกาลมาลีปรภณ)

อาณาจักรอยุธยาพระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีซึ่งขณะนั้นอาณาจักรสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจลงกรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองยาวนานถึง ๔๑๗ ปีมีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาถึง ๓๓ พระองค์ในปัจจุบันทั่วทั้งจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีวัดวาอารามปราสาทพระราชวังปูชนียสถานและปูชนียวัตถุมากมายพระเจ้าอู่ทองทรงสร้างวัดขึ้น๒วัดคือวัดพุทธไสยาสน์และวัดใหญ่ชัยมงคลอย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาเจริญสูงสุดในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๘ แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงสร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์และบูรณะวัดต่างๆมากมายในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้สร้างมณฑปสวมรอยพระ

^๔ รศ.ดร.ภัทรพร สิริการณจน, **พระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), หน้า ๑๓.

พุทธบาทซึ่งมีผู้พบที่สระบุรี สร้างมณฑปสวมพระมงคลบพิตรที่สมเด็จพระไชยราชาธิราชทรงสร้างไว้ตั้งแต่พ.ศ.๒๐๘๑ ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่กิจการทางศาสนาในสมัยนั้นชาติตะวันตกเข้ามาล่าอาณานิคมในแถบเอเชียประเทศต่างๆตกเป็นเมืองขึ้นโดยมากแต่ไทยรอดพ้นมาได้ทั้งด้านอาณาจักรและศาสนจักรด้วยพระปรีชาสามารถของกษัตริย์ในแต่ละสมัยพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดให้ประกาศว่าให้คนไทยนับถือศาสนาได้ตามชอบใจ ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระเจ้ากัณทรธิราชสิงหะทรงส่งคณะทูตในพ.ศ. ๒๒๙๓ เพื่อขอพระสงฆ์ไทยไปอุปสมบทแก่กุลบุตรชาวลังกา คณะสงฆ์ไทยมีพระอุบาลีเป็นหัวหน้าได้เดินทางไปในพ.ศ.๒๒๙๖ ฟานักที่วัดบุพพาราม เมืองแก่นดิ ประกอบพิธีผูกพัทธสีมาและอุปสมบท ทำให้เกิดคณะสงฆ์อุบาลีวงศ์หรือสยามวงศ์ หรือสยามนิกาย ตอนปลายสมัยอยุธยาปรากฏหลักฐานว่ามีความเชื่อหมกหมุ่นในเรื่องโชคลางและไสยศาสตร์มาก ต่อมากรุงศรีอยุธยาเสียให้แก่พม่าในปีพ.ศ.๒๓๑๐

สมัยกรุงธนบุรีหลังจากที่กรุงศรีอยุธยาสูญเสียเอกราชให้แก่พม่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชได้ในปลายปีเดียวกันนั้นแล้วทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่ทรงสนับสนุนปัจจัยสี่แก่พระภิกษุสามเณรที่ตั้งใจเล่าเรียนพระไตรปิฎกและทรงขอร้องให้ภิกษุตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยพระองค์ทรงอนุเคราะห์พระพุทธรูปตามสมควรทรงมีพระราชดำรัสว่า "ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงมีศีลคุณบริบูรณ์ในพระศาสนาแล้วแม้จะปรารถนามั่งสระบุรีระของโยมโยมก็อาจจะเชือดเนื้อแลโลหิตออกมาบำเพ็ญทานได้" แต่เพราะสมัยนั้นมีภิกษุประพฤตินอกวิสัยตั้งตนเป็นแม่ทัพพระเจ้าตากสินจึงจับสึกไปจำนวนมากทรงสร้างวัดใหม่คือ วัดราชคฤห์ (วัดบางยี่เรือเหนือ) พ.ศ.๒๓๒๒ กองทัพไทยอัญเชิญพระแก้วมรกตมาจากเมืองเวียงจันทน์ ตอนปลายรัชกาลทรงฝึกฝนในการบำเพ็ญกรรมฐาน

สมัยรัตนโกสินทร์หลังจากสิ้นยุคธนบุรีแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติทรงย้ายเมืองหลวงมาที่กรุงเทพมหานครหรือกรุงรัตนโกสินทร์ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน วัดสุทัศน์ สมเด็จพระบรมราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสร้างวัดมหาธาตุ ในพ.ศ.๒๓๓๑ โปรดให้ประชุมพระสงฆ์และราชบัณฑิตทำการสังคายนาครั้งที่ ๙ ที่วัดมหาธาตุ เสร็จแล้วคัดลอกสร้างเป็นพระไตรปิฎกฉบับหลวง เรียกว่า ฉบับทองใหญ่โปรดให้มีการสอนพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนตามวังเจ้านายและบ้านข้าราชการผู้ใหญ่ ทรงตามกฎหมายพระสงฆ์ เพื่อควบคุมความประพฤติพระสงฆ์ชำระพระศาสนาให้บริสุทธิ์ พระพุทธรูปในกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีความเจริญรุ่งเรืองไม่แพ้ยุคใดที่แล่วมาทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นหลักชัยในการส่งเสริมบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ในสมัยรัชกาลที่๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงจัดตั้งสมณทูต ๘ รูปไปสืบสวนศาสนวงศ์ในลังกา ทวีป จัดพิธีวิสาขบูชาเป็นครั้งแรกในกรุงรัตนโกสินทร์ และมีการจัดหลักสูตรการเรียนภาษาบาลีจาก ๓ ชั้น(ตรี โท เอก) เป็น ๙ ประโยค ในสมัยรัชกาลที่๓พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งทรงสร้างวัดเทพธิดาราม วัดราชชนิตดาราม ในสมัยนี้ได้เกิดนิกายธรรมยุตขึ้นโดยพระวชิรญาณเถระทรงศรัทธาเลื่อมใสในจริยาวัตรของ

พระมอญเชื้อสายพุทธวิโสจึงทรงอุปสมบทใหม่กับคณะสงฆ์มอญในปีพ.ศ.๒๓๗๒แล้วตั้งคณะธรรมยุตขึ้นในปีพ.ศ.๒๓๗๖จากนั้นเสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหารซึ่งเป็นศูนย์กลางของคณะธรรมยุติกนิกายโดยคณะสงฆ์เดิมนั้นถูกเรียกว่ามหานิกายก่อนสวรรคตพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสที่เป็นประโยชน์ต่อกิจการบ้านเมืองและกิจการของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกับเหล่าข้าราชการว่า "สงครามข้างญวนข้างพม่าเห็นจะไม่มีแล้วจะมีอยู่ก็แต่ชาวฝรั่งให้ระวังให้จงดีอย่าให้เสียที่เขากองงานสิ่งใดของเขาที่คิดว่าดีควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขาแต่อย่านับถือเลื่อมใสไปทีเดียวทุกวันนี้คิดจะสละห่วงใยให้หมดอาลัยอยู่แต่วัดสร้างไว้ใหญ่โตหลายวัดที่ยังค้างอยู่ก็มีถ้าชำระธุระโตมไปจะไม่มีผู้ช่วยบำรุง... (เงินพระคลัง๔ หมื่นชั่ง) ขอสัก๑ หมื่นชั่งเถิดถ้าผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินช่วยบอกแก่เขาขอเงินรายนี้ช่วยทะนุบำรุงวัดที่ชำระและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นให้แล้วด้วย" สมัยรัชกาลที่๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงเป็นเจ้าฟ้าได้ผนวชอยู่๒๗พรรษาทรงลาสิกขาแล้วขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุ๕๗ พรรษาในพ.ศ. ๒๓๙๔พระองค์ทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นหลายวัดเช่นวัดปทุมวนารามวัดโสมนัสวิหารวัดมกุฏกษัตริยารามวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมารามและวัดราชบพิธเป็นต้นโปรดให้มีพระราชพิธี "มาฆบูชา" ซึ่งเป็นศาสนพิธีที่ปวงชนชาวไทยได้ถือปฏิบัติเป็นประจำมาจนถึงทุกวันนี้สมัยรัชกาลที่๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหाराชทรงเป็นกษัตริย์ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลทรงนำพาชาติไทยไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งทางกิจการบ้านเมืองและทางทรงเริ่มต้นการศึกษาสมัยใหม่ในประเทศไทยโดยให้วัดเป็นศูนย์กลางและให้พระสงฆ์เป็นครูสอนหนังสือแก่เยาวชนในปีพ.ศ.๒๔๒๗ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรกณวัดมหรณพารามในปีพ.ศ. ๒๔๓๒ทรงโปรดให้ย้ายที่ราชบัณฑิตยสถานจากพระปรีดิตรมแก่พระภิกษุสามเณรจากในวัดพระศรีรัตนศาสดารามออกมาเป็นบาลีวิทยาลัยต่อมาหาธาตวิทยาลัยที่วัดมหาธาตุและต่อมาปีพ.ศ. ๒๔๓๙ได้ประกาศเปลี่ยนนามมหาธาตวิทยาลัยเป็น"มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ซึ่งเป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูงของพระภิกษุสามเณรโดยทรงมุ่งหมายจะให้จัดการศึกษาแบบตะวันตกแก่พระสงฆ์ให้มีความรอบรู้เท่าทันโลกและใช้ความรู้ในการพัฒนาศีลธรรมของคนในสังคมต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงจัดตั้ง "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ขึ้นเพื่อเป็นแหล่งศึกษาพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรฝ่ายธรรมยุติกนิกายเพื่อให้การปกครองสงฆ์มีความรัดกุมยิ่งขึ้นพระองค์จึงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองพระสงฆ์ขึ้นในพ.ศ.๒๔๔๕ตรงกับร.ศ.๑๒๑นอกจากนี้พระองค์ยังทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นหลายวัดเช่นวัดราชบพิธวัดเทพศิรินทราวาสวัดเบญจมบพิตร และทรงบูรณะวัดมหาธาตุและวัดอื่นๆอีกทั้งยังทรงนิพนธ์วรรณกรรมทางพุทธศาสนาจำนวนมากรัชกาลที่๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาในทางศาสนามากทรงนิพนธ์หนังสือพระพุทธศาสนาหลายเรื่องเช่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อะไรในปีพ.ศ. ๒๔๕๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเปลี่ยนวิธีการสอบบาลีสนามหลวงจากปากเปล่ามาเป็นข้อเขียนและทรงเริ่มการศึกษาพระปริยัติธรรมใหม่ขึ้นอีกหลักสูตรเรียกว่า นักธรรม สอบครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม ๒๔๕๔ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ใช้พุทธศักราช(พ.ศ.) แทนรัตนโกสินทร์ศก(ร.ศ.)ที่ใช้อยู่เดิมอีกด้วยในรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระ

เด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐพระราชทานไปยังนานาประเทศ รัชกาลที่๗ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลมีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยแต่เสร็จสมบูรณ์หลังจากสิ้นรัชกาลพระองค์ไปแล้วคือในปีพ.ศ. ๒๕๐๐ เพื่อฉลองในโอกาส ๒๕ พุทธศตวรรษในปี พ.ศ.๒๔๘๔ รัฐบาลออกพ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๔๘๔ เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์มีความสอดคล้องเหมาะสมกับการปกครองแบบใหม่ถัดมาอีก๔ปีคือในปี พ.ศ.๒๔๘๘ มหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่งตั้งขึ้นในปีพ.ศ.๒๔๓๖ ได้ประกาศตั้งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ชื่อ "สภาการศึกษาหามกุฏราชวิทยาลัย" ในรัชสมัยปัจจุบัน (พ.ศ.๒๔๘๙ - ปัจจุบัน) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชมีการจัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญระดับประถมปลายมีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นเป็นแห่งแรกณมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพื่อเปิดการสอนพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชนต่อมาได้ขยายไปทั่วประเทศกระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาภาคบังคับแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาและในปีพ.ศ.๒๕๐๘ ได้มีการจัดตั้งสำนักงานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกขึ้นที่ประเทศไทย(พ.ส.ล.) เพื่อเป็นศูนย์กลางของชาวพุทธทั่วโลกนอกจากนี้ปัจจุบันมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยผ่านวรรณกรรมจากนักเขียนทั่วไปมากขึ้นเพราะสามารถเข้าถึงประชาชนได้ง่ายและรวดเร็วในด้านพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์เป็นพิธีของรัฐบาลเรียกว่า "รัฐพิธี" โดยให้กระทรวงต่างๆเป็นผู้จัดมีการจัดงานส่งเสริมพระพุทธศาสนาช่วงวันวิสาขบูชาของทุกปีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จแทนพระองค์ในพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนาเช่นวันวิสาขบูชามาฆบูชาอาสาฬหบูชาณพุทธมณฑลซึ่งสร้างขึ้นเมื่อครั้งฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมประเพณีความคิดความเชื่อของประชาชนชาวไทยเทศกาลบุญประเพณีในปัจจุบันคือ

เดือน(โดยประมาณ)	วันสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือบุญประเพณี
กุมภาพันธ์	วันมาฆบูชา
เมษายน	วันสงกรานต์
พฤษภาคม	วันวิสาขบูชา
กรกฎาคม	วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา

๒.๑.๒.๒พระพุทธศาสนาในประเทศพม่า

ประวัติศาสตร์ของพม่านั้นมีความยาวนานและซับซ้อนมากเหตุเพราะมีคนหลายเผ่าพันธุ์เคยอาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้เช่นมอญพยูไทใหญ่เป็นต้นชาวพม่าได้อพยพเข้ามาราวพุทธศตวรรษที่๑๓ โดยมาจากบริเวณพรมแดนระหว่างจีนและทิเบตเข้าสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำอิรวดีและได้กลายเป็นชนเผ่าส่วนใหญ่ที่ปกครองประเทศในเวลาต่อมาศิลาจารึกเจดีย์ชเวดากองบันทึกไว้ว่าพระพุทธศาสนาเข้าสู่พม่าตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยพ่อค้าชาวมอญเชื้อตปุสสะและภัลลิกะแต่ยังไม่สามารถหาหลักฐานที่ชัดเจนได้เป็นแต่เพียงตำนานเล่าต่อกันมาเท่านั้นพงศาวดาร

มอญบันทึกไว้ว่าเมื่อพ.ศ.๒๓๖ พระโสมเถระและพระอุตระเถระเดินทางมาประกาศพระศาสนาณดินแดนสะเทิมแห่งอาณาจักรสุวรรณภูมิ^{๑๐}

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงอารยธรรมโบราณในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๕ ประกอบด้วยวัฒนธรรมปุมอญโบราณ และอาระคัน(ยะไข่)โดยที่วัฒนธรรมปุมอญ(Pyu)อยู่บริเวณตอนกลางของแม่น้ำอิรวดี โดยมีหลักฐานว่าเมืองศรีเกษตร (Srikertra) ชื่อ ในภาษาพม่าคือ ทาเยชิตตยา(Thayekhittaya) อยู่บริเวณเมืองแปรเก่าเป็นเมืองหลวงแห่งแรกของปุม งานศิลปกรรมเกือบทั้งหมดสร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนาเถรวาท แต่ก็มีหลักฐานงานประติมากรรมส่วนหนึ่งสร้างขึ้นในศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาหายานต่อมาย้ายไปยังเมืองไบก์ถาโน(Beikthano)อยู่ระหว่างเมืองแปรกับพุกาม จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ จึงย้ายไปยังเมืองฮาลิน(Halin) อยู่ทางเหนือของเมืองมณฑลเยว้วัฒนธรรมปุมล่มสลายลงในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ โดยการรุกรานของอาณาจักรน่านเจ้าของจีนชาวปุมส่วนหนึ่งถูกกวาดต้อนไปยังแคว้นยูนนานของจีน และอีกส่วนหนึ่งไปยังเมืองพุกาม ได้รวมตัวกับชนเผ่าเมียนหรือพม่าและเผ่าอื่นตั้งเป็นราชธานี คือ เมืองพุกาม อันเป็นจุดเริ่มต้นของอาณาจักรพุกาม วัฒนธรรมปุมเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย และวัฒนธรรมอีสานประของเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครในกัมพูชา

อาณาจักรมอญโบราณตั้งอยู่ตอนใต้ของประเทศพม่า ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำอิรวดี ชาวพม่าเรียกชาวมอญว่าเตลง เป็นชนชาติที่สืบเชื้อสายมาจากอินเดียใต้ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสะเทิม(Thaton) ชื่อพื้นเมืองว่าตะโอง แปลว่า แดนทองหรือเมืองสุธรรมวดี(Sudhammavati) สันนิษฐานว่าเคยเป็นเมืองที่รับอารยธรรมจากอินเดีย มีความรุ่งเรืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗-๘ และเชื่อว่าเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาเถรวาท พ.ศ.๙๔๖ พระพุทธโฆษาจารย์เมื่อแปลอรรถกถาจากสิงหลเป็นมครแล้ว ได้เดินทางออกจากลังกาและแวะที่เมืองสะเทิมของพม่า ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ พระพุทธศาสนาในอาณาจักรมอญเจริญรุ่งเรืองมาก ในรัชกาลของพระเจ้ามุนหะ มีภิกษุชื่อพระชินอรหันต์เป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องพระไตรปิฎก ได้ไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่เมืองพุกาม พระเจ้าอนิรุทธ (อโนรธา) แห่งอาณาจักรพุกามส่งคนมาขอพระไตรปิฎก พระเจ้ามุนหะไม่ส่งให้ พระเจ้าอนิรุทธจึงจึ่งยกทัพมาตีเมืองสะเทิม กวาดต้อนชาวเมืองสะเทิมและนำพระไตรปิฎกไปยังเมืองพุกาม นอกจากเมืองสะเทิมยังมีเมืองพะโค(Pegu) หรือเมืองหงสาวดี (Hamsavati) เป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งในอาณาจักรมอญโบราณ

อาระคัน หรือรัฐยะไข่ เป็นรัฐที่รับอารยธรรมจากอินเดียและเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๕ มีสถาปและพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลศิลปะอมราวดี ต่อมารับอิทธิพลศิลปะคุปตะ โดยลักษณะรูปแบบงานศิลปกรรมในระยะแรกเหมือนในวัฒนธรรมปุม วัฒนธรรมทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย อาณาจักรอีสานประในประเทศกัมพูชา ต่อมาน่าจะได้รับอิทธิพลศิลปะปาละ จากแคว้นเบงกอล ในระยะหลังมีความใกล้เคียงกับศิลปะพุกาม

^{๑๐} อ้างแล้ว, คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชีย, หน้า ๓๒.

พระพุทธศาสนาในพม่าอาจแบ่งตามประวัติศาสตร์การปกครอง^{๑๑} ออกเป็น

๑) จักรวรรดิพม่าครั้งที่ ๑ สมัยอาณาจักรพุกาม (พ.ศ.๑๕๘๗-๑๘๓๐) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวว่าเมื่อวัฒนธรรมปยูล่มสลายลงโดยกองทัพจีนในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ชาวปยูได้รวมตัวกับชนเผ่าพม่าตั้งอาณาจักรพุกาม นับถือพระพุทธศาสนาแบบตันตระ ในขณะที่สังคมดั้งเดิมของเมืองพุกามมาจากสังคมระบบชนเผ่า มีความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ นับถือเทวดาประจำเมืองเรียกว่า นัต (Nat) ภูเขาศักดิ์สิทธิ์คือ ภูเขาโปปา (Mount Papa) หรือภูเขาอันเป็นที่สถิตของมังมหาสิรินัต ในช่วงต้นของอาณาจักรมีการบูชานาค^{๑๒} ใน พ.ศ.๑๕๘๗ พระเจ้าอนิรุทธ (Aniruddha) ซึ่งราชสมบัติและสถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรพุกามมีอาณาเขตทิศเหนือจรดชายแดนนานเจ้า ทิศตะวันออกมีอาณาเขตถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (ตามข้อวินิจฉัยของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวว่า อาณาจักรทวารวดีที่นครปฐมอาจล่มสลายลงจากการโจมตีของพระเจ้าอนิรุทธ) ทิศใต้จดอ่าวเบงกอล ทิศตะวันตกจรดชายแดนอินเดีย^{๑๓} ในพ.ศ.๑๕๙๙ มีภิกษุจากเมืองสะเทิม แห่งอาณาจักรมอญชื่อพระชินอรหันต์ (Shin Arhan) ที่มีนามเดิมว่าพระธรรมทัสสี (Dhammadassi) ผู้เชี่ยวชาญเรื่องพระไตรปิฎก เดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทที่เมืองพุกาม ทำให้พระองค์เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเถรวาท พระองค์ทรงขอพระไตรปิฎกจากกษัตริย์มอญ กษัตริย์มอญไม่ยอมส่งให้ทำให้พระองค์ยกกองทัพไปตีเมืองมอญ เพื่อนำพระไตรปิฎกมายังพุกามพร้อมทั้งกวาดต้อนชาวมอญมายังพุกาม ทำให้มอญเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรพุกาม พระเจ้าอนิรุทธทรงสร้างพุทธสถานไว้หลายแห่ง เช่น เจดีย์ชเวสันตเจดีย์ชเวชิกอง วิหารนันทปยา เป็นการวางรากฐานที่สำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในเมืองพุกาม ในฐานะศูนย์กลางแห่งหนึ่งรองจากลังกา ภายหลังจากพุทธศาสนาหมดไปจากอินเดีย อาณาจักรพุกามมีกษัตริย์อีกหลายพระองค์ที่มีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่นพระเจ้ากยันสิตา (Kyansittha) หรือ ออกเสียงแบบภาษาพม่าว่าพระเจ้ากยันสิต จันสิตตา (พ.ศ.๑๖๗๒-๑๖๕๖) มีบทบาทสำคัญในการสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ในเมืองพุกาม เช่นเจดีย์ชเวชิกองต่อจากพระเจ้าอนิรุทธจนสำเร็จในปี พ.ศ. ๑๖๒๙ และสร้างวิหารอนันตะ สถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองพุกาม มีการเริ่มใช้ภาษาพม่าในการจารึกเป็นครั้งแรก คือจารึกมะยะเจดีย์ ที่ปรากฏ ๔ ภาษาคือภาษาปยู ภาษาบาลี ภาษาพม่า ภาษามอญ พระเจ้านรปิตติสิทฺธ (พ.ศ.๑๗๑๓-๑๗๑๖) ได้ส่งสมณทูตไปลังกาโดยสามเณรณปฏได้ศึกษาศาสนาอยู่ในลังกาเป็นเวลาราว ๑๐ ปี ได้อุปสมบทในลัทธิลังกาวงศ์ ภายหลังเดินทางกลับมาพุกามพร้อมทั้งพระบรมสารีริกธาตุมาจากลังกา และพระภิกษุอีก ๔ รูป จึงได้ตั้งนิกายใหม่คือนิกายสิงหล มีการใช้ภาษาพม่าแทนภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ในราว พ.ศ.๑๘๓๐ กองทัพของพระเจ้ากุบไลخانแห่งประเทศจีนโจมตีอาณาจักรพุกามแตกเกิดการ

^{๑๑} ศักดิ์ชาย สายสิงห์, ศ.ดร., ศิลปะพม่า, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๗), หน้า ๒-๓๓.

^{๑๒} เกรียงไกร เกิดศิริ, พุกาม : การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา, (กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒.

^{๑๓} อ่างแล้ว, เกรียงไกร เกิดศิริ, พุกาม : การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา, หน้า

แยกตัวเป็น ๓ อาณาจักรคือ อาณาจักรอังวะ อาณาจักรยะไข่ อาณาจักรมอญ พระเจ้าธรรมเจดีย์ (พ.ศ.๒๐๐๔-๒๐๓๕) แห่งอาณาจักรมอญ เป็นผู้ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ในสมัยนั้นมีคณะสงฆ์เถรวาท ๖ คณะ (จากเขมร ๑ จากลังกา ๕) พระองค์อาราธนาพระสงฆ์มาจากลังกาแล้วให้พระสงฆ์ทั้งหมดอุปสมบทใหม่รวมเข้าเป็นนิกายเดียวกัน พระพุทธศาสนาก็ประดิษฐานมั่นคง และการศึกษาอักษรธรรมได้รุ่งเรืองขึ้น^{๑๔}

๒) จักรวรรดิพม่าครั้งที่ ๒ สมัยราชวงศ์ตองอูและราชวงศ์นยองยาน (พ.ศ.๒๐๒๙-๒๒๙๕) ตองอูเป็นอาณาจักรเล็กเกิดจากชาวพม่าที่หนีภัยสงครามกับไทใหญ่ที่มาจากเมืองอังวะสถาปนาอาณาจักรขึ้นในพ.ศ.๒๐๒๙ กษัตริย์ที่มีชื่อเสียงคือ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้หรือพระเจ้ามังตราที่สามารถตีอาณาจักรมอญ ทรงย้ายเมืองหลวงจากตองอูมายังหงสาวดีซึ่งมีทางออกทะเลต่อมาในสมัยพระเจ้าบุเรงนองก็สามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้ ในสมัยพระเจ้านันทบุเรงเมืองต่างๆเริ่มประกาศอิสรภาพ โดยเฉพาะกรุงศรีอยุธยา ตอนปลายรัชกาลหงสาวดีถูกตีแตกสิ้นสุดยุคจักรวรรดิพม่า พม่าแตกออกเป็นเมืองแปร เมืองตองอู เมืองอังวะ กษัตริย์ในราชวงศ์ตองอูย้ายเมืองหลวงกลับมาอังวะตั้งราชวงศ์ใหม่คือราชวงศ์นยองยาน ปกครองพม่าระหว่างพ.ศ.๒๑๔๐-๒๒๙๕ ชาวมอญจากหงสาวดียกทัพมาตีพม่าได้ในปีพ.ศ.๒๒๙๕

๓) จักรวรรดิพม่าครั้งที่ ๓ สมัยราชวงศ์คองบอง (พ.ศ.๒๒๙๕ - ๒๔๒๘) ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ผู้นำพม่าชื่อ อ่องไจยะ หัวหน้านั้หมู่บ้านมุตโซโบหรือชเวโบ ได้รวมตัวกันขับไล่ชาวมอญจากเมืองอังวะทำให้อาณาจักรมอญล่มสลาย รวบรวมดินแดนพม่า ไทใหญ่ ยะไข่ มอญเข้าด้วยกัน สถาปนาอ่องไจยะเป็นกษัตริย์พระนามว่าพระเจ้าอลองพญา ต้นราชวงศ์คองบอง กษัตริย์ที่สำคัญคือ พระเจ้ามังระที่ย้ายเมืองหลวงจากชเวโบไปยังกรุงอังวะ และตีกรุงศรีอยุธยาได้ในปีพ.ศ.๒๓๑๐ พระเจ้าปดุง (พระเจ้าโบดอพญา หรือโพธิพญา) ย้ายเมืองหลวงจากอังวะไปยังอมรปุระ และในปีพ.ศ. ๒๓๒๕ ได้ตีเมืองยะไข่และอัญเชิญพระมหามัณเฑียรนี้ไปไว้ที่เมืองอมรปุระ ในพ.ศ.๒๓๓๔ ได้สร้างเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่คือ มหาเจดีย์ และสร้างระฆังที่มีขนาดใหญ่มากที่เมืองมินกุน พระเจ้ามินดงย้ายเมืองหลวงจากอมรปุระไปยังเมืองมัณฑะเลย์ในพ.ศ.๒๓๙๔ อังกฤษเข้ายึดครองพม่าภาคใต้ โดยมีเมืองหลวงที่ย่างกุ้ง ส่วนภาคเหนือพม่าปกครองตนเอง พระเจ้ามินดงโปรดเกล้าให้มีการทำสังคยานาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๕ และจารึกพุทธพจน์ทั้งสามปิฎกลงบนแผ่นหินอ่อนจำนวน ๗๒๙ แผ่น สร้างเจดีย์ครอบไว้ทุกแผ่นที่วัดกุโสดอ เมืองมัณฑะเลย์ ในพ.ศ.๒๔๒๘ อังกฤษส่งกองทัพเข้ายึดพม่าตอนเหนือ พม่าจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษตั้งแต่นั้นมา

๔) สมัยภายใต้การปกครองอังกฤษ (พ.ศ.๒๔๒๘ - ๒๔๙๐) อังกฤษปกครองพม่าเป็นมณฑลหนึ่งของอินเดีย มีองค์กรยูวพุทธิกสมาคมเป็นขบวนการต่อต้าน หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ อังกฤษคืนเอกราชให้กับพม่าในปีพ.ศ.๒๔๙๑ รวมเวลาปกครอง ๖๓ ปี

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๕

๕) สมัยหลังได้รับเอกราชจากอังกฤษ (พ.ศ.๒๔๙๐- ปัจจุบัน) หลังจากได้รับเอกราช ก็มีการปกครองแบบประชาธิปไตย มีประธานาธิบดีเป็นประมุขของประเทศ มีนายกรัฐมนตรี เป็นผู้บริหารในระหว่างเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๔๙๘-เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๐๐เนื่องใน โอกาสฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ รัฐบาลพม่าเป็นเจ้าภาพจัดการ ฉัฏฐสังคีติ คือทำสังคยานา พระไตรปิฎกครั้งที่ ๖ ขึ้นที่กรุงย่างกุ้ง เพื่อพิมพ์พระไตรปิฎก อรรถกถาและปกรณ์พิเศษต่างๆ ขึ้นใหม่ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเชิญพุทธศาสนิกชนจากหลายประเทศเข้าร่วม พิธี เช่น พม่า ศรีลังกา ไทย ลาว และกัมพูชา ในปีพ.ศ.๒๕๐๕ รัฐบาลทหารทำรัฐประหาร เพราะปัญหาชนกลุ่มน้อย ประกาศปิดประเทศจนถึงปีพ.ศ.๒๕๕๕ รวมเวลาปิดประเทศ ๔๕ ปี^{๑๕} ปัจจุบันประเทศพม่าใช้ชื่อว่าสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์(Republic of the Union of Myanmar) ย้ายเมืองหลวงจากย่างกุ้งไปยังกรุงเนปิดอร์

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมประเพณีความคิดความเชื่อของ ประชาชนพม่าเทศกาลบุญประเพณีในปัจจุบันคือ

เดือน(โดยประมาณ)	วันสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือบุญประเพณี
กุมภาพันธ์	วันมาฆบูชา
เมษายน	ตะจาน
พฤษภาคม	วันวิสาขบูชา
กรกฎาคม	วันเข้าพรรษา
ตุลาคม	วันออกพรรษา

๒.๑.๒.๓พระพุทธศาสนาในประเทศลาว

ก่อนที่จะพระพุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแผ่ ชาวลาวนับถือผีแถน ผีฟ้า ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี เจ้าปู่ เจ้าตา หรือตันไม้ใหญ่ พระพุทธศาสนาเข้ามาในลาวหลายครั้ง อาจ แบ่งเป็นสี่ช่วงคือ

๑) พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทดั้งเดิม ในครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์ เมารยะ ทรงอุปถัมภ์การสังคยานาครั้งที่สาม ที่เมืองปาฏลีบุตรเมื่อเสร็จสังคยานาพระองค์ทรง จัดส่งพระธรรมทูตเก้าสายเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมทูตสายที่แปดนำโดยพระโสณะ เถระและพระอุตตระมายังสุวรรณภูมิ ตรงกับสมัยของพระเจ้าสุวรรณนาคน โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ เมืองศรีโคตรบูร(เมืองท่าแขกในปัจจุบัน) พระพุทธศาสนาอาจไม่แพร่หลายมากนัก เพราะการ จำกัดด้านภาษาและวัฒนธรรมซึ่งต่อมาในพ.ศ.๑๕๐๐ พระเจ้าสุเมตตธรรมวงศา พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีโคตรบูรได้สร้างพุทธศาสนสถานหลายแห่ง เช่น พระธาตุพนม พระธาตุอิงฮัง เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า แต่เนื่องจากเป็นช่วงที่นิกายตันตระกำลังมีอิทธิพล ประตุ รายรอบพระธาตุจึงปรากฏภาพการสังวาสของชายหญิง.

^{๑๕} ศีโรตม์ ภาคสุวรรณ , "พม่าเปิดประเทศ : ไทยได้รับประโยชน์อะไร ?", <http://www.pol.ru.ac.th/attachments/article/192/article0002_56.pdf>, ๔ กันยายน ๒๕๕๙.

๒) พระพุทธศาสนาหายานแบบจีน ชนชาติลาวที่ตั้งอาณาจักรอยู่ที่หนองแส โดยมีขุนหลวงลิมาเป็นพระมหากษัตริย์ทรงยอมรับนับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกับจักรพรรดิอันเม่งตี้

๓) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบกัมพูชา พระพุทธศาสนาเถรวาทถูกนำเข้ามาเผยแพร่ในสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราช (พ.ศ. ๑๘๙๖ – ๑๙๑๖) โดยพระมหาปาสมันต์เถระ และพระสงฆ์อีก ๒๐ รูปจากกัมพูชา ตามที่พระนางแก้วเกียพระมเหสีทรงทูลขอให้ส่งทูตไปนิมนต์พระสงฆ์เถรวาทจากกัมพูชาเข้ามาเผยแพร่ในล้านช้าง พร้อมทั้งได้นำพระพุทธรูปปางห้ามญาติชื่อพระบาง^{๑๖} และพระไตรปิฎกมาถวายแก่พระเจ้าฟ้างุ้มมหาราชด้วยพระพุทธศาสนาสายนี้เป็นกระแสหลักและสืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๔) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบนิกายธรรมยุติจากไทย หลังจากทีพระวชิรญาณก่อตั้งนิกายธรรมยุติในพ.ศ. ๒๓๐๕ จึงมีการแพร่ขยายไปยังลาวซึ่งเป็นเมืองขึ้นของไทยในขณะนั้น แต่ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง รัฐได้รวมคณะสงฆ์เป็นหนึ่งเดียว^{๑๗}

ดังนั้นพระพุทธศาสนาในลาวอาจแบ่งตามยุคสมัยการปกครองได้ ๖ ยุคสมัย^{๑๘} คือ

๑) พระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๑๘๙๖ – ๒๒๓๓) พระเจ้าฟ้างุ้มมหาราชปฐมกษัตริย์สร้างราชธานีที่เมืองเวียงทอง หรือหลวงพระบางในปัจจุบัน มีการอัญเชิญพระบาง (ประดิษฐานที่เวียงจันทน์ ซึ่งต่อมาอัญเชิญไปประดิษฐานที่เวียงทองจึงเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นหลวงพระบาง) และพระมหาปาสมันต์เถระ และพระสงฆ์อีก ๒๐ รูปจากกัมพูชามาเผยแพร่พระพุทธศาสนาในลาว มีการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ จากสำนักพระอุทุมพรบุปผาสวามี แห่งเมืองพัน พร้อมกับที่สุโขทัย อยุธยา น่าน เชียงใหม่ รัชสมัยพระยาวิสุทธราชาธิบติ (พ.ศ. ๒๐๔๔ – ๒๐๖๓) เป็นยุคที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมาก มีนักปราชญ์แตกฉานภาษาบาลีหลายท่านและแต่งหนังสือสำคัญหลายเล่ม ต่อมาในรัชสมัยพระยาโพธิสารราชเจ้า (พ.ศ. ๒๐๖๓ – ๒๐๙๐) มีการเจริญพระราชมติกับเชียงใหม่ เชียงใหม่ถวายพระนางยอดคำทิพย์ (ต่อมาเปลี่ยนพระนามเป็น พระนางห่อสูง เอกอัครมเหสี) พระไตรปิฎกและพระสงฆ์ ต่อมาเชียงใหม่อัญเชิญเจ้าเชษฐวังโส พระราชโอรสของพระนางห่อสูงขึ้นเป็นกษัตริย์เชียงใหม่และ

^{๑๖} บุษนิยวัตถุ์บ้านคูเมืองของอาณาจักรล้านช้างจนถึงปัจจุบัน สร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. ๔๓๖ ที่เกาะลังกา โดยพระจุลนาถ พร้อมทั้งอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานทั้ง ๕ แห่งในองค์พระบางคือ พระนลาฏ พระหนุ พระอุระ และพระหัตถ์ทั้งสอง พ.ศ. ๑๔๐๐ พระเจ้าศรีจุลราช (พระเจ้าสุบินนราช) กษัตริย์แห่งลังกาได้มอบพระบางให้แก่พระเจ้าแผ่นดินกัมพูชา พ.ศ. ๑๙๐๒ พระเจ้าชัยวรมันปรเมศวร มอบเป็นของขวัญให้แก่พระเจ้าฟ้างุ้มมหาราชราชบุตรเขย พ.ศ. ๒๓๒๒ กองทัพไทยโจมตีเวียงจันทน์ได้นำพระบางมาประดิษฐานที่วัดพระแก้ว สืบต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้มอบคืนให้พระเจ้าแผ่นดินพม่า พ.ศ. ๒๓๗๑ กองทัพไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนำเอาพระบางกลับมากรุงเทพฯ อีกครั้ง พ.ศ. ๒๔๐๙ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบางกลับคืน ปัจจุบันอยู่ที่หอคำภายในพระราชวัง

^{๑๗} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา,ดร., **พระพุทธศาสนาในลาว**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมื่อดทรายพริ้นตังจำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๙ – ๓๔.

^{๑๘} วรลัญจกบุณยสุรัตน์,รศ.ดร., **ชื่นชมสถาปัตยกรรมวัดในหลวงพระบาง**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕), หน้า ๒๐๐ – ๒๒๙.

ภายหลังพระองค์เสด็จกลับไปครองราชย์ที่ล้านช้างเป็นพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ในพ.ศ.๒๑๐๓ ทรงตั้งเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวงแทนหลวงพระบาง ทรงสร้างวัดพระแก้วเพื่อประดิษฐานพระแก้วมรกต^{๑๙} ที่นำไปจากจากเชียงใหม่ในรัชสมัยของพระองค์ได้ร่วมกับกษัตริย์อยุธยาสร้างพระธาตุศรีสองรัก เมืองด่านซ้าย เป็นหลักเขตแสดงความสัมพันธ์ที่ดีของสองประเทศ ในรัชสมัยของพระสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ.๒๑๘๑ – ๒๒๓๘) เป็นยุคทองของพระพุทธศาสนา บ้านเมืองสงบสุข ไม่มีข้าศึกถูกรุกราน ในปีพ.ศ.๒๑๘๓ มีพระราชอาญาให้เสนาบดี นักปราชญ์ราชบัณฑิต ผู้มีความรู้ทางพระธรรมวินัยแก้ไขกฎหมายเรียกว่า พระธรรมศาสตร์โบราณ

๒) พระพุทธศาสนาสมัย ๓ อาณาจักร (พ.ศ.๒๒๓๘ – ๒๔๔๖) ตอนปลายของอาณาจักรล้านช้างแยกออกเป็นสองอาณาจักรคือ อาณาจักรล้านช้างร่มขาวหลวงพระบาง และอาณาจักรล้านช้างร่มขาวเวียงจันทน์ และต่อมาในปีพ.ศ.๒๒๕๖ นครจำปาศักดิ์แยกเป็นอิสระ พ.ศ.๒๓๒๑ กองทัพไทยนำพระแก้วมรกตกลับสู่ประเทศไทย พ.ศ.๒๓๒๕ และอัญเชิญพระบางกลับไปยังหลวงพระบาง

๓) พระพุทธศาสนายุคภายใต้การปกครองของไทย (พ.ศ.๒๓๒๒ – ๒๔๓๖) มีการสร้างพระธาตุพูสีและวัดใหม่สุวรรณภูมิารามในปีพ.ศ.๒๓๓๗ ในปีพ.ศ.๒๓๗๗ ครุบาทัญจน อริยัญญาสิมหาเถระ พร้อมศิษย์จากเมืองแพร่ได้ไปสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดวิชุนราช จ้างให้มีการจารคัมภีร์ ๒๘๒๕ ผูก มีการเฉลิมฉลองแล้วนำมาเก็บไว้ที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่

๔) พระพุทธศาสนายุคการปกครองของฝรั่งเศส (พ.ศ.๒๔๓๖ – ๒๔๙๗) ปีพ.ศ. ๒๔๓๖ รัฐบาลไทยยอมสงบศึกกับฝรั่งเศสโดยการยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส พ.ศ.๒๔๕๗ พระเจ้าศรีสว่างวงศ์ได้ร่วมกับคณะสงฆ์บวรพระธาตุพูสี พ.ศ.๒๔๗๒ ฝรั่งเศสจัดตั้งสมาคมนักปราชญ์ฝรั่งเศสฝ่ายเอเชียบูรพาเพื่อฟื้นฟูการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนา และในปีต่อมาสมเด็จพระเจ้าเพชรราช รัตนวงศา และอาจารย์มหาสีลา วีระวงศ์ เห็นความสำคัญของการเก็บรักษาคัมภีร์โบราณและอักษรศาสตร์ลาวจึงจัดตั้งสถาบันพุทธบัณฑิตสภาจันทบุรี จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมสอนบาลีให้กับพระสงฆ์สามเณรในยุคนี้นี้มีการบูรณะพุทธศาสนสถานหลายแห่ง เช่น พ.ศ.๒๔๗๙ พระเจ้าศรีสว่างวัฒนาขณะที่ยังเป็นมกุฎราชกุมารได้สร้างบันไดถาวรขึ้นพระธาตุพูสี บูรณะพระธาตุพูสี พระธาตุหลวงพ.ศ.๒๔๙๐ ฝรั่งเศสรวมดินแดนของเวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาศักดิ์เข้าด้วยกันแล้วใช้ชื่อว่าประเทศลาว พ.ศ.๒๔๙๗ ฝรั่งเศสมอบเอกราชให้ลาว ในปีพ.ศ.๒๔๙๓ มีการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนา ระดับอุดมศึกษาชื่อว่า วิทยาลัยสงฆ์องค์ตั้ง ตั้งอยู่ที่วัดองค์ด้อมหาวิหาร นครเวียงจันทน์

^{๑๙} พระแก้วมรกต โดยสันนิษฐานจากรูปแบบศิลปะที่เป็นการผสมผสานระหว่างพระพุทธรูปแบบเชียงแสนหนึ่งกับพระพุทธรูปสุโขทัย ที่สร้างจากหินสีเขียวสร้างขึ้นในสมัยท้าวหมากพรม (พระอนุชาพระเจ้าก้อนนา เจ้าเมืองเชียงราย ระหว่างพ.ศ.๑๙๑๓-๑๙๗๙) น่าจะสร้างขึ้นในอาณาจักรล้านนา บริเวณเมืองเวียงชัยบริเวณที่มีการค้นพบในรัชสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกนในปีพ.ศ.๑๙๗๙ ในเจดีย์แห่งหนึ่งในเมืองเชียงรายซึ่งปัจจุบันคือวัดพระแก้ว อำเภอมือง จังหวัดเชียงราย (ดูรายละเอียดในศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศ.ดร., พุทธปฏิมา งานช่างแห่งศรัทธา, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๔), หน้า ๓-๑๓.

๕) พระพุทธศาสนายุคได้รับเอกราช (พ.ศ.๒๔๙๗ – ๒๕๑๘) พระเจ้าศรีสว่างวัฒนา (พ.ศ.๒๕๐๒ – ๒๕๑๘) ทรงใส่พระทัยในพระพุทธศาสนา มาก ทรงใส่บาตร รักษาศีลและสนับสนุนพุทธศาสนาทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติ พ.ศ.๒๕๐๐ รัฐบาลเจ้าสุววรรณภูมาและคณะสงฆ์ได้ฉลองพระพุทธศาสนาครบ ๒๕๐๐ปี จัดสร้างพระไตรปิฎกอักษรธรรมภาษาบาลีขึ้นแต่ไม่ครบ ๔๕ เล่ม พร้อมทั้งสร้างศาลาพินห้อง (ปัจจุบันถูกรื้อและสร้างเป็นหอธรรมสภา) ข้างพระธาตุหลวงล้อมถวายเป็นพุทธบูชาในยุคนี้นี้พระมหาปาล อานนโทหลังจากได้มาศึกษาวิปัสสนากรรมฐานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ประเทศไทยกับสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อจ อาสมมหาเถระ) และพระธรรมธีรราชฆานูณี (โชดก ญาณสิทธิ) ก็จัดตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานแห่งแรกที่ประเทศลาวที่วัดมหาพุทธวงศาป่าหลวงหรือวัดโสภป่าหลวง เวียงจันทน์ และต่อมามีสาขาหลายแห่งทั่วประเทศ นอกจากจัดตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ในปีพ.ศ. ๒๕๐๑ จัดตั้งโรงเรียนศีลธรรมพุทธเยาวชนลาว สอนศีลธรรมให้เยาวชนทั่วไปในวันอาทิตย์ พ.ศ.๒๕๐๒ จัดพิมพ์นิตยสารธรรมะรายสามเดือนชื่อว่าพุทธวงส์ ซึ่งยุติไปในพ.ศ.๒๕๑๘ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๕๐๔ จัดตั้งสมาคมมหาพุทธวงศา เพื่อให้คฤหัสถ์ได้มีส่วนในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๐๖ จัดตั้งองค์การยุวพุทธิกสมาคม เพื่อให้เยาวชนได้ทำกิจกรรมทางด้านศาสนาและมีส่วนร่วมในการธำรงรักษาพุทธศาสนาาร่วมกัน พ.ศ.๒๕๐๗ วัดโสภป่าหลวง เวียงจันทน์ ก็จัดตั้งโรงเรียนสงเคราะห์สำหรับเด็กอนาถา.

๖) พระพุทธศาสนาหลังยุคการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. ๒๕๑๘ ถึงปัจจุบัน) ในปีพ.ศ. ๒๕๑๘ ขบวนการประเทศลาวได้ยึดยึดอำนาจและเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อประเทศเป็นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาได้แก่ การยกเลิกสมณศักดิ์ จัดตั้งองค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ลาว(พ.ส.ล. ปัจจุบันใช้คำย่อว่า อ.พ.ส.) เพื่อจัดการบริหารการปกครองสงฆ์ ประมุขสงฆ์เรียกว่า ประธานองค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ลาว โดยมีวาระละห้าปี รวมคณะสงฆ์สองนิกายคือ มหานิกายและธรรมยุติกนิกายเป็นนิกายเดียว พระสงฆ์ทุกรูปเรียนทฤษฎีการเมืองสังคมนิยม โดยในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะยกเลิกการศึกษาพระวินัยเพราะถือว่ารับใช้ชนชั้น เห็นว่าพระสงฆ์ด้านวิปัสสนากรรมฐานไม่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ เป็นแรงงานสูญ จึงให้พระสงฆ์เพิ่มผลผลิตด้วยการเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ปลูกผัก ต่อมาปีพ.ศ.๒๕๓๔ ภายใต้นโยบายจินตนาการใหม่จึงอนุญาตให้ศึกษาพระวินัย ไม่ต้องทำงานหนัก บิณฑบาตทำกิจสงฆ์ได้ตามปกติ ปีพ.ศ.๒๕๔๐ วิทยาลัยสงฆ์องค์ตั้ง นครเวียงจันทน์กลับมาเปิดสอนใหม่ พร้อมทั้งมีการเปิดวิทยาลัยสงฆ์จำปาศักดิ์ที่วัดหลวง เมืองจำปาศักดิ์ ปีพ.ศ. ๒๕๔๑ องค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ลาวได้จัดทำธรรมนูญสงฆ์ลาว

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมประเพณีความคิดความเชื่อของประชาชนลาวเทศกาลบุญประเพณีในปัจจุบันคือ^{๒๐}

^{๒๐} อ่างแล้ว, พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, พระพุทธศาสนาในลาว, หน้า ๑๗๗.

วันที่ (โดยประมาณ)	เดือน	วันสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือบุญประเพณี
๘	กุมภาพันธ์	วันมาฆบูชา
๑๓-๑๖	เมษายน	ปีใหม่
๗	พฤษภาคม	วันวิสาขบูชา
๕	กรกฎาคม	วันเข้าพรรษา
๑๘	สิงหาคม	บุญข้าวประดับดิน
๒	กันยายน	บุญข้าวห่อสลาก
๒, ๓, ๓๑	ตุลาคม	วันออกพรรษา วันบุญแข่งเรือ วันบุญธาตุหลวง

วัดเป็นศูนย์กลางการพบปะของชาวบ้าน พระสงฆ์เป็นที่พึ่งให้คำปรึกษาของชุมชน.

๒.๑.๒.๔ พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา

ก่อนการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาชาวกัมพูชานับถือสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ภูเขา โดยมีความเชื่อว่านางไม้ เทวดามีอำนาจลึกลับสิงสถิตอยู่และสามารถให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ ต่อมาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช คณะพระโสณะและพระอุตตระได้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาแบ่งตามยุคประวัติศาสตร์ออกเป็น ๔ ยุค^{๒๑} คือ

๑) ยุคฟูนัน(Funanหรือ Founan) หรือยุคอาณาจักรพนม หรือยุคก่อนเขมร (พ.ศ.๖๐๐ – ๑๑๐๐)ฟูนันเป็นคำจีน ปรากฏว่าจีนสันนิษฐานว่าเพี้ยนจากคำเขมรว่าบันหมหรือพนม ที่แปลว่าภูเขา ชนพื้นเมืองเป็นชนชาติมลายูนับถือลัทธิโลกธาตุ คือการบูชาดิน น้ำ ลม ไฟ และผีสาธเทวดา แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่สุวรรณภูมิแล้วชาวกัมพูชาจึงหันมานับถือพระพุทธศาสนา จนกระทั่ง พ.ศ.๕๔๓พราหมณ์ชาวอินเดียชื่อเกาณทีนยะ ได้มาสมรสกับสตรีหัวหน้าเผ่าแห่งท้องถิ่นนี้ เป็นปฐมวงศ์กษัตริย์แห่งฟูนัน ตั้งราชธานีที่เมืองวยาธปุระ อาณาจักรที่เจริญร่วมสมัยกับฟูนันคืออาณาจักรจามปา อยู่ตอนกลาง มีอินทรีประเป็นเมืองหลวง (ปัจจุบันคือเมืองเว้)ในราชสำนักนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ(นับถือพระอิศวร) แต่ประชาชนทั่วไปบ้างก็นับถือศาสนาพุทธบ้างก็นับถือศาสนาพราหมณ์ ในยุคนี้นี้มีพระสงฆ์ชื่อ สังฆปาละ (พ.ศ.๑๐๐๒ – ๑๐๖๗) เป็นผู้เชี่ยวชาญในพระอภิธรรม เดินทางไปกวางตุ้ง ประเทศจีน ได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากพระภิกษุอินเดียชื่อ คุณภัทร จนมีความแตกฉานในพระพุทธศาสนา ภาษาต่างๆ เช่นภาษาสันสกฤต ภาษาจีน ได้แปลคัมภีร์วิมุตติมรรคแบบเถรวาทเป็นภาษาจีน ถวายพระเจ้าวูไต (Wou-ti)แห่งราชวงศ์เหลียง ในตอนปลายยุค พ.ศ.๑๐๕๗ พระเจ้ารุทรวรมันขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งฟูนัน พระองค์ทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ประกาศพระองค์เป็นอุบาสก ทรงมีพระเกศาธาตุไว้เป็นที่สักการะ

^{๒๑} อ้างแล้ว, คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *พุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชีย*, หน้า ๓๐.

๒) ยุคเจนละ(Chenla) (พ.ศ.๑๑๐๐ – ๑๓๔๕) อาณาจักรเจนละตั้งอยู่ทางเหนือของอาณาจักรพูนาน และทางตะวันตกเฉียงใต้ของอาณาจักรจามปา ตรงกับภาคใต้ของลาวและภาคเหนือของกัมพูชาปัจจุบัน วงศ์กษัตริย์ของเจนละสืบเชื้อสายมาจากภาษาขัมพูสว้ยัมภูวะ กับเทพิตาเมรา จึงได้ชื่อว่า กัมพูชา (มีความหมายว่าผู้เกิดจากกัมพู) จึงถือว่ายุคของกัมพูชาหรือเขมรเริ่มต้นในสมัยเจนละ พระเจ้าภควรมันขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์ในราวพ.ศ. ๑๐๙๓ เจนละยังเป็นเมืองขึ้นของพูนานจนถึงในพ.ศ. ๑๑๗๐ ก็ยกทัพโจมตีรวมพูนานเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเจนละ กษัตริย์ในระยะต้นคงนับถือนิกายไศวะ ต่อมาต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ศาสนาพุทธเจริญรุ่งเรือง ดังปรากฏตามบันทึกของหลวงจีนอี้จิง ซึ่งจาริกไปอินเดียและเดินทางผ่านทะเลใต้ (ช่วงระยะเวลาที่จาริกพ.ศ. ๑๒๑๔ – ๑๒๓๘) ศิลจาริกที่วัดไพรเวียง ใกล้เมืองวยาธปุระ ระบุว่าพ.ศ. ๑๒๐๗ กษัตริย์สองพระองค์พี่น้องพระนามว่า รัตนกานู และรัตนสิงหะได้ทรงผนวช พระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ (ครองราชย์ประมาณ พ.ศ. ๑๑๙๓ – ๑๒๕๖) จึงให้ทรงสร้างวัดถวายเป็นพุทธบูชาให้ยังยืนต่อมาอาณาจักรเจนละแตกออกเป็นสองส่วนคือ เจนละบกและเจนละน้ำ หลังจากแยกกันประมาณหนึ่งศตวรรษ ยุคเจนละสิ้นสุดลงเพราะขัดแย้งกับอาณาจักรขวา ตามหลักฐานทางโบราณคดีพบรูปพระโพธิสัตว์ต่างๆ แสดงว่าพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานคงจะเผยแผ่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะใกล้พุทธศตวรรษที่ ๑๔ โดยอิทธิพลของอาณาจักรศรีวิชัย แพร่หลายได้รวดเร็วเพราะคล้ายกับศาสนาพราหมณ์

๓) ยุคพระนคร หรือยุคมหานคร (Angkor) (พ.ศ. ๑๓๔๕ – ๑๘๗๕) หมายถึงยุคนครวัดและนครธมเป็นยุคที่อารยธรรมเขมรเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดเป็นมหาอาณาจักรใหญ่มีศิลปะและสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นกว่ายุคใดๆ โดยเฉพาะปราสาทนครวัด (Angkor Wat) และนครธม (Angkor Thom) ยุคนี้เริ่มนับตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ จนถึงรัชกาลของพระเจ้าพญายาตซึ่งทรงสละพระนครไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่พนมเปญอันเป็นเมืองหลวงของกัมพูชาในปัจจุบันหลังจากที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ครองราชย์แล้วทรงย้ายพระนครจากเจนละมาตั้งที่เมืองหริหราลัยสืบต่อมาหลายรัชกาล พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิวิหระ นับถือพระนารายณ์และพระอิศวรรวมกัน ทรงเริ่มตั้งลัทธิเทวราช ประกอบพิธีบูชาอันประกาศถึงการทรงได้รับมอบพระราชอำนาจจากองค์พระผู้เป็นเจ้า โดยมีศิวลึงค์เป็นสัญลักษณ์เคารพบูชาทำให้เกิดตำแหน่งพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าพิธีประจำราชสำนัก ซึ่งสืบทอดฐานะตามสายตระกูลในรัชสมัยพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ ทรงย้ายราชธานีไปที่แห่งใหม่คือ พระนครศรียโศธรปุระ หรือเมืองพระนคร พระพุทธศาสนาก็ยังเป็นที่เป็นที่เคารพนับถือกันอยู่ในหมู่ประชาชนหลังจากยุคของพระองค์แล้วกษัตริย์แต่ละพระองค์ก็นับถือพราหมณ์บ้างนับถือพระพุทธศาสนาบ้างสลับกันไป แต่ทั้งสองศาสนาก็อยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (พ.ศ. ๑๕๑๑ – ๑๕๔๕) บุโรหิตกัรติบัณฑิต ผู้เคยนับถือนิกายไศวะ (นับถือพระอิศวร) หันมานับถือและส่งเสริมพระพุทธศาสนา นำคัมภีร์พระพุทธศาสนาเข้าจากต่างประเทศจำนวนมาก นำพระพุทธรูปมาทำพิธีสงฆ์ใหญ่โตในวันสำคัญต่างๆ ครั้นมาถึงรัชกาลของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๕ – ๑๕๙๓) พระองค์เป็นพระโอรสของเจ้าหญิงเขมรและกษัตริย์แห่งอาณาจักรพอลินเเซียซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่นครศรีธรรมราชหรือไชยา พระองค์เป็นปฐมกษัตริย์ที่ยกพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

เป็นศาสนาของรัฐอย่างเป็นทางการ ต่อมาพระเจ้าสุริยวรมันที่๒ ซึ่งเป็นพระโอรสพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไวษณพ ได้ทรงผสมผสานลัทธิไศวะและไวษณะเข้าด้วยกันเกิดเป็นลัทธิวิษณุราชขึ้นแทนลัทธิเทวราชพระองค์สร้างปราสาทนครวัดขึ้นเพื่อบูชาพระวิษณุต่อมาในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่๗ได้เปลี่ยนให้เป็นวัดในศาสนาพุทธนิกายมหายาน พระองค์มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในประวัติศาสตร์กัมพูชาทรงตั้งลัทธิพุทธราชขึ้นมาแทนลัทธิเทวราช และทรงสร้างนครธม (แปลว่ามหานคร) ขึ้นเป็นราชธานี โดยมีพุทธวิหารบายน ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ (พุทธราช) ตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางยอดวิหารหรือปราสาทบายนเป็นปรางค์ทอง มีเศียรพระโลเกศวร ๔ พักตร์กำลังอมยิ้ม หันมองทั้งสี่ทิศเหมือนดังพระพรหม นอกจากนครธมและปราสาทบายน พระองค์ทรงสร้างวิหารปราสาทอีกหลายแห่ง เช่น ปราสาทตาพรหม (อุทิศราชมารดา จัดให้เป็นวิหารสำหรับอยู่อาศัยและเป็นสถานศึกษาของภิกษุสงฆ์) ทรงสร้างพระพุทธรูป “พระชัยพุทธมหานารถ” ประดิษฐานไว้ในเมืองต่างๆทั่วประเทศ (ในเขตไทยมีที่ลพบุรี สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี สิงห์บุรี เป็นต้น) ทรงเจริญจริยวัตรตามพระเจ้าอโศกมหาราชและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายทรงสถาปนาปราสาทตาพรหมหรือวัดบุรีราชมหาวิหารเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์นอกจากนี้พระองค์ทรงให้พระราชกุมารคือพระตามลันทะไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาและผนวชที่วัดมหาวิหารแห่งเกาะลังกาซึ่งขณะนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทในศรีลังกากำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางของการศึกษาสงฆ์ต่อมาเมื่อพระ ราชกุมารกลับมา กัมพูชาทรงทำให้นิกายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองเป็นศาสนาประจำชาติของกัมพูชามากกระทั่งปัจจุบันจากการศึกษาพบว่ากษัตริย์ที่ครองราชย์ในปีพ.ศ.๑๘๓๙ พระราชทานที่ดินสร้างวัดพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ศิลาจารึกเปลี่ยนมาใช้ภาษาบาลี ต่อมาเทวสถานต่างๆกลายเป็นวัดพุทธศาสนาและเมื่อถึงพ.ศ. ๑๘๘๐ กษัตริย์กัมพูชาพร้อมทั้งราชสำนักทั้งหมดได้กลายเป็นพุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาททั้งหมดพร้อมทั้งทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาแก่พระเจ้าฟ้าจัม แห่งอาณาจักรล้านช้าง พระพุทธศาสนา มหายานและศาสนาพราหมณ์ค่อยๆซบเซาลงไปในพุทธศตวรรษที่๑๙อาณาจักรอยุธยาของไทยมีความเข้มแข็งได้เข้าโจมตียึดเมืองพระนครของกัมพูชาเป็นอันสิ้นสุดยุคพระนคร นครวัดนครธมถูกปล่อยรกร้างกลายเป็นเมืองลับหายอยู่กลางป่าดงจนถึงพ.ศ. ๒๔๐๔ นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสค้นพบ เริ่มศึกษาค้นคว้า บำรุงรักษาตามทางแห่ง ศิลปโบราณคดีสืบต่อมา.

๔) พระพุทธศาสนายุคหลังพระนคร (พ.ศ.๑๙๗๕ ถึงปัจจุบัน)เมื่อยุคพระนครสิ้นสุดแล้วกัมพูชาได้เมืองหลวงใหม่ที่เมืองบาสาณ ปัจจุบันอยู่บริเวณเมืองศรีสัชนร (ศรีสอซอ หรือ ศรีธอ) เนื่องจากเมืองนี้น้ำท่วมในฤดูน้ำหลากไม่เหมาะสมแก่การตั้งราชธานี จึงย้ายไปตั้งราชธานีที่เมืองจตุมุข (คือเมืองพนมเปญในปัจจุบัน)^{๒๒} ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราช (เจ้าพลายจันทราชา) ตั้งเมืองหลวงใหม่ที่เมืองละแวก ที่ต่อมากรุงศรีอยุธยาตีกรุงละแวกได้ ต่อมาสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณปราบดาภิเษกในพ.ศ.๒๑๕๖ สร้างราชธานีอยู่ที่เมืองโลเวียเอม (ลาวาเอม) ในพ.ศ.๒๑๖๔ สมเด็จพระชัยเชษฐาที่ ๒ ทรงย้ายราชธานีจากโลเวียเอมไปยังกรุงอุดงจรัล

^{๒๒} รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรืองและคณะ, ศิลปะเขมร, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๗), หน้า ๑๖-๑๗.

ชัย และสร้างพระราชวังที่นั่นกรุงอุดงค์มีชัย (เมืองบันทายเพชร) เป็นเมืองหลวงสืบต่อเป็นเวลาประมาณ ๒๐๐ ปี ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ไทยและเวียดนามแทรกแซงกิจการภายในของกัมพูชาอย่างต่อเนื่อง ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแห่งประเทศไทยโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีปราบดาภิเษกสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พระองค์เจ้าด้วง) ขึ้นในพ.ศ. ๒๓๙๐ รัชสมัยของพระองค์เป็นช่วงเวลาสงบสุขอันยาวนาน พระองค์ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆที่กรุงอุดงค์มีชัย ตั้งพระอาจารย์สั่งสอนปรีชาธรรม สอนพระไตรปิฎก ชำระพระไตรปิฎกของเขมร แต่งพระไตรปิฎกฉบับพระองค์ด้วง สร้างศาลาทานสำหรับทำสังฆทาน และทำทานสำหรับคนยากจน และขอพระราชทานพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายจากกรุงเทพฯ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่กรุงอุดงค์มีชัย กษัตริย์พระองค์ต่อมาคือ สมเด็จพระนโรดมบรมราชาเทวาวตารโปรดย้ายเมืองหลวงมายังพนมเปญ พระองค์พยายามปลดแอกอำนาจของประเทศไทย และประเทศเวียดนามด้วยการหันไปขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศส แต่ในที่สุดกัมพูชาก็เป็นดินแดนในอาณานิคมของฝรั่งเศส ใน ปี พ.ศ. ๒๔๐๗ ได้รับเอกราชใน ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศลแห่งเวียดนามต่อมา ปี พ.ศ. ๒๔๙๘ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศลแห่งเวียดนามทรงสละราชสมบัติถวายแด่พระราชบิดาคือพระเจ้าสุรรมณที่ ๑ พระองค์เองก้าวลงสู่วิถีชีวิตนักการเมืองทรงตั้งพรรคสังคมนิยมขึ้นและมีชัยชนะในการเลือกตั้งได้เป็นนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมาพระเจ้าบรมโกศลแห่งเวียดนามนำลัทธิธรรมมาประยุกต์ใช้กับการเมืองโดยให้ชื่อว่าพุทธสังคมนิยม (Buddhist Socialism) เพื่อต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ที่เริ่มขยายเข้ามาในกัมพูชาแต่ด้วยแรงกดดันจากสหรัฐอเมริกาและความขัดแย้งภายในจึงทำให้เกิดการรัฐประหารขึ้นโดยนายพลลอนนอลสงครามกลางเมืองจึงปะทุขึ้นตั้งแต่บัดนั้นชาวกัมพูชาต้องสูญเสียเลือดเนื้อและชีวิตไปนับล้านคนพระพุทธศาสนาในช่วงรัฐบาลของนายพลลอนนอลยังได้รับการสนับสนุนอยู่เช่นเดิมรัฐบาลประกาศว่าพระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาประจำชาติแต่ขอให้คณะสงฆ์ช่วยต่อต้านคอมมิวนิสต์คือกลุ่มเขมรแดงมีการโฆษณาว่าถ้าคอมมิวนิสต์เข้ามาจะไม่มีศาสนาพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์จะหมดไปจากประเทศกัมพูชานายพลลอนนอลปกครองประเทศอยู่เพียง ๕ ปีก็ถูกปฏิวัติอีกครั้งโดยกลุ่มเขมรแดงซึ่งมีนายพลพต (Pol Pot) เป็นผู้นำเขมรแดงนำระบอบคอมมิวนิสต์เข้ามาปกครองประเทศกัมพูชาประกาศนโยบายการบริหาร ๘ ประการเช่นให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเลิกทำทั้งหมดแล้วไปทำนาแทนประหารชีวิตผู้นำรัฐบาลเดิมทั้งหมดในยุคนี้ถือเป็นยุคมหันตภัยทางการเมืองที่คุกคามพระพุทธศาสนาสถานการณ์พระพุทธศาสนายุคนี้ตกต่ำที่สุดดังเช่นเหตุการณ์ที่พระสังฆราชถูกนำไปสังหารประชาชนและภิกษุสามเณรถูกฆ่าประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ รูป พระที่เหลือถูกเขมรแดงสั่งให้ทำงานถ้าไม่ทำงานจะไม่มีข้าวฉันบ้างก็ถูกบังคับให้ลาสิกขาวัดถูกปิดหรือรื้อทิ้งบ้างก็ถูกทำเป็นฟาร์มไก่หรือเล้าหมูคอมมิวนิสต์ถือว่า "ศาสนาคือยาพิษของประชาชน" ภิกษุไม่ทำอะไรจึงทำให้สังคมเป็นอัมพาตห้ามตักบาตรทำบุญผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัยนั้นกล่าวว่า "ยุคนั้นไม่มีวัดไม่มีพระสงฆ์ไม่มีประชาชนไปสวดมนต์ไม่มีการบูชาพระรัตนตรัย" เมื่อผ่านยุคสงครามกลางเมืองมาแล้วองค์การสหประชาชาติได้เข้ามาช่วยเหลือในด้านต่างๆเช่นให้เงินช่วยเหลือ ๓,๐๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐเพื่อจัดการเลือกตั้งและได้เปลี่ยนชื่อประเทศเป็นราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of

Cambodia) สถานการณ์พระพุทธศาสนาจึงค่อยๆดีขึ้นตามลำดับแม้การเมืองจะยังไม่มีเสถียรภาพนักคือยังมีการปฏิวัติอยู่บ้างแต่ก็ไม่ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนามากนัก

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมประเพณีความคิดความเชื่อของชาวกัมพูชาเทศกาลบุญประเพณีในปัจจุบันคือ^{๒๓}

เดือน(โดยประมาณ)	วันสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือบุญประเพณี
มกราคม	พระสงฆ์เข้าปรีวาสกรรม ถวายบิณฑบาตทุกวัน นำพินมา กองไว้ เฝ้าให้พระภิกษุฝังไฟหน้าหนาว
กุมภาพันธ์	วันมาฆบูชา
เมษายน	ปีใหม่ พิธีสร้างวาลูกาเจดีย์(เจดีย์ทราย) พิธีเจริญพระปริตร พิธีทรงน้ำพระสงฆ์ พิธีเทศนาสังคยานาฉลอง
กันยายน	วันสารทเขมร (วันปรอจุมเบน, Pchum Ben Day)
ตุลาคม	วันออกพรรษา ลอยกระทิ์ปโคมไฟในแม่น้ำโขง พิธีแข่งเรือ เติริยมกฐินไปถวายตามวัดต่างๆ

๒.๑.๒.๕ พระพุทธศาสนาในประเทศเวียดนาม

เวียดนาม ประกอบด้วยคำว่า เวียด แปลว่า ชนชาติ นาม แปลว่า ใต้ รวมกันจึงแปลว่าชนชาติฝ่ายใต้ ในยุคโบราณเคยมีสามอาณาจักรคือ๑) อาณาจักรนามเวียด (แปลว่าอาณาจักรฝ่ายใต้) หรืออนามหรืออานัม (แปลว่าปักข์ใต้ที่สงบ) อยู่ทางตอนเหนือ มีฮานอยเป็นเมืองหลวง มีอารยธรรมที่สืบสวมาจากจีน ๒) อาณาจักรจามปา อยู่ตอนกลาง มีอินทรปุระเป็นเมืองหลวง (ปัจจุบันคือเมืองเว้ห์) และ ๓)อาณาจักรฟูนัน อยู่ทางตอนใต้สุดมีว ยารปุระเป็นเมืองหลวง (อยู่ติดกับพนมเปญในปัจจุบัน)อารยธรรมในอาณาจักรจามปาและฟูนัน สืบสวมาจากอินเดีย^{๒๔}

พระพุทธศาสนาในเวียดนามแบ่งออกเป็น ๔ ยุค^{๒๕} ดังนี้

๑) ปรับเปลี่ยนพระพุทธศาสนานานาชาติสู่พระพุทธศาสนาเวียดนาม (ประมาณพ.ศ. ๓๐๐-๑๕๐๐)จีนสมัยโบราณมีศูนย์กลางพระพุทธศาสนา ๓ แห่งคือ ลั่วหยางริง ฉินและหลุยเหลา โดยที่หลุยเหลา(ปัจจุบันคือจังหวัดบัคนินห์ ในเวียดนาม) เป็นเมืองหลวงของเกียวเจา ทางตอนใต้ของจีน ซึ่งต่อมาเป็นเมืองขึ้นของจีน เมืองนี้ตั้งอยู่ในเส้นทางค้าขายระหว่างจีนกับอินเดีย พระธรรมทูตอินเดียชอบใช้เป็นที่พักพิงและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ก่อนจะจาริกเข้าไปตามลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียงจนถึงเมืองลั่วหยางซึ่งเป็นเมืองหลวงในขณะนั้น พระเก็ง

^{๒๓}พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, พระพุทธศาสนาในกัมพูชา, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๘-๑๔๐.

^{๒๔}อ้างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๒๑๖ – ๒๑๗.

^{๒๕}พระมหาสมจินต์ สมมาปัญโญ, พระพุทธศาสนาในจีน ทิเบต เวียดนาม ญี่ปุ่น, (กรุงเทพมหานคร : ไทราวันการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๘๙-๑๒๑.

เซ็นฮุยชาวเมืองหลุยเหลาได้แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นภาษาจีน จาริกสอนพระพุทธศาสนาถึงเมืองนานกิง และได้สร้างปฐมเจดีย์ นอกจากนี้มีนักปราชญ์ชาวจีนชื่อเมียวโปเดินทางมาเมืองหลุยเหลาเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนากับพระภิกษุอินเดีย มีการสร้างเจดีย์ที่เมืองหลุยเหลาจำนวน ๒๐ องค์ แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาไม่น้อยกว่า ๑๕ เล่มสรุปได้ว่าในยุคแรกของพระพุทธศาสนาในเวียดนามรับเอาหลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนาดั้งเดิมจากพระสงฆ์อินเดีย ในหลายศตวรรษต่อมาพระพุทธศาสนาเวียดนามรับเอาแนวคิดพระพุทธศาสนา มหายาน โดยเฉพาะนิกายเถรวาท (เซน) จากประเทศจีน ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนาเวียดนามที่ชัดเจนอีกอย่างหนึ่งคือมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิต พระสงฆ์มีการศึกษาที่ดี อาจารย์เซนจำนวนมากเป็นปราชญ์ยิ่งใหญ่ของขงจื้อ ใช้พระพุทธศาสนาแบบจีนในสมัยราชวงศ์สุย (สมัย พ.ศ. ๑๑๐๐) ราชวงศ์ถัง (สมัย พ.ศ. ๑๒๐๐) เป็นเครื่องมือพัฒนาพระพุทธศาสนาเวียดนาม และการสร้างกระบวนการชาตินิยมเพื่อการปลดปล่อยจากการครอบครองของจีน

๒) ยุคทองพระพุทธศาสนา (ประมาณ พ.ศ. ๑๕๐๐- ๒๐๐๐) ประมาณปี พ.ศ. ๑๕๐๐ ถือเป็นยุคทองที่เวียดนามเป็นอิสลามภาพ พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง พระสงฆ์บางรูปได้รับแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาแห่งรัฐและเป็นผู้แทนชาติ พระพุทธศาสนาเวียดนามเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยราชวงศ์ลีและราชวงศ์ตรันเป็นเวลา ๔ ศตวรรษ ในราชวงศ์ตรันมีการสร้างเจดีย์และสถูปหลายพันองค์ทั่วประเทศ เจดีย์เสาเดียวที่กรุงฮานอยซึ่งมีชื่อเสียงมากก็เป็นเจดีย์หนึ่ง ที่สร้างขึ้นในยุคนี้ กษัตริย์หลายพระองค์ทรงสละราชสมบัติหลังจากทรงครองราชย์ระยะหนึ่งเพื่อบำเพ็ญตนเป็นอาจารย์เซน เช่น พระเจ้าตรันงันโตนทรงก่อตั้งนิกายเวหฺวัน (ตรักลัม) ที่ภูเขาเหยินตู นับเป็นเซนนิกายแรกในเวียดนาม มีสาระสำคัญอยู่ที่เน้นให้พุทธศาสนิกชนฝึกจิตไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดก็ตาม ต่อมานิกายเวหฺวันได้รวมกับนิกายวินตารุจิ (ก่อตั้งโดยพระวินตารุจ ชาวอินเดีย) นิกายอักษัตติคิกญาณ (วูหยันตุง แบบจีน) และนิกายอาศรมบด (เข้าตัง แบบจีน) เข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียวคือ นิกายเซนแบบเวียดนาม ในยุคทองนี้ได้มีการจารึกคัมภีร์พระพุทธศาสนาซึ่งใช้เวลาดำเนินการ ๒๔ ปี (พ.ศ. ๑๘๓๘ - ๑๘๖๒) ณ วัดควินห์ลัมเจดีย์าราม นอกจากนี้แล้วพระพุทธศาสนานิกายลี้ตรันพยายามผสมผสานพระพุทธศาสนากับศาสนาเต๋าและขงจื้อ

๓) ยุคเสื่อมและยุคฟื้นฟู (ประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐- ๒๕๖๓) ตอนปลายราชวงศ์ตรัน ปราชญ์ขงจื้อได้อำนาจสิทธิขาดในราชสำนัก ใน พ.ศ. ๑๙๕๗ เวียดนามเป็นเมืองขึ้นของจีนอีกครั้งหนึ่ง รัฐบาลพระพุทธศาสนาส่งไปที่จีนกลาง ทำลายเจดีย์จำนวนมาก ส่งพระสงฆ์ที่มีความสามารถไปยังประเทศจีนในฐานะผู้ลี้ภัย เผยแผ่ลัทธิขงจื้อให้โดดเด่นเพียงลัทธิเดียว เนื่องจากพระพุทธศาสนาหยั่งรากลึกในชนทุกระดับ แม้ในยามทุกข์ยากก็ยังยึดมั่นศรัทธา สร้างเจดีย์ สร้างวัด และพิมพ์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ประมาณปี พ.ศ. ๒๑๐๐ ยุคที่ขุนนางตรินท์กับขุนนางเหงียนขัดแย้งกันยืดเยื้อยาวนานประมาณ ๓๐๐ ปี ขุนนางทั้งสองกลุ่มพยายามฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเพื่อหวังเอาชนะจิตใจประชาชน มีการประกาศสร้างและซ่อมแซมเจดีย์ เช่น เจดีย์เทียนมูในเว้ เจดีย์เทียนโต เจดีย์อันโตน ประมาณ พ.ศ. ๒๒๐๐ ในขณะที่ขุนนางตรินท์ให้การสนับสนุนฟื้นฟูนิกายเวหฺวันทางตอนเหนือ ขุนนางเหงียนก็ให้การต้อนรับ พระสงฆ์จีน

จำนวนมากเดินทางมาก่อตั้งนิิกายเซน เช่น นิิกายหลินซี (รินไซ) นิิกายเข้าทุง(โชโตะ) พร้อมทั้งสร้างเจดีย์ไว้ในหลายจังหวัดเพื่อขยายอาณาเขตลงไปทางใต้ อาจารย์เหลียวกวงแห่งนิิกายหลินซีได้ผสมผสานวิธีคิดแบบเวียดนาม ทำให้เป็นแบบเวียดนาม มีชีวิตชีวาทั้งในด้านพิธีกรรม บทกวี นิพนธ์ ศิษย์หลายคนได้ช่วยกันสืบทอดการสอนไปทั่วเวียดนามตอนใต้ อิทธิพลของนิิกายนี้จะเห็นได้แม้ในยุคแห่งการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาประมาณพ.ศ.๒๕๐๐ ในสมัยที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองเวียดนามพระพุทธศาสนาถูกต่อต้านจากขุนนางที่เป็นปราชญ์ขงจื้อ

๔) ยุคพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (ประมาณพ.ศ.๒๕๖๓ ถึงปัจจุบัน) ตั้งแต่ปีพ.ศ.๒๕๔๘ - ๒๕๗๗ ได้เกิดสมาคมพุทธจำนวนมากทั้งในเวียดนามเหนือ เวียดนามกลาง และเวียดนามใต้ แต่เกิดการหยุดชะงักในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.๒๔๘๒ - ๒๔๘๘)

พ.ศ.๒๕๔๑ ได้ก่อตั้งสหสมาคมพระพุทธศาสนาเวียดนาม (United VN Buddhist Associations) ที่กรุงฮานอยมีการตีพิมพ์นิตยสารทางพระพุทธศาสนาและงานแปลหนังสือทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาเวียดนามจำนวนมาก ที่เว้มีการก่อตั้งสถาบันพระพุทธศาสนาที่เว้หุวนาราม สมาคมพระพุทธศาสนาแห่งอันนามที่วัดตุกวง โรงเรียนพระพุทธศาสนาสำหรับภิกษุและภิกษุณีสองแห่ง องค์กรเยาวชนชาวพุทธ และแปลสูตรคัมภีร์เป็นภาษาเวียดนาม ในปีพ.ศ.๒๕๔๒ สามเณรดิชนันท์อันที่ได้บวชเป็นภิกษุที่วัดเซน เป็นบุคคลแรกที่ใช้คำว่าพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) ในหนังสือที่ท่านเขียนเรื่องเวียดนาม : ดอกบัวในทะเลแห่งเปลวเพลิง (Vietnam : Lotus in a Sea of Fire)

พ.ศ.๒๕๔๔ จัดการประชุมชาวพุทธแห่งชาติที่เมืองเว้ เพื่อรวมสมาคมพุทธศาสนาทั้งหมดเข้าด้วยกัน จัดระบบกิจกรรมพระสงฆ์ใหม่ ได้มีการอนุมัติให้ชาวพุทธเวียดนามเข้าร่วมองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.) ซึ่งก่อตั้งขึ้นที่กรุงโคลัมโบ เมื่อพ.ศ.๒๕๔๓

พ.ศ.๒๕๐๖ พระโพธิสัตว์ดิชกวงตี้คสละชีวิตจุดไฟเผาตัวเอง ประท้วงรัฐบาลโงดinhเดียม แห่งเวียดนามใต้เพราะตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๔๗ เวียดนามแบ่งออกเป็นเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ตามข้อตกลงเจนีวา ชาวพุทธเวียดนามได้ประสบความยากลำบากจากการแบ่งแยกและการเข้มงวด

พ.ศ.๒๕๑๘ หลังจากเวียดนามใต้ได้รับอิสรภาพ มีขบวนการชาวพุทธพยายามที่จะรวมนิิกายและองค์กรพระพุทธศาสนาเวียดนามทั้งหมด ต่อมาในปีพ.ศ.๒๕๒๔ มีการก่อตั้งคณะสงฆ์เวียดนาม (VN Buddhist Sangha) ทำแผนงานเพื่อทำงานร่วมกันด้วยความสามัคคีเพื่อเผยแผ่ธรรมทำให้คนรู้จักหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนามากขึ้น ทำระบบการศึกษาของวัดให้มั่นคง และส่งเสริมมิตรภาพในหมู่้องค์กรพระพุทธศาสนาทั่วโลก ก่อตั้งมหาวิทยาลัยดึกชู(Duoc Su) สถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษาที่วัดดึกชูฮานอย มหาวิทยาลัยเว้เหงียม (Hue Ngyiem University) สถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษาที่วัดเว้เหงียม เมืองเว้ต่อมาในปีพ.ศ.๒๕๒๗ สหพุทธจักรเวียดนามได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยหวานฮงห์(Van Hanh University) สถาบันการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษาที่กรุงโฮจิมินห์ พ.ศ.๒๕๓๒ จัดตั้งสถาบันวิจัยพระพุทธศาสนาแห่งเวียดนาม

ในปัจจุบันนี้นิกายที่สำคัญ^{๒๖} คือ ๑) นิกายเถียน (เซน, ฌยาน, ฌาน) เป็นนิกายส่วนใหญ่ของพระสงฆ์เวียดนาม หลักสอนที่สำคัญคือ สุนยตา (ความว่าง) พระสูตรที่สำคัญคือ ลังกาวตารสูตร วัชรปรัชญาปารมิตาสสูตร ติมัลเกียรตินิเทศสูตร มหาไพบูลย์สมันตโพธิสูตร พระสงฆ์จะแต่งกายด้วยกางเกง เสื้อ และจีวรหลากสี เช่น เหลือง ดำ เทา น้ำตาล ยกเว้นเจ้าอาวาสและพระผู้ใหญ่จะใช้จีวรสีแดงเหมือนพระจีน ๒) นิกายดินห์โตะ (สุขาวดี, ซิน) นิกายนี้ภาวนาถึงพระอมิตาภะพระพุทธเจ้าที่ประทับอยู่ที่พุทธเกษตร ย่อมได้ขึ้นสวรรค์ไปอยู่ชั้นสุขาวดีด้วย นิกายนี้แพร่หลายสำหรับบุคคลทั่วไปเพราะปฏิบัติง่าย พระสงฆ์แต่งกายเช่นเดียวกับนิกายเถียน ๓) นิกายเถรวาท นิกายนี้มีเฉพาะทางตอนใต้ เดินทางมาสองทางคือทางน้ำโดยการเข้ามาของพระวินิตฺตฺจิ พระสงฆ์อินเดีย แต่ไม่แพร่หลาย อีกทางคือทางบกโดยในยุคที่เขมรมีอำนาจได้อพยพผู้คนไปอาศัยในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงคือเวียดนามในปัจจุบัน ๔) นิกายขัตสี หรือคัตเส เป็นนิกายที่ผสมผสานเถรวาทกับมหายาน มีลักษณะเด่นคือ แต่งกายเหมือนพระเถรวาท ใส่เสื้อสีเหลือง นุ่งกางเกงสีเหลือง ห่มจีวรแบบเถรวาทเฉียงบ่าทับ สวมรองเท้าแตะ สวดมนต์ภาษาเวียดนาม ฉันทังสวรติ นอกจากพระภิกษุ ในเวียดนามจะมีภิกษุณีจำนวนมากทั้งสายมหายานและเถรวาทที่ได้รับสายอุปัชฌาย์มาจากพระสงฆ์ภิกษุ

เทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา คือ

เดือน(โดยประมาณ)	เทศกาล
มกราคม	เตช (Tet Festival) ตรงกับวันตรุษจีนของชาวจีน ชาวพุทธจะมาทำบุญที่วัด เพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว
กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนมีนาคม	เยนตู (Yen Tu Festival) ชาวพุทธจะไปสักการบูชาที่ภูเขาเยนตู สถานที่สถาปนานิกายตริกลาม
กุมภาพันธ์ถึงมิถุนายน	ปิ่นกุเขาหอม (Perfume Pagoda Festival) ชาวพุทธจะเดินทางไปแสวงบุญที่ภูเขาหอม เพื่อสักการบูชาเจ้าแม่กวนอิม
พฤษภาคม	วันประสูติพระพุทธเจ้า (Buddha Birthday Festival) ตรงกับวันวิสาขบูชา ชาวพุทธจะไปวัดเพื่อเฉลิมฉลองวันประสูติของพระพุทธเจ้า
ตุลาคม	บูชาพระเจดีย์เกียว(Keo Pagoda Festival) ชาวพุทธที่จังหวัดไทบิ่นส์จะไปบูชาสักการะพระเจดีย์เกียวด้วยดอกไม้ของหอม

พระพุทธศาสนาเวียดนามมีความสัมพันธ์กับความดำรงอยู่แห่งชาติ จิตใจชาวพุทธเวียดนามได้รับการหล่อหลอมเกลียดด้วยเรื่องเมตตา ขันติ ความเห็นอกเห็นใจ ทำให้พระพุทธศาสนาเวียดนามสามารถอยู่ร่วมกับศาสนาอื่นด้วยความสงบ ภิกษุและภิกษุณีได้มีส่วนร่วมผสมผสานไปด้วยวิถีและวัฒนธรรมเวียดนาม ทั้งพระพุทธศาสนายังมีอิทธิพลต่อวรรณคดี ศิลปะ ดนตรีและสถาปัตยกรรม พระพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งแห่งชีวิตของชาวเวียดนาม

^{๒๖}พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ,ดร., **พระพุทธศาสนาในเวียดนาม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมตตาพรินต์จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒๗ – ๑๓๒ และ ๑๕๗.

นอกจากประเทศห้าประเทศที่กล่าวข้างต้นแล้ว ปัจจุบันยังพบพุทธศิลป์ขนาดใหญ่ที่ประเทศอินโดนีเซียคือ โบโรบูดูร์ (Borobudur) หรือบุโรพุทโธพุทธศาสนสถานซึ่งเป็นสิ่งมหัศจรรย์แห่งหนึ่งของโลก จานงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า คำว่า "โบโรบูดูร์" น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า "ปรมะ + พุทธ" ซึ่งหมายถึง "พุทธ(วิหาร)ที่ยิ่งใหญ่" จากการศึกษาพบว่าพระพุทธศาสนาเข้าสู่อินโดนีเซียในตอนต้นศตวรรษที่๑ผ่านเส้นทางสายไหมทางทะเลระหว่างอินเดียและอินโดนีเซียโดยคณะพ่อค้าชาวพุทธนำเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนามาค่อยๆเจริญขึ้นและเจริญสูงสุดในช่วงราชวงศ์ไสลันทรา (Sailendra) ซึ่งกษัตริย์ในราชวงศ์นี้นับถือพระพุทธศาสนามหายานนิกายวัชรยานจึงได้สร้างมหาสถูปบุโรพุทโธขึ้นมหาสถูปนี้เป็นอนุสรณ์สถานทางพระพุทธศาสนาอันยิ่งใหญ่สิ่งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีอิทธิพลและเป็นแบบอย่างต่อการก่อสร้างพุทธสถานในยุคต่อมาเช่นนครวัด (Angkor Wat) ในประเทศกัมพูชาเป็นต้นต่อมาในช่วงปลายศตวรรษที่๑๒พ่อค้าอาหรับนำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแผ่และได้ขยายไปทั่วประเทศ จนกระทั่งประมาณศตวรรษที่๑๔ เป็นยุคเสื่อมของพระพุทธศาสนาบุโรพุทโธถูกปล่อยปละละเลยให้ถูกห้อมล้อมอยู่กลางป่ารกชัฏจนกระทั่ง ปีพ.ศ.๒๓๕๗เซอร์โทมัสแรฟเฟิล (Sir Thomas Raffles) ได้ค้นพบบุโรพุทโธอีกครั้งและทำการปฏิสังขรณ์จนอยู่ในสภาพดีต่อมารัฐบาลอินโดนีเซียร่วมกับองค์การยูเนสโกได้ปฏิสังขรณ์บุโรพุทโธครั้งใหญ่และได้รับการจัดให้เป็นหนึ่งในมรดกโลกด้วย

กล่าวโดยสรุปประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาของประเทศต่างๆในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของกระบวนการรับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้ามาปรับใช้กับวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นในอาณาจักรหรือรัฐในลักษณะที่แตกต่างกันโดยส่วนใหญ่การรับวัฒนธรรมพุทธศาสนาจะมาจากการยอมรับนับถือของผู้ปกครองรัฐหรือกษัตริย์เป็นหลักหากรัฐหรืออาณาจักรใดที่ผู้ปกครองยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาและมีการทำนุบำรุงกิจการทางศาสนาด้วยวิธีการต่างๆเช่นสร้างวัดส่งเสริมให้มีการบวชมีการสังคายนาพระไตรปิฎกก็จะทำให้ประชาชนในรัฐยอมรับนับถือตามไปด้วยอย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่ยุคร่วมสมัยมากขึ้นอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมืองก็เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาในแต่ละประเทศเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นระบอบการเมืองแบบคอมมิวนิสต์ในกัมพูชานั้นไม่อนุญาตให้ผู้คนเชื่อในสิ่งอื่นนอกจากระบบสังคมและการผลิตที่มุ่งหน้าไปสู่การเป็นสังคมที่ไร้สินทรัพย์มีความเท่าเทียมกันดังนั้นความเจริญของพระพุทธศาสนาในอาณาจักรต่างๆเหล่านี้จึงมีพัฒนาการร่วมกับประสบการณ์ทางการเมืองเศรษฐกิจสังคมของอาณาจักรนั้นๆแม้ในปัจจุบันเมื่อคนให้ความสำคัญกับศาสนาน้อยลงและมุ่งสู่การแข่งขันทางเศรษฐกิจมากขึ้นสถาบันทางพุทธศาสนาที่เคยมีความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นในอดีตก็เปลี่ยนแปลงไปโดยถูกลดความสำคัญลงให้เป็นเรื่องของพิธีกรรมทางศาสนาเมื่อผู้คนประสบกับสภาพธรรมชาติของมนุษย์เช่นการเกิดการตายการจัดงานประเพณีดังนั้นบทบาทของสถาบันศาสนาจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตามสิ่งที่ตกทอดมาจากพระพุทธศาสนาไม่ได้มีเพียงเรื่องที่เป็นนามธรรมหรือศีลธรรมภายในจิตใจผู้คนเพียงอย่างเดียวสิ่งที่เป็นรูปธรรมและได้กลายมาเป็นแบบอย่างศิลปะอัตลักษณ์ของสังคมแทรกตัวอยู่ในสถาปัตยกรรมศิลปกรรมวรรณกรรมคือ

ศิลปะที่เกิดจากพระพุทธศาสนาหรือพุทธศิลปะ

๒.๒ พุทธศิลป์และการสร้างสรรค์ของพุทธศิลปะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผูกโยงอยู่กับความไม่แน่นอนของธรรมชาติที่เชื่อมโยงระหว่างสภาพภูมิอากาศ ภัยธรรมชาติและการเพาะปลูกเพื่อยังชีพ ทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นไม่สามารถอธิบายได้ เชื่อว่าสามารถในการบันดาลให้ฝนตกบันดาลความแห้งแล้ง รวมถึงทำให้เกิดภัยพิบัติ ในขณะที่พระพุทธศาสนาได้เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรค์สรรพสิ่งทั้งปวง โลกและสรรพสิ่งมีอยู่ตามเหตุปัจจัยของมัน คำสอนของท่านก็ไม่ใช่ว่าสิ่งของท่านบัญญัติขึ้น หากเป็นความจริงตามธรรมชาติที่ท่านนำมาแยกแยะให้เห็นถึงเหตุและผลที่อิงอาศัยกันอยู่ ถ้ารู้แจ้งถึงเหตุ ดับที่เหตุได้แล้ว สายโซ่ของปัญหาและทุกข์ทั้งปวงก็ดับสิ้นไป ใจคือตัวเหตุแห่งปัญหา เพราะใจถูกรอบงำด้วยความไม่รู้จริง (อวิชชา) และความยึดมั่นสำคัญผิด (อุปาทาน) จึงพาให้กายและวาจากระทำความกรรม (เหตุที่ส่งผลเป็นปัญหาให้เจ้าตัวและสรรพสิ่งโดยรอบทุกข์ เดือดร้อน)^{๒๗} เมื่อมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาในภูมิภาคนี้พุทธศิลป์ก็เป็นส่วนเสริมโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้เกิดศรัทธาปสาทะ หรือความเชื่อมั่นอันจะเป็นบ่อเกิดของฉันทะฝักใฝ่ที่จะรู้ เกิดวิริยะพากเพียรอุตสาหะในการอบรมกาย วาจา ใจ ส่งผลให้เกิดปัญญาหยั่งรู้เหตุผล และวิมุตติหลุดพ้นในที่สุด^{๒๘} การสัมผัสความงามในพุทธศิลป์ทำให้จิตใจปลอดโปร่งสงบเย็น เมื่อเข้าใจสัญลักษณ์และความหมายที่แฝงในพุทธศิลป์จะก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการกระทำเชิงจริยธรรมส่งเสริมความดีพุทธศิลป์แรกเริ่มในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ปรากฏหลักฐานตามโบราณวัตถุ นั้นสันนิษฐานว่าเป็นชิ้นงานที่มาพร้อมกับการติดต่อค้าขายกับอินเดียและจีนมีการค้นพบของที่เลียนแบบรูปเคารพเช่นพระพุทธรูปเทวรูปลวดลายเครื่องประดับศาสนาสถานแต่ในระยะต่อมาเริ่มมีผสมผสานกับวัฒนธรรมภายในท้องถิ่นเกิดเป็นลักษณะเฉพาะถิ่นของศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นศิลปะที่สอดแทรกคติทางศาสนาพุทธเข้ากับสถาปัตยกรรมประติมากรรมจิตรกรรม

๒.๒.๑ ความหมายและคุณค่าของพุทธศิลป์

ความหมายของคำว่า “ พุทธศิลป์ ” จากสารนิพนธ์ เรื่องการศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนากรณีศึกษา : วัดร่องขุน ต.ป่าอ้อดอนชัย อ.เมือง จ. เชียงราย ของภาณุวัฒน์ เนียมบาง ได้สรุปความหมายของคำว่า พุทธศิลป์ไว้ว่า “ พุทธศิลป์คืองานศิลปะประเภทต่าง ๆ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่และการปฏิบัติทางพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจ

^{๒๗} อมรา มลิลลา, สุนทรียธรรม หลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมโลกเดียวกันอย่างสันติสุข คริสต์ พุทธ ยุค ดาห์ อิสลาม อินดู, (กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓.

^{๒๘} จารุวรรณ พึ่งเทียร, ผศ.ดร., พุทธศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓-๑๔.

ของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่อิงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา”^{๒๙}

สงวน รอดบุญ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับพุทธศิลป์ไว้ว่า พุทธศิลป์ คือศิลปกรรม ที่สร้างขึ้นรับใช้พระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรมและสถาปัตยกรรม ในลัทธิมหายาน และเถรวาท”^{๓๐}

งานพุทธศิลป์เป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทนศาสนาและคำสอน ดังได้ปรากฏในรูปแบบของศิลปะซึ่งแบ่งออกเป็น ๑) สถาปัตยกรรม ได้แก่สิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น พระเจดีย์ พระอุโบสถ พระปรางค์ ฯลฯ ๒) ประติมากรรม ได้แก่งานทางด้านศิลปะ เช่น พระพุทธรูป ๓) จิตรกรรม ได้แก่ภาพวาดในพระอุโบสถ ในองค์พระเจดีย์ เป็นต้น โดยสิ่งที่มีผู้สร้างงานศิลปะได้พยายามสื่อหรือสอดแทรกไว้ในงานศิลปะแต่ละชนิดเรียกได้ว่าเป็นปรัชญาศิลปะในงานพุทธศิลป์ คืองานศิลปะที่มีธรรมะในศาสนาพุทธอยู่ในงานศิลปะนั้นซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบทั้งในรูปแบบของงานศิลปวัตถุหรือพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งจะมีหลักธรรมสอนอยู่ งานศิลปกรรมเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์ของชาติแต่อย่างไรก็ตามพุทธศิลป์เป็นสื่อในการสอนปรัชญาธรรมต่างๆ เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีสาระเช่นเดียวกัน”^{๓๑}

๒.๒.๒ ต้นกำเนิดศิลปะในประเทศอินเดีย

พุทธศิลป์เป็นศิลปะที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาที่มีกำเนิดในประเทศอินเดีย พุทธศิลป์ที่เป็นไปเพื่อการระลึกถึงพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นตามพุทธพจน์ที่ปรากฏในมหาปริณีพพานสูตรว่า

“สังเขยนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ตถาคตประสูติที่นี่ ด้วยระลึกว่าตถาคตได้ตรัสรู้อนัตตธรรมมาโพธิญาณในที่นี้ ด้วยระลึกว่าตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้ ด้วยระลึกว่าตถาคตได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุในที่นี้”^{๓๒}

และตามที่พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า

“พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคตอย่างไร
พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิต พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิตคหบดี
ผู้เป็นบัณฑิต ผู้เลื่อมใสในตถาคต จะทำการบูชาสรีระของตถาคตเอง
พึงปฏิบัติเหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ ...
ถวายพระเพลิงพระบรมศพ สร้างสถูปไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง”^{๓๓}

^{๒๙} ภาณุวัฒน์ เนียมบาง, “การศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนากรณีศึกษา : วัดร่องขุน ต.ป่าอ้อดอนชัย อ.เมือง จ.เชียงราย”. สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต, (สาขาวิชาศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัทยมหิตล, ๒๕๕๐). หน้า ๑๙.

^{๓๐} สงวน รอดบุญ, ศิลปกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙), หน้า ๒๑.

^{๓๑} อ่างแล้ว, ภาณุวัฒน์ เนียมบาง, “การศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนากรณีศึกษา : วัดร่องขุน ต.ป่าอ้อดอนชัย อ.เมือง จ.เชียงราย”, หน้า ๓๐.

^{๓๒} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๐๔/๑๕๐-๑๕๑.

ดังนั้นหลังจากถวายพระเพลิง ผู้ที่ได้รับแบ่งพระบรมสารีริกธาตุก็คือ กษัตริย์มัลละ แห่งเมืองกุสินารา พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งเมืองราชคฤห์ กษัตริย์ลิจฉวีแห่งกรุงเวสาลี กษัตริย์ ศากยะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ พุลิ กษัตริย์แห่งเมืองอัลลกะปะ มะลลกษัตริย์แห่งเมืองปาวา โกลิ ยกษัตริย์แห่งเมืองรามคาม มหาพราหมณ์แห่งเมืองเวณฐทีปกะ ในสมัยแรกจึงมีพระสถูป ๘ องค์^{๓๔}

ในการศึกษาพุทธศิลป์ที่เป็นทั้งสื่อศาสดาและประจักษ์พยานแห่งความเลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากการศึกษาความเป็นมาของ พระพุทธศาสนาแล้ว จึงต้องศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียร่วมด้วย ซึ่งในที่นี้จะแบ่งออกเป็น ๔ ยุคคือ

ยุคที่หนึ่งประมาณ ๒,๐๐๐ ปีก่อนพุทธกาลถึง ๑,๐๐๐ ปีก่อนพุทธกาลชาวหิมฬ สร้างอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุโดยการรับอิทธิพลจากประเทศเมโสโปเตเมีย (ปัจจุบันคือประเทศ เอลาม ประเทศสุเมเรีย และประเทศอิหร่าน) ต่อจากนั้นพวกอารยันเข้ารุกรานขับไล่ชาวหิมฬลง ไปทางใต้ของอินเดีย พวกอารยันได้นำศาสนาพระเวทที่เคารพบูชาเทวดาที่เกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น พระอินทร์ เทพแห่งสายฟ้าและการสงคราม พระวรุณ เทพแห่งฝน ฯลฯ ในศาสนาพระเวท ไม่มีการทำรูปเคารพ ติดต่อกับเทพโดยการก่อกองไฟ ใส่ของสังเวยลงในกองไฟ มีบทสวด สำหรับอ้อนวอนบูชา ไม่เชื่อถือเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เชื่อว่าตายแล้วจะไปอยู่กับพระยม เทพ แห่งความตาย ต่อมาพัฒนามากับความเชื่อพื้นเมืองที่เชื่อการเวียนว่ายตายเกิดเป็นศาสนา พราหมณ์ เชื่อว่าพรหมณ์เป็นผู้สร้างโลกและสิ่งมีชีวิต การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดที่ เป็นทุกขนั้นต้องทำตนให้ถูกใจพรหมณ์ โดยที่พวกพราหมณ์เท่านั้นจะเป็นผู้ติดกับพรหมณ์ ใน ราวพุทธกาลเกิดศาสนาไชนะและพระพุทธศาสนา ที่ไม่ยอมรับพระผู้เป็นเจ้าและระบบวรรณะ โดยที่ศาสนาไชนะมุ่งสอนเรื่องการทรมานร่างกาย พระพุทธศาสนาสอนให้ดำเนินสายกลาง

พุทธศิลป์ในสมัยพุทธกาลได้แก่ วัด

๑) **เวฬุวนาราม** เป็นวัดแรกที่บังเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา พระเจ้าพิมพิสารผู้ครอง แคว้นมคธเป็นผู้สร้างถวายโดยดัดแปลง อุทยานอันกว้างขวาง ใหญ่โต ร่มรื่นด้วยป่าไผ่ นอก เมืองราชคฤห์ขึ้นเป็นพระอาราม (ราชคฤห์เป็นเมืองหลวงแคว้นมคธ) อาคารและถาวรวัตถุต่างๆ ส่วนมากเป็นเครื่องไม้สร้างอย่างแข็งแรง ทนทาน ประณีต สมกับที่กษัตริย์ทรงสร้าง เป็นที่ตั้ง สถูปบรรจุพระธาตุของพระโมคคัลลานะอัครสาวกเบื้องซ้าย ให้พุทธศาสนิกชนได้เคารพสักการะ เป็นที่พักจำพรรษาของพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ซึ่งเข้าร่วมประชุมกันทำปฐมสังคายนาตลอดมา เวลา ๓ เดือน โดยมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นองค์อุปถัมภ์

๒) **เชตวันาราม** มหาเศรษฐีเมืองสาวัตถี ชื่อ อนาถปิณฑิกะ เป็นผู้สร้างถวาย โดย ซื้ออุทยานของเชื้อพระวงศ์นามว่า เจ้าเชต มาดัดแปลงเป็นพระอาราม การก่อสร้างอาคาร และ

^{๓๓}ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๐๔/๑๕๒.

^{๓๔}ที.เอ็น.รามจันทรัน, พุทธศิลป์ในโลกพระพุทธศาสนา, แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, (กรุงเทพ

ถาวรวัตถุต่างๆ ทำอย่างประณีต งดงามแข็งแรงทนทานเป็นพิเศษ รวมค่าที่ดิน และค่าก่อสร้าง เป็นเงินทั้งสิ้นถึง ๕๔๐ ล้านบาท คัดเป็นไทยประมาณ ๒,๑๖๐ ล้านบาท (๑ กหาปณะ เท่ากับ ๔ บาท) ในคัมภีร์ศาสนากล่าวชมว่า แม้พระราชวังของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชาผู้ ทรงยิ่งใหญ่ในสมัยนั้น ก็ยังสวยงามสู้เชตวนารามไม่ได้ เชตวนาราม เป็นพระอารามที่มี ความสำคัญอย่างยิ่งในการเผยแพร่และปลูกฝังพระธรรมควบคู่กับเวฬุวนาราม พระพุทธเจ้าทรง ประทับและแสดงพระธรรมเทศนาโปรดประชาชนที่พระอารามนี้นานถึง ๑๙ พรรษา จึง กลายเป็นศูนย์เผยแพร่พระพุทธศาสนา บริเวณภาคเหนือและภาคตะวันตกของประเทศควบคู่ กับปูพพาราม

๓) **ปูพพาราม** มหาอุบาสิกาชื่อ วิสาखा เป็นผู้สร้างถวายตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ของเมืองสาวัตถี คู่กับเชตวนารามอยู่ทางทิศตะวันตก หลังจากสถาปนาออกแบบแปลนแผนผัง ดีแล้ว จึงลงมือก่อสร้างพระอารามนี้ขึ้นในบริเวณทุ่งนารกร้างนอกเมือง อาคารสร้างเป็นทรง ปราสาท ๒ ชั้นๆ ละ ๕๐๐ ห้อง จัดเป็นส่วนๆ โดยแยกเป็นที่อยู่ของพระผู้ชำนาญพระวินัย ส่วน หนึ่ง ของผู้ชำนาญพระสูตรส่วนหนึ่ง ของพระผู้ชำนาญพระอภิธรรมส่วนหนึ่ง เป็นที่พักของภิกษุ อาพาธส่วนหนึ่ง เป็นห้องพยาบาลส่วนหนึ่ง เป็นที่พักของพระอาคันตุกะส่วนหนึ่ง และห้องอื่นๆ อีกครบถ้วน ยอดปราสาทเป็นรูปหมอน้ำทรงสูง ทำด้วยทองคำเป็นพุทธบูชา เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ก็ปลูกต้นไม้ทำเป็นสวนป่าพาให้ร่มเย็นตลอดทั้งบริเวณ ค่าใช้จ่ายรวมทั้งสิ้นถึง ๒๗๐ ล้าน กหาปณะ คิดเป็นเงินไทยประมาณ ๑,๐๘๐ ล้านบาท

พุทธศิลป์ที่มีตั้งแต่สมัยพุทธกาลนอกจากวัดคือ พระสถูปซึ่งเรามักเรียกกันว่า เจดีย์ ซึ่งเป็นประเพณีสร้างสำหรับบรรจุอัฐิธาตุ เช่น พระพุทธเจ้าโปรดให้สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุให้ พระพาหิยะที่มรณภาพเพราะถูกโคขวิด มีลักษณะเป็นพูนดินขึ้นเป็นโคกกล่งเขื่อนรอบกันดินพัง ประดับปกรัณฉัตร เจดีย์ที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร มีอยู่ ๔ ประการคือ

๑) **ธาตุเจดีย์** (ที่อินเดียเรียกว่า สรีริกสถูป) เป็นเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุของ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวก ถ้าเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะก็ จะเรียกว่า พระมหาธาตุ พระบรมธาตุ หรือพระบรมสารีริกธาตุ ถ้าเรียกพระธาตุส่วนหนึ่งส่วน ใดของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะก็จะเรียกชื่อตามนั้น เช่นพระทันตธาตุ หรือพระทนต์ธาตุ (ฟัน หรือ เขี้ยวของพระพุทธเจ้า) พระเกศธาตุ (เส้นพระเศาของพระพุทธเจ้า) พระอุรังคธาตุ (พระธาตุ ส่วนที่เป็นกระดูกหน้าอกของพระพุทธเจ้า)

๒) **บริโกศเจดีย์** (ที่อินเดียเรียกว่า ปารีโกศสถูป) พระสถูปหรือสถานที่ที่เป็นสังเวช นียสถาน ๔ คือ สถานที่ประสูติ (ลุมพินีวัน) ตรัสรู้ (พุทธคยา) แสดงปฐมเทศนา (ป่าอิสิปตน มฤคทายวัน) และปรินิพพาน (เมืองกุสินารา) รวมถึงพระแท่นที่บรรทมตอนปรินิพพานพระสถูป ที่บรรจุพระอังคารถ้าถ่านที่เมืองปิณฑลิวัน พระสถูปที่บรรจุพระนันทวงพระธาตุที่เมืองกุสินารา หรือทรงแสดงปาฏิหาริย์ ได้แก่ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงเสด็จลงมาจากดาวดึงส์สวรรค์ เมือง สังกัส สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทำยมกปาฏิหาริย์ เมืองสาวัตถี และสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรง ทรมานพญาวานร เมืองเวสาลี หรือบรรจุเครื่องพุทธบริวารของพระพุทธเจ้า ๑๐ แห่งคือ๑) ภายพันธักบาตร เมืองปาฏลีบุตร ๒) ผ้าอุทกสาฎก เมืองปัญจาลรัฐ ๓) ผ้าจัมจันท์ เมืองโกศล

ราชู ๔) ไม่สีพระหนต์ เมืองมิถิลา ๕) ผ่ากรองน้ำ เมืองวิเทหราชู๖) มีดกับกลองเข็ม เมืองอินทปัตถ์๗) รองพระบาทและถลกบาตร ที่บ้านอุสสิพราหมณคาม ๘) เครื่องลาด เมืองมกุฏนคร ๙) ผ้าไตรจีวร เมืองภัททราชู๑๐) นิสิตนสนัตต เมืองกุรุราชู

๓) **ธรรมเจดีย์** เป็นพระเจดีย์ที่บรรจุ หรือ จารึก พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เช่น หอพระไตรปิฎก และส่วนที่เป็นพระไตรปิฎกเอง ในอดีตเมื่อผู้เลื่อมใสอยู่ห่างไกล จึงมีการเขียนพระธรรมลงเป็นตัวอักษร ประดิษฐานไว้เป็นที่บูชา มักเลือกพระธรรมที่เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา เช่น เย ธมมา เหตุปภวาฯ ที่มีความหมายว่า ธรรมเหล่าใดเกิด เกิดแต่เหตุ มีเหตุเป็นแดนเกิด ตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น เมื่อสิ้นเหตุเหล่านั้นจึงดับทุกข์ได้ พระมหาสมณทรงมีปกติตรัสอย่างนี้

๔) **อุเทสิกเจดีย์** (อินเดียเรียกว่า อุเทสิกสถูป) เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า ในยุคแรกนิยมสร้างพุทธบัลลังก์เพราะในสมัยพุทธกาลพุทธสาวกยอมจำนนสวามิภักดิ์รับเสด็จพระองค์^{๓๕}

ยุคที่สองคือตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชแห่งกรีกยกทัพมารุกรานบริเวณลุ่มน้ำสินธุ ทำให้มีแม่ทัพนายกองปกครองภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ต่อมาบางคนตั้งตนเป็นกษัตริย์ เช่น พระเจ้ามิลินทร์ เป็นเหตุให้วัฒนธรรมกรีกแพร่หลายในแถบนี้ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชกษัตริย์องค์ที่สามแห่งราชวงศ์โมริยะ ราชวงศ์นี้ก่อตั้งโดยพระเจ้าจันทรคุปต์ โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะอิหร่านและศิลปะกรีกเป็นศิลปะแบบสาณจิ (Sanchi) และคุงกะ(Sunga) ได้แก่ สถูปซึ่งเป็นรูปโอคว่ำตั้งอยู่บนฐานและมีฉัตรปักเป็นยอด สถูปนี้คงเลียนแบบมาจากเนินดินหรือหลุมฝังศพ ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุ ทำความเคารพโดยการทำพิธีประทักษิณ (เดินเวียนขวา) ประติมากรรมที่เก่าที่สุดคือเสาของพระเจ้าอโศกมหาราช ช่วงในสมัยนี้ไม่กล้าประดิษฐ์พระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ใช้สัญลักษณ์แทนรูปเคารพ เช่น ดอกบัวหรือรอยพระพุทธบาทแทนสถานที่ประสูติ รูปบัลลังก์ใต้ต้นโพธิ์แทนสถานที่ตรัสรู้ ธรรมจักรกับวงกลมรอบแทนสถานที่แสดงปฐมเทศนา และสัตว์สี่จำพวกที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธประวัติคือ ช้างหมายถึงการประสูติ วัวหมายถึงพระบารมีที่สร้างสมมา ม้าหมายถึงการออกมหาภิเนษกรรมณ สิ่งหมีหมายถึงพระพุทธเจ้าผู้มีพระสุรเสียงในการประกาศธรรมที่แผ่ไพศาลออกไปอย่างกว้างขวาง

ยุคที่สามคือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ ศิลปะกรีก-โรมันแพร่เข้ามาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย (ปัจจุบันคือส่วนหนึ่งของประเทศปากีสถานและทิศตะวันออกของประเทศอัฟกานิสถาน) ก่อให้เกิดศิลปะคันธารราชู(Gandhara) ที่เข้ามาใช้ในพระพุทธศาสนาทั้งในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ พระพุทธศาสนาปะปนกับความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เป็นศิลปะแรกที่ประดิษฐ์พระพุทธรูปขึ้นเป็นรูปมนุษย์ในสมัยพระเจ้ามิลินทร์เชื้อสายกรีก ผู้ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภก ได้นำคติศาสนาเดิมของชาวกรีกที่เลื่อมใสในการสร้างเทวรูป

^{๓๕} จารุวรรณ พึ่งเกียรติ, ผศ.ดร., **พุทธศิลป์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๔๓-๔๕.

สำหรับสักการบูชามาสสร้างพระพุทธรูป ในเวลาที่เราเริ่มสร้างพระพุทธรูปนั้นพระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานมาแล้วถึง ๔๐๐ ปีเศษ ช่วงได้สร้างพระพุทธรูปตามมหาปุริสสลักษณะที่ปรากฏในพรหมายสูตร^{๓๖} ในขั้นต้นมี ๖ ปางคือ ปางประทานปฐมเทศนา ปางวิตรรกะ(ทรงสั่งสอน จีบพระหัตถ์ขวาข้างเดียว) ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปางประทานอภัย และปางประทานพรสำหรับศิลปะอินเดียในยุคนั้นคือศิลปะแบบมถุรา(Mathura) ทางทิศเหนือ มีการประดิษฐ์พระพุทธรูปแบบอินเดียขึ้นเป็นครั้งแรกมีรูปร่างคล้ายเทวดาประจำถิ่น และศิลปะแบบอมราวตี (Amaravati) ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นศิลปะที่แสดงการเคลื่อนไหว พระพุทธรูปแบบอมราวตีมักครองจีวรห่มเฉียง จีวรเป็นริ้วทั้งองค์ และที่เบื้องล่างใกล้พระบาทมีขอบจีวรหนายกจากด้านขวาขึ้นมาพาดข้อพระหัตถ์ซ้าย

ในพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๓ เป็นศิลปะคุปตะและหลังคุปตะ โดยที่ศิลปะคุปตะเจริญขึ้นทางภาคเหนือของประเทศอินเดียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๑ พระพุทธรูปสร้างตามอุดมคติเป็นแบบอินเดียอย่างแท้จริง มีรัศมีกลมใหญ่สลักด้วยลวดลายสมัยนั้น ริ้วจีวรเป็นริ้วที่อ่อนนุ่ม แยกจากกัน เป็นรอยอยู่บนผ้าที่บางและแนบติดกับพระองค์คล้ายผ้าเปียกน้ำ แต่ต่อมาริ้วจีวรหายไป ยังคงเห็นพระพุทธรูปที่สร้างตามอุดมคติ พระองค์ตั้งตรงผึ่งผาย พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก มีเส้นพระกายรอบนอกโค้งเข้าออกอย่างมีชีวิตจิตใจ ผ้าบางไม่มีริ้ว แนบสนิทกับพระองค์และคลุมพระอังสาทั้งสองข้าง สำหรับพระพุทธรูปยืนขอบจีวรก็ตกลงมาเป็นกรอบล้อมรอบพระองค์ทั้งสองด้าน พุทธศิลป์ที่น่าสนใจที่สุดในสมัยคุปตะคือถ้ำอชันดา (Ajanta) ในช่วงเดียวกันนี้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ศาสนาพราหมณ์พัฒนาเพื่อต่อต้านลัทธิมหายานเป็นศาสนาฮินดูแบ่งเป็น ๒ ลัทธิคือ ไศวนิกาย นับถือพระอิศวร และไวษณพนิกาย นับถือพระนารายณ์ ศิลปะหลังคุปตะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ หลังราชวงศ์คุปตะและในยุคที่ฮินดูรุ่งเรือง เป็นศิลปะที่แสดงอำนาจและท่าเคลื่อนไหวก็เข้าครอบงำความเมตตากรุณาและความสงบ พระพุทธรูปที่ปรากฏในตอนต้นสมัยหลังคุปตะจะอวบอ้วนกว่าพระพุทธรูปสมัยคุปตะ ต่อมาลัทธิมหายานพัฒนาเป็นลัทธิตันตระเพื่อต่อสู้กับฮินดูเช่นมีการเคารพนับถือพระชายาของพระโพธิสัตว์ การใช้เวทมนต์คาถาต่างๆ ศิลปะแบบปาละ-เสนะเป็นศิลปะในสมัยราชวงศ์ปาละที่นับถือลัทธิตันตระ สถาปัตยกรรมที่สำคัญของศิลปะนี้คือมหาวิทยาลัยนาลันทา ประติมากรรมแบ่งออกเป็นสามยุคคือ ยุคแรก ราวศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ มักเป็นพระพุทธรูปนั่ง มีพระโพธิสัตว์บ้าง แต่มีรูปชายพระโพธิสัตว์น้อยมาก ในตอนปลายเกิดมีพระพุทธรูปทรงเครื่องขึ้น ยุคสอง ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ รูปต่างๆมีเครื่องประดับมากขึ้น มีรูปพระชายาพระโพธิสัตว์แพร่หลาย ลัทธิตันตระได้รับการนิยมยิ่งขึ้น ยุคสามเป็นยุคราชวงศ์เสนะ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ราชวงศ์เสนะนับถือศาสนาฮินดู ศิลปะแบบปาละ-เสนะได้แพร่หลายมายังประเทศเนปาล ทิเบต เกาะลังกา เกาะชวาภาคกลาง เกาะสุมาตรา ประเทศพม่า และประเทศไทย

สรุปความสำคัญของพระพุทธรูปซึ่งเป็นรูปเคารพแทนพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมรดกทางสังคมได้ดังนี้๑) เป็นสิ่งแทนองค์

^{๓๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๖/๔๗๕-๔๗๘

พระพุทธเจ้า ๒) เป็นเครื่องหมายของพระพุทธศาสนา แสดงความสงบ ความเมตตา ความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ๓) เป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม เป็นเครื่องหมายในเบื้องต้นของการดับทุกข์ ดับปัญหา ๔) ประกอบศาสนพิธี ๕) ชาวพุทธมหายานเชื่อว่าพระพุทธรูปเป็นที่สถิตย์ของพุทธภาวะที่มีอำนาจบารมี จึงทำให้เกิดการอ้อนวอนขอสิ่งต่างๆ ด้วยการบนบานบวงสรวง ๖) เป็นวัตถุทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม สะท้อนให้เห็นความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม ตลอดจนการเกี่ยวข้องกับระหว่างชุมชนหรือชนชาติ ๗) เป็นศูนย์รวมใจชาวพุทธ^{๓๗}

ยุคที่สี่คือพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ศาสนาอิสลามเริ่มเข้าสู่อินเดีย มีการทำลายมหาวิทยาลัยนาลันทา(Nalanda) มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาขนาดใหญ่ในแคว้นเบงกอลในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ สมัยราชวงศ์โมกุลนับถือศาสนาอิสลาม ทำให้ต่อมาแบ่งออกสามส่วนคืออินเดีย ปากีสถานและบังคลาเทศ โดยที่อินเดียนับถือศาสนาฮินดู ปากีสถานและบังคลาเทศนับถือศาสนาอิสลาม ศิลปะอิหร่านรุ่นหลังเข้ามามีอิทธิพลในศิลปะอินเดียจนกระทั่งเกิดศิลปะอินเดีย-อิหร่าน^{๓๘}

๒.๒.๓ การไหลของศิลปะจากอินเดียสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ศิลปะอินเดียแพร่หลายออกไปยังประเทศต่างๆสองทางคือ

๑) ทางบก ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ ศิลปคันธารราษฎร์ได้แพร่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ไปยังประเทศอัฟกานิสถาน ภาคกลางของทวีปเอเชีย ประเทศจีน ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ไปยังประเทศทิเบต ประเทศพม่า

๒) ทางน้ำ สมัยอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ ๗-๙) ได้แพร่ไปทางทิศตะวันออก และแพร่ออกมากที่สุดสมัยคุปตะและหลังคุปตะ ทำให้เกิดอาณาจักรในแหลมอินโดจีนและหมู่เกาะอินโดนีเซีย ซึ่งเจริญรุ่งเรืองในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา

๒.๒.๔ พุทธศิลป์ในประเทศไทย

จุดกำเนิดของศิลปวัฒนธรรมนั้นมีรากฐานมาจากคติความเชื่อทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นในเชิงศิลปะ วิถีชีวิต รวมไปถึงวัฒนธรรมประเพณีของชนชาติต่างๆ การตระหนักถึงความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม รวมไปถึงการตื่นตัวต่อการเชื่อมต่อกับวัฒนธรรมอันประกอบด้วย ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ได้เป็นจุดกำเนิดของแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์^{๓๙} สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น วัดเป็นสถานที่ที่สามารถรวบรวมศิลปะและยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ที่เด่นชัด เป็นแหล่งรวมของศิลปกรรมอันล้ำค่าทั้งด้านสถาปัตยกรรม ปฏิมารกรรมและจิตรกรรม ศิลปินได้

^{๓๗} อ่างแล้ว, จารุวรรณ พึ่งเกียรติ,พศ.ดร., พุทธศิลป์, หน้า ๓๐๗-๓๐๘.

^{๓๘} สุภัทรทิศติศกุล,ศ.ม.จ., ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๖), หน้า ๕-๑๑

^{๓๙} Nzama,A.T,Magi,L.M.,&Ngcobo,N.R.. Workbook-I Tourism Workbook for Educators: 2004 Curriculum Statement,(Unpublished Tourism Workshop Educational Materials). Centre for Recreation & Tourism, UZ.andTouris KwaZulu-Natal, University of Zululand, 2005, p. 42.

ถ่ายทอดลักษณะเด่นของคำสอนทางพระพุทธศาสนาออกมาในงานศิลปะอย่างกลมกลืน นำขึ้นชมทรงคุณค่าทั้งด้านความงามและทั้งเป็นสื่อให้คนได้เข้าถึงธรรมปฏิบัติซึ่งช่วยกล่อมเกล่าจิตใจมนุษย์ให้อ่อนโยนและสะอาดบริสุทธิ์ขึ้น พุทธศิลป์ที่ปรากฏในวัดเป็นศิลปะแห่งอุดมคติที่ให้คุณค่าและความหมายเชิงจริยธรรมอย่างสูง ด้วยความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าเช่นนี้ วัดมีความสำคัญมาตั้งแต่อดีตนับตั้งแต่ชนชั้นกษัตริย์ลงมาจนถึงสามัญชนนิยมที่เดินทางไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยถือว่าเป็นบุญ เป็นกุศล เป็นสิริมงคลในชีวิต เป็นประเพณีกษัตริย์ผู้ขึ้นครองราชย์ในสมัยอยุธยา จะต้องเสด็จไปนมัสการศาสนสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในฐานะพุทธมามกะ เช่น สมเด็จพระเอกาทศรถ เสด็จไปนมัสการพระพุทธชินราช ใน พ.ศ. ๒๓๓๘^{๔๐} และการเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทที่สระบุรีของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ในปี พ.ศ. ๒๓๗๕^{๔๑} เป็นต้น

พุทธศิลป์ในประเทศไทยแบ่งออกเป็นสองยุคคือ

๑) พุทธศิลป์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ชาติไทย ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ สมัย คือ

ยุคสมัย	พื้นที่	สถาปัตยกรรม	ประติมากรรม
สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖)	พื้นที่นครปฐม นครไชยศรี กำแพงเพชร อุ ทอง คูบัวราชบุรี เพชรบุรี ลพบุรี นครสวรรค์ ลำพูน	สถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลจากศิลปะคุปตะ แบบฐานสลับแบ่งเป็น ๔ แบบใหญ่คือ ๑.ฐานสลับรูปกลม (พระ ปฐมเจดีย์ นครปฐม) ๒.ฐานสลับรูปสี่เหลี่ยม (คูบัว ราชบุรี) ๓.ฐานสลับรูปสี่เหลี่ยม ย่อมุม (วัดเพลง ราชบุรี) ๔. ฐาน สลับ รูป แปด เหลี่ยม (อุ ท อ ง สุพรรณบุรี)	ประติมากรรม -รุ่นแรก (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๓) สร้างด้วยศิลา ศิลปะสมัยคุปตะ -รุ่นกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๖) สร้างด้วยศิลา ดินเผา ปูนปั้น และสำริด ฝีมือประณีต และมีลักษณะของชาวพื้นเมืองมากกว่ารุ่นแรก -รุ่นปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘) มีลักษณะผสมศิลปะขอม
สมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘)	พื้นที่ไชยา นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี	สถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลจากอินเดียทั้งพุทธและพราหมณ์ เช่น สลับพระบรมธาตุไชยา สุ ราษฎร์ธานี สลับวัดพระ	

^{๔๐} ประพตเศรษฐกานนท์, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), (กรุงเทพฯ มหา นคร: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๑), หน้า ๓๐๑.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๓.

ยุคสมัย	พื้นที่	สถาปัตยกรรม	ประติมากรรม
		มหาธาตุนครศรีธรรมราช	
สมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘)	พื้นที่ลพบุรี สุรินทร์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา	สถาปัตยกรรมเป็น รูปทรงที่เรียกว่าปราสาท คติการสร้างปราสาทมา จากฮินดูคือการจำลอง เขาพระสุเมรุหรือเขา ไกรลาสที่ประทับของ เทพเจ้าในสรวงสวรรค์ลง มาสู่โลกมนุษย์ เช่น วัด มหาธาตุ ลพบุรี พระ ปราสาทสามยอด ลพบุรี	พระพุทธรูปแบบลพบุรีที่ แพร่หลายที่สุดคือ พระพุทธรูปปางนั่งสมาธิภาค ปรกมีทั้งสลักด้วยหิน และ หล่อด้วยโลหะสำริด พระพุทธรูปจำนวนมากเป็น พระพุทธรูปทรงราชาภรณ์ (พระพุทธรูปทรงเครื่อง)
สมัยเชียงแสน (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๒๓)	พื้นที่เชียงใหม่ พะเยา น่าน นิมม เรียกว่าศิลปะ ล้านนา(ลานนา) แบ่งออกตาม อิทธิพลศิลปะเป็น ๕ แบบคือ ศิลปะ ปาลวะ ศิลปะปา ละ-แสนะ ศิลปะโจพะ ศิลปะ ทวารวดี และแบบ เชียงแสนแท้	สถาปัตยกรรม -อิทธิพลศิลปะปาลวะ มี ลักษณะสำคัญคือ ชั้น ล่างเป็นฐานสี่เหลี่ยม ซ้อนๆกัน ตัวเจดีย์เป็น รูปสี่เหลี่ยมย่อมุม มีซุ้ม โถ้วพระพุทธรูปสี่ทิศ ยอดบนสุดเป็นรูป ดอกบัวซ้อนกันขึ้นไปมี ลักษณะเรียวแหลมจน หายไปใ้ในอากาศ เช่น สถูปเจดีย์ที่วัดป่าสัก สถูปพระธาตุจอมกิตติ -อิทธิพลศิลปะปาละ- แสนะ เป็นสถูปแบบห้า ยอด มีลักษณะคล้ายคลึง กับสถูปแบบศรีวิชัยทาง ใต้ เช่นสถูปวัดพระยืน ลำพูน -อิทธิพลศิลปะโจพะ เป็น สถูปทรงระฆัง ที่ทำฐาน สูงเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม	ประติมากรรม -อิทธิพลศิลปะปาลวะ เรียก กันว่าพระพุทธรูปเชียงแสน รุ่นแรก มีลักษณะชาวอินเดีย ชัดเจน พระวรกายและพระ พักตร์รูปไข่ค่อนข้างอวบอ้วน พระเนตรค่อนข้างใหญ่และ ลึก พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ บางคม นิยมทำพระ นั่งขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัย พระรัศมีทำเป็นต่อมกลมบ้าง ทำเป็นดอกบัวตูมบ้าง พระ อุระนูน ชายจีวรสั้นเหนือพระ ถัน ที่ฐานมีดอกบัวรองรับ -อิทธิพลศิลปะปาละ-แสนะ

ยุคสมัย	พื้นที่	สถาปัตยกรรม	ประติมากรรม
		ด้านบนเป็นดอกบัวซ้อนกันขึ้นไปหลายชั้น มีองค์ระฆังอยู่บน มีปล้องโหนดสูงและมีฉัตรอยู่บนยอดสุด บุด้วยแผ่นโลหะทองเหลือง เช่น พระธาตุหริภุญไชย ลำพูน -อิทธิพลศิลปะทวาราวดี เป็นเจดีย์เหลี่ยม รูปทรงสี่เหลี่ยมยอดเรียวแหลม ได้รับแบบอย่างจากสถูปจามเทวีที่ลำพูน ซึ่งชาวมอญแห่งอาณาจักรหริภุญไชยสร้างไว้ -เชียงใหม่ เจดีย์รูปแปดเหลี่ยมทรงระฆัง เช่น พระธาตุดอยสุเทพ เชียงใหม่	-เชียงแสนแท้ เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นเมื่อราชธานีของล้านน้าย้ายไปอยู่เมืองเชียงใหม่แล้ว มักเป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะปางนั่ง พระวรกายไม่อวบอ้วน พระเกตุมาลาเป็นเปลวรัศมี มีลักษณะงดงามตามลักษณะชาย(masculinity)เช่น พระพุทธสิหิงค์ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

๒) พุทธศิลป์สมัยประวัติศาสตร์ชาติไทย ซึ่งแบ่งออกเป็นสามสมัย คือ

๑.สมัยสุโขทัย(พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐)

รูปแบบของสถาปัตยกรรมเจดีย์ที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัยช่วงต้นได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายมหายานทั้งจากจีน ขอมและหมู่เกาะชวา เห็นได้จากรูปแบบพุทธศิลป์ของเจดีย์ เช่น พระเจดีย์ทรงดอกบัวตูม หรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่เป็นลักษณะเด่นของศิลปะแบบสุโขทัย เป็นการทำขึ้นตามคติ “อุบลมณฑล” ของพุทธศาสนามหายานซึ่ง สวงน รอดบุญ ได้ให้ทัศนะคติเกี่ยวกับเจดีย์ทรงดอกบัวตูม ไว้ว่า

“....พระเจดีย์แบบสุโขทัยแท้หรือทรงดอกบัวตูม อาจสร้างขึ้นตามคติมหายาน ที่มีความเชื่อถือในพระศรีอาริยเมตไตรโพธิสัตว์ ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลายหลัก

ตัวอย่างเช่น มิผู้ใดได้ปรารภนาด้วยด้วยใจศรัทธาตั้งอันลี้จัก
ปรารภนาไปเกิดในเมืองฟ้า...รอพระศรีอาริย์ไมตรีลงมาเป็น
พระพุทธร... (ศิลาจารึก หลักที่3) “^{๔๒}

ต่อมาในสมัยของพ่อขุนรามคำแหง ได้มีการรับพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลัทธิ
ลังกาวงศ์ มีอิทธิพลต่องานด้านประติมากรรมและจิตรกรรม ในเรื่องของการสร้างพระพุทธรูปที่
ได้รับอิทธิพลจากดินแดนของพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายเถรวาททั้งจากอินเดียและจากลังกา และ
โดยเฉพาะในสมัยพระยาสิทธิไท ที่กล่าวได้ว่าเป็นยุครุ่งเรืองที่สุดของพุทธศาสนาในช่วงสุโขทัย ได้มี
การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพระพุทธรูปให้มีเอกลักษณ์งดงามแบบสุโขทัย ซึ่งเห็นได้จาก พระ
พุทธรชินราช พระศรีศาสดา และพระศรีศากยมุนี และเป็นต้นแบบของพระพุทธรูปในสมัยต่อมา
อีกด้วยในด้านจิตรกรรมในสมัยสุโขทัยนั้นสรุปได้ว่า งานพุทธศิลป์ในด้านจิตรกรรมนั้นล้วน
เกิดขึ้นจากแนวคิดที่ได้รับมาจากฝ่ายเถรวาททั้งสิ้น ดังนั้นงานจิตรกรรมต่างๆจึงเต็มไปด้วย
ปรัชญาและคติธรรมในแบบเถรวาท เห็นได้จาก รูปรอยพระบาทที่มีคติมาจากฝ่ายเถรวาททั้งสิ้น

พุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยสุโขทัยนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นช่วงของรอยต่อระหว่าง
ศิลปะแบบนิกายมหายาน กับศิลปะแบบนิกายเถรวาทแบบลังกาที่เข้ามาในช่วงสมัยพ่อขุน
รามคำแหง และเจริญรุ่งเรืองขึ้นในช่วงสมัยของพระยาสิทธิไท ที่ถือได้ว่าเป็นช่วงยุคทองทางด้าน
ศาสนาในสมัยสุโขทัย มีการแต่งหนังสือเรื่องไตรภูมิ ขึ้นเพื่อเป็นคติเตือนใจและถือได้ว่าเป็น
ต้นแบบของความเชื่อในแบบพุทธที่ส่งต่อกันมาจนถึงปัจจุบันในเรื่องของไตรภูมิ ซึ่งสะท้อนให้เห็น
จากสถาปัตยกรรม จิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์ วิหาร ในช่วงเวลาต่อมา

๒. สมัยอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐)

พื้นฐานของศิลปะอยุธยาเริ่มต้นชัดในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ วัฒนธรรม
ขอมที่จางลง พุทธศิลป์ในสมัยอยุธยามีความโดดเด่นของงานสถาปัตยกรรม และประติมากรรม
ของอยุธยาที่สร้างขึ้นจากความศรัทธาเพื่ออุทิศถวายศาสนาและเป็นพุทธบูชาตามคติความเชื่อ
ทางศาสนาและความศรัทธาของพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาที่ได้รับอิทธิพลคติความเชื่อมา
จากนิกายเถรวาทผสมผสานกับวัฒนธรรมของขอมที่ยังคงอิทธิพลอยู่ในช่วงต้นสมัยอยุธยา
ก่อให้เกิดลำดับขั้นทางสังคมในแบบศักดินา และยังเป็นส่วนที่เชื่อมโยงแบบแผนประเพณีราช
สำนักลงมาสู่สังคมในระดับล่างด้วย

รูปแบบของพุทธศิลป์ในสมัยอยุธยายังคงได้รับอิทธิพลจากสมัยสุโขทัยในด้านของ
สถาปัตยกรรมที่ยังนิยมสร้างเจดีย์ที่มีรูปแบบของเจดีย์ทรงปราสาทแบบขอมไว้ เช่น เจดีย์ของวัด
มหาธาตุ อยุธยา แต่ทั้งนี้การรุ่งเรืองของศิลปะอยุธยาที่ได้รับเอารูปแบบของศิลปะจากที่ต่างๆ
เข้ามาผสมผสานได้ก่อให้เกิดเจดีย์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในสมัยนี้ขึ้น

(๑) เจดีย์ทรงลังกา หรือ ทรงระฆัง ของวัดพระศรีสรรเพชญ์ และมีเจดีย์ประธาน
วัดบางกะจะ ที่เป็นเจดีย์ทรงลังกาในผสมผสานศิลปะแบบล้านนาไว้ด้วย

^{๔๒} สงวน รอดบุญ, พุทธศิลป์สุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓), หน้า
๘๘.

(๒) เจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมเพ็ญมุม ที่เป็นการประยุกต์มาจากเจดีย์ทรงระฆัง ทรงปราสาท

(๓) เจดีย์ทรงเครื่อง เป็นลักษณะเจดีย์ราย มีการตกแต่งเจดีย์ด้วยงานปูนปั้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านนามาผสมผสานในการตกแต่งรูปแบบเจดีย์ให้มีความสวยงาม

นอกจากงานสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยทั้งในแบบพุทธรายานและพุทธรูปที่เข้ามามีอิทธิพลแทนนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย งานจิตรกรรมสมัยอยุธยาเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธา ความเชื่อในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องราวพุทธชาดก พุทธประวัติ ภาพไตรภูมิที่เป็นสัญลักษณ์หรือเป็นตัวแทนคำสอนของศาสนาในทางหนึ่งด้วย จิตรกรรมอยุธยาแสดงให้เห็นว่าเป็นรัฐที่รุ่งเรืองเป็นที่เข้ามาค้าขายของชนชาติต่าง โดยเฉพาะชาวจีน ที่พระปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของชาวจีนในราชสำนักขณะนั้น ที่มีบทบาทสำคัญเพราะภาพที่ปรากฏภายในกรุเป็นภาพบุคคลในชุดเครื่องแต่งกายจีน ภาพขุนนางจีน ผนังสองด้านตรงข้ามเป็นภาพเทวดาเหาะอย่างไทย แต่ก็มีส่วนสะท้อนอิทธิพลศิลปะจีน เช่นลักษณะมงกุฎของเทวดาเหล่านั้น รวมทั้งภาพดอกไม้ ก้อนเมฆที่มีประกอบอยู่ด้วย ดังนั้นกล่าวได้ว่าพุทธศิลป์ในสมัยอยุธยานอกจากจะเป็นคำสอนหรือสัญลักษณ์ที่เกิดจากความศรัทธาและความเชื่อในทางศาสนาแล้วยังมีการแทรกเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมในสมัยอยุธยาไว้ด้วยเช่นกัน

สำหรับความโดดเด่นด้านประติมากรรมสมัยอยุธยาที่สำคัญจะเป็นงานช่างหลวงที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญทางศาสนาจากความเชื่อ ความศรัทธาของพระมหากษัตริย์รวมไปถึงประชาชนในสมัยนั้นด้วย ทั้งนี้การสร้างงานประติมากรรมนั้นเพื่อเป็นการเคารพบูชา ซึ่งเห็นได้จากพระพุทธรูปท่าจากศิลาปูนปั้น สักริด แก้ว เงินและทองคำ ลวดลายปูนปั้นประดับศาสนสถานให้เกิดความงามเป็นสิริมงคล งานไม้แกะสลักต่างๆ รวมถึงประติมากรที่ทำจากวัสดุอื่นๆ ได้แก่ตุ๊กตาดินเผาเคลือบ เครื่องประกอบประดับสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนกลางนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย แต่หากเป็นสมัยอยุธยาตอนปลาย จะนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่หรือทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ เช่นพระประธานในพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ ที่งดงามสมบูรณ์แบบอย่างยิ่ง ทั้งนี้นอกจากพระพุทธรูปที่ถือได้ว่าเป็นลักษณะเด่นของงานประติมากรรมแล้ว ในสมัยอยุธยายังเกิดงานแห่งศรัทธาของช่างอยุธยาอีกอย่างก็คือ การสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนา พระพิมพ์โลหะ หล่อจากแม่พิมพ์เป็นที่ยินยอมมาในช่วงระยะเวลาแรก ดังที่พบมาในกรุพระปรางค์ประธานของวัดราชบูรณะ

ในสมัยอยุธยาถือได้ว่าเป็นช่วงยุคทองของพุทธศาสนาในดินแดนที่เป็นประเทศไทย ในปัจจุบัน งานพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นเกิดจากความศรัทธาและความเลื่อมใสในพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์อยุธยา และผู้คนในสังคม พุทธศิลป์ในช่วงนี้นอกจากจะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อและหลักคำสอนที่แฝงมาในงานพุทธศิลป์แล้วนั้น ยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพทางสังคมให้เห็นถึงอิทธิพลจากผู้ที่เข้ามาค้าขาย หรืออพยพมาในดินแดนแถบนี้ เห็นได้จากการสอดแทรกศิลปะของจีน รูปภาพคนจีนเข้ามาในงานพุทธศิลป์ โดยเฉพาะงานด้านจิตรกรรมที่พบในกรุพระปรางค์ วัดราชบูรณะ

๓. สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕)

จากงานของศักดิ์ชัย สายสิงห์ เรื่อง พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน กล่าวสรุปได้ว่าพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นในยุคนี้สะท้อนให้เห็นถึง ๒ แนวคิด ได้แก่ การส่งเสริมขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของไทยใน รัชกาล ได้แก่ รัชกาลที่ ๑, ๒ และ ๓ และยุคต่อมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ จนถึงปัจจุบันนี้ซึ่งมีการผสมผสานรูปแบบอันทันสมัยจากตะวันตกในงานศิลปะด้วย ทั้งนี้เพราะหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ศิลปะต่างๆ รวมทั้งพุทธศิลป์ต่างถูกทำลายลงไปเป็นมาก ดังนั้น ยุคที่เริ่มสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เป็นช่วงเวลาแห่งการสร้างบ้านเมืองใหม่ จึงมีการสร้างพระพุทธรูปน้อยมาก พระประธานที่สร้างในสมัยนี้ที่สำคัญคือ พระประธานที่พระอุโบสถ และพระวิหาร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ฝีมือพระยาเทวราชสรณ์ เป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ จนคูเกือบค้ำอาคาร มีฐานชุกชีเตี้ย เป็นผลในการแสดงอำนาจราชศักดิ์ พระพุทธรูปส่วนใหญ่เคลื่อนย้ายมาจากสุโขทัย และจังหวัดทางภาคกลาง ที่องค์พระพุทธรูปเหล่านี้ถูกทอดทิ้งอยู่ ตามโบราณสถานที่ยังหักพัง ต้องกรำแดดกรำฝน นำมาบูรณะใหม่กว่า ๑,๒๐๐ องค์ และส่งไปเป็นประธานตามวัดต่างๆ ในกรุงเทพฯ ที่เหลือนำมาประดิษฐานไว้ ณ ระเบียบวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามพันกว่าองค์ ทั้งชั้นนอก และชั้นใน ประติมากรรมอื่นๆ ที่สำคัญคือ หัวนาค และเศียรนาคจำแลง และยักษ์ทวารสารีปิดทองประจำประตูทางเข้า พระมณฑป หอพระไตรปิฎก

ในช่วงรัชกาลที่ ๔ นับตั้งแต่การเข้ามาอิทธิพลของตะวันตก ต่อสภาพทางสังคมไทย ส่งผลให้งานทางด้านประติมากรรมนั้นได้รับอิทธิพลในแบบตะวันตกที่เน้นถึงความสมจริงของสัดส่วนร่างกาย และสะท้อนให้เห็นจาก พระพุทธรูปเริ่มมีความเหมือนจริงมากขึ้นและมีความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น โดยสะท้อนให้เห็นได้จากร่างกาย ทรงผมและลักษณะผมที่เหมือนมนุษย์มากขึ้น และห่มจีวรโดยจับเป็นจีบ อีกทั้งยุคนี้เป็นยุคที่ภาพจิตรกรรมฝาผนังเฟื่องฟูอย่างมาก แต่ทั้งนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยแตกต่างจากงานของตะวันตกอย่างสิ้นเชิง โดยที่จิตรกรรมของไทยไม่มีมิติความลึก เพื่อให้ผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาได้รับรู้ถึงเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญๆ ดังนั้นจึงต้องยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติบางอย่างที่สืบทอดมา เช่น การใช้สี ซึ่งให้พระพุทธรูปเจ้ามีพระวรกายสีทองและห่มจีวรสีแดงเข้ม ภาพจิตรกรรมเหล่านี้ผสมผสานความจริงกับตำนานเข้าไว้ด้วยกัน โดยผสมผสานโลกที่เรารู้จักเข้ากับสรวงสวรรค์ โดยแฝงคติไว้ใน การกลับชาติมาเกิดอันน่าสรรเสริญและความสูงส่งทางจิตวิญญาณ ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อในเรื่องจักรวาลวิทยาของศาสนาพุทธและฮินดู

ทั้งนี้ในส่วนของการงานจิตรกรรมที่เกิดขึ้น หลังจากที่สถาปนากรุงเทพฯ ขึ้นมา การประดับตกแต่งวัดวาอารามก็เฟื่องฟูขึ้น การวาดภาพเกี่ยวกับศาสนาถือว่าเป็นวิธีการทำบุญอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการฟื้นฟูศิลปะและสืบทอดพระพุทธศาสนา และนอกจากนั้นยังช่วยสอนศีลธรรมให้ประชาชนผ่านทางภาพวาดพุทธประวัติขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าจากนิทานชาดก ซึ่งเป็นพระชาติก่อนๆ ของพระพุทธเจ้าซึ่งจะเห็นได้ว่าพุทธศิลป์ในช่วงรัตนโกสินทร์นี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีการรับอิทธิพลของตะวันตกเข้ามาผสมผสานในการสร้างตัวแทนพระ

พุทธองค์ให้ดูมีความสมจริงมากขึ้น แต่ทั้งนี้ในงานด้านจิตรกรรมนั้นยังคงลักษณะเดิมดังเช่นแต่ก่อนมา^{๔๓}

สรุปได้ว่างานพุทธศิลป์ของไทยเกิดจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมและอิทธิพลของผู้ที่เข้ามาดินแดนที่เป็นประเทศไทยจนก่อให้เกิดเป็นเอกลักษณ์ตัวตนในศิลปะแบบไทยที่มีความเชื่อพื้นฐานมาจากศาสนา และพุทธศิลป์ยังมีความสำคัญกับพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยตลอดมาจนกลายเป็นวิถีชีวิตอันเป็นศิลปวัฒนธรรมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน อาจารย์ถวัลย์ ดัชนี ได้กล่าวไว้ว่า “ศิลปกรรมไทยในอดีตนั้น ตั้งอยู่บนรากฐานความเข้าใจในพุทธปรัชญาอันลึกซึ้งที่ยังรากลึกลงในสายเลือดและจิตวิญญาณ ศิลปินทำงานด้วยแรงศรัทธาปสาทะอันมั่นคง โดยมุ่งหวังพระนิพพานอันเป็นเบื้องปลายของการหลุดพ้น”^{๔๔}

๒.๒.๕ พุทธศิลป์ในประเทศพม่า

พุทธศิลป์ของพม่าได้มีการพัฒนาและร่วมสมัยกับศิลปะของชนชาติอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ศิลปะหลักที่พม่านำเข้ามาสู่อำนาจจักรของตนมาที่สุดคือศิลปะของชนชาติมอญ^{๔๕} พุทธศิลป์ที่จัดตามพระพุทธรูปศาสนาที่แบ่งตามประวัติศาสตร์การปกครองก็จะแบ่งได้เป็น ๑) สมัยอาณาจักรพุกาม ๒) สมัยราชวงศ์ตองอูและราชวงศ์นยองยาน ๓) สมัยราชวงศ์คองบอง

สมัยอาณาจักรพุกามพ.ศ.๑๕๔๙ พระชินอรหันต์(Shin Arhan) พระภิกษุจากเมืองสะเทิม แห่งอาณาจักรมอญเดินทางเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทที่เมืองพุกาม พระเจ้าอนิรุทธ(Aniruddha) ปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรพุกาม(พ.ศ.๑๕๘๗-๑๖๒๐) ทรงเลื่อมใสมาก ในรัชสมัยของพระองค์มีเหตุการณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ชำระพระพุทธรูปนิกายอารีซึ่งมีวัตรปฏิบัติแบบไสยศาสตร์ด้วยการให้พระสงฆ์ในนิกายนี้บวชใหม่ในนิกายเถรวาท เป็นการรับเอาวัฒนธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมจากเมืองมอญมายังพุกาม ส่งพระสงฆ์ไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา พระพุทธรูปในจีนเสื่อมลงจากการแทนที่ด้วยลัทธิขงจื้อใหม่ (Neo-Confucianism) การขยายตัวของอิสลามไปยังดินแดนแคว้นเบงกอลอันเป็นศูนย์กลางของราชวงศ์ปาละและยึดเมืองพาราณสีได้สำเร็จในพ.ศ.๑๕๗๖ รวมทั้งการฟื้นตัวครั้งใหม่ของศาสนาฮินดู เหตุที่กล่าวมาทำให้พระพุทธศาสนาทั้งในจีนและอินเดียเสื่อมลง ทำให้อาณาจักรพุกามทำหน้าที่เป็นที่พึ่งพิงสำคัญในช่วงเวลานั้น^{๔๖} พระมหากษัตริย์เกือบทุกพระองค์ของพุกามมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง อาณาจักรพุกามเจริญรุ่งเรืองสูงสุด

^{๔๓} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน”. (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๖). หน้า ๓๐-๓๒.

^{๔๔} สุวิญ รักษ์ตย์, “พุทธศิลป์กับวัฒนธรรมไทย”,
<<http://puzinnian.blogspot.com/2010/04/blog-post.html>>, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

^{๔๕} สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, พระพุทธรูปศิลปะพม่า, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐), หน้า ๖๘.

^{๔๖} อ่างแล้ว, เกรียงไกร เกิดศิริ, พุกาม : การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา, หน้า ๙-๑๐.

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พระเจ้ากุลโลขาน แห่งประเทศจีนตี อาณาจักรพุกามแตกในปีพ.ศ.๑๘๓๐

เจดีย์ในศิลปะพุกามแบ่งออกเป็นสองกลุ่มคือ

๑) เจดีย์ทรงระฆัง เรียกในภาษาพม่าว่า “ตีโหเซตี” หรือ “สือโห เซตี” เป็นเจดีย์ก่อ ตัน องค์ประกอบของเจดีย์แบ่งออกเป็นสามส่วนคือ “ส่วนฐาน” “ส่วนเรือนธาตุ” “ส่วนยอด” ส่วนฐานของเจดีย์มักก่อยกพื้นเป็นฐานไพที ในภาษาพม่าเรียกว่าจกรม (Cankram) มาจาก ภาษาสันสกฤตว่า จังกรัมมะ (Cankramma) แปลว่าลานสำหรับการเดินประทักษิณ บางครั้ง เรียกว่า เมธิ (Medhi) ตรงกับคำว่าเวที หรือ ไพทีในภาษาไทย เจดีย์ขนาดเล็กมักสร้างฐานไพที เพื่อเน้นให้เกิดความสง่างาม ในขณะที่เจดีย์ขนาดใหญ่จะทำการเป็นลานประทักษิณรอบอาคาร เท่านั้น แต่ให้ความสำคัญชุดฐานซ้อนชั้นจำนวน ๓ หรือ ๕ ชั้น เป็นลานประทักษิณของผู้มา แสวงบุญ จึงตกแต่งเป็นภาพวาดกทำหน้าที่เล่าเรื่องการบำเพ็ญเพียรของพระพุทธเจ้าในพระ ชาตต่างๆแก่ผู้แสวงบุญ นอกจากนี้การออกแบบฐานที่มีช้างหมอบปูนปั้นลายล้อมแสดงถึง ความสัมพันธ์กับเจดีย์ในลังกาอย่างใกล้ชิด ตัวอย่างเจดีย์ที่สำคัญคือ เจดีย์ชเวสันดอ สร้างใน สมัยพระเจ้าอโนรุทเพื่อบรรจุพระเกศาธาตุที่ได้จากเมืองสะเทิมที่เจดีย์นี้จะมองทัศนียภาพของ เมืองพุกามได้ทั้งหมด เป็นที่นิยมมาชมพระอาทิตย์ตก เจดีย์ชเวชกอง ที่เริ่มสร้างในสมัยพระ เจ้าอโนรุทและเสร็จในสมัยพระเจ้ากยันสิตา เมื่อเสร็จแล้วมีการบรรจุอัฐิยะจากเมืองศรี เกษตรและพระขี้ยวแก้วจากประเทศศรีลังกาในพ.ศ.๑๖๐๓^{๕๗}

๒) เจดีย์วิหารหรือกู่พญา (GuHpaya) เป็นอาคารที่มีส่วนบนเป็นเจดีย์ คำว่ากู่ รับมาจากคำว่า กูหา (Guha) ในภาษาสันสกฤต หมายถึง ถ้ำหรือห้องประกอบพิธีกรรม คำว่า พญา เป็นคำภาษาพม่าที่ใช้เรียก อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือวัด จึงถือว่ากู่ พญาเป็นอุเทสิกเจดีย์ เนื่องจากเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือสิ่งที่ควรเคารพบูชา นอกจากนี้ในกู่พญาบางหลังประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า^{๕๘} เจดีย์วิหาร ประกอบด้วยสามส่วนคือ ส่วนที่ ๑ ฐานอาคารแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ ฐานไพที ทำหน้าที่เป็น ลานสำหรับเดินประทักษิณสำหรับผู้มาแสวงบุญ และฐานอาคารที่มีสองรูปแบบคือ ๑) ฐานปัทม์ (ฐานบัว) ให้ความหมายของอาคารว่าเป็นผลลัพท์ที่บังเกิดขึ้นจากดอกไม้แห่งความบริสุทธิ์ และ เนื่องจากภายในอาคารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป บัวฐานอาคารจึงเปรียบดั่งปัทมบัลลังก์ ของพระพุทธเจ้า ๒) ฐานกลศ อ่านว่า กะละสะ หมายถึงหม้อน้ำ เป็นตัวแทนของความอุดม สมบูรณ์ ความมั่งคั่ง สติปัญญาส่วนที่ ๒ ตัวอาคารก่อสร้างด้วยอิฐในระบบผนังรับน้ำหนัก ผนังด้านนอกแบ่งเป็นห้อง (Bay) ด้วยเสาอิง กึ่งกลางห้องมีช่องเปิดตกแต่งด้วยซุ้มบันแถลงที่ เรียกว่า ซุ้มเคล็คโคโตรัน อันเป็นเอกลักษณ์ของพุกาม ภายในซุ้มจะแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาเช่น ยอดกลางซุ้มหมายถึง เขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาล ภาพปูนปั้นรูป

^{๕๗} อ่างแล้ว, ศักดิ์ชาย สายสิงห์, ศ.ดร., ศิลปะพม่า, หน้า ๘๘.

^{๕๘} อ่างแล้ว, เกรียงไกร เกิดศิริ, พุกาม : การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา, หน้า

พระประทับยืน หมายถึงพระพุทธรูปเจ้าตอนเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนที่ ๓ เรือนยอดที่เป็นเจดีย์ทึบตันแบบต่างๆ ที่นำมาตั้งบนอาคาร ตัวอย่างของเจดีย์วิหารคือ วิหารนันทปยา (Nampaya Temple) สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอนิรุทธ ภายในห้องครรภคฤหะมีงานสลักภาพบุคคลมี ๔ พระพักตร์ ประทับนั่ง พระหัตถ์ทั้ง ๒ ข้างถือดอกบัว ซึ่งน่าจะหมายถึงพระพรหมในพระพุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนาฮินดู เพราะอาคารมียอดเจดีย์ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธรูปในศิลปะพุกามมีลักษณะเฉพาะที่ได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะปาละของอินเดีย โดยมีลักษณะพระพักตร์กลมแป้น ขมวดพระเกศาเล็ก อุษณีย์ขี้ผึ้งและมีพระรัศมีเป็นดอกบัวตูม พระขนงเป็นสันนูนโค้งต่อกันเป็นรูปปีกกา พระขนงใกล้กับพระเนตรมาก พระเนตรมีสองแบบคือแบบเหลือบลงต่ำ และพระเนตรชิดพระขนง พระเนตรเหลือกขึ้นข้างบน ดวงพระเนตรชิดกับขอบพระเนตรบน เห็นเม็ดพระเนตรครึ่งเดียว พระนาสิกโด่งและปลายแหลมมาก ทรงแยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระโอษฐ์เล็ก ขอบพระโอษฐ์บนบางและริมพระโอษฐ์จีบตรงกลางเป็นรูปปีกกาหรือกระจับ ริมพระโอษฐ์ล่างหนาและห้อยแบบท้องกระจับ ความงามที่เป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปพุกามคือ พระหนุเป็นปมแหลม พระกรรณยาวเกือบจรดพระอังสา พระศอกเป็นปล้องๆ เน้นเส้นพระศอกอย่างชัดเจน

- พระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัยของศิลปะพุกามนิยมแสดงด้วยพระหัตถ์ขวายื่นลงไปยังเบื้องล่างบริเวณฐาน เป็นอริยาบถที่ขี้อ้างไปยังพื้นดิน เพื่อเรียกแม่พระธรณีมาเป็นพยายในการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์ ขณะที่พญามารมาผจญ สำหรับสมัยอื่นโดยทั่วไปจะวางพระหัตถ์ขวาไว้บนพระชานุหรือพระขงฆ์เท่านั้น

- พระพุทธรูปยืน ส่วนใหญ่ปางประทานอภัยแสดงวิตรรกมูทรา ยกพระหัตถ์ขวาตั้งขึ้นและหันฝ่าพระหัตถ์ออก จีบพระหัตถ์เข้าหากัน นิ้วพระหัตถ์ไม่แตะกัน พระหัตถ์ซ้ายยังกำชายจีวรเหมือนกับอินเดีย

- พระพุทธรูปลีลา เป็นปางที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ลักษณะสำคัญแบบพุกามคือ อริยาบถก้าวพระดำเนิน พระบาทเหลื่อมกันไม่ยกส้นพระบาทแบบลังกาและสุโขทัยที่พระบาทมีดอกบัวมารองรับ จึงเหมือนกับลอยลงมาไม่ได้ดำเนินจริง

- พระพุทธรูปทรงเครื่อง มาจากคตินิยมเถรวาทในคัมภีร์ชมพูบดีสูตร ลักษณะรูปแบบที่สำคัญคือ พระพุทธรูปที่มีเครื่องทรงอย่างเทวดา ประกอบด้วยมงกุฎที่เป็นแบบปาละมีเทริดประดับด้วยตาบ (ใบสามเหลี่ยม) หลายใบ ยอดเป็นชฎามงกุฎ สวมกุนทลกรองศอ โดยระหว่างพระกรรณจะมีโบว์เป็นห่วงโค้งปลายลงมาที่พระอังสา^{๔๙}

สมัยราชวงศ์ตองอูและราชวงศ์นยองยาน เมื่ออาณาจักรพุกามล่มสลายลงและเกิดอาณาจักรมอญสมัยหงสาวดีขึ้นใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑ ศิลปะมอญได้กลับไปรับแบบอย่างจากศิลปะพุกาม แต่พัฒนาส่วนฐานที่แตกต่างจากเจดีย์แบบพม่า ตัวอย่างเจดีย์ที่สำคัญคือ พระธาตุมุเตาหรือชเวมอดอร์ เมืองหงสาวดี เจดีย์ชเวดากอง เมืองย่างกุ้ง

^{๔๙} อ้างแล้ว, ศักดิ์ชาย สายสิงห์, ศ.ดร., ศิลปะพม่า, หน้า ๑๓๒-๑๔๑.

สมัยราชวงศ์คองบอง (อลองพระ) (พ.ศ.๒๒๙๕-๒๔๒๘) ในช่วงประมาณกว่า ๑๓๐ ปีมีการย้ายราชธานีสี่ครั้ง คือ ขเวโป อังวะ อมรปุระ มัณฑะเลย์อย่างไรก็ตามราชธานีทั้งสี่อยู่ใกล้กัน โดยพื้นฐานวัฒนธรรมและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชนกลุ่มนี้คือชาวพม่าที่สืบทอดจากเมืองพุกาม เจดีย์คังนิยมทรงระฆังแบบพม่าแท้ แต่ในพ.ศ.๒๑๗๙ พระเจ้าดิลอุมินได้สร้างเจดีย์กวมุดอ (Kaungmudaw) ที่เมืองสะกายตามแบบมหาสถูปวันเวลิเสยะ ที่ศรีลังกา เพื่อบรรจุพระเขี้ยวแก้วและบาตรที่พระเจ้าบุเรงนองเคยบรรจุไว้ที่มหาเจดีย์ เมืองหงสาวดี เจดีย์กวมุดอต่างจากเจดีย์ในศิลปะพม่าคือ เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ ที่มีชุดฐานบัวคว่ำบัวหงาย ๓ ชั้น ไม่มีส่วนยอดคือบัลลังก์และปล้องไฉนเจดีย์วิหารจะมีขนาดเล็กเหมือนย่อส่วนของเจดีย์วิหารในสมัยพุกามมักไม่ได้ใช้เป็นประธานของวัด แต่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานสิ่งสำคัญ เช่นในพ.ศ.๒๔๐๐ พระเจ้ามินดงทรงสร้างที่วัดกุโสดอ เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎก ที่มีการทำสังคยานาครั้งที่ ๕ ที่พม่า โปรดเกล้าให้จารึกข้อความในพระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นลงบนแผ่นหินอ่อนจำนวน ๗๓๐ แผ่นและประดิษฐานที่เจดีย์วิหาร

พระพุทธรูปแบบอังวะ มักทำจากหินอ่อน ไม้ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปนั่งสืบต่อจากศิลปะพุกาม ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร ประทับนั่งบนฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน ส่วนที่ต่างจากศิลปะพุกามคือ รีวจีวรเป็นธรรมชาติมากขึ้น พระพักตร์ใหญ่กลมแป้น ก้มพระพักตร์เล็กน้อย มักไม่ทำขมวดพระเกศา จึงทำเป็นเครื่องทรงมาครอบภายหลัง พระรัศมีเป็นดอกบัวตูมกลมป้อมขนาดใหญ่ พระเนตรปิดเหลือบลงต่ำ พระนาสิกช่วงล่างบาน พระโอษฐ์เล็ก ริมพระโอษฐ์บาง แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย พระกรรณยาวลงมาจรดพระอังสา พระหัตถ์มีขนาดใหญ่ นิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน^{๕๐} โดยสรุปพระพักตร์พระพุทธรูปพม่าดูแล้วอ่อนเยาว์ ชาวพม่าเชื่อว่าการแสดงออกแบบนี้เพื่อต้องการให้เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้าบริสุทธิผู้ผุดผ่องแบบเด็ก

พระพุทธรูปแบบมัณฑะเลย์ เป็นประติมากรรมแบบใหม่ในศิลปะพม่าที่ทำจากโลหะ ไม้ หินทรายและหินอ่อน ที่มีลักษณะเฉพาะคือ ๑) รีวจีวรเป็นธรรมชาติซ้อนกันหลายชั้นปลายจีวรเป็นริ้วและหยักโค้งไปมา ไม่มีสังฆาฏิ ขอบจีวรมีการประดับแถบลวดลาย และนิยมประดับด้วยอัญมณีและกระจกสี ๒) พระพักตร์เป็นรูปไข่ กรอบพระพักตร์เป็นแถบหนาระหว่างพระพักตร์กับขมวดพระเกศา ๓) ขมวดพระเกศาเล็กมากทำเป็นตุ่มๆ อุษณีย์ทรงสูง ไม่มีพระรัศมี ๔) พระเนตรเปิดมองตรง นิยมประดับดวงพระเนตรด้วยนิลและพระเนตรขาวด้วยมุก จึงดูแล้วคล้ายกับพระพุทธรูปมีชีวิต พระโอษฐ์เหมือนกับพระโอษฐ์ของมนุษย์จริง อีกรูปแบบหนึ่งคือพระพุทธรูปยืนปางเปิดโลก พระหัตถ์ทั้งสองข้างเหยียดตรงแนบพระวรกาย ครองผ้าห่มคลุมชายผ้าเป็นริ้วซ้อนทับกันแบบธรรมชาติ ที่ขอบจีวรมีการประดับแถบลวดลายและนิยมประดับอัญมณี

^{๕๐} สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์, พระพุทธรูปศิลปะพม่า, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐), หน้า ๗๔.

ในพ.ศ.๒๔๒๘ อังกฤษส่งกองทัพเข้ายึดพม่าตอนเหนือ พม่าอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษจนถึงปีพ.ศ.๒๔๙๐ และในระหว่างพ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๐๕ ก็มีปัญหาชนกลุ่มน้อย ทำให้เกิดรัฐประหารและปิดประเทศในระหว่างพ.ศ.๒๕๐๕-๒๕๕๕ จึงไม่ปรากฏงานพุทธศิลป์ที่เป็นเจดีย์ เจดีย์วิหาร พระพุทธรูป

๒.๒.๖ พุทธศิลป์ในประเทศลาว

พระพุทธรูปศาสนาในลาวตามยุคสมัยการปกครองได้ดังนี้ คือ ๑) ยุคอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๑๘๙๖ – ๒๒๓๓)๒) ยุคสมัย ๓ อาณาจักร (พ.ศ.๒๒๓๘ – ๒๔๔๖)๓) ยุคภายใต้การปกครองของไทย (พ.ศ.๒๓๒๒ – ๒๔๓๖)๔) ยุคการปกครองของฝรั่งเศส (พ.ศ.๒๔๓๖ – ๒๔๙๓) ปี๕) ยุคได้รับเอกราช (พ.ศ.๒๔๙๓ – ๒๕๑๘)๖) ยุคการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. ๒๕๑๘ ถึงปัจจุบัน) แต่สำหรับพุทธศิลป์นั้นมีเพียงเฉพาะในอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๑๘๙๖ – ๒๒๓๓) พระเจ้าฟ้างุ้มมหาราชปฐมกษัตริย์สร้างราชธานีที่เมืองเวียงทอง หรือหลวงพระบางในปัจจุบัน ที่มีความเป็นเอกลักษณ์

ชาวล้านช้างสร้างเจดีย์เรียกว่า ธาตุ หมายถึงที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรืออัฐิธาตุของผู้วายชนม์ เช่นเดียวกับพระธาตุของชาวล้านนา โดยทั่วไปจะมีสามรูปแบบคือ ธาตุทรงบัวเหลี่ยม ธาตุทรงปราสาท และธาตุทรงระฆังรูปแบบเป็นเอกลักษณ์ของล้านช้าง คือ ส่วนยอดที่เป็นทรงบัวเหลี่ยม ทรงคล้ายดอกบัวตูมยอดแหลมสูง อยู่ในผังสี่เหลี่ยม หรือหลายเหลี่ยม ในภาษาลาวมักเรียกว่าทรงหมากน้ำเต้า หรือทรงรวงปลี(กล้วย) เช่น พระธาตุศรีสองรัก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ที่สมเด็จพระไชยเชษฐาสร้างร่วมกับสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งอยุธยา ในปีพ.ศ.๒๑๐๓ พระธาตุหลวงที่สมเด็จพระไชยเชษฐาทรงสร้างขึ้นพร้อมการสถาปนาเมืองเวียงจันทน์ในปีพ.ศ.๒๑๐๙ ส่วนฐานของธาตุหลวงเป็นบัวคว่ำขนาดใหญ่ เชื่อว่าครอบลงไปบนธาตุเก่าองค์หนึ่ง มีธาตุบริวารองค์เล็กจำนวน ๓๓ องค์ล้อมรอบ แสดงคติศูนย์กลางจักรวาลหรือตัวแทนของพระเจดีย์จุฬามณี ตามเอกสารโบราณที่เรียกธาตุหลวงว่า เจดีย์โลกจุฬามณี ธาตุหลวงนี้เคยถูกทิ้งร้างจนยอดพังทลายลงมาและได้รับการบูรณะหลายครั้ง

สิม เป็นคำไท-ลาวกร่อนมาจาก สิม่า หรือ พุทธสิม่า หมายถึงอาณานิคมกระทำสังฆกรรมของพระภิกษุในวัด โครงสร้างของสิมจะประกอบด้วยฐานยกสูงที่มีกำแพงอิฐถือปูน มีเสารองรับเครื่องบนหลังคา หลังคามักใช้กระเบื้องดินเผาและประดับด้วยเครื่องประดับที่เป็นสัญลักษณ์ทางคติความเชื่อต่างๆ เช่นรูปพญานาค สัตว์ในเทพนิยายของชาวลาว สิมของล้านช้างแบ่งออกเป็นห้าแบบคือ

- ๑) สิมแบบหลวงพระบาง
- ๒) สิมแบบเชียงขวาง
- ๓) สิมแบบไทลื้อ
- ๔) สิมแบบเวียงจันทน์
- ๕) สิมแบบผสมผสาน

ช่างลาว-ล้านช้างผสมผสานปรับเปลี่ยนพุทธลักษณะจากแหล่งต่างๆ จนกระทั่งเริ่มมีลักษณะของตนเองในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ได้แก่ พระเจ้าองค์ดี ที่วัดไชยชุม เมืองเวียงจันทน์ ที่หล่อขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าไชยเชษฐา ช่วงพ.ศ. ๒๑๐๕-๒๑๐๙ แสดงคติความนิยมหล่อพระพุทธรูปสำริดและการใช้หน่วยวัดเป็นต้อ ลักษณะเฉพาะคือ รูปพระพักตร์ออกเสี้ยว พระหนุแหลม พระขนงโก่งตวัดปลาย พระเนตรเหลือบมองต่ำไปด้านหน้า พระนาสิกโค้งงุ้มใหญ่บาน ปีกพระนาสิกกว้าง ฐานพระนาสิกตัดเรียบ ริมฝีพระโอษฐ์ยืมตวัดขึ้นเป็นเส้นเชื่อมกับขอบพระนาสิกทั้งสองข้าง ฐานพระพุทธรูปล้านช้างในระยะแรกเป็นฐานเขียงหรือฐานบัวเรียบ ต่อมามีฐานหลายรูปแบบ หากเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่จะหล่อฐานแยกจากองค์พระพุทธรูป ฐานที่นิยมมากคือฐานบัวเข้าพรหมเป็นรูปขาสิงห์ที่ประกอบจากวงโค้งหรือบัวเอนลาด ปลายตวัดงอนขึ้น

พระพุทธรูปประทับยืนมีปางเปิดโลก (ปล่อยพระกรลงข้างกายทั้งสองข้าง) เช่น พระพุทธรูปที่หอพระแก้ว ที่สร้างในปีพ.ศ. ๒๑๙๗ สมัยพระยาสุริยวงศาธรรมิกราช มีชายจีวรเป็นขมวดกันหอยตวัดต่อเนื่องขึ้นทั้งสองข้างซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่พบในศิลปะลาว หลังจากอาณาจักรล้านช้างแบ่งออกเป็นสามนครรัฐในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ พระพุทธรูปล้านช้างมีลักษณะเป็นแบบพื้นบ้านมากขึ้น ที่สำคัญคือพระพุทธรูปแกะสลักไม้ที่พบตามวัด เนื่องจากการย้ายถิ่นฐาน และการล่มสลายของนครหลวงเวียงจันทน์ในกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แต่ยังคงมีงานช่างที่นครหลวงพระบางซึ่งราชสำนักยังอุปถัมภ์อยู่^{๕๑}

๒.๒.๗ พุทธศิลป์ในประเทศเวียดนาม

พุทธศิลป์ในประเทศเวียดนามแบ่งตามพระพุทธศาสนาในเวียดนามออกเป็น ๓ ยุค คือ

๑) ยุคก่อนราชวงศ์ลีระยะหลัง พุทธศตวรรษที่ ๕-กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖

ในพ.ศ. ๑๕๙๒ พระเจ้าลีเถดงสร้างวัดโมตโกต(วัดวิหารเสาเดียว) เป็นวิหารที่ตั้งอยู่บนเสาเพียงเสาเดียวเรียกว่าแท่นดอกบัว ตั้งอยู่กลางสระน้ำ ลักษณะชายคาโค้งงอน สันหลังคาประดับด้วยมังกรเล่นไข่มุกไฟ แสดงถึงคติความเชื่อของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

๒) ยุคราชวงศ์ลีระยะหลัง-ยุคใต้อำนาจราชวงศ์หมิง กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖-พุทธศตวรรษที่ ๒๐ ยุคทองพระพุทธศาสนา (ประมาณพ.ศ. ๑๕๐๐- ๒๐๐๐)

พระพุทธรูปในยุคราชวงศ์ลีระยะหลัง-ยุคใต้อำนาจราชวงศ์หมิงจะมีพระพักตร์ใหญ่ พระวรกายผอมเพรียว พระศอเป็นปล้องเป็นลอนอย่างเห็นได้ชัด อุษณียะใหญ่เห็นชัด ห่มจีวรແຫວກเปื่องกลางพระอุระ ที่พระอังสามีจีวรคลุมซึ่งทำเป็นริ้วประดิษฐ์ทั้งสองข้าง จีวรคลุมพระบาททั้งสองข้าง กลีบดอกบัวแต่ละกลีบบนฐานมักประดับด้วยลายมังกรเล่นไข่มุกไฟ

๓) ยุคราชวงศ์เลระยะหลัง-ยุคราชวงศ์เหงียน ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ – พุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นยุคเสื่อมและยุคฟื้นฟู (ประมาณพ.ศ. ๒๐๐๐- ๒๔๖๓) และยุคพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (ประมาณพ.ศ. ๒๔๖๓ ถึงปัจจุบัน)

^{๕๑} ประภัสสรณ์ ชูวิเชียร, ผศ.ดร., ศิลปะลาว, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๗), หน้า ๓๖-๘๑.

เจดีย์ในศิลปะเวียดนามมีรูปร่างคล้ายอาคารซ้อนกัน โดยมีแผนผัง ๒ แบบคือ ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส และผังแปดเหลี่ยม ผังแปดเหลี่ยมนี้เพิ่งเกิดกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เจดีย์อาจมีชั้นเดียวหรือซ้อนขึ้นไปสลับกว่าชั้น หลังคาแต่ละชั้นสั้นและไม่ยื่นล้ำออกจากผนังมากนัก ชั้นบนสุดมีชายหลังคาและคูป้อมเตี้ย เหนือขึ้นไปมีงานประดับซ้อนชั้นคล้ายฉัตรวลี สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากเจดีย์ในศิลปะจีน ในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ตัวอย่างเจดีย์ได้แก่ เจดีย์ทรงอาคาร ผังสี่เหลี่ยม วัดหรงอกเสน(Ngoc Son) เมืองฮอยอัน พุทธศตวรรษที่ ๒๕ เจดีย์ทรงอาคาร ผังแปดเหลี่ยม วัดเทียนมู่ เมืองเว้ พุทธศตวรรษที่ ๒๒

พระพุทธรูปมีสัดส่วนระหว่างพระพักตร์และพระวรกายดูสมส่วนมากขึ้น อุษณียะและพระเศียรต่อเนื่องกัน พระบาทวางอยู่บนจิวร กลีบดอกบัวไม่มีการประดับปลายมังกร^{๕๒}

๒.๒.๘ พุทธศิลป์ในประเทศกัมพูชา

พุทธศิลป์ในประเทศกัมพูชาแบ่งตามพระพุทธศาสนาตามยุคประวัติศาสตร์ออกเป็น ๒ ยุคคือ

๑) พุทธศิลป์ยุคก่อนพระนคร ได้แก่ยุคเจนละ(Chenla) (พ.ศ.๑๑๐๐ – ๑๓๔๕) อาณาจักรเจนละตั้งอยู่ทางเหนือของอาณาจักรฟูนาน และทางตะวันตกเฉียงใต้ของอาณาจักรจามปา ตรงกับภาคใต้ของลาวและภาคเหนือของกัมพูชาปัจจุบันและพุทธศิลป์ยุคพระนคร หรือ ยุคมหานคร (Angkor) (พ.ศ. ๑๓๔๕ – ๑๙๗๕) หมายถึงยุคนครวัดและนครธม เป็นยุคที่อารยธรรมเขมรเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด เป็นมหาอาณาจักรใหญ่มีศิลปะและสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นกว่ายุคใดๆ

พุทธสถานเขมรโบราณไม่สร้างสถูปเจดีย์ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ แต่จะสร้างเช่นเดียวกับเทวาลัย เพียงแต่ประดิษฐานรูปเคารพหลักเป็นพระพุทธรูปหรือพระโพธิสัตว์ในองค์ปราสาทประธานที่มักตั้งอยู่กึ่งกลางของศาสนสถาน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หากมีรูปเคารพหลักเพียงรูปเดียวปราสาทประธานก็จะมีเพียงหนึ่งหลัง ศาสนสถานทุกหลังมีงานสลักตกแต่ง เพื่อความสวยงามที่เต็มไปด้วยความหมาย ได้แก่พระพุทธรูป พุทธประวัติ ลวดลายประดับที่สำคัญคือ ๑) นาค ที่มักแสดงออกในรูปของงูใหญ่มีหลายเศียร เป็นบรรพบุรุษของชาวเขมร เป็นผู้ปกป้องรักษาศาสนสถาน ๒) ดอกบัวและพรรณพฤกษา ดอกบัวถือว่าเป็นดอกไม้มงคล แม้กำเนิดจากโคลนตม แต่สามารถเติบโตและแบ่งบานรับแสงอาทิตย์ได้ ขณะเดียวกันก็มีภาพเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ สะท้อนให้เห็นว่าศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อสังคมกัมพูชา เช่นปราสาทบายน พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้สร้างขึ้นเป็นศูนย์กลางเมืองพระนครหลวงของพระองค์ รูปเคารพประธานคือ พระพุทธรูปนาคปรกซึ่งคงเป็นรูปฉลองพระองค์ของพระองค์ไปด้วยในคราวเดียวกัน

พระพุทธรูปในระยะแรกมีแรงบันดาลใจจากพระพุทธรูปอินเดียศิลปะคุปตะ จิวรเรียบไม่มีริ้วและบางแนบพระวรกาย พระเนตรเหลือบต่ำ ส่งผลให้พระพักตร์ดูสงบ มหาบุรุษ

^{๕๒} อชิรชัย ไชยพจน์พานิช,ดร., ศิลปะเวียดและจาม, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๗), หน้า ๒๙-๓๖.

ลักษณะหลายประการได้รับการถ่ายทอดมา เช่น ขมวดพระเกศาเวียนเป็นวงก้นหอย พระอุษณียะนูนอยู่กลางพระเศียร บางองค์ยืนตรึงงค์ (ยืนเอียงสะโพก) ต่อมาในสมัยพระนครสุนทรียภาพของประติมากรรมศาสนาพราหมณ์เข้ามามีอิทธิพล เช่น พระพักตร์เหลี่ยม พระเนตรเบิกโพลง บางองค์สวมเครื่องทรงเทวรูป บางองค์ครองแต่สบงคลุมพระวรกายเบื้องล่าง พระวรกายเบื้องบนเปล่าเปลือย สังคมกัมพูชาโบราณนิยมทำพระพุทธรูปนาคปรก เพราะพุทธประวัติตอนนาคปรกแสดงบารมีและอิทธิปาฏิหาริย์ชัดเจน^{๕๓} และคติการนับถือบูชานาคที่เชื่อว่าชาวกัมพูชาสืบเชื้อสายมาจากนาค ศิลปะในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่เรียกว่าศิลปะบายนก่อให้เกิดพระพุทธรูปสุนทรียภาพใหม่คือ พระเนตรเหลือบต่ำ แสดงความสงบนิ่งอันเป็นความสงบพ้นจากความยุ่งเหยิงของโลก แยมพระโอษฐ์เล็กน้อย เรียกว่ายิ้มแบบบายน แสดงความกรุณาต่อสรรพสัตว์^{๕๔} พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนามหายานถือว่าช่วงเวลาที่จะพระพุทธรูปเจ้าปริณิพพานและพระพุทธรูปเจ้าองค์ต่อไปยังไม่ลงมาตรัสรู้จะเป็นช่วงเวลาที่จะพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทำหน้าที่ช่วยเหลือปวงสัตว์ให้ข้ามห้วงสังสารวัฏ ประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรพิจารณาได้จากมวยพระเกศาทรงกระบอกที่ประดับด้วยพระพุทธรูปนั่งสมาธิ (พระพุทธรูปเจ้าอมิตาภะ ซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร) มี ๔ พระกรถือ ดอกบัว คัมภีร์ อักษมาลา (ลูกประคำ) สังข์

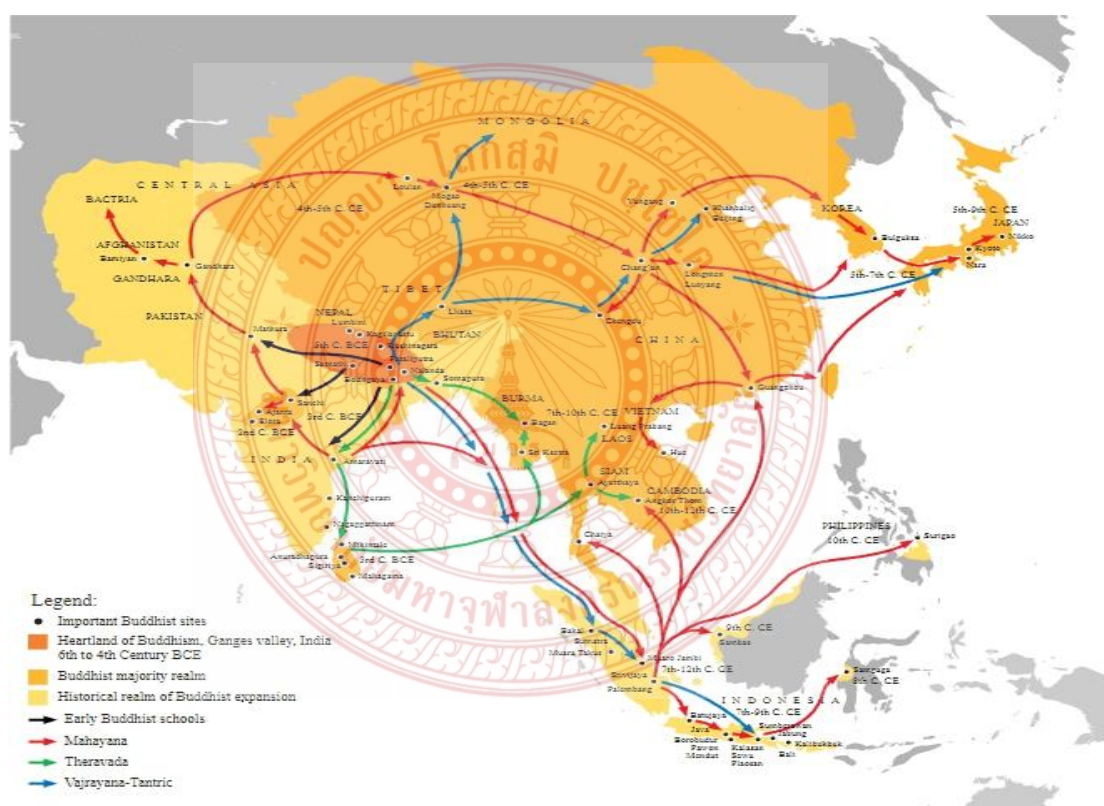
นางปรัชญาปารมิตา เทพีแห่งปัญญาในพระพุทธศาสนามหายาน ประติมากรรมนางปรัชญาปารมิตาพิจารณาได้จากมวยพระเกศาทรงกระบอกที่ประดับด้วยพระพุทธรูปเจ้าอมิตาภะ มี ๒ พระกรถือดอกบัว และคัมภีร์

๒) พุทธศิลป์ยุคหลังพระนคร (พ.ศ.๑๘๗๕ ถึงปัจจุบัน) เมื่อยุคพระนครสิ้นลงแล้ว กัมพูชาได้เมืองหลวงใหม่ที่เมืองบาสาณ ปัจจุบันอยู่บริเวณเมืองศรีสันธร (ศรีสอซอ หรือศรีธอ) เนื่องจากเมืองนี้น้ำท่วมในฤดูน้ำหลากไม่เหมาะสมแก่การตั้งราชธานี จึงย้ายไปตั้งราชธานีที่เมืองจตุมุข (คือเมืองพนมเปญในปัจจุบัน) ในยุคนี้อิทธิพลเปลี่ยนแปลงจากเดิมมาก คือ เปลี่ยนจากศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธมหายาน เป็นพุทธศาสนาเถรวาทที่รับอิทธิพลจากลังกาและไทย มีการสร้างสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เช่น เจดีย์ทรงลังกาในปราสาทประธานของปราสาทพระขรรค์ในสมัยพระเจ้าศรีนทรวรมัน กษัตริย์ในช่วงตอนปลายของพระนคร นอกจากนี้ยังมีการสร้างวัดที่ประกอบด้วย วิหาร พระอุโบสถซึ่งมีใบเสมาล้อมรอบ และเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่สร้างขึ้นด้วยศิลาแลง นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๕ อิทธิพลจากศิลปะไทยสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ได้มีบทบาทต่อศิลปะเขมรสมัยหลังพระนคร กัมพูชาในสมัยนี้มีการย้ายเมืองหลวงหลายครั้งดังได้กล่าวข้างต้น พุทธศิลป์อาจแบ่งออกได้เป็น ๔ สมัยคือ ๑) สมัยพนมเปญยุคที่ ๑ พุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ ได้แก่ เจดีย์ที่วัดพนมโฆนเปญหรือพนมบรรพต เจดีย์ทรงระฆังฐานสี่เหลี่ยม ๒) สมัยละแวก พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ ได้แก่ พระอัฐฐารสที่เขาวพระราชทรัพย์ เมืองอุดงค์ภาชัย พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปไสยาสน์ที่วัดพระ

^{๕๔} สุภัทรดิศดิสกุล, ศ.ม.จ., ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๖), หน้า ๒๓๓.

ธรรมเกเรตีหรือพระพุทโธเจนิพนเปียน สร้างจากหินทราย นอนสีหไสยาสน์ (ตะแครงขวา) ฝ่าพระบาทมีลายมณฑล ๑๐๘ เป็นแบบแผนเดียวกับที่พบในศิลปะอยุธยา ด้านหน้าพระพุทธรูปมีรูปสลักพระอรหันตสาวกและเหล่ากษัตริย์มีลละ ๓) สมัยอุดง พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔ ได้แก่ เจดีย์ไตรตรังษ์ สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระศรีสุริโยพรรณ องค์ระฆังเพิ่มมุมไม้ยี่สิบ มีชุดมัลลยเถารองรับองค์ระฆัง ๔) สมัยพนมเปญยุคที่ ๒ พุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้แก่เจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิของสมเด็จพระนริศรราชามาอิศราธิบดี(พระองค์ด้วง) บนเขาพระราชทรัพย์ สืบทอดเจดีย์เพิ่มมุมสมัยอุดงค์ภายั เพิ่มการตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบตั้งแต่ฐานจรดยอด บริเวณองค์ระฆังออกแบบลวดลายเป็นสายสังวาล

๒.๓ เส้นทางประวัติศาสตร์พุทธศิลป์

รูปภาพที่ ๑ เส้นทางเผยแพร่พุทธศาสนาในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช

ที่มา..http://world-history-encyclopedia.blogspot.com/p/blog-page_6.html

พระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าสู่ดินแดนในภูมิภาคอาเซียน ในช่วงนับจากพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ สิ้นสุดลง พระองค์ได้ส่งสมณทูต ๙ สายออกเผยแผ่พุทธศาสนา ประเทศในดินแดนอาเซียนเกือบทุกหมัดก็ได้รับอิทธิพลที่เป็นพื้นฐานความคิดและความเชื่อด้านพระพุทธศาสนา มาด้วย

นับจากครั้งนั้นที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งสมณทูตออกมา การเผยแผ่ทั้งพระพุทธศาสนาและพุทธศิลป์ แบ่งเป็น ๔ ยุค กล่าวคือ

๑.ยุคเถรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช นับแต่ช่วงเวลาพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่ โดยคณะพระสมณทูตสายที่หนึ่ง มี พระโสณเถระ และ พระอุตตรเถระเป็นประธานได้เดินทางมา เผยแผ่พระพุทธศาสนาใน แคว้นสุวรรณภูมิ

๒.ยุคมหายาน ประมาณ พ.ศ. ๖๒๐ พระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนา ครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายานที่เมืองชลันธร และได้ส่งคณะพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเอเชียกลางจนถึงประเทศจีน แผ่เข้ามาอาณาจักรศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา ได้ขยายอำนาจเข้ามาถึงดินแดนตอนใต้ของไทย และ ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๕๔ – ๑๗๒๕ ในสมัยขอมมีอำนาจเข้ามาครอบงำแผ่นดินประเทศไทย ขอมนับถือนิกายมหายาน เมื่อมีอำนาจทำให้อิทธิพลของมหายานครอบคลุมไปทั่ว เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานรุ่งเรือง จึงทำให้มีการนับถือพระพุทธศาสนาทั้งสองแบบและศาสนาพราหมณ์ผสมผสานกันไป

๓.ยุคเถรวาทแบบพุกาม เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้านรุตมหาราชแห่งพม่ามีอำนาจ ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม และแผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทย คือ ล้านนา ลงมาถึงลพบุรีและทวารวดี

๔.ยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์ พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช และได้มีพัฒนาการของพระพุทธศาสนาแผ่ขยายออกไปยังพื้นที่ทั่วประเทศไทยจวบจนปัจจุบัน

ในระยะเวลา ๒๐๐ – ๖๐๐ ปี หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน ยังไม่ปรากฏว่ามีประเพณีการสร้างพุทธศิลป์ที่เป็นรูปลักษณะชัดเจน จะเห็นได้ชัดก็คือการสร้างพระพุทธรูปนั้น ยังไม่ปรากฏว่ามีการสร้างในสมัยนั้น เพียงแต่สมัยเริ่มแรกก่อสร้างพุทธศิลป์เป็นการสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เป็นต้น เช่น การสร้างพระพุทธรูปซึ่งเริ่มแรกสร้างเป็นรูปสัญลักษณ์ เพื่อน้อมนำใจให้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ และเพื่อจะได้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบตามแนวทางคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยการสร้างภาพสัญลักษณ์แทนเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติต่างๆ ต่อเมื่อในราว พ.ศ. ๖๖๓-๗๐๕ ในช่วงสมัยพระเจ้ากนิษกะ ได้เริ่มมีการสร้างรูปเคารพและเริ่มมีการสร้างพุทธศิลปะหรือพระพุทธรูปขึ้น และต่อมาสร้างแตกต่างกันไป ในแต่ละสกุลช่างแต่ละสมัยจะมีความแตกต่างกันด้านรูปแบบ ประเทศในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างประเทศสยามรับพระพุทธศาสนาและรับอิทธิพลศิลปะมาจากอินเดียพร้อมกันด้วย โดยเราจะพบพระพุทธรูปสมัยอมราวดี และพระพุทธรูปสมัยคุปตะ ประดิษฐานในแต่ละพื้นที่ของแต่ละประเทศนั้นๆ

พัฒนาพุทธศิลปะที่เห็นได้ชัดก็คือ สมัยทวารวดีที่เชื่อว่า อยู่แถบดินแดนสุวรรณภูมิ และไทยเชื่อว่า มีศูนย์กลางอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทยด้วย ที่อาจอยู่ที่เมืองอู่ทอง นครปฐม หรือลพบุรี ได้พบรูปสลักพระพุทธรูปปางปรินิพพาน ถ้าจาก บริเวณเขาสูง จังหวัดราชบุรี นับว่าเป็นพัฒนาการสัมพันธ์กับแนวคิด คติการสร้างและรูปแบบศิลปกรรมมาจากพระพุทธรูปปางปรินิพพานที่ถ้ำอชันดา หมายเลข ๒๖

ช่างสกุลสุโขทัย งานศิลปะล้วนแล้วน่าจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะปาละของอินเดีย โดยผ่านมาทางพุกาม กับทางเมืองมอญตอนใต้ของพม่า แม้กระทั่งที่มาของพระพุทธรูปลีลา ซึ่ง นักวิชาการส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่า น่าจะมาจากพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ อันเป็นภาพที่ได้รับอิทธิพลมาจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง วิหารตวันวังก์ เมืองโปโลนนารูวะ ศรีลังกา ที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ตลอดจนช่างสกุลอยุธยาที่นิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ก็ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียคือศิลปะปาละ ที่นิยมสร้างรูปแบบนี้มาก

จากอดีตจนถึงปัจจุบันพุทธศิลปะของแต่ละประเทศในอาเซียน ได้รับการพัฒนาการเรื่อยมา จากเริ่มที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ต่อมาพัฒนาการเป็นศิลปะสกุลต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ศิลปะของตัวเองเป็นพุทธศิลป์ประจำชาติของประเทศตัวเองในที่สุด

พุทธศิลป์ในอินเดีย : สถูปสาญจี

อันนับว่าต้นรูปแบบของพุทธศิลป์

รูปภาพที่ ๒ สถูปสาญจี (Sanchi stupas) หมายเลข ๓ และ แบบซุงคะ พุทธศตวรรษที่ ๕

ที่มา.. <http://oknation.nationtv.tv/blog/vorana/2013/06/13/entry-14> เข้าถึงข้อมูล ๒๑ มค.๖๑

สาญจีมหาสถูปที่สร้างโดยพระดำริของพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ครองราชย์ ในช่วง พ.ศ. ๒๗๐ – พ.ศ. ๓๑๑ ทรงเป็นจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโมริยะ ปกครองแคว้นมคธในขณะนั้น

รูปภาพที่ ๓ มกุฏพันธเจดีย์สถาน

ที่มา..http://oknation.nationtv.tv/blog/voranai/2013/06/13/entry-14

มกุฏพันธเจดีย์สถาน หรือ สตุปารามภาร์-กา-ติลา (Rambhakatila stupa) ที่ถวาย
พระเพลิงพุทธสรีระ เมืองกุสินารา (Kushinagar) รัฐอุตตรประเทศ อินเดียเหนือ อาจสร้าง
ขึ้นครั้งแรกในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑ - ๓ แต่มีการก่ออิฐขึ้นใหม่อีกครั้งในพุทธศตวรรษที่ ๕ -
๘

รูปภาพที่ ๔ พระมหาเจดีย์รวันเวลิสยา ศรีลังกา

พระมหาเจดีย์รวันเวลิสยา ศรีลังกา พระมหาเจดีย์มีขนาดใหญ่ ไปด้วยก้อนหิน ทรง
สตูปที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย และจากศรีลังกา ก็ส่งอิทธิพลความก่อสร้างไปยังประเทศ
ใกล้เคียง

ประเทศไทย

เจดีย์นครปฐม ซึ่งมีการสร้างครอบ มาหลายยุค เชื่อว่า ๔ ครั้ง

พ.ศ.๑๐๐๐ รูปร่างคล้ายสาณูจิ ศิลปะคุปตะ

พ.ศ.๑๕๐๐ ศิลปะราชปะละ

พ.ศ.๒๐๐๐ ยุคอารยธรรมเขมร เรื่องอำนาจ

พ.ศ.๒๔๐๐ ยุครัตนโกสินทร์

รูปภาพที่ ๕เจดีย์นครปฐม

[https://www.bloggang.com/mainblog.php?id=addsiripun&month=26-02-](https://www.bloggang.com/mainblog.php?id=addsiripun&month=26-02-2011&group=12&gblog=88)

2011&group=12&gblog=88

รูปภาพซึ่งเชื่อว่าการสร้าง

ครอบ สถูปองค์เดิม อันมีรูปแบบมาจากทรงระฆังคว่ำ แบบสามัญของอินเดีย

รูปภาพที่ ๖ พระบรมธาตุนครชุม

พระบรมธาตุนครชุมมหาเจดีย์ทรงมอญขนาดใหญ่ ศิลปะมอญ ที่ได้รับอิทธิพล ต่อมา พระบรมธาตุนครชุมมหาเจดีย์ทรงมอญขนาดใหญ่ สวยงามไปด้วยสถาปัตยกรรมและ สีทองทั้งองค์ เหมือนศิลปะเวดากองในเมืองพม่า(ซึ่งเชื่อว่าสร้างโดยช่างชาวมอญ) เป็นพระ บรมธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จำนวน ๙ องค์ เมื่อได้เข้าไปนมัสการและบูชาแล้ว ดัง ได้พบกับพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง เป็นพระบรมธาตุเจดีย์ที่อยู่คู่เมืองกำแพงเพชรมาตั้งแต่สมัย เป็นเมืองนครชุมกินเวลายาวนานมากกว่า ๖๐๐ ปี และยังคงยืนยืนสืบต่อกันมาจวบจนปัจจุบัน

พระธาตุหริภุญไชย พระธาตุคู่ม่านคู่มืองลำพูน ยุคล้านนา

รูปภาพที่ ๗ พระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน

รูปภาพที่ ๘ เจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล เจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมเข้าใจว่าสร้างหรือบูรณะครั้งสำคัญในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ.๒๑๓๖ เจดีย์ประธานมีระเบียงคดล้อมรอบ ด้านหนึ่งต่อเนื่องเป็นวิหารหลวง ซึ่งทำวิหารหลวงยื่นเข้ามาในระเบียงคด ด้านตรงข้ามเป็นอุโบสถ

ศิลปะอยุธยาตอนปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พ.ศ. ๒๑๗๒ จนสิ้นสมัยอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นช่วงเวลาที่ศิลปะเขมรเข้ามามีอิทธิพลอีกครั้ง ทรงนิยมสร้างเจดีย์ทรงปรางค์เป็นประธานของวัด เช่น ปรางค์ประธานวัดไชยวัฒนารามปราสาทพระนครหลวง นอกจากนี้ยังนิยมสร้างพระเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองเป็นลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมอยุธยา

ประเทศลาว

เจดีย์หมากโม (โอคว่า) วัดวิชุนราช หลวงพระบาง พ.ศ.๒๐๕๗
เชื่อว่าสร้างในสมัยล้านช้าง

รูปภาพที่ ๙ พระธาตุหามกโม ประเทศลาว

รูปทรงของเจดีย์ที่มีลักษณะคล้ายแตงโมผ่าครึ่ง ทำให้ชาวเมืองหลวงพระบางเรียกว่า พระธาตุหามกโม เป็นทรงโอคว่ำ ยอดพระธาตุมีลักษณะคล้ายรัศมีแบบเปลวไฟของพระพุทธรูปแบบลังกาหรือสุโขทัย บริเวณมูมฐานชั้นกลางและชั้นบนมีเจดีย์ทิศทรงบัวตูมทั้งสี่มุม

ประเทศพม่า

เจดีย์ชเวดากอง อย่างกึ่ง สร้างใน ค.ศ.๖๐๐-๑๖๐๐ โดยช่างชาวมอญ

รูปภาพที่ ๑๐ เจดีย์ชเวดากองประเทศพม่า

ตำนานในการก่อสร้างเจดีย์ชเวดากอง เชื่อว่า คือ มีพ่อค้าชาวมอญ ๒ คน คือ ตปุสสะและภักกลิยะ ที่เกิดความเลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า จากการที่ได้ไปเข้าเฝ้าถวายข้าวสัตตและถวายตัวเป็นปฐมอุบาสก เมื่อจะจากมาก็กราบทูลขอให้พระพุทธองค์ประทานสิ่งใดเป็นอนุสรณ์สำหรับบูชาแทนพระองค์ พระพุทธเจ้าจึงได้ประทานเส้นพระเกศาธาตุ ๘ เส้นของ

พระองค์ให้ เมื่อชาวมอญทั้งสองกลับมาจึงได้ก่อสร้างเจดีย์บนเนินตะเกิงเพื่อบรรจุพระเกศาธาตุและให้นามเจดีย์ว่า เจดีย์พระเกศาธาตุ

เจดีย์ชเวดากองสัญลักษณ์ของประเทศพม่าตั้งอยู่บนเนินเขาเชียงกุตตระ สามารถมองเห็นได้จากทุกมุมเมือง เพราะสูงเด่นเป็นสง่า ข้อสำคัญไม่มีตึกหรืออาคารสูงมาตั้งบังได้

นอกจากstupaทองที่ส่องอร่ามไปทั่วแล้ว ยังมีองค์ประกอบโดยรวมอีก ตั้งแต่ประตูทางขึ้นสู่บันไดทั้ง ๔ ทิศที่ใหญ่โตมโหฬาร ตัวหลังคาระเบียงวัดที่ทอดขึ้นสู่ฐานขององค์เจดีย์ก็มีลวดลายสลักเสลาเหมือน ปราสาทลวดหลั่นกันเป็นชั้น ๆ

ประเทศกัมพูชา

ขอม เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ ผ่านการเปลี่ยนแปลงจากอาณาจักรฟูนัน อาณาจักรเจนละ เจนละบกและเจนละน้ำ มาสู่ยุคเมืองพระนครอันลือลั่น โดยอารยธรรมขอมแบ่งออกเป็นยุคใหญ่ ๓ ยุค คือ ยุคก่อนเมืองพระนคร(พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๕) ยุคเมืองพระนคร(พุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๘) และยุคหลังเมืองพระนคร(หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จนถึงอาณาจักรขอม)

จากวันเวลาอันยาวนานทำให้ขอมมีศิลปะและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองตามแต่ละยุคสมัย อาทิ มหาปราสาทนครวัด นครธม ปราสาทบายน ปราสาทบันทายศรี ที่ปัจจุบันอยู่ในเสียมเรียบ(เสียมราฐ) ประเทศกัมพูชา

ศิลปะขอมในสถาปัตยกรรมไทย

จากการที่ขอมได้รับวัฒนธรรมและความเชื่อในศาสนาฮินดูมาจากอินเดีย ผ่านเข้ามาทางการเดินเรือค้าขายสินค้า ทำให้ศิลปะของขอมได้รับการพัฒนามาจากพื้นฐานทางศาสนาฮินดู แม้ว่าต่อมาในบางสมัย ขอมจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธมหายาน ซึ่งทั้งสองศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองตามแต่กษัตริย์ที่นับถือแต่ละศาสนา

ประวัติศาสตร์ที่ยาวนานของขอม นอกจากจะทำให้มีการพัฒนาด้านงานศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง แล้วยังแผ่อิทธิพลไปในอาณาจักรใกล้เคียงในละแวกอินโดจีนรวมไปถึงอาณาจักรสยามด้วย

อารยธรรมขอมเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทย ในราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในสมัยอาณาจักรเจนละ ซึ่งตรงกับยุคทวารวดีของไทย โดยเข้ามาทางภาคอีสานเป็นแห่งแรก ซึ่งเข้ามาโดยผ่านทางศาสนา ทั้งศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธมหายาน

หลังจากยุคทวารวดี ต่อมาในยุคสุโขทัย อยุธยา จนมาถึงรัตนโกสินทร์ ก็ยังได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะขอม และนำมาผสมผสานเข้ากับศิลปะท้องถิ่นของตัวเอง โดยเฉพาะสถาปัตยกรรม ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นสถาปัตยกรรมที่อยู่ภายในวัด และส่วนที่ปรากฏให้เห็นอิทธิพลจากศิลปะขอมได้อย่างเด่นชัด คือ

พระปรางค์ พระปรางค์ในประเทศไทยได้รับรูปแบบและอิทธิพลโดยตรงจากขอม การสร้างพระปรางค์ของขอมอยู่บนพื้นฐานความเชื่อในศาสนาฮินดู ความเชื่อเรื่องจักรวาลในศาสนาพุทธและฮินดูมีความคล้ายคลึงกันมาก รูปแบบลักษณะและแผนผังของปรางค์ปราสาท

ซึ่งเดิมเคยใช้ประดิษฐานเทวรูปหรือคิ่วลึงค์ในศาสนาฮินดู เมื่อมาเป็นศาสนสถานของศาสนาพุทธแล้ว ก็เปลี่ยนมาใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมสารีริกธาตุแทน และต่อมาจึงได้พัฒนามาเป็นประธานของวัดในสถาปัตยกรรมไทย

การสร้างพระปรางค์นั้นเป็นการดัดแปลงมาจากศิลปะขอม หรือเลียนแบบมาจากพระปรางค์โบราณที่มีอยู่แล้วในประเทศไทย ได้มีการเลียนแบบลายของขอมมาใช้ประดับพระปรางค์ ก่อนที่จะพัฒนารูปแบบจนกลายเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ในที่สุด

พระระเบียง ในทางสถาปัตยกรรมไทย พระระเบียงได้รับอิทธิพลมาจากขอม ซึ่งนิยมสร้างล้อมรอบเทวสถาน โดยเฉพาะปรางค์ปราสาท การล้อมรอบอยู่ในลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่ละด้านตรงกึ่งกลางจะทำเป็นซุ้มประตูทางเข้าที่เรียกว่า “โคปุระ” การสร้างระเบียงในวัดต่างๆ นั้นเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยและได้สืบทอดมาอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์

พระระเบียงทั่วไปนิยมสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มาบรรจบกันเป็นวง ทำให้ต้องเกิดเป็นมุมหักข้อศอกที่มุมทั้งสี่ด้าน จึงนิยมเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า "พระระเบียงคด" ซึ่งได้ถือเป็นแบบแผนที่นิยมใช้กันในงานสถาปัตยกรรมไทยแทบทุกสมัย

นอกจากนี้ยังมีส่วนของหน้าบันซึ่งแต่ก่อนใช้ตกแต่งสถูปต่างๆ เช่น พระปรางค์ แต่ต่อมาได้เปลี่ยนมาเป็นหน้าบันที่ใช้ประดับพระอุโบสถและพระวิหารแทน และได้มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนมาเรื่อยๆ โดยมีการนำเอาศิลปะแบบอื่นๆ มาผสมผสานกัน

อิทธิพลศิลปกรรมขอมทั้งหมดที่กล่าวมานั้น สามารถพบได้ในวัดบางแห่ง เช่น วัดไชยวัฒนาราม จ.พระนครศรีอยุธยา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.สุโขทัย หรือ ปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

นอกจากสถาปัตยกรรมในวัดแล้ว ศิลปะขอมก็ยังเห็นได้อย่างชัดเจนในปราสาทต่างๆ ที่อยู่บนแผ่นดินไทย สำหรับแหล่งที่คนทั่วไปรู้จักก็คือดินแดนแถบอีสานใต้ ซึ่งในอดีตเมื่อสมัยเมืองพระนคร เป็นเส้นทางจากเมืองพระนครไปยังยังเมืองวิมาย (หรือเมืองพิมาย) มีการสร้างถนนติดต่อถึงกัน สร้างที่พักคนเดินทาง ศาสนสถานต่างๆ จนทำให้บริเวณนี้เป็นแหล่งของปราสาทขอม โดยปราสาทขอมในเมืองไทยที่ขึ้นชื่อก็มี อาทิ ปราสาทหินพิมาย(นครราชสีมา) ปราสาทหินพนมรุ้ง(บุรีรัมย์) ปราสาทเมืองต่ำ(บุรีรัมย์) เป็นต้น

อิทธิพลขอมในภาคกลางและเหนือ

นอกจากความโดดเด่นของงานศิลปกรรมขอมในดินแดนอีสานใต้ของไทยแล้ว ในแถบภาคเหนือและภาคกลางก็พบศิลปะขอมได้เช่นกัน จากการรับเอาศิลปะขอมผ่านมาทางศาสนาดังที่กล่าวไปแล้ว รวมไปถึงการเลียนแบบสถาปัตยกรรมขอม แล้วนำมาสร้างในแบบที่เป็นของตัวเองของคนท้องถิ่น อาทิ

ปราสาทเมืองสิงห์ ในเขต อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นศาสนสถานในลัทธิมหายาน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยมีมือของช่างท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะขอม มีการวางแผนผังตามแบบคติจักรวาลอย่างสมบูรณ์ คล้ายกับแผนผังที่ปราสาทบายน

รูปทรงจากอินเดีย ก็จะเป็นต้นแบบของสถูปเจดีย์ นครปฐม สถูปเจดีย์ของลังกา สถูปเจดีย์หมากโมของลาว เป็นต้น

จากการวิจัยพบว่า พุทธศิลป์ ไม่ว่าจะเป็นเจดีย์ พระพุทธรูป สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นอนุสสติในพระรัตนตรัย โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำเผยแผ่ทั้งในเชิงธรรมาธิฐานและบุคคลาธิฐาน โดยอาศัยพระธรรมคำสอนของพระองค์เป็นศาสดาแทนพระองค์ ตามที่ปรากฏในปัจฉิมโอวาทที่ตรัสกับพระอานนท์ว่า “ปาพจน์ที่พระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดานั้น ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๕๕} เมื่อพุทธศาสนิกชนได้ชื่นชมพุทธศิลป์จะรู้สึกสงบใจ ใจเป็นต้วปัญหา การมีโอกาสได้สงบใจ เป็นโอกาสให้ระลึกรู้เท่าทันธรรมชาติของใจซึ่งไม่ตาย ไม่ใช้อยู่แบบเป็นตัวเป็นตน หากเป็นกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งอยู่ชั่วขณะ แล้วเคลื่อนหมดไป แล้วกลับมาตั้งขึ้นใหม่ ในขณะเดียวกันพุทธศิลป์ส่วนมากจะมีดอกบัว เป็นดอกไม้ที่เกิดจากโคลนตม เบ่งบานรับแสดงอาทิตยที่เหนือน้ำได้ เป็นอนุสสติเตือนใจว่าทุกคนพันทุกข์ได้ด้วยความเพียรของตน

พุทธศิลป์เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของการเผยแผ่ การสืบทอดพระพุทธศาสนาทั้งแบบมหายาน จนกระทั่งปรับใช้ในสังคมอย่างเหมาะสมในเวียดนามที่เรียกกันว่าพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) และโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ยึดคำสอนดั้งเดิม ตั้งแต่สมัยพุทธกาลอย่างต่อเนื่องในไทย พม่า ลาว เขมร นับได้ว่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแหล่งสำคัญสำหรับพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทนับเนื่องต่อจากอินเดียที่เป็นแหล่งกำเนิดและพระพุทธศาสนาได้เสื่อมสูญไป ศรีลังกาที่รุ่งเรืองต่อจากอินเดีย มีการเสื่อมจนต้องมีการปฏิรูปโดยคณะสงฆ์สยามวงศ์จากประเทศไทยในตอนกลางสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพุทธศิลป์ทุกประเภทมีคติความศรัทธาในการสร้างอย่างเดียวกัน เพียงแต่เมื่อประเทศนั้นๆ ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาและแนวการสร้างพระพุทธรูปจากประเทศอินเดียไปแล้ว ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและรูปแบบทางศิลปะของตน อาทิ เช่น การสร้างพระพุทธรูปแม้เป็นรูปแยขบปางเดียวกัน แต่ก็มีลักษณะของเครื่องทรงและโครงพระพักตร์แตกต่างกัน สิ่งที่เหมือนกันไม่เปลี่ยนแปลงคือ ดูแล้วต้องรู้ว่าเป็นพระพุทธรูป พุทธศิลป์นับว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการสืบทอดอย่างต่อเนื่องรุ่นต่อรุ่น รูปแบบที่ปรากฏเห็น เป็นความงดงามที่ดึงดูดความสนใจศึกษา ทั้งยังต่อเนื่องไปยังขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ทำให้เกิดความยั่งยืนในศรัทธาแห่งพระพุทธศาสนาสืบเนื่องจากบรรพบุรุษ เป็นความจริงตามธรรมชาติ ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ส่วนหนึ่งเกิดจากการสร้างของมนุษย์ เพราะพระพุทธศาสนาสอนในเรื่องของความเป็นองค์รวม ประกอบเหตุอย่างใดไว้อย่อมได้รับผลอย่างนั้น

^{๕๕} ฐ.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

บทที่ ๓

ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ ด้านวัฒนธรรมและประเพณีการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน

ศาสนาถือเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งของสังคม เป็นที่มาของวัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิต คติ ความเชื่อโลกทรรศน์ ของประชาชนในประเทศต่างๆในภูมิภาคเอเชีย ทั้งในแถบเอเชียใต้ เอเชียตะวันออก ตะวันออกกลาง และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณแม่น้ำสำคัญเช่น แม่น้ำอิรวดีแม่น้ำ เจ้าพระยา และแม่น้ำโขงได้แก่ ไทยลาว พม่า กัมพูชาและเวียดนาม ที่ประชาชนส่วนใหญ่ในแถบนี้นับถือพุทธศาสนาเถรวาท และพุทธศาสนาถือเป็นหลักนฐานที่สำคัญ ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของภูมิภาคนี้ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ประเพณีศิลปะ วรรณกรรมและความเชื่อศาสนาเป็นวัฒนธรรมที่ผู้คนใช้เป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาความสัมพันธ์ของพุทธศิลป์ที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียนออกเป็นในแต่ละด้านอันได้แก่ด้านวัฒนธรรม ด้านประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคม ดังต่อไปนี้

๓.๑ ความสัมพันธ์ของพุทธศิลป์ที่มีต่อประชาชนด้านวัฒนธรรมและประเพณี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้นิยามความหมาย “วัฒนธรรม” ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่บุคคล, วิถีชีวิตของบุคคล, ในพระราชบัญญัติ วัฒนธรรม พุทธศักราช ๒๕๔๕ หมายถึงลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเปรี๊ยะเรียบร้อย ความกลมเกลียวกาวหนาของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน, ทางวิชาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และรวมใจอยู่ในหมู่พวกของตน

กลุ่มประชาสัมพันธ์สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวง วัฒนธรรม (๒๕๔๘) วัฒนธรรม หมายถึงวิถีการดำเนินชีวิต (The Way of Life) ของคนในสังคม เช่น การกิน การอยู่การแต่งกายและหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต ซึ่งคนส่วนใหญ่ปฏิบัติสืบต่อกันมา สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา

คำว่า“วัฒนธรรม” ยูเนสโกได้พรรณนาถึงวัฒนธรรมไว้ว่า “...วัฒนธรรมควรได้รับการยอมรับว่าเป็นชุดที่เด่นชัดของจิตวิญญาณ เรื่องราว สติปัญญาและรูปแบบทางอารมณ์ของสังคมหรือกลุ่มสังคม ซึ่งได้หลอมรวมเพิ่มเติมจากศิลปะ วรรณคดี การดำเนินชีวิต วิถีชีวิตของการอยู่ร่วมกัน ระบบคุณค่า ประเพณีและความเชื่อ...”ประเภทของวัฒนธรรมโดยทั่วไปแล้วมักจะแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑) วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) ซึ่งได้แก่สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดค้นผลิตขึ้นมา เช่น สิ่งก่อสร้าง อาคารบ้านเรือน อาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น

๒) วัฒนธรรมเชิงนามธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Abstract Culture) หมายถึง อุดมการณ์ ค่านิยม แนวคิด ภาษา ความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี ลัทธิการเมือง กฎหมาย วิธีการกระทำ และแบบแผนในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม ที่มองเห็นไม่ได้ วัฒนธรรมในเชิงนามธรรม ในที่นี้หมายถึงคติความเชื่อที่ปลูกฝังกันมานานแสนนานจนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของประชาชนในประเทศในๆ

๓.๑.๑ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศไทย

ประเทศไทย วัฒนธรรมเป็นคำที่มีความหมายรวมกันของพฤติกรรมของคนในสังคม อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่โดดเด่นเฉพาะตัว เป็นวิถีชีวิตของสังคมที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ วัฒนธรรม เกิดจากความรู้ ความคิด ภูมิปัญญา ความเชื่อที่สั่งสมมายาวนานและยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม รวมทั้งได้รับการยอมรับยึดถือปฏิบัติสืบต่อกัน มีความสัมพันธ์ต่อกัน ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วอย่างขาดเหตุผล มิได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและขีดความสามารถของสังคมในเรื่องที่เกี่ยวข้องย่อมมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ดังนั้นความเข้าใจ รู้คุณค่าและความเป็นมาของวัฒนธรรมของตนย่อมจะทำให้สามารถพิจารณาความเหมาะสมที่จะดำรงรักษา หรือยอมรับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขวัฒนธรรมบางอย่างของตนโดยไม่กระทบต่อความมั่นคงทางสังคมที่รุนแรงเกินไป

วัฒนธรรมไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะและเป็นระเบียบแบบแผนชี้แนะแนวทางความประพฤติและการปฏิบัติต่อกันในสังคมมาช้านาน วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยผูกพันกับวัฒนธรรมอินเดียและจีน โดยได้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทหรือสภาพแวดล้อมของสังคมไทย โดยได้หยั่งรากฝังลึกในรูปแบบของความคิด ความเชื่อ ศาสนา พระมหากษัตริย์ พิธีกรรม อาหาร มารยาท และการดำเนินชีวิตอย่างแน่นแฟ้นจนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์อิทธิพลของชาติตะวันตก (ยุโรปและอเมริกา) ได้แผ่ขยายเข้ามาครอบคลุมไปทั่วทวีปเอเชียและทั่วโลกในฐานะนักล่าอาณานิคม ทำให้อินเดียตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษและจีนฝ่ายแพ้สงครามฝิ่นกับอังกฤษ ในขณะที่เดียวกันชาติยุโรปก็ได้เข้ายึดครองประเทศต่าง ๆ ทั่วทวีปเอเชีย

ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวจึงทำการปฏิรูปและพัฒนาบ้านเมือง เพื่อให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ และเพื่อให้รอดพ้นจากการคุกคามของชาติจักรวรรดินิยมที่จะเข้ามายึดประเทศไทยเป็นเมืองขึ้น การปฏิรูปและการพัฒนาประเทศในครั้งนั้นได้นำเอาวัฒนธรรมของชาวยุโรปเข้ามาใช้ในแทบทุกส่วนของการดำเนินชีวิต และใช้ทับซ้อนกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย ก่อให้เกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมขึ้น โดยผู้คนจะรักษาและยึดถือทั้งที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมของชาติตะวันตก

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาประเทศไทยรับความรู้ ความคิด และวิทยาการแผนใหม่ของชาวตะวันตกมามากมาย อันได้แก่ การพิมพ์ การแพทย์ การศึกษา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การคมนาคมขนส่ง การปกครอง การแต่งกาย เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการแพทย์หมอบริตเลย์ได้นำการแพทย์สมัยใหม่เข้ามารักษาคนไทย มีการตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษและวิทยาการแผนใหม่โดยคณะมิชชันนารีเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๕ คือ โรงเรียนเทพศิรินทร์ในปัจจุบันรวมทั้งได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสังคมที่สำคัญของประเทศไทย นั่นคือการเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวอีกด้วย

อาจกล่าวได้ว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสประเทศต่างๆ ในยุโรปหลายครั้ง เพื่อผูกมิตรกับชาติมหาอำนาจต่างๆ นั้น ก่อให้เกิดผลดีต่อฐานะของประเทศในหมู่ประชาคมโลก เพราะทำให้ไทยเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคม

การปฏิรูปประเทศตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในด้านต่างๆ มากมาย วัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและอวัตถุแตกต่างจากที่เคยเป็นอยู่มาแต่เดิม เกิดค่านิยมใหม่ที่เน้นความรู้ทางวิทยาศาสตร์มากขึ้นมีการใช้สินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคที่หลากหลาย และดำเนินชีวิตแบบสมัยใหม่มากขึ้น ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมา ประกอบกับประเทศไทยเปลี่ยนเป้าหมายของประเทศชาติเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นตัวหลัก จึงได้เร่งรัดให้ทุกภาคส่วนของสังคมสร้างผลผลิตให้มากขึ้น มีการนำเทคนิค และวิทยาการจากประเทศตะวันตกมาปรับใช้อย่างกว้างขวาง ขยายโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ท่าเรือ ไฟฟ้า ตลอดจนการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนในทุกระดับชั้น โดยเน้นการพัฒนาความรู้ ทักษะ เพื่อการพัฒนาประเทศเป็นสำคัญ

วัฒนธรรมไทยของแต่ละท้องถิ่นมีมากมายและครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านของผู้คนที่อาศัยในท้องถิ่นเหล่านั้นๆ ทั้งทางด้านอาหาร เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ศิลปะ ศาสนา และลัทธิความเชื่อ ยารักษาโรค ประติมากรรมหัตถกรรม และการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นต้น

๓.๑.๑.๑ วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือ

เป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยเฉพาะวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่ยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของพระพุทธศาสนา ที่แสดงออกถึงมิตรไมตรีและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จึงถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งที่คนคนท้องถิ่นในภาคเหนือยังรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน ในที่นี้จะกล่าวถึงตัวอย่างวัฒนธรรมที่สำคัญ

๑) ด้านอาหาร โดยตัวอย่างของวัฒนธรรมในด้านนี้ ได้แก่ ระเบียบเลี้ยงข้าวแลงขันโตกหรือกินข้าวแลงขันโตก เป็นประเพณีของชาวล้านนา ผู้ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดทางภาคเหนือตอนบนและใช้ภาษาไทยเหนือเป็นภาษาพูด มีการตกแต่งสถานที่อย่างสวยงามมีอาหาร

ภาคเหนือมากมายหลายชนิด อาหารที่เลี้ยงกันนั้นนอกจากจะมีข้าวหนึ่งเป็นหลักแล้ว ก็มีกับข้าวแบบของชาวเหนือ คือ แกงฮังเล แกงอ่อม แกงแค ใส่อั่ว น้ำพริก อ่อง น้ำพริกหนุ่ม แคบหมู ผักสด และของหวาน เช่น ขนมปาด ข้าวแต่น เป็นต้น

๒) ด้านศาสนาและลัทธิความเชื่อ ตัวอย่างวัฒนธรรมในด้านนี้ ได้แก่ งานทำบุญทอดผ้าป่าแถว งานทำบุญตานก้วยสลากหรือการทำบุญสลากภัต (ทานสลาก) ประเพณีการสืบชะตา เป็นต้นมีการทำบุญทอดผ้าป่าแถว งานทำบุญตานก้วยสลากหรือการทำบุญสลากภัต (ทานสลาก) จะทำในช่วงวันเพ็ญเดือน ๑๒ (วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒) ถึงเดือนเกี๋ยงดับ (วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒) หรือราวเดือนตุลาคม - พฤศจิกายนของทุกปี งานประเพณีการสืบชะตาหรือการต่ออายุ ปอยสง่าลองหรืองานบวชลูกแก้วเป็นสามเณรในพุทธศาสนาของชาวไทยใหญ่ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ปอยหลวงหรืองานมหรหรรคมการทำบุญของล้านนา งานสมโภชพระพุทธรูปที่จังหวัดพิษณุโลกงานทำขวัญผิ้งของชาวอำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย งานแข่งเรือที่เป็นตำนานกีฬาของชาวบ้านลุ่มน้ำในจังหวัดพิจิตร พิษณุโลก และน่าน งานอัมพระดำน้ำเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของชาวจังหวัดเพชรบูรณ์ งานสู้ขวัญเพื่อสร้างพลังใจของชาวบ้าน ซึ่งเป็นประเพณีธรรมเนียมนิยมไทยทั่วทุกภาค การตีเหล็กน้ำพี้ของตำบลน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ ประเพณีสงเคราะห์ของชาวล้านนา พิธีเลี้ยงผีปู่ย่าซึ่งเป็นผีคุ้มครองจริยธรรมของสตรีล้านนา เป็นต้น

๓) ด้านวรรณกรรม วรรณกรรมที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นภาคเหนือ ส่วนมาจะเกิดในสมัยสุโขทัยซึ่งจะมีจำนวนมากและหลายประเภท ที่คนไทยทุกคนในสมัยนี้รู้จัก คือ ศิลาจารึกหลักที่ ๑ หรือจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งกรมศิลปากรได้จัดไว้เป็นอันดับแรกของวรรณกรรม ศิลาจารึก วรรณกรรมสมัยสุโขทัยที่รู้จักรองลงมาได้แก่ ไตรภูมิพระร่วง ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ และสุภาวดีพระร่วง ส่วนใหญ่วรรณกรรมสมัยสุโขทัยจะมีลักษณะสุดดีวีกรรมและเกี่ยวกับศาสนาหรือปรัชญา เป็นต้น

๔) ด้านการแต่งกาย การแต่งกายของผู้หญิงในสมัยสุโขทัย จะไว้ผมยาวเกล้ามวย มีเกี้ยวหรือพวงมาลัยสวมรอบมวย มวยนั้นมียี่เกี้ยวอยู่กลางกระหม่อมและที่ท้ายทอย มีปิ่นปักสวมเสื้อแขนยาวตัวคับ นุ่งผ้าถุง ผู้หญิงบางคนห่มผ้าสไบเฉียง ผ้าที่ซิมทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม สีของผ้ามีสี แดง ดำ ขาว เหลือง เขียว ผัดหน้า วาดคิ้ว สวมแหวน เจ้านายฝ่ายในมีกรองคอ พาหุรัด และทองพระกรทรงมงกุฎยอดแหลมหรือกรอบักตร์

ผู้ชายสมัยกรุงสุโขทัย ไว้ผมยาว มุ่นมวยไว้ที่กลางกระหม่อมก็มี ไว้ที่ท้ายทอยก็มี สวมเสื้อผ้าฝ้ายแขนยาว และสวมกางเกงขายาวแบบชุดคนเมือง ทหารสวมเสื้อแขนสั้น ถ้าพระยาห้อยผ้าไว้ที่บ่า มีผ้าคาดพุงหรือเข็มขัด ชายบางคนนุ่งกางเกงขาสั้น เจ้านายนุ่งผ้าโจงกระเบน คาดเข็มขัด และมีผ้าประดับทับโจงกระเบนห้อยลงมา ๒ ข้าง ผ้านี้จีบตามแนวเส้นนอน เวลาออกศึกนุ่งกางเกงขายาว มีผ้าโจงกระเบนทับอย่างเครื่องแต่งการละคร หมวกที่ผู้ชายใส่มีมงกุฎยอดแหลม หมวกทรงประพาสและหมวกรูปคล้ายฝ่าชี ซึ่งบางท่านเรียกว่าหมวกชีโบ

(๕)ด้านประติมากรรมและจิตรกรรม วัฒนธรรมทางด้านประติมากรรมและจิตรกรรมเป็นงานประณีตศิลป์ ซึ่งแสดงถึงความสามารถและความเข้าใจแก่นของคำสั่งสอนของพุทธศาสนาของช่างศิลป์

ประติมากรรม ประติมากรรมในสมัยสุโขทัยส่วนใหญ่ ได้แก่การสร้างพระพุทธรูป ซึ่งนิยมสร้างพระพุทธรูปปั้นและหล่อด้วยสัมฤทธิ์ การสร้างพระพุทธรูปเป็นแบบลอยตัวและภาพนูนสูงติดฝาผนัง นอกจากนั้นพระพุทธรูปแล้วยังมีการหล่อเทวรูปสัมฤทธิ์ เช่นเทวรูปพระนารายณ์ เทวรูปพระอิศวร เทวรูปพระหริหระ เป็นต้นงานประติมากรรมที่เด่นที่สุดในสมัยสุโขทัยส่วนใหญ่ คือ พระพุทธรูปจะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปที่สวยงามในศิลปะแบบสุโขทัยเป็นรูปที่ตรัสรู้แล้ว ดังนั้น ระบบกล่อมเนื้อต่าง ๆ จึงมีการผ่อนคลายเป็นพระองค์ก็จะอยู่ในความสงบแท้จริง พระพักตร์สงบมีรอยยิ้มเล็กน้อย

จิตรกรรม จิตรกรรมที่เราพบในสมัยสุโขทัยทั้งภาพลายเส้นและลายเขียนฝุ่น ภาพลายเส้นในสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะภาพจำหลักลายเส้นลงในแผ่นหินชนวนวัดศรีชุม เมืองสุโขทัยเป็นภาพชาดกจะเห็นได้ว่าเส้นลายดังกล่าวเป็นภาพที่อิทธิพลของศิลปะศรีลังกาอยู่มากมาย เช่นภาพเทวดาต่าง ๆ ใบหน้าเทวดาก็ดี คอมีรอยหยัก มงกุฎทรง เครื่องแต่งกายเป็นแบบลังกาทั้งสิ้น ภาพสลักที่วัดศรีชุมเป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาเป็นชาดกต่าง ๆ ส่วนภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นเป็นวิวัฒนาการหนึ่งที่ไกลออกจากภาพลายสลักเส้น สีที่ใช้ในโครงการระบายสีแบบดำ แดง ที่เรียกว่าสีเอกรงค์ แต่มีน้ำหนักร่อนแก่เล่นจึ่งหะอย่างสวยงาม นับเป็นการก้าวหน้าทางหนึ่งในด้านประติมากรรมที่จิตรกรแสดงออก เช่น พระพุทธรูปได้หลุดออกจากอิทธิพลของลังกา แม้ภาพวาดเทวต่ายังคงมีอิทธิพลของศิลปะลังกาเหลืออยู่ซึ่งภาพเขียนที่สำคัญ คือภาพเขียนที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวเมืองศรีสขนาลัย

ด้านสถาปัตยกรรม วัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยนับว่าเป็นความคิดที่แปลกไม่เหมือนศิลปะอื่น ๆ สถาปัตยกรรมสุโขทัยได้รับอิทธิพลโดยรอบ และได้นำมาดัดแปลงตามความพอใจจนเกิดเป็นแบบของตัวเองทั้ง ๆ ที่อาณาจักรสุโขทัยก็รับนับถือพุทธศาสนาจากลังกา สถาปัตยกรรม อาทิ สถาปัตยกรรมรูปทรงอาคาร สถาปัตยกรรมรูปแบบสถูปหรือเจดีย์ มีทั้งทรงกลมแบบลังกา เจดีย์ทรงกลมฐานสูง เจดีย์ย่อเหลี่ยมแบบมีซุ้มจระนำ เจดีย์แบบห้ายอด เจดีย์ทรงปราสาท ยอดเป็นเจดีย์ทรงกลมสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย และเจดีย์ทรงดอกบัวตูม เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา เป็นแบบที่สร้างสมัยแรก เช่นที่วัดตะกวน วัดช้างล้อม วัดสระศรี เมืองสุโขทัยเจดีย์ทรงดอกบัวตูม เป็นต้น

สมัยสุโขทัยเป็นสมัยเริ่มแรกของวัฒนธรรมไทยแทบทุกด้าน วัฒนธรรมสมัยสุโขทัยได้เป็นแบบอย่างของวัฒนธรรมไทยสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นสมัยสุโขทัยจึงจัดว่าเป็นสมัยทองแห่งความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมที่สำคัญสมัยหนึ่งของไทย

๓.๑.๑.๒ วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคกลาง

วัฒนธรรมท้องถิ่น ภาคกลางส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกันกับวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือ แต่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป

บ้าง เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และค่านิยมในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน ลักษณะวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีโดยรวมมีความเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา และพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อในการดำเนินชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของวัฒนธรรมไทย ตัวอย่างของวัฒนธรรมทางภาคกลางที่สำคัญ มีดังนี้

๑) ด้านศาสนาและลัทธิความเชื่อ เช่น ประเพณีการรับบัวโยนบัว การบูชารอยพระพุทธบาท เป็นต้น

๒) ด้านที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตทางการเกษตร ได้แก่ การทำขวัญข้าว การรักษาพื้นบ้าน ด้วยตำรายาพื้นบ้าน พืชสมุนไพร และแร่ธาตุ งานพิธีการทิ้งกระจาดของจังหวัดสุพรรณบุรี งานประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ งานประเพณีตักบาตรเทโวของจังหวัดอุทัยธานี ประเพณีตักบาตรน้ำผึ้ง จังหวัดฉะเชิงเทรา ประเพณีก่อเจดีย์ทราย จังหวัดฉะเชิงเทรา ประเพณีกวนข้าวทิพย์หรือข้าวมธุปายาส จังหวัดชัยนาท และประเพณีสู้ขวัญสู้ข้าว จังหวัดนครนายก เป็นต้น

๓.๑.๑.๓ วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย มีโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์บนพื้นฐานประวัติศาสตร์อันยาวนาน วัฒนธรรมต่าง ๆ ของอีสานเป็นการนำแนวความคิด ความศรัทธาและความเชื่อที่ได้สั่งสมและสืบทอดเป็นมรดกต่อกันมา ตัวอย่างวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ มีดังนี้

๑) ด้านอาหาร วัฒนธรรมเกี่ยวกับพืชผักและกรรมวิธีในการปรุงอาหารของชาวอีสานมีสารอาหารเป็นจำนวนมาก ซึ่งต่างให้คุณค่าทางโภชนาการมากมาย บางชนิดเป็นยาสมุนไพรสามารถป้องกันรักษาโรคภัยต่าง ๆ ได้

๒) ด้านศาสนาและลัทธิความเชื่อ เช่น บุญบั้งไฟ การแห่ผีตาโขน เป็นต้น

๓.๑.๑.๔ วัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้

ภาคใต้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน เป็นแหล่งรับอารยธรรมจากพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาอิสลาม ซึ่งได้หล่อหลอมเข้ากับความเชื่อดั้งเดิม ก่อให้เกิดการบูรณาการเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้

๑) ด้านอาหาร ได้แก่ ประเพณีกินผักหรือที่ชาวบ้านและชาวจีนที่อยู่ในจังหวัดภูเก็ตเรียกกันว่า “เจียฉ่าย” เป็นประเพณีที่คนจีนนับถือมาช้านาน โดยเฉพาะคนจีนฮกเกี้ยน วันประกอบพิธีจะตรงกับวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๙ ถึงวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๙ ตามปฏิทินจีนของทุก ๆ ปี

๒) ด้านศาสนาและลัทธิความเชื่อ เช่น ประเพณีลากพระ ชักพระ หรือแห่พระ ประเพณีสารทเดือนสิบ เป็นต้น

๓) ด้านศิลปะ ได้แก่ การรำโนราซึ่งเป็นศิลปะพื้นบ้านที่เก่าแก่ของภาคใต้ โดยนอกจากจะแสดงเพื่อความบันเทิงแล้วยังแสดงเพื่อประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า โนรา โรงครู หรือโนราลงครู อีกด้วย พิธีกรรมนี้มีจุดมุ่งหมายในการจัดเพื่อไหว้ครูหรือไหว้ตายายโนรา อัน

เป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อครู เพื่อทำพิธี แก้วบน เพื่อทำพิธียอมรับเป็นศิลปินโนราคนใหม่ และเพื่อประกอบพิธีเปิดเตล็ดต่างๆ

ประเพณีการรำโนราห์มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งนี้ เพราะโนราโรงครูเป็นพิธีกรรมที่เป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในระดับชาวบ้าน อันหมายถึงความเชื่อในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งผสมผสานเข้ากับลัทธิพราหมณ์-ฮินดู และความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์หรือผีสางเทวดา อันรวมไปถึงการเซ่นไหว้บรรพบุรุษการเข้าทรง และพิธีกรรมทางความเชื่ออื่นๆ

นอกจากนี้ ประเพณีของชาวไทยมุสลิมทางภาคใต้ เช่น การเกิด โกงมไฟ แต่งงาน การตาย เป็นต้นล้วนมีเอกลักษณ์พิเศษและเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษา เพราะในแต่ละประเพณีที่กล่าวถึงจะได้รับการยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดสืบต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย

ประเพณีเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติเฉพาะอย่างเห็นได้ชัด เช่น ประเพณีการทำศพ สิ่งที่ต้องกระทำ คือ การอาบน้ำศพ ห่อศพ ละครศพ และฝังศพ ถ้าไม่กระทำเชื่อว่าจะบาปกันทั้งหมู่บ้าน

นอกจากประเพณีที่กล่าวถึงแล้วนั้น ภาคใต้ของไทยยังมีประเพณีอื่นๆ อีก เช่น การตักบาตรรูปเทียนเป็นการทำบุญด้วยรูปเทียนและดอกไม้ เนื่องในเทศกาลเข้าพรรษา เพื่อให้พระสงฆ์ที่จำพรรษานำรูปเทียนไปบูชาพระรัตนตรัยตลอดพรรษา ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่ชาวนครศรีธรรมราชร่วมมือร่วมใจกันบริจาคเงินทองตามกำลังศรัทธาซื้อผ้ามาเย็บต่อกันเข้าเป็นแถบยาวนับร้อยเมตรแล้วใช้แถบบ้านั้นไปพับโอบรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและเป็นที่นับถือของชาวใต้ ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเป็นงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวโดยจังหวัดปัตตานีจะให้ความสำคัญกับงานนี้เป็นพิเศษ ประเพณีลาซังซึ่งจัดขึ้นเพื่อบวงสรวงแสดงความกตัญญูต่อพระแม่โพสพ เป็นต้น

๓.๑.๒ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศพม่า

การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ของพุทธศิลป์ที่มีต่อประชาชนด้านวัฒนธรรมในพม่า อาจเริ่มจากยุคที่พม่าเข้าครอบครองและตั้งบ้านเมืองมั่นคงในดินแดนที่เรียกว่าพม่าในปัจจุบัน อันจะเป็นเครื่องบ่งบอกวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ ของประชาชน อาทิ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม พิธีการ ธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ มารยาท ที่หล่อหลอมเป็นวิถีชีวิตอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาของชาวพม่า จึงนำเสนอลักษณะวัฒนธรรมในแต่ละด้าน ดังนี้

๓.๑.๒.๑ วัฒนธรรมในเชิงนามธรรม

วัฒนธรรมในเชิงนามธรรม ในที่นี้ หมายถึง คติความเชื่อที่ยึดถือต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในงานวิจัยนี้จะเสนอประเพณีสิบสองเดือน ซึ่งเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทั้งที่เนื่องกับพระพุทธศาสนา และอื่น ๆ

(๑) ประเพณีสิบสองเดือนที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา

หากกล่าวถึงวัฒนธรรมที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงวิถีชีวิตชาวพม่า ประเพณีสิบสองเดือนถือว่าเป็นวงจรชีวิตที่สำคัญที่กลายมาเป็นแบบแผน ธรรมเนียมชีวิตตลอดช่วงเวลาในหนึ่งปี สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงแปลหนังสือกฎหมายเทียรบาลของพม่าไว้ในธรรมเนียมปฏิบัติทั้งหลายนั้นมีเรื่อง “ประเพณีสิบสองเดือน” เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาในกฎหมายเทียรบาลของพม่าและกำหนดให้เป็นงานพระราชพิธีที่สำคัญด้วย ทรงแปลไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ซึ่งเนื้อหาในเอกสารเล่มดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการพิธีต่าง ๆ และพิธี ๑๒ เดือนนั้น เป็นราชกิจที่สำคัญที่พระเจ้าแผ่นดินพม่าทรงยึดถือและปฏิบัติมาโดยลำดับ โดยเริ่มนับเดือน ๕ เป็นเดือนที่หนึ่ง หรือขึ้นปีใหม่ (นับตามจันทรคติเหมือนกับประเทศไทยในอดีต) เริ่มด้วยงานฉลองสงกรานต์ ซึ่งเรียกว่าเทวดามหาสงกรานต์ คือถือว่าเป็นเดือนที่เทวดาจะลงมาอยู่ในเมืองมนุษย์ปีละ ๓ วัน โดยนับจากเดือนนี้

ปฏิทินวันหยุดราชการของชาวพม่า ทางรัฐบาลได้กำหนดวันหยุดราชการที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ ปฏิทินวันหยุดราชการของชาวพม่า

วัน	เดือน
วันสงกรานต์	เดือนตะกู ซึ่งจัดขึ้นราววันที่ ๑๓-๑๗ เมษายนของทุกปี
วันรดน้ำต้นโพธิ์	-ตรงกับวันเพ็ญเดือนกะโล่ ซึ่งชาวพม่าถือว่าเป็นวันพระพุทธ ตรงกับช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาคือวันวิสาขบูชาตามปฏิทินไทย
วันธรรมจักร	ตรงกับวันเพ็ญเดือนหว่าโล่ ตรงกับช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาคือวันอาสาฬหบูชาตามปฏิทินของไทย
วันอภิธรรม	ตรงกับวันเพ็ญเดือนตะดิงจุต ตรงกับวันออกพรรษาตามปฏิทินของไทย
วัน	เดือน
วันตามประเพณี	ตรงกับวันเพ็ญเดือนตะดองโม่ง ตรงกับวันลอยกระทงตามปฏิทินของไทย

ตารางที่ ๓.๒ ปฏิทินประเพณีสิบสองเดือน

เดือนที่ ^๑	เดือนพม่า	เดือนสากล	งานประเพณีที่จัด
๑	ตะกู	มี.ค.-เม.ย.	งานฉลองเทศกาลสงกรานต์
๒	กะโล่	เม.ย.-พ.ค.	งานรดน้ำต้นโพธิ์ (ในกฎหมายเทียรบาล จัดพิธีสมโภชน้ำเศก)
๓	นะโฮย่ง	พ.ค.-มิ.ย.	งานสออบธรรม ^๒ (ปัจจุบันย้ายไปจัดเดือนตะกู-มี.ค.-เม.ย.)

^๑ลำดับเดือนที่ ๑ ของพม่า เริ่มนับจากเดือนที่ ๕ ของไทย ระหว่าง มี.ค.-เม.ย. และเดือนที่ ๑๒ ของไทย จึงเท่ากับเดือนที่ ๘ ตามปฏิทินของพม่า คือเดือน ต.ค.-พ.ย.

^๒ในกฎหมายเทียรบาลพม่า ระบุว่าเดือนนี้มีถึง ๔ พิธี ได้แก่ ๑) พิธีขอฝน ๒) พิธีสออบพระปริยัติธรรม ๓) พิธีขอภัย -เป็นประเพณีพื้นเมือง ที่ให้ผู้น้อยแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ รวมถึงข้าราชการกับพระเจ้าแผ่นดิน ส่วน

เดือนที่ ^๑	เดือนพม่า	เดือนสากล	งานประเพณีที่จัด
๔	หว่าโล่	มิ.ย.-ก.ค.	งานบวชพระภิกษุ-สามเณร และงานเทศกาลเข้าพรรษา
๕	หว่าช่อง	ก.ค.-ส.ค.	งานถวายสลากภัต (ปัจจุบัน งานบูชาหน้าที่ขานเมืองมณฑลเลยเป็นที่นิยมมากกว่าในเดือนนี้) ในกฏมณฑลยธาบาลจัดเป็นเดือนที่พระเจ้าแผ่นดินถวายจตุปัจจัยเท่าจำนวนปีพระชันษาแต่พระสงฆ์
๖	ต่อดะลิ่ง	ส.ค.-ก.ย.	งานแข่งเรือ (ปัจจุบันไม่มีการจัดงาน)
๗	ดะดิงจู้ต	ก.ย.-ต.ค.	งานจุดประทีป และงานออกพรรษา นิยมปล่อยโคมลอย
๘	ดะสอ้งโหมง	ต.ค.-พ.ย.	งานทอดกฐิน และงานตามประทีป
๙	นระด่อ	พ.ย.-ธ.ค.	งานบูชาหน้า (ปัจจุบันจัดเป็นงานเทิดเกียรติกวีและนักปราชญ์พม่า)
เดือนที่	เดือนพม่า	เดือนสากล	งานประเพณีที่จัด
๑๐	ปยาโต่	ธ.ค.-ม.ค.	งานอัฐวายุทธ (ปัจจุบันได้ยกเลิกไปแล้ว)
๑๑	ดะโป๊ะดแวง	ม.ค.-ก.พ.	งานกวนข้าวทิพย์ และงานหลัวไฟพระเจ้า
๑๒	ดะบอง	ก.พ.-มี.ค.	งานก่อเจดีย์ทราย หรืองานดะบอง (ปัจจุบันไม่นิยมจัด)

ตารางที่ ๓.๓ รายละเอียดโดยสังเขปประเพณีสิบสองเดือน^๓

เดือน	เนื้อหา
เดือนหนึ่ง (เดือนตะกู หรือตะกู-มี.ค.-เม.ย.)	เป็นเดือนที่พม่าเริ่มนับศักราชใหม่ และฉลองด้วยประเพณีสงกรานต์ และถือว่าเป็นเดือนที่มีสันสันกว่าเดือนอื่น ๆ ถือเป็นเทศกาลส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ อีกทั้งชาวพม่านิยมทำบุญกุศลกันอย่างพร้อมมูล ทั้งการรักษาศีล ฟังธรรม และยังนิยมการทำบุญด้วยการช่วยกวาดลานวัด และลานเจดีย์ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ นอกจากนี้ยังนิยมบวชเณรให้บุตรชาย

พิธีหลวง ได้จัดพิธีนี้ในสมัยพระเจ้ามังดง ๔) พิธีแรกนาขวัญ อนึ่งการจัดพิธีแต่ละเดือนในอดีต กับปัจจุบัน มีแตกต่างกันไปดู. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาธำรงราชานุภาพ, **เที่ยวเมืองพม่า**, หน้า ๕๓๗-๕๓๘. ข้อมูลนี้ตรงกับที่กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเรียบเรียงไว้ในเดือนมิถุนายน จะเป็นเดือนที่มีการสอบปริยัติธรรม หรือไล่หนังสือพระสงฆ์สามเณร โดยจัดให้มีขึ้น ณ สุธรรมชะยัตและปะตันชะยัต ณ เชียงมณฑลเลย ซึ่งในอดีตจะเป็นพระราชภาระธุระของพระเจ้าแผ่นดิน ต่อมาจึงทรงมอบหมายให้เสนาบดีผู้ใหญ่ดำเนินการแล้วกลับไปทูลรายงานต่อพระเจ้าแผ่นดิน ดูรายละเอียดใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, **พระราชพงศาวดารพม่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : ศรีปัญญา, ๒๕๕๐), หน้า ๔๙๐-๔๙๑.

^๓ วิจารณ์ - อรุณข นิยมธรรม, **เรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมพม่า**, (พิษณุโลก : ศูนย์พม่าศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๑), หน้า ๘๒-๘๘.

เดือน	เนื้อหา
	สืบพระศาสนา และจัดงานเจาะหูและบวชชีให้บุตรสาวด้วย ดังนั้นเทศกาลหลังสงกรานต์ จึงมีสามเณรและชีเพิ่มขึ้นจำนวนมากในแต่ละวัดซึ่งเป็นงานที่นอกเหนือจากการละเล่นของหนุ่มสาว เช่น เล่นสาดน้ำ ร้องเพลง เต้นรำ อนึ่ง เดือนนี้ยังเป็นเดือนที่จัดให้มีการสอบพระไตรปิฎก หรือพุทธธรรมสำหรับพระภิกษุ-สามเณรชาวพม่า ซึ่งย้ายจากที่เคยจัดสอบในเดือนสาม (เดือนมะหะสัง-พ.ค.-มิ.ย) ถัดจากการเล่นสาดน้ำกัน ๓ วัน จึงนับว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ ชาวพม่าจะพร้อมใจกันไปถวายดอกไม้ บูชาประทีป สรงน้ำพระพุทธรูปและพุทธเจดีย์เพื่อขอพร ฟังมงคลสูตรที่โรงฟังธรรม มีการถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ มีการจัดการระคุบอาจารย์ มีการสละผมตัดเล็บให้แก่ผู้สูงวัยทั้งที่บ้าน และบ้านพักคนชรา มอบเครื่องนุ่งห่มขึ้นใหม่ ทำทานไถ่ชีวิตโค กระบือ ปลอยนก ปลอยปลา ดังนั้น บริเวณวัดและเจดีย์จึงเนืองแน่นไปด้วยชาวพุทธพม่าตลอดทั้งวัน นิยมที่จะไปไหว้พุทธเจดีย์สำคัญ ๆ ตามสถานที่ต่าง ๆ^๕ เฉพาะการเล่นสาดน้ำกันในพม่า^๕ เป็นการละเล่นเฉลิมฉลองกันอย่างยิ่งใหญ่มาช้านาน ประชาชน คนหนุ่มสาวจะเล่นกันอย่างไม่วางมือ แต่ตั้งแต่กระบอกฉีดยา กระจบอง ถัง ชันน้ำ ไปจนถึงสายสูบลมดับเพลิงขนาดใหญ่ทางการพม่าอนุญาตให้เล่นได้โดยไม่มีข้อห้าม แต่ต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือนร้อน^๖
เดือนสอง (เดือนกะโหล่ง-เม.ย.-พ.ค.)	ชาวพม่ามีสำนวนว่า “ตะกูน้าลง กะโหล่งน้ำแล้ง” เนื่องจากช่วงเวลาของเดือนนี้ตกหน้าแล้งพอดี น้ำน้อย อากาศร้อน ชาวพม่าจัดมีพิธีที่จะทำให้ร่มเย็น จัดงาน “รดน้ำต้นโพธิ์” ในวันเพ็ญของเดือนนี้ และถือว่าเป็นเดือนที่มีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือวันที่พระพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน และได้กำหนดวันนี้เป็น “วันพุทธะ” กิจกรรมที่ทำจึงเป็นการปฏิบัติบูชาตามวัดและเจดีย์ รักษาศีล เจริญภาวนา พิธีรดน้ำต้นโพธิ์ที่จัดขึ้นในวันวิสาขบูชา^๗ เป็นเอกลักษณ์สำคัญ ชาวพม่าเรียกว่า “หย่อง หย่ ตุน ปวย” คือพิธีการรดน้ำต้นโพธิ์ โดยชาว

^๕ อ่างแก้ว, วิรัช – อรุณ นิชมธรรม, *เรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมพม่า*, หน้า ๙๒-๙๓.

^๖ จากการลงพื้นที่สังเกตการเล่นสงกรานต์ของประชาชน เพื่อเฉลิมฉลองปีใหม่ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๗ (วันที่ ๑๓ เมษายน ๒๕๕๗) เฉพาะในเมืองย่างกุ้ง จะพบว่าการจัดตั้งซุ้ม ประดับประดาตกแต่งสองข้างทางถนน แต่ละซุ้มจะมีชื่อคณะ กลุ่มบุคคล ห้างร้านบริษัทเป็นเจ้าของ และมีการเตรียมเครื่องเสียง ติดตั้งลำโพงขนาดใหญ่สำหรับการขับเพลง และเตรียมที่ฉีดยาอย่างเต็มที่ผู้วิจัย

^๗ ป. จาตุรพันธ์, (นามแฝง), *อินไซด์เบอร์มา*, (พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๖), หน้า ๑๔๑.

เดือน	เนื้อหา
	พม่าเชื่อว่าต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นต้นไม้สำคัญที่พระพุทธองค์ทรงใช้เป็นสถานที่ตรัสรู้ บำเพ็ญทุกกรกิริยา พิธีที่จัดและนิยมกันมากคือ ต้นโพธิ์ที่พระเจ้าเจดีย์ชเวดากอง ซึ่งจะมีประชาชนไปรดน้ำตั้งแต่เช้าจรดเย็นถึงค่ำมืด พร้อมกับการประโคมด้วยเสียงฆ้อง กลอง เครื่องดีดสีตีเป่าอย่างไม่ขาดสายจากริ้วขบวนของพุทธศาสนิกชนที่เดินทางมาจากที่ต่าง ๆ เมื่อตกค่ำคืน บริเวณพระเจ้าเจดีย์จึงดูประหนึ่งวิมานเมืองแมนแดนสวรรค์ที่สุกสว่างด้วยประทีปโคมไฟนานาชนิด ^๗
เดือนสาม (เดือนมะ โหยง-พ.ค.-มิ.ย.)	เป็นเดือนที่ย่างเข้าสู่ฤดูเพาะปลูก ในสมัยราชวงศ์ เคยจัดพิธีแรกนาขวัญ พม่าเรียกว่า “งานมงคลไถนา” และเคยจัดให้เป็นเดือนสำคัญสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์-สามเณรชาวพม่า คือการจัดสอบท่องหนังสือพุทธธรรมด้วยปากเปล่าตั้งแต่สมัยพระเจ้าตาหล่นมิงตะยา ยุคหลังแห่งอังวะ ปัจจุบันมีทั้งการสอบข้อเขียนและสอบปากเปล่า และย้ายไปจัดสอบในเดือนตะกู (มี.ค.-เม.ย)
เดือนสี่ (เดือนหว่า ไล่-มิ.ย.-ก.ค.)	เดือนนี้มีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือวันเข้าพรรษา และชาวพม่ายังกำหนดให้วันเพ็ญของเดือนนี้เป็น “วันธรรมจักร” เพื่อรำลึกถึงวันประสูติ วันเสด็จออกผนวช และแสดงปฐมเทศนา จึงพร้อมใจกันเข้าวัดทำบุญ ไหว้พระเจดีย์กันอย่างเนืองแน่น นิยมออกไปหาดอกไม้ไปถวายบูชาพุทธเจดีย์ โดยเฉพาะ “ดอกเข้าพรรษา” เนื่องจากเดือนนี้มีวันสำคัญทางพระพุทธเจ้าศาสนา คือวันเข้าพรรษาอยู่ด้วย ประเพณีสำคัญจึงมีการจัดงาน “บวชพระ” โดยชาวพม่าถือว่าเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้แก่ปัญจวัคคีย์ ในพม่าเอง พระมหากษัตริย์ในอดีตจะทรงอุปถัมภ์การบรรพชาอุปสมบท ให้สำหรับผู้ที่ย่างเข้าสู่วัยบรรพชาในเดือนนี้
เดือนห้า (เดือนหว่า ช่อง-ก.ค.-ส.ค.)	เดือนนี้เป็นช่วงกลางของเทศกาลเข้าพรรษา นิยมจัดให้มีการบุญที่เรียกว่า “สลากภัต” ^๘ วิธีเดิมที่ใช้คือการจับตัว และเปลี่ยนมาเป็นการใช้กระดาม้วนเป็นสลากพม่าเรียกงานสลากภัตว่า “สำเยดั่งบเว” ปัจจุบันมีการจัดน้อยลง แต่กลับนิยมจัดให้มีงานบุญชานัต ณ หมู่บ้านต้องปะโยง ชานเมืองมัณฑเลย์
เดือน	เนื้อหา
เดือนหก (เดือนต่อ	เดือนนี้เป็นเดือนที่มีน้ำมาก ชาวพม่าจึงมีการจัดงานแข่งเรือ และ

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐.

^๘ คำว่า “สลากภัต” พจนานุกรมให้ความหมายว่า หมายถึง อาหารแห้งหรือผลไม้ถวายพระโดยวิธีจับฉลาก. ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๓๙. อนึ่ง งานสลากภัตนี้ ปัจจุบันจัดเป็นงานบุญสำคัญของทางภาคเหนือ ระยะเวลาที่จัดสอดคล้องกัน คือจัดช่วงก่อนออกพรรษา-ผู้วิจัย.

เดือน	เนื้อหา
ตะลิง-ส.ค.-ก.ย.)	เป็นเดือนที่ชาวบ้านเริ่มลงอวนจับปลา เนื่องจากมีน้ำมีปลาชุม ไม่มีงานพิธีที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนา
เดือนเจ็ด (เดือนตะ ดิงจู้ต-ก.ย.-ต.ค.)	เดือนนี้อยู่ในช่วงวันออกพรรษาด้วย ดังนั้น จึงมีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาสำหรับพระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาคือการปวารณา ชาวพม่าเรียกวันนี้ว่าเป็น “วันอิทธิธรรม” โดยยึดคติที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากเสด็จไปทรงโปรดพระพุทธรูปมารดาด้วยพระอิทธิธรรมตลอดเวลา ๓ เดือน ชาวพม่าจึงมีการจุดประทีปเพื่อสักการะพระพุทธเจ้า มีงานโคมลอย นัยหนึ่งเพื่อเป็นการบูชาพระเจดีย์จุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ถัดจากวันอิทธิธรรม (วันปวารณา) จะเป็นวันออกพรรษาตรงกับวันแรม ๑ ค่ำ ชาวพม่าที่จะมีงานสมรส จะจัดขึ้นถัดจากวันนี้ไป เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นช่วงวันเข้าพรรษา เทพแห่งความรัก (กามเทพ) หรือ เทพสัตะภาคะ จะพักผ่อน ชาวพม่าที่จะจัดงานแต่งงานจึงหลีกเลี่ยงที่จะจัดในช่วงวันเข้าพรรษา
เดือนแปด (เดือนตะ ส่องโมง-ต.ค.-พ.ย.)	ช่วงเวลานี้เป็นเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนา เป็นการเปลี่ยนฤดูกาลจากหน้าฝนเป็นหน้าหนาว สำหรับงานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คืองาน “ทอดกฐิน” ชาวพม่าจะจัดงานจุลกฐิน เรียกว่า “มโตตังกาน” แปลว่า “จีวรไม่บูด” คือการทำแบบสด เปรียบได้กับอาหารสด นอกจากนี้ ยังมีประเพณีตามประทีป ทอดผ้าบังสุกุล ด้วย
เดือนเก้า (เดือน นะต่อ-พ.ย.-ธ.ค.)	เดือนนี้มีกิจกรรมที่สำคัญสำหรับชาวพม่า คืองานเทศกาลทิดกีวและนักปราชญ์ชาวพม่า มีการจัดงานผลงานด้านบทประพันธ์ และการเสวนาเกี่ยวกับวรรณกรรมสำคัญ ในอดีตในยุคราชวงศ์ มีพระราชพิธีมอบบรรดาศักดิ์แก่นักรบนักรบปกครอง ไม่มีพิธีหรืองานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง
เดือนสิบ (เดือนปลา โต-ธ.ค.-ม.ค.)	เป็นช่วงฤดูหนาว ในอดีตเคยจัดงานอัฐยอุท คือมีการประลองยุทธ์ด้วยช้างศึก ม้าศึก การใช้อาวุธชนิดต่าง ๆ ปัจจุบันได้ยกเลิกแล้ว แม้จะเคยรื้อฟื้นเพื่อการท่องเที่ยว (ค.ศ. ๑๙๙๖) แต่จัดได้เพียงหนึ่งปีเท่านั้น
เดือน	เนื้อหา
เดือนสิบเอ็ด (เดือน ตะโป๊ะดแว-ม.ค.- ก.พ.)	เป็นเดือนที่ชาวพม่ารำลึกถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงเผชิญกับความหนาว และเชื่อว่าไฟจะให้ธาตุปรับสมดุล จึงจัดงานบุญบูชาไฟแด่พุทธเจดีย์และพระเจดีย์ เรียกงานนี้ว่า “หลัวไฟพระเจ้า” หรือ งานบุญไฟ งานนี้ยังนิยมจัดอยู่ในบางแห่ง เช่น ทางพม่าตอนบน มีการกวนข้าวทิพย์ในช่วงเดือนนี้ด้วย
เดือนสิบสอง (เดือน ตะบอง-ก.พ.-มี.ค.)	เป็นเดือนสุดท้ายที่จะย่างเข้าสู่เดือนแรกของปี เป็นเดือนที่ย่างเข้าสู่ฤดูร้อน มีประเพณีสำคัญคือการจัดงานก่อเจดีย์ทราย โดยนิยมก่อเป็นรูป

เดือน	เนื้อหา
	จำลองเขาพระสุเมรุ ในยุคราชวงศ์นิยมจัดเป็นเจดีย์ ๕ ชั้น ปัจจุบันไม่นิยมจัดงานดังกล่าวแล้ว อนึ่ง ตามความเชื่อของชาวพม่า เดือนนี้เป็นเดือนที่มีการริเริ่มสร้างพระเจดีย์ชเวดากอง (ปีมหาศักราช ๑๐๓ ของพม่า เชื่อว่าเป็นปีที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้) จึงกำหนดให้มีงานบูชาเจดีย์ชเวดากอง

วัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งถูกกำหนดไว้ในประเพณีสิบสองเดือน มีทั้งประเพณีที่สืบเนื่องมาจากคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และเหตุการณ์วันสำคัญอันควรระลึกถึงของชาวพม่า เช่น เดือนหก ประเพณีงานแข่งเรือ เดือนเก้า งานเทิดพระเกียรติกวีและนักปราชญ์ชาวพม่า เดือนสิบ งานระลึกอัฐว-ยฺยท ส่วนที่เหลืออีกเก้าเดือนล้วนสัมพันธ์กับความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และกลายเป็นที่รวมกิจกรรมต่าง ๆ เป็นที่รวมกิจกรรมเชิงชุมชนด้วย

ประเพณีต่าง ๆ พัฒนามาจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญทางประวัติศาสตร์ แต่สิ่งเหล่านั้นได้หลอมหล่อให้ชาวพม่าเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ความคิด ความเชื่อที่มั่นคงในพระพุทธศาสนาผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เป็นกิจกรรมที่รวมชุมชน การส่งเสริมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การทำบุญอุทิศแก่นิต และบรรพบุรุษและสิ่งที่ทำให้ระบบความเชื่อทางพระพุทธศาสนามีความมั่นคงถาวรสืบต่อมาถึงปัจจุบันคือ วิถีชีวิตแบบพุทธ ที่เมื่อประชาชนมีความเชื่ออย่างไร ก็ปฏิบัติไปตามความเชื่อ และปฏิบัติไปตามประเพณี เทศกาลนั้น ๆ ซึ่งสิ่งที่จะเห็นได้อย่างชัดเจนคือ การยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา

๓.๑.๒.๒ วัฒนธรรมในเชิงรูปธรรม

วัฒนธรรมในเชิงรูปธรรม ในที่นี้ผู้วิจัยจะเสนอผ่านศิลปกรรมประเภทต่าง ๆ อันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา เพราะถือว่าศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาได้มีพัฒนาการมาพร้อมกับชาวพม่าตั้งแต่ยุคโบราณถึงยุคปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากศิลปะที่พบในพม่า ที่มีการค้นพบตั้งแต่ก่อนพุทธกาล และมีการรับศิลปะอินเดียมาตั้งแต่โบราณ เช่น พระพุทธรูปศิลปะแบบอมราวดี ที่หมู่บ้าน KyetTuWweThaung แถบเมือง Thaton หรือเมืองสะเทิม ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๙ มีศิลปะมอญยุคโบราณ (พุทธศตวรรษที่ ๗-๑๑) ศิลปะยะไข่ (พุทธศตวรรษที่ ๗-๑๕) ศิลปะพยู (พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๕)^๔

(๑) ปฏิมากรรมว่าด้วยพระพุทธรูป

(ก) พระมหามัณีนีพระพุทธรูป เป็นศิลปะแขนงประติมากรรมที่มีความโดดเด่นมาก และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวพม่า โดยเฉพาะพระพุทธรูปศิลปะยะไข่ ได้แก่ “พระพุทธรูปมหามัณีนี หรือมหามัณีนี” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของยะไข่มาาก่อน และได้กลายมาเป็นพระพุทธรูปสำคัญในสมัยพระเจ้าปดุงแห่งราชวงศ์ คองบองเมื่อครั้งเอาชนะยะ

^๔ ภพพล จันทรวัฒนกุล, ประวัติศาสตร์และศิลปะพม่า, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๓), หน้า ๖๑-

ไขได้ และได้อัญเชิญมาประดิษฐานยังมณฑลเลย กลายเป็นพระพุทธรูปที่คู่บ้านคู่เมืองพม่ามาถึงปัจจุบัน และมีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในเมืองพม่า^{๑๐}

พระมหามุนี เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง สร้างขึ้นโดยกษัตริย์ยะไข่พระองค์หนึ่งนามว่า “พระเจ้าจันทรสุริยะ” ทรงหล่อที่เมืองธรรมาวดีราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๖๘๙ เมื่อหล่อเสร็จแล้วจึงสร้างวัดไว้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ณ บนภูเขาชื่อศีลคีรี เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก ประมาณ ๕ ศอกคืบ (๙ ฟุต) เป็นพระพุทธรูปที่มีตำนานเกือบ ๒,๐๐๐^{๑๑}

พระมหามุนีเป็นพระพุทธรูปที่เป็นที่พึ่งแห่งศรัทธาของชาวพม่ามาก จะสังเกตได้ว่าการปิดทองต่อเนื่องมาถึง ๒๐๐ กว่าปี โดยไม่มีการลอกทองออก คงเหลือแต่พระพักตร์ แต่ก็เป็นการทำหน้ากากพระพักตร์มาครอบเอาไว้ ประดิษฐาน ณ วัดมหามุนี หรือมหาเมี่ยมมุนี ซึ่งเป็นวัดที่สำคัญใน มณฑลเลย โดยพระเจ้าปดุง ทรงอัญเชิญไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ ชาวพุทธพม่าเชื่อว่าพระมหามุนี เป็นพระพุทธรูปที่มีลมหายใจ มีชีวิต จึงมีการล้างพระพักตร์ในตอนเช้ามืดในแต่ละวัน^{๑๒} พร้อมทั้งถวายอาหารเช้าให้ด้วย การปฏิบัติเช่นนี้เป็นการสะท้อนถึงศรัทธาอย่างแรงกล้าที่มีต่อพระพุทธรูปและปฏิบัติเหมือนการบูชาพระพุทธรูปอย่างคนที่มีชีวิต

สำหรับชาวบ้านทั่วไป มีความเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ หากใครมีอาการเจ็บปวดส่วนใดของร่างกาย หากไปลูบคลำรูปหล่อตรงบริเวณที่เจ็บปวด อาการเจ็บปวดก็จะหายไป จึงมีผู้นิยมทำเช่นนั้นมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๓} อย่างไรก็ตาม การเข้าไปกราบไหว้อย่างถึงองค์พระได้มีเฉพาะพระภิกษุและผู้ชายเท่านั้น ผู้หญิงไม่อนุญาตให้เข้าไปกราบไหว้ด้านใน แต่จะมีเขตที่หนึ่งสำหรับอุบาสิกากำหนดให้ หากอุบาสิกหรือผู้หญิงที่ต้องการจะปิดทององค์มหามุนี จึงทำได้เพียงฝากญาติหรือเพื่อนผู้ชายขึ้นไปปิดทองให้เท่านั้น

(ข) พระนอนชเวตาเลียง (ShwethalyaungReclining Buddha) พระนอนชเวตาเลียง เป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ หรือพระนอน มีความยาว ๑๘๐ ฟุต พระเจ้าธรรมเจดีย์เป็นผู้สร้างในปี พ.ศ. ๒๐๑๙ (ค.ศ. 1476) พระพุทธรูปองค์นี้ถูกทิ้งร้างและปกคลุมด้วยต้นไม้กลายเป็นเนินเขาเล็ก จนกระทั่งพม่าอยู่ในอาณานิคมอังกฤษ เมื่ออังกฤษต้องการจะสร้างทางรถไฟผ่านพะโค ผู้รับเหมามาชาวอินเดียได้ขุดดินและพบ ชาวพม่าจึงขอไม่ให้ตัดทางบริเวณดังกล่าว โดยยินยอมที่จะมอบอิฐ ไม้ ตามที่อังกฤษต้องการ ชาวพม่าร่วมใจกันบริจาคและ

^{๑๐} สุรัสวดีสุขสวัสดิ์, ศิลปะในประเทศไทยพม่า, (กรุงเทพฯ : สายธาร, ๒๕๕๔), หน้า ๓๒๐-๓๒๑.

^{๑๑} สมเด็จพระมหาธีรราชูปถัมภ์, เทียบเมืองพม่า, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๐-๒๑๑.

^{๑๒} ธิดา สารยา, มณฑลเลย นครราชธานี ศูนย์กลางแห่งจักรวาล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๙๓. และดู บุญเทียม พลายนพ, พม่า : ประวัติศาสตร์ อารยธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๙), หน้า ๒๙๙-๓๐๑.

^{๑๓} สุเนตร ชุตินธรานนท์, กลุ่มอิระวดี, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๔.

บุรณปฏิสังขรณ์ และกลายเป็นพระนอนที่สวยงามที่สุด หรือพระพุทธรูปปางไสยาสน์ที่งดงามที่สุดในพม่า^{๑๔}

(ค) พระนอนเจาทัตยี (ChaukHtatGyi Reclining Buddha) พระนอนเจาทัตยี หรือพระพุทธรูปปางไสยาสน์เจาทัตยี สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙) โดยอุ โป ตา (U HpoThar) และสร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) และมีสร้างบุรณะมาโดยลำดับ มีพระโลมจักขุ (ขนตา) ยาว ๑ ศอก พระพักตร์ขาว พระโอษฐ์แดง พระเนตรดำเข้มขับ ด้วยสีฟ้าอ่อน หวาน ด้วยพุทธลักษณะนี้จึงได้รับการขนานนามว่า “พระนอนตาหวาน”^{๑๕}

(๒) สถาปัตยกรรมว่าด้วยพระเจดีย์

สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาในพม่า สามารถกล่าวได้ว่าสิ่งนั้นคือ “เจดีย์” ชาวพม่านับถือเจดีย์มากกว่าพระพุทธรูปโดยทั่วไป เจดีย์ถือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมี ๔ ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ ธรรมเจดีย์ อุทเทสิกเจดีย์ และบริโกคเจดีย์^{๑๖}

ชาวพม่านิยมสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูป และนิยมมาขอพรหรือทำบุญไม่ใช่เฉพาะช่วงเทศกาลเท่านั้น แต่จะหาโอกาสมาทุกวัน เช่น เจดีย์ชเวดากองที่ย่างกุ้ง เมื่อเสร็จภารกิจหน้าที่การงาน ก่อนกลับบ้านก็มักจะมากราบไหว้ทำวัตรเย็นสวดมนต์ และขอพรอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น

เจดีย์เป็นศิลปกรรมแขนงสถาปัตยกรรมอันเลื่องชื่อมากที่สุด คนทั่วไปมักกล่าวว่าประเทศพม่า เป็น “ดินแดนแห่งพุทธเจดีย์” นอกจากนี้ยังมีสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ถ่ายทอดสู่ศิลปกรรมแขนงอื่น ๆ อาทิ ศิลปกรรมแขนงปฏิมากรรม เช่น พระพุทธรูป ศิลปกรรมแขนงจิตรกรรม เช่น ภาพจิตรกรรมชาดกตามฝาผนังในวัดต่างๆ และเมื่อกล่าวโดยสรุป ศิลปะในประเทศพม่านั้นได้เจริญรุ่งเรืองพร้อมไปกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อันซับซ้อนในพม่า ดังที่สุรสวัสดิ์ศุขสวัสดิ์ ได้สรุปและแบ่งประเภทศิลปะพม่าไว้ ๓ ช่วงเวลา ได้แก่ ๑) ศิลปะยุควัฒนธรรมดั้งเดิมหรือยุคก่อนประวัติศาสตร์ ๒) ศิลปะยะไข่ ๓) ศิลปะยุคก่อนพุกาม ๔) ศิลปะยุคพุกาม และ ๕) ศิลปะหลังพุกาม^{๑๗}

^{๑๔} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, *ไทยเที่ยวพม่า*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๔๘. และ ดู พิกพ บุษราคัมวดี, *พม่าตราตรึง*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : แพร่สำนักพิมพ์ท่องเที่ยวโลก, ๒๕๕๖), หน้า ๘๑.

^{๑๕} พิกพ บุษราคัมวดี, *Amazing aseanพม่า*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ท่องเที่ยวโลก อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖), หน้า ๗๕.

^{๑๖} คำว่า “พญา” นี้มีหลายความหมาย ใช้เรียกพระพุทธเจ้า พระพุทธรูป เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน พระภิกษุสงฆ์ หรือพระเจดีย์ก็ได้ และหากใช้เรียกในปริณิพจน์ที่มีวิหารเป็นประธาน จะมีความหมายว่าวัด ดังพงศาวดารฉบับอุกา ลาวา “นันทาพะยา หรือวัดนันทา” ดู สุเนตร ชุตินธรานนท์, *สุลุมอริวรรต*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๗), หน้า ๘๕-๘๖.

^{๑๗} สุรสวัสดิ์ศุขสวัสดิ์, *ศิลปะในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ : สายธาร, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑๕.

นอกจากพระเจดีย์จะเป็นสิ่งวัตถุเคารพแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมมาตั้งแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นการค้าขายสินค้า สิ่งของต่าง ๆ กิจกรรมที่เกิดจากการใช้พื้นที่ลานพระเจดีย์มักมีให้เห็นประจำ เช่น จัดพิธีตักบาตร เป็นการหมุนเวียนกิจกรรมและแหล่งทำบุญสำหรับชาวพุทธในพม่า สำหรับผู้ใหญ่แล้วพระเจดีย์ เป็นสถานที่พักทางจิตใจอย่างสำคัญ “เมื่อล่วงเข้าวัยชรา เจดีย์ช่วยปลอบโยนให้อุ่นใจ”^{๑๔}

พระเจดีย์นั้นเป็นศิลปะแขนงสถาปัตยกรรม และเป็นศิลปะที่นักวิชาการ นักประวัติศาสตร์พม่าให้ความสนใจและศึกษากันอย่างกว้างขวาง ดังได้ตั้งข้อสังเกตไว้เบื้องต้นว่า ประเทศพม่า มักมีการกล่าวถึงว่าเป็นดินแดนแห่งเจดีย์ เนื่องจากอาณาบริเวณที่เป็นผืนแผ่นดินพม่านั้นปรากฏยอดแหลมแห่งพระเจดีย์ลดหลั่นสูงต่ำอยู่ทั่วไป จึงอาจกล่าวได้ว่า “พม่าคือเมืองแห่งมหารัชมณีเจดีย์” เนื่องด้วยเป็นที่รวมแห่งเจดีย์ที่ล้วนเคยมีเจ้าของและเป็นกลายเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและการประเพณีวัฒนธรรม มหกรรม มหรสพสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน พระเจดีย์ที่มีชื่อเสียงของพม่า อาทิ พระเจดีย์ชเวชิกองแห่งพุกามพระเจดีย์อินทร์แขวนพระมหาเจดีย์ชเวดากองแห่งเมืองย่างกุ้ง

(๓) สถาปัตยกรรมว่าด้วยวัด/วิหาร

ในด้านศาสนา ศาสนสถานเป็นงานศิลปะแขนงสถาปัตยกรรมอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีความหมายและความสำคัญที่แสดงถึงความมั่นคงยั่งยืนแห่งบรรพพุทศาสนาและพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ในประเทศพม่ามีวัดจำนวนมาก อาทิ อานันดาวิหาร, วิหารธรรมยันจี

วัดหรือศาสนสถานในประเทศพม่าโดยมากถูกสร้างโดยกษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ พระราชบุตรธิดาของกษัตริย์ และเมื่อทรงสร้างแล้วก็ทรงทำนุบำรุงอย่างต่อเนื่อง และแม้ศาสนสถานเหล่านั้นจะผุพังโรยราไปตามยุคสมัยก็กลับฟื้นคืนมาด้วยศรัทธาของชาวพุทธพม่าในยุคต่อ ๆ มา แต่ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางพุทธศาสนาอย่างชัดเจน เป็นเรื่องที่สะท้อนเอกลักษณ์ แสดงความมั่นคงทางพระพุทธศาสนา พร้อมๆ กับแสดงความเป็นพุทธศาสนิกชนของชาวพม่าอย่างแนบแน่น

วิถีชีวิตของชาวพม่าซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ในรูปของวัฒนธรรมขนานนามธรรมและวัตรธรรม ซึ่งไม่ได้ก่อรูปเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเวลาใดเท่านั้น แต่เป็นการสืบทอดสืบสานมาอย่างยาวนาน และมีผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนชีวิต ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ของชาวพม่าตั้งแต่ชนชั้นกษัตริย์ ประชาชนทั่วไป พระสงฆ์เป็นศาสนบุคคลที่ได้รับการยอมรับนับถือของคนทุกชนชั้นในประเทศพม่านั้นนับแต่อดีตเป็นต้นมาวิถีสงฆ์โดยหลักคือศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และสวดมนต์ภาวนา ส่วนฆราวาสปฏิบัติประจำวัน เช่น การบิณฑบาต การครองผ้า การรับกิจนิมนต์ ฯลฯ เป็นสิ่งที่ดำเนินคู่กับวิถีชีวิตชาวพุทธพม่ามาแต่โบราณ กิจกรรมบางอย่างอาจแตกต่างไปจากวิถีสงฆ์ในประเทศอื่น เช่น การบิณฑบาตรับอาหารจากชาวบ้าน พระสงฆ์จะฉันจังหัน (ฉันเช้า) ก่อนแล้วค่อยออกบิณฑบาตเพื่อเก็บไว้ฉันในเวลา

^{๑๔} ชื่นเมี้ยว ชิด, *หลากรสเรื่องเมืองพม่า*, แปลโดย หอม คลายานนท์, (โครงการอาณาบริเวณศึกษา ๕ ภูมิภาค, กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, มปป.), หน้า ๕๖.

เพล^{๑๙} แต่วิถีปกติของชาวบ้านคือความพยายามที่จะทำบุญตักบาตรทุกเช้า หากมีงานหรือวันสำคัญในครอบครัว จะนิยमारารณาพระสงฆ์ไปฉันภัตตาหารที่บ้าน ผู้ไม่มีกำลังก็จะชวนช่วยเหลือนอกบุญของเพื่อนบ้าน^{๒๐} กิจกรรมเกี่ยวกับการบิณฑบาตของสงฆ์นี้รวมถึงสามเณรด้วย กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงเล่าไว้ว่าเมื่อพระสงฆ์สามเณรกลับถึงวัดแล้ว จะแบ่งส่วนของอาหารสำหรับถวายเป็นข้าวพระพุทธรูป หรือพระเจดีย์เสร็จแล้วจึงฉันอาหารพร้อมกัน หลังจากนั้นก็จะทำกิจอื่น ๆ ต่อไป เช่น พระสงฆ์ที่เป็นอาจารย์ก็จะสอนศิษย์ พอฉันอาหารเพลแล้วก็จะทำงานอื่น เด็ก ๆ จะนั่งรวมกลุ่มท่องหนังสือบทเรียนของตน สามเณรก็ท่องสวดมนต์ พระสงฆ์ก็เรียนบาลี สาธยายพุทธมนต์ เจริญกรรมฐาน ฯลฯ ถึงเวลาเย็น พระสงฆ์สามเณรจะพร้อมกัน ณ หอสวดมนต์เพื่อทำวัตรเย็น รวมถึงสัปปุริชด้วย^{๒๑}

วิถีสงฆ์กับชาวบ้าน เป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในหลายมิติ เช่น การรวมตัวของชุมชนในพิธี ชุนจเว-ปเว ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านจะรวมกลุ่มกันเพื่อจัดถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ โดยอาราธนาไปประกอบพิธีที่บ้าน ในพิธีจะมีทั้งกิจบุญ และการสังสรรค์ระหว่างญาติและชุมชนที่ร่วมงานโดยการดื่มน้ำชา และฟังเทศนาจากพระสงฆ์ และมักจะจัดขึ้นหลังจากการเสียชีวิตของญาติพี่น้องไปแล้ว ๗ วัน หรือในโอกาสที่จะทำกิจที่เสี่ยงหรือกิจการที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี นอกจากนี้แล้วยังมีกิจทางศาสนาอื่นที่จะเป็นการรวมพลังกันทำบุญ โดยเฉพาะพิธีทอดกฐิน ซึ่งชาวพุทธพม่าจะให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก นอกจากจะแสดงถึงการประสานพลังเพื่อบุญกุศลแล้ว ยังจัดว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและศาสนาด้วย^{๒๒} แต่บทบาทที่สำคัญคือการเป็น “บุญเขต” หรือเนืองนาบุญของชาวบ้าน เป็นผู้ชี้ทางแนะนำการประพฤติปฏิบัติตนในทางที่เหมาะสม “...ความสัมพันธ์ดังกล่าวกับชาวบ้าน ทำให้วิถีชีวิตของพระภิกษุดำเนินไปได้ ขณะเดียวกันก็ทำให้ชาวบ้านรู้พระธรรมคำสอน แต่ที่สำคัญคือทำให้ชาวบ้านได้รับส่วนบุญจากการถวายทานแด่พระภิกษุ”^{๒๓}

แม้วิถีชีวิตของสตรีที่มีโอกาสเข้ามาในร่มเงาของพระพุทธศาสนาในประเทศพม่า ไม่ใช่เป็นการปิดโอกาสเสียทั้งหมด เนื่องจากมีร่องรอยการให้โอกาสสตรีเข้ามาสู่พระธรรมวินัย ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยพยู (พยู) ดังกล่าวแล้ว ตามหลักฐานที่ศาสตราจารย์ลูซ (G.H.Luce) อ้างบันทึกพงศาวดารจีนยุคราชวงศ์ถังว่า “เมื่ออย่างถึงวัย ๗ ขวบ เด็กทั้งชายและหญิงจะปลงผมและพำนักรอยู่ในวัด เพื่อใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ร่มกาสาวพัสตร์ ต่อเมื่ออายุถึงวัย ๒๐ ปี หากไม่อาจมีสุขอยู่ในแนวทางนั้นได้ ก็จะสึกจากสมณเพศ ปลอยผมยาวคืนสู่ภาวะสามัญชน

^{๑๙} เสฐียรพันธุ์รังษี, แลหลังพม่า, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์อนันต์, ม.ป.ท.), หน้า ๑๓๑.

^{๒๐} ชื่นเมี้ยว ชิด, หลากรสเรื่อง เมืองพม่า, แปลโดย หอม คลายานนท์, (กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ท.), หน้า ๘๘.

^{๒๑} พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี : ศรีปัญญา, ๒๕๕๐), หน้า ๘๕๖-๘๕๗.

^{๒๒} นฤมล อีรวัดน์ และคณะ, มองพม่าผ่านขเวดากอง, (เชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕๔-๒๕๕.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘.

ดั้งเดิม”^{๒๔} สถานภาพของแม่ชี แม้จะยังไม่ได้รับการยอมรับเทียบเสมอกับพระสงฆ์ แต่ในด้านการศึกษาแล้ว พม่าถือว่าแม่ชีเป็นผู้มีความรู้ทางศาสนาและเป็นผู้ทรงศีล สามารถช่วยสืบพระศาสนาและช่วยอบรมกุลธิดาได้ ในด้านนี้พม่าก็ได้รับการยอมรับในระดับหนึ่ง แม้จะไม่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไป แต่สตรีในพม่าก็ยังศรัทธาและยินดีที่จะบวชเป็นแม่ชี และไม่ได้มีข้อเรียกร้องสิ่งใดเป็นพิเศษจากสังคม หรือข้อเรียกร้องอื่นใดจากทางการเมือง^{๒๕}

คฤหัสถ์ หรือชาวบ้านทั่วไปพม่ายังคงขนบประเพณีการบวชเข้าสู่ร่มเงาพระพุทธศาสนาตั้งแต่อายุยังน้อย โดยเรียกว่า “ชินปิ่ว” หรือการบวชเป็นเณร ก่อนที่จะมีพิธีบวช พ่อแม่ ญาติพี่น้องจะมีการเตรียมการอย่างเอิกเกริก ชินปิ่วจะแต่งตัวสวยงาม มีกะบังหน้าสีทอง ช่มขาว ประดนตรีประโคมบรรเลงร้องรำกันสนุกสนาน วันถัดมาจึงปลงผมเตรียมเข้าสู่ร่มพระบวรพุทธศาสนา ซึ่งชาวพม่าจะบอกว่าเขารู้ชีวิตและโลกจากวัดเป็นสำคัญ^{๒๖} รูปธรรมชาวบ้านเชื่อว่าการได้สวดมนต์ ทำบุญ รักษาศีล นอกจากจะเป็นหนทางสู่พระนิพพานแล้ว ยังทำให้ตนเองประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนาด้วย กิจการงาน การค้าขาย ก็จะเจริญรุ่งเรือง เมื่อมีคติความเชื่อเช่นนี้ จึงต้องมีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและทำอย่างสม่ำเสมอ การได้ลงมือทำจะได้รับผลจริงและตรงมากกว่าการวิงวอนร้องขอ และถ้าเป็นการขอหรือบนก็มักจะเกี่ยวข้องกับนัดหรือเทพมากกว่าที่จะเป็นพุทธศาสนาโดยตรงการปฏิบัติตัวของชาวพุทธพม่าจึงเคร่งครัดต่อการภาวนาสวดมนต์ ทำบุญ รักษาศีลเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ตามที่ตนปรารถนาจึงเป็นเหตุที่ซึ่มซบและกลายเป็นวิถีชีวิตในที่สุด ชาวพม่าจะทำบุญด้วย การทำบุญกุศลด้วยการถวายทาน การทำบุญกุศลด้วยการไหว้พระเจดีย์ การทำบุญกุศลด้วยการสวดมนต์ไหว้พระ การทำบุญด้วยการเดินทางแสวงบุญ

๓.๑.๓ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศลาว

ชาวลาวส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ซึ่งเป็นศาสนา ประจำชาติ (ร้อยละ ๖๐ ของชาวลาวทั้งหมด) ควบคู่ไปกับลัทธิผีนับถือ ผีบรรพบุรุษของชนชาติส่วนน้อยในแถบภูเขาสูง ส่วนชาวลาวที่นับถือศาสนา คริสต์และศาสนาอิสลามมีจำนวนที่ค่อนข้างน้อยมาก โดยศาสนาคริสต์ส่วน มากจะมีผู้นับถือเป็นกลุ่มชาวเวียดนามอพยพและชาวลาวเชื้อสายเวียดนาม ส่วนศาสนาอิสลามพบว่ามีผู้นับถือในหมู่ชนชาติส่วนน้อย โดยเป็นกลุ่มจีนฮ่อ ที่อาศัยตามชายแดนด้านติดกับประเทศพม่า และมีชุมชนมุสลิมที่มีเชื้อสาย เอเชียใต้ และจาม ในเวียงจันทน์

ในอดีตลาวมีรูปแบบการปกครองที่มีลักษณะเป็นเขต แคว้น ต่อมาพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในลาว ๒ ระยะ คือ ระยะแรก พระพุทธศาสนาเข้ามาในระยะเวลาเดียวกันกับหลายประเทศในภูมิภาคสุวรรณภูมิ แต่การเผยแผ่พระพุทธศาสนายัง

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๙-๒๖๐.

^{๒๕} อ้างแล้ว, อรณุช นิยมธรรม, *เรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมพม่า*, หน้า ๒๖๒-๒๖๕.

^{๒๖} ธิดา สาระยา, *มณฑลพะเยา นครราชธานี ศูนย์กลางแห่งจักรวาล*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗๑.

ไม่ได้รับการยอมรับนับถือ และไม่ได้รับการตอบสนองอย่างกว้างขวางมากนัก ทั้งนี้ เป็นเพราะประชาชนลาว ในเวลานั้นได้พากันนับถือผีและพราหมณ์มาก่อน ระยะที่สอง ในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราช พระองค์ได้นำเอาหลักพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปกครองประเทศเพื่อให้ประชาชนลาวได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้พระองค์ยังมีพระประสงค์ให้สังคมเกิดความสงบสุขเป็นระเบียบเรียบร้อย และให้ประชาชนลาวมีความเชื่อถือเป็นเอกภาพภายในราชอาณาจักรล้านช้าง^{๒๗}

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ต่อประชาชนชาวลาวทั้งในอดีตและปัจจุบัน ประวัติศาสตร์ลาวได้กล่าวถึงบทบาทและวีรกรรมของพระสงฆ์ลาวที่ได้อุทิศกำลังกาย จิตใจ และภูมิปัญญาในการพัฒนาชาติทั้งในภาวะสงคราม และยามสงบ พระสงฆ์ลาวได้เริ่มมีบทบาทต่อสังคมลาวในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราช โดยการนำเอาหลักพระพุทธศาสนา มาอบรมสั่งสอนให้ประชาชนลาว ได้ประพฤติปฏิบัติเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต หลักจากสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราช พระมหากษัตริย์ลาวทุกพระองค์ได้ถือปฏิบัติเป็นแบบอย่าง เป็นหลักการสำคัญในการปกครองประเทศชาติสืบต่อมา

พระสงฆ์ลาวในทุกยุคสมัย ก็ล้วนแต่ให้ความสำคัญต่อหลักการดังกล่าว และถือเอาหลักพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการกอบกู้เอกราชทั้งสิ้น^{๒๘} และพระมหากษัตริย์ในราชอาณาจักรล้านช้างยังได้ทรงแต่งตั้งพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิให้เป็นอาจารย์ ซึ่งเรียกกันว่าพระราชครู เพื่อถวายคำแนะนำถึงหลักและวิธีการบริหารราชการแผ่นดิน มาตลอดทุกรัชสมัย ทำให้เกิดนักปราชญ์ และครูบาอาจารย์เป็นจำนวนมากที่เป็นผลผลิต (Output) ที่มาจากสถาบันทางพระพุทธศาสนา ทำให้มีผลงานทางด้านวรรณกรรม และศิลปศึกษาต่างๆ ก็ได้รับการพัฒนามาขึ้น รูปแบบและโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ลาวได้จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในรัชสมัยพระเจ้าสามแสนไทย พระองค์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกที่เอาใจใส่ต่อกิจการคณะสงฆ์ (sangha affair) ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ได้รับการดูแลเอาใจใส่ ปรับปรุงการปกครองต่อเนื่องจนถึงรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช การศึกษาคณะสงฆ์ได้มีความเจริญก้าวหน้า วรรณกรรมวรรณคดีต่างๆ เกิดขึ้นเป็นอย่างมากในสมัยนี้ พระพุทธศาสนาได้รับความเจริญในนครหลวงแล้วยังได้รับการเผยแผ่ออกไปสู่หัวเมืองใหญ่ต่างๆ เช่น เมืองเวียงจันทร์ เวียงคำ และเชียงขวาง^{๒๙} ต่อมาสมเด็จพระเจ้าโพธิสารราช ก็ได้ให้ความสำคัญใน

^{๒๗} คำตัน เทพบัวลี, **พุทธศาสนากับสังคม**, (เวียงจันทร์: เวียงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๑๙), หน้า ๑๔-๑๖.

^{๒๘} องค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ลาว, **ธรรมนูญปกครองสงฆ์ลาว**, (เวียงจันทร์ : กระทรวงศึกษา, ๒๕๑๓), หน้า ๑-๒.

^{๒๙} สุเนตร โพธิสาน, **ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในลาว**, (เวียงจันทร์ : เวียงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๔๔) หน้า ๒๕-๒๖.

การปกครองและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจนได้มีพระพุทธบรมราชโองการ ยกเอาศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติลาวมานับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา^{๓๐}

ด้านวัฒนธรรม มีความคล้ายคลึงกับคนภาคอีสานของไทยเป็นอย่างมาก ยังมีคำกล่าวที่ว่า “มีลาวอยู่แห่งใด มีมัดหมี่แลลายจกอยู่ที่นั่น” ลาวมีประเพณีทาง พระพุทธศาสนา และอื่นๆ เช่น วันมาฆบูชา วันสงกรานต์ วันออกพรรษา บุญเข้าประดับดิน บุญเข้าฉลาก บุญส่งเวส (แข่งเรือ) บุญธาตุหลวง เวียงจันทน์ ในเดือน ๑๒ เป็นต้น พุทธศาสนาแบบเถรวาท นับเป็นแบบแผนหลักของวัฒนธรรมลาว ซึ่งปรากฏให้เห็นทั่วประเทศ ทั้งในด้านภาษา และ ศิลปะ วรรณคดี ศิลปะการแสดง ฯลฯ

สำหรับดนตรีลาวนั้นมี "แคน" ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีประจำชาติ วงดนตรีของลาวก็คือ วงหมอลำ มีหมอลำ และหมอแคน ท่วงทำนองของการขับลำจะแตกต่างกันไป ตามท้องถิ่น และมีรำ วงบัตสลบ (Paslop Dance) ซึ่งเป็นการเต้น ท่าตามจังหวะเพลง โดยจะเต้นพร้อม กันไปอย่างเป็นระเบียบ ถือเป็นการร่วมสนุกกันของชาวลาวใน งานมงคลต่างๆ

การตัดบาตรข้าวเหนียว :ถือเป็นจุดเด่นของเมืองหลวงพระบาง ซึ่งโดยปกติแล้วนิยมใส่บาตรด้วยข้าวเหนียวเพียงอย่างเดียว เพราะเมื่อถึงเวลานั้น ชาวบ้านจะยกสำรับกับข้าวไปถวายที่วัด เรียกว่า "ถวายจันทน์" โดยเวลาใส่บาตร จะนั่งคุกเข่าและผู้หญิงต้องนั่งขึ้น ส่วนผู้ชายนั่งกางเกงขายาว และมีผ้าพาดไหล่ไว้สำหรับเป็นผ้ากราบ พระเหมือนกัน

๓.๑.๔ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศเวียดนาม

ประเทศเวียดนาม มีชื่ออย่างเป็นทางการ คือ สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม (Socialist Republic of Vietnam) ได้รับการขนานนามให้เป็น "รอยยิ้มแห่งอาเซียน" ตั้งอยู่คาบสมุทรอินโดจีน มีพรมแดนติดกับประเทศจีนทางทิศเหนือ ติดกับประเทศลาวและประเทศกัมพูชาทางทิศตะวันตก ส่วนทางทิศตะวันออกติดอ่าวตังเกี๋ย และทะเลจีนใต้ ซึ่งในภาษาเวียดนามเรียกว่าทะเลจีนใต้ว่า ทะเลตะวันออก ประเทศเวียดนามมีประชากรมากกว่า ๙๘ ล้านคน ถือเป็นประเทศที่มีประชากรมากที่สุดเป็นอันดับ ๑๓ ของโลก

ประเทศเวียดนาม มีรูปร่างคล้ายตัว S ทอดตัวยาวเหยียดไปตามแหลมอินโดจีน ด้านตะวันออกติดทะเลจีนใต้ ด้านเหนือติดจีน ด้านตะวันตกติดลาว และกัมพูชา สามในสี่ของพื้นที่เป็นภูเขาและป่า ครอบคลุมทะเล ไหล่ทวีป และหมู่เกาะนับพันเกาะจากอ่าวตังเกี๋ยจรดอ่าวไทย รวมทั้งหมู่เกาะสแปรตลีและพาราเซลที่จีนและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายประเทศแย่งกันอ้างกรรมสิทธิ์ สาเหตุเป็นเพราะมีแหล่งน้ำมันใต้ดินที่อุดมสมบูรณ์

^{๓๐} พระสีพล พิลาสูตา, "บรรยากาศองค์การในสถานศึกษาที่ส่งผลต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาหนองบัวรี เขต ๒",

<<https://sites.google.com/site/wwwphrasriplphilasutacom/khxmulsarsnthes>>, ๒๕ กรกฎาคม

๒๕๕๙.

เวียดนามมีการผสมผสานด้านวัฒนธรรม จากหลายชนชาติ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 432 เวียดนามได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลจากจักรพรรดิจีนนานกว่าพันปี ดังนั้น สิ่งก่อสร้าง อาหารการกิน จะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับวัฒนธรรมของจีนมาก และยังมีความหลากหลายของผู้คนของชาวเขาหลากหลายชนเผ่าทางภาคเหนือของเวียดนาม และเมื่อสมัยที่ฝรั่งเศสเข้ามาปกครอง เวียดนามก็ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมฝรั่งเศสด้วย ได้แก่ ตึกที่อยู่อาศัยที่ดูทันสมัย เป็นตึกสี่เหลี่ยมสไตล์โคโลเนียลที่มีให้พบเห็นมากมาย ดังนั้นวัฒนธรรมต่างๆ ของเวียดนามจึงมีการผสมผสานกันเป็นอย่างมาก ทั้งด้านที่อยู่อาศัย เทศกาล อาหาร เป็นต้น

วิถีชีวิตของชาวเวียดนาม เวียดนามมีความสัมพันธ์กับจีนมาก่อนการปฏิวัติระบบการปกครอง จึงทำให้มีความเชื่อ ศิลปะ วิธีการดำรงชีวิต ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ที่ใกล้เคียงกับจีน ลักษณะความเชื่อต่างๆ ของจีนได้แพร่ขยายมายังเวียดนามด้วย ทั้งลัทธิขงจื้อที่ให้ความสำคัญต่อการนับถือบรรพบุรุษ ลัทธิเต๋า ที่สอนเรื่องความสมดุลของธรรมชาติ รวมไปถึงศาสนาพุทธนิกายมหายานที่สอนเรื่องกรรมดีและกรรมชั่ว แม้ว่ารัฐบาลคอมมิวนิสต์ของเวียดนามจะทำลายความเชื่อและศาสนาส่วนหนึ่งไปในช่วงปฏิวัติระบบการปกครอง แต่ปัจจุบันมีการผ่อนปรนมากขึ้น โดยอนุญาตให้มีนักบวชในศาสนาพุทธและศาสนาอื่นๆ ได้ อีกทั้งพลเมืองส่วนหนึ่งยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมสืบทอดมาจน ถึงปัจจุบัน

ชาวเวียดนามยังมีความนับถือสวรรค์หรือที่เรียกว่า "องเตรย (Ong Troi)" และเชื่อว่าทุกหนทุกแห่งมีเทพเจ้าสถิตย์อยู่ ไม่ว่าจะเป็นเทพเจ้าดิน เทพเจ้าน้ำ หรือเทพเจ้าอื่นๆ ดังนั้น นอกจากวัดในศาสนาพุทธ (จ้าว - Chua) ศาลาประชาคม (ดินห์ - Dinh) หรือแท่นบูชาจักรพรรดิในอดีต (เดน - Den) แล้ว ยังมีการตั้งแท่นบูชาเทพเจ้า (เหมียว - Mieu) กระจายอยู่โดยทั่วไป ประชาชนนิยมนำดอกไม้ ธูป เทียน และผลไม้มาสักการบูชาในวันที่ ๑ และ ๑๕ ค่ำ นอกจากนี้ คำสอนของขงจื้อก็ยังคงอิทธิพลอยู่ในเวียดนาม ทำให้ชาวเวียดนามให้ความสำคัญกับการเซ่นไหว้บรรพบุรุษ

เวียดนามถูกปกครองโดยประเทศจีนมาหลายครั้งหลายหน จนอาจเรียกได้ว่า อารยธรรม วัฒนธรรม ของเวียดนาม คือ วัฒนธรรมของประเทศจีน นั่นเอง โดยเฉพาะทางด้านศิลปของโบราณสถาน ต่าง ๆ อาทิ พระราชวัง วัด สุสาน ฯลฯ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันจนไม่สามารถแยกออกให้เห็นอย่าง เด่นชัด แม้ในช่วงหลังมานี้ เวียดนามอาจได้รับอิทธิพลจากประเทศฝรั่งเศส และญี่ปุ่นอยู่บ้าง แต่ใน ภาพรวมแล้วจะคล้ายคลึงกับประเทศจีน และมีหลักฐานให้เห็นอยู่ทั่วไปบริเวณสองข้างทางที่พวกเราผ่านไป เกือบทุกถนน

วัฒนธรรมทางด้านภาษา ภาษาของเวียดนามในช่วงแรกใช้อักษรจีนมาตลอด จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๓ จึงเปลี่ยนมาใช้ อักษรโรมัน (quoc ngu) และถ้าสังเกตจริง ๆ แล้ว เป็นวัฒนธรรมของฝรั่งเศส และเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ การออกเสียงหรือความหมายของคำแล้ว จะพบว่า ความใกล้เคียงของภาษาไทยกับภาษาลาวจะใกล้เคียง กันมากกว่า ภาษาเวียดนาม

วัฒนธรรมพื้นบ้าน สิ่งก่อสร้าง รูปทรงและศิลปการตกแต่งนับตั้งแต่ตึกกรามบ้าน ช่างของคนเวียดนามยังคงมี รูปลักษณ์ของจีนอยู่มากแต่บางพื้นที่ก็มีศิลป์ของฝรั่งเศส หรือ

ญี่ปุ่น อยู่อย่างกลมกลืน แต่เท่านี้สิ่งสังเกต ศิลปะของเวียดนามจากสถานที่สำคัญๆ แม้จะเป็น ศิลปวัฒนธรรมของจีนแต่ในส่วนที่เป็นการตกแต่งดูจะมี ความอ่อนไหวกว่าเล็กน้อย แต่ถึง อย่างไรก็มองเหมือนศิลป์จีนชัดเจน

ศิลปะพื้นบ้าน ศิลปะพื้นบ้านที่เด่นๆเท่าที่สังเกตก็คล้ายกับของไทย เช่น เครื่องจักรสาน เครื่องปั้นดินเผาควรรทำ โดยไฟจากกระต๊าก แต่ในเรื่องของคนตริยังมีกลิ่นไอของเพลงจีน อยู่อย่างแนบแน่น เครื่องดนตรีเพียง ๒ - ๓ ก็สามารถสร้างความไพเราะได้อย่างน่าชม

เทศกาลเต็ด (Tet) หรือ “เต็ดเหวียนดาน (Tet Nguyen Dan)”

โดยปกติแล้ว ชาวเวียดนามจะเฉลิมฉลองเทศกาลต่างๆ อย่างน้อย ๓-๗ วัน ติดต่อกัน โดยมีเทศกาลทางศาสนาที่สำคัญที่สุด คือ “เต็ดเหวียนดาน” (Tet Nguyen Dan) มีความหมายว่าเทศกาลแห่งรุ่งอรุณแรกของปี ที่ชาวบ้านนิยมเรียกกันสั้นๆ ว่า เทศกาลเต็ด เทศกาลจะเริ่มต้นขึ้น 1 สัปดาห์ก่อนจะมีวันขึ้นปีใหม่ตามจันทรคติ คือ ระหว่างปลายเดือน มกราคมถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ของวันที่ดวงอาทิตย์อยู่ไกลเส้นศูนย์สูตรมากที่สุด ในฤดูหนาว กับวันที่กลางวันยาวเท่ากับกลางคืน ในฤดูใบไม้ผลิ เทศกาลนี้เป็นการเฉลิมฉลองในภาพรวมทั้งหมดของความเชื่อในเทพเจ้า ลัทธิเต๋า ขงจื้อ และศาสนาพุทธ รวมถึงการเคารพบรรพบุรุษ

เทศกาลกลางฤดูใบไม้ร่วง จัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ของทุกปี ชาวบ้านจะประกวดทำขนมเปี้ยะโก๋ญวนหรือบันตริงทุ และมีการจัดขบวนเชิดมังกร เพื่อแสดงความเคารพต่อพระจันทร์

ประเพณีบูชาเจ้าแม่และเข้าทรง ในประเทศเวียดนาม พิธีบูชาเจ้าแม่และเข้าทรง เป็นกิจกรรมความเชื่อแบบโบราณแต่แฝงไว้ด้วยคุณค่าวัฒนธรรมทางจิตวิญญาณของชาวเวียดนามซึ่งการเข้าทรงได้รับการถือเป็นศิลปะการแสดงที่สมบูรณ์ที่สุดเพราะมีทั้งการเล่นดนตรี การร้องเพลงและฟ้อนรำ แม้จะผ่านกาลเวลามานานแสนนานแต่ประเพณีนี้ยังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันและโดยคุณค่าวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์นี้ การบูชาเจ้าแม่และเข้าทรงของประชาชนเวียดนามกำลังได้รับการยื่นเสนอต่อองค์การยูเนสโก ขอให้รับรองเป็นมรดกวัฒนธรรมนามธรรม

การบูชาเจ้าแม่เป็นประเพณีที่มีมาแต่เดิมนานในเวียดนามโดยเริ่มมาจากการบูชาบรรดาเทพธิดาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ซึ่งบรรดาเทพธิดานั้นเป็นตัวแทนของธรรมชาติ เช่น เจ้าแม่ธรณี เจ้าแม่คงคา เจ้าแม่โพสพ เป็นต้น ต่อมาภายหลังประชาชนได้มีการเชิดชูบูชาบรรดาวีรสตรีของชาติ เช่น บรรดาเจ้าหญิง พระมเหสีหรือผู้ให้กำเนิดอาชีพของหมู่บ้านเป็นเจ้าแม่โดยถือว่าเป็นทั้งเทพธิดาที่มีอำนาจลึกลับศักดิ์สิทธิ์และเป็นทั้งบุพการีที่มีใจการุญคอยให้ความคุ้มครองอย่างใกล้ชิดในชีวิตแห่งจิตวิญญาณของประชาชน ศ.ดร. NgoDucThinห์อดีตหัวหน้าสถาบันศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านของเวียดนามเผยว่า"การบูชาเจ้าแม่ก็คือการบูชาบุพการีที่ถือเป็นเทพธิดาซึ่งเป็นเทพเจ้าในความเชื่อของมนุษย์ นั่นคือผู้ที่สร้างอวกาศ ดูแลอวกาศ คอยให้ความคุ้มครองแก่มนุษย์และบันดาลประโยชน์สุขพื้นฐาน ๓ ประการ ให้แก่มนุษย์คือ สุขภาพ เงินทองและโชคลาภ การบูชาเจ้าแม่นั้นในความสนใจต่อมนุษย์ที่ยังมีชีวิตด้วยเหตุฉะนั้นจึงดู

เหมือนว่า สังคมยังทันสมัย การบูชาเจ้าแม่ก็ยังพัฒนาเพราะใครๆก็ต้องการสุขภาพ เงินทองและยศถาบรรดาศักดิ์กันทั้งนั้น”

การแต่งกายเวียดนาม

ชาวเมืองไซ่ง่อนได้รับประเพณีต่าง ๆ มาจากแต่ครั้งฝรั่งเศสปกครอง เช่น การหยุดพักผ่อน กลางวันในวันทำงาน การก้มศีรษะและโค้งตัวเวลาพบปะกันจับมือกัน ที่เหมือนไทยคือ ยังคง รับประทานหมากให้ฟันดำ แต่ปัจจุบันเลิกแล้ว

การแต่งกาย

ผู้หญิง นุ่งกางเกงแพรยาว สวมเสื้อแขนยาว คอตั้งสูง ตัวเสื้อยาวลงมาจรดข้อเท้า ผ่า ๒ ข้าง สูงแค่เอว พวกทำงานหนักจะสวมเสื้อสั้น มีกระเป๋ ๒ ใบ แขนจีบยาว บางแห่งทางเหนือ สวมกระโปรงยาวถึงข้อเท้า ผม ยาวเกล้ามวย สวมรองเท้านด้วยโบลานทรงรูปฝ่าชี หรือใช้ผ้าสามเหลี่ยมคลุมศีรษะ ดังชาย๒

ข้างมาผูกใต้คาง ถ้าเป็นทางเหนือแถวฮานอย ใช้ผ้าดำแถบยาวหุ้มผมซึ่งถักเปียไว้ให้มัด แล้วโอบพันศีรษะ ปัจจุบันนิยมตัดผมสั้น และตัดผมมากขึ้น สวมรองเท้าเกียะสั้นสูง พันสีต่าง ๆ รองเท้าสตรีสั้นรองด้วยพื้น ยาง คาดหลังด้วยหนังหรือพลาสติกสีต่าง ๆ ชาย แต่งกายคล้ายหญิง บางครั้งสวมเสื้อกุยเฮง สวมหมวกสีดำเย็บด้วยผ้า ไม่มีปีก ปัจจุบันแต่งสากลกันมากแล้ว

ชนเผ่าไทในเวียดนามจะมีการทอผ้าออกมาดงามมาก ซึ่งจะมีลวดลายบนผืนผ้าทอที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งแต่ละลายนั้น มีความหมายและมีเทคนิคการทอที่แตกต่างกันอย่าง เช่น ลาย ดาวแปดแฉก จะเป็นลายดาวแปดแฉกตรงกลางของผ้า หรือในผ้าเปียว (ผ้าโปกศีรษะ) และยังมี ลายเส้นจุด (ลายคลื่น) ลายพันเลื้อย (ลายหยักหงอนไก่) ลายขอ (ลายกุศ) ลายเหรียญ (ลายจำ หลอด) ลายรูปหัวใจ (ลายหมากจุก) เป็นต้น ลวดลายต่าง ๆ เหล่านี้นอกจากจะปรากฏอยู่บนผืน ผ้าแล้วยังปรากฏในเครื่องปั้นดินเผา และกลองสำริดด้วย^{๓๑}

อนึ่ง ด้านวัฒนธรรมและประเพณีของเวียดนาม มีความแตกต่างกับศิลปวัฒนธรรมของไทยอย่างมาก ที่เป็นอย่างนี้เป็นเพราะเวียดนามถูกปกครองโดยประเทศจีนมาหลายครั้งหลายหน จนอาจเรียกได้ว่า อารยธรรม วัฒนธรรมของเวียดนาม คือ วัฒนธรรมของประเทศจีนนั่นเอง โดยเฉพาะทางด้านศิลปของโบราณสถาน ต่างๆ อาทิ พระราชวัง วัด สุสาน ฯลฯ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันจนไม่สามารถแยกออกให้เห็นอย่างเด่นชัด แม้ในช่วงหลังมานี้ เวียดนามอาจได้รับอิทธิพลจากประเทศฝรั่งเศส และญี่ปุ่นอยู่บ้าง แต่ในภาพรวมแล้วจะคล้ายคลึงกับประเทศจีน และมีหลักฐานให้เห็นอยู่ทั่วไปบริเวณ สองข้างทางที่พวกเราผ่านไป เกือบทุกถนน วัฒนธรรมเชิงวัตถุธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในเวียดนาม สามารถพบเห็นได้จากศาสนสถานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ทั้งนิกายมหายานและเถรวาท ศาสนสถานเหล่านั้นไม่เพียงแต่มีคุณค่าในเชิงสถาปัตยกรรม หากแต่ยังสะท้อนถึงพัฒนาการและความยั่งยืนของพุทธศาสนาในเวียดนามด้วย

^{๓๑} กุญชร สุขสถิตย์, สังคม วัฒนธรรมประชาคมอาเซียน 10 ชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๕๕), หน้า ๓๔.

กิจกรรมทางศาสนาในเวียดนามเป็นแบบผสมผสานกันหลายลัทธิ เห็นได้จากการสร้างวัดอารามใหญ่ๆ จะมี เพ็ญดิ่งห์ (วิหารหน้า) งวยกิ่ง (วิหารกลาง) โนยกิ่ง (วิหารแท่นบูชาหลัก) และ เกยเตียนเฮวือง (ประตูทางเข้าสู่อารามหลัก) ส่วนเทพเจ้าที่บูชากันในวัดหรือเจดีย์นั้นก็ขึ้นอยู่กับแต่ละหมู่บ้าน บางวัดก็กราบไหว้บูชาทั้งขงจื้อ เต๋า และพระพุทธรูป ทางภาคเหนือมักจะเห็นรูปวีรชนสงครามเรียงรายรวมอยู่ในหมู่รูปบูชาทั้งหลายด้วย และจะเห็นดิ่งห์มากกว่าหนึ่งแห่งพร้อมทั้งแท่นที่ให้จุดธูปบูชารูปปั้นท่านโฮจิมินห์ ขนาดเท่าตัวจริง ทั้งนี้วัดหรือเจดีย์ส่วนใหญ่จะมีสถาปัตยกรรมแบบจีนทั้งตัวอาคารและอักษรที่ปรากฏในอารามทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคเหนือและภาคกลางที่ส่วนใหญ่เป็นพุทธฝ่ายมหายาน ขณะที่ทางภาคใต้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพุทธฝ่ายเถรวาทนั้น สถาปัตยกรรมวัดและตัวอักษรจะมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง ซึ่งคล้ายคลึงกับกัมพูชา

ศูนย์วิจัยสถาปัตยกรรม กระทรวงการก่อสร้างของเวียดนาม (๒๐๐๔) ได้กล่าวถึงอิทธิพลของอารยธรรมภายนอกที่มีต่อสถาปัตยกรรมทางศาสนาว่ามี ๓ กระแสหลักคือ

(๑) อิทธิพลของอารยธรรมจีน ซึ่งมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อวัฒนธรรมเวียดนาม โดยอารยธรรมจีนเข้ามาสู่เวียดนาม ๒ ช่วงหลักๆ คือ ช่วงแรกคือราวพุทธศตวรรษที่ ๓-๘ โดยมีชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเวียดนามในช่วงราชวงศ์จิ้นประมาณ ๕๐,๐๐๐ คน ซึ่งคนเหล่านั้นได้นำเอาวิถีการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมจีน รวมทั้งสถาปัตยกรรมเข้ามาในเวียดนามด้วย และได้ปรับให้เข้ากับบริบทของท้องถิ่น ช่วงที่สองคือ นับแต่พุทธศักราช ๒๐๗ เวียดนามได้ถูกปกครองโดยจีนรวม ๑,๐๐๐ ปี ทำให้ชาวเวียดนามรับเอาวัฒนธรรมจีนเข้าไปในทุกๆ มิติ นอกจากนี้ในช่วงศตวรรษที่ ๑๘ และต่อมา ก็มีคลื่นอพยพของชาวจีนอีกระลอกสู่เวียดนาม โดยเฉพาะ ๓ กลุ่มตระกูลใหญ่ได้แก่ กลุ่มตระกูล Duong NganDich ในจังหวัด My Thon กลุ่มตระกูล Tran ThuongXuyen ในจังหวัด Bien Hoa และกลุ่มตระกูล Mac ในจังหวัด Ha Tien วัฒนธรรมจีนได้แทรกซึมเข้าไปในเวียดนามแทบทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง จิตวิญญาณ วัฒนธรรม และสังคม ทั้งนี้ในส่วนของอิทธิพลที่มีต่อสถาปัตยกรรมนั้น มีดังนี้

(๑.๑) เป็นต้นแบบของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัด/เจดีย์ พระราชวัง และบ้านเรือนที่อยู่อาศัย

(๑.๒) สถาปัตยกรรมจีนถูกปรับเปลี่ยนโดยชาวเวียดนามเพื่อให้เหมาะสมกับสุนทรียะ สภาพทางภูมิประเทศและภูมิทัศน์ของประเทศ สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเวียดนามที่สามารถประยุกต์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของจีนให้เข้ากับบริบทของเวียดนามได้เป็นอย่างดี

(๑.๓) ในช่วงเวลาหนึ่ง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเวียดนามรับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจีนมา ก็สืบเนื่องมาจากเห็นถึงความก้าวหน้าขององค์ประกอบทั่วไป รูปทรง โครงสร้างและการออกแบบที่โดดเด่น

(๒) อิทธิพลของอารยธรรมอินเดีย ขณะที่กระแสอารยธรรมของจีนที่มีต่อเวียดนามจะมีอิทธิพลค่อนข้างสูง ทรงพลัง และมีลักษณะของการบังคับ แต่การเข้ามาของอารยธรรมอินเดียทั้งทางตรงและทางอ้อม ค่อนข้างนุ่มนวล และดำรงอยู่ต่อเนื่องมาอย่างมีเสถียรภาพ ทั้งนี้

เวียดนามได้รับอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียทางอ้อมผ่านทางอาณาจักรจามปาและเขมรหลายศตวรรษมาแล้ว

อารยธรรมอินเดียมีอิทธิพลต่อเวียดนามผ่านทางพุทธศาสนา ซึ่งเริ่มต้นในต้นศตวรรษภายหลังจากการเดินทางมาถึงของพระภิกษุอินเดียที่เข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในช่วงศตวรรษที่ ๓, ๖ และ ๙ ในช่วงศตวรรษที่ ๖ ที่พุทธศาสนาจากจีนยังเข้ามาไม่ถึง มีวัดจำนวน ๒๐ แห่งที่ถูกสร้างขึ้นใน Luy Lau (จังหวัดบักนิงห์-BacNinhปัจจุบัน) มีพระภิกษุเวียดนามจำนวน ๕๐๐ รูป มีคัมภีร์พระสูตรต้นตอปิฎกจำนวน ๑๖ ฉบับได้รับการแปลเป็นภาษาฮั่น (ภาษาจีน-ซึ่งเป็นภาษาทางการของเวียดนามในยุคนั้น) ในช่วงศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙ มีพระภิกษุเวียดนามจำนวนมากไปศึกษาพุทธศาสนาที่ประเทศอินเดีย

(๓) อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก เวียดนามติดต่อกับชาวตะวันตกครั้งแรกในศตวรรษที่ ๑๗ กับพวกโปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ อังกฤษและฝรั่งเศส ที่เดินทางมายังเมืองท่าที่สำคัญของเวียดนาม นำมาซึ่งบรรดาพ่อค้าและหมอสอนศาสนา (มิชชันนารี) ที่มาเผยแผ่คริสต์ศาสนา ครั้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ อารยธรรมของฝรั่งเศสกระแสนหลักที่ถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์เวียดนามก็คือ การเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาของ บิชอปปีเฮน (Pigneau de Behaine) และคณะ และนับแต่สิ้นศตวรรษที่ ๑๙ ที่ฝรั่งเศสเข้ามาปกครองเวียดนาม อารยธรรมฝรั่งเศสก็เข้ามาครอบงำเวียดนาม นับแต่บัดนั้น สถาปัตยกรรมเวียดนามก็เคลื่อนเข้าสู่รูปแบบใหม่ ความเป็นแบบตะวันตกปรากฏผ่านสถาปัตยกรรมตามเขตเมืองต่างๆ และโบสถ์คาทอลิกก็กลายเป็นองค์ประกอบหนึ่งในภูมิทัศน์ชนบทเวียดนามหลายๆ แห่ง แม้ว่านับแต่หลังปี ๑๙๔๕ กิจกรรมทางศาสนาถูกห้ามโดยรัฐ ทว่าครั้นทศวรรษ ๑๙๘๐ เป็นต้นมา รัฐบาลเริ่มผ่อนปรน จึงเริ่มมีการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้ง มีชาวเวียดนามจำนวนมากได้บริจาคเงินเพื่อการปฏิสังขรณ์วัดหรือเจดีย์ในหมู่บ้านของตน

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ของชาวเวียดนาม

ชาวเวียดนามส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายาน ซึ่งเป็นนิกายที่ให้ความสำคัญกับพิธีกรรม ทั้งนี้เพราะความเชื่อในพุทธศานามหายาน ได้รับการถ่ายทอดและปฏิบัติในรูปของพิธีกรรมทางศาสนา

พิธีกรรมทางศาสนา

พิธีกรรมทางศาสนาที่สำคัญของฝ่ายมหายานเวียดนาม จำแนกได้เป็น ๖ วันด้วยกัน แต่ที่สำคัญที่สุดก็น่าจะเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับวันวิสาขบูชา ทั้งนี้พิธีกรรมทั้ง ๖ วันดังกล่าวมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) วันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ พระศากยมุนีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ทิดกามาวินีเฝ็ก) ซึ่งต่างจากฝ่ายเถรวาทที่ถือว่า การประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นวันเดียวกัน (วันวิสาขบูชา) เพราะฝ่ายมหายานถือว่า วันประสูติ คือวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๔ ตามปฏิทินจีน วันตรัสรู้ คือวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ ตามปฏิทินจีน และวันปรินิพพานคือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่ตามปฏิทินจีน ทั้งนี้ฝ่ายมหายานจะจัดพิธีเฉพาะวันประสูติและตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น

โดยในส่วนของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเวียดนาม ได้มีการจัดงานวิสาขบูชาค่อนข้างยิ่งใหญ่เช่นเดียวกับประเทศที่นับถือพุทธเถรวาท ดังปรากฏในรายงานของสถานีวิทยาเวียดนาม ส่วนกระจายเสียงต่างประเทศ (VOV5) ในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างต่อเนื่องว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ (๒๐๑๓) สมาคมพุทธศาสนาเวียดนามได้กำหนดจัดงานสัปดาห์วิสาขบูชาในระหว่างวันที่ ๑๗ – ๒๔ พฤษภาคม ซึ่งตรงกับวันที่ ๘ – ๑๕ เดือนสี่ ตามจันทรคติ ได้มีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายตามวัดต่างๆทั่วประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการจัดพิธีสงฆ์น้ำพระ งานเทศกาลลอยกระทง การสวดมนต์ขอพรให้ประเทศสงบสุขและประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี งานเทศกาลกินเจ งานเทศกาลสำนึกในบุญคุณของผู้บังเกิดเกล้าและงานกุศล เฉพาะในกรุงฮานอย ซึ่งเป็นเมืองหลวง เมื่อค่ำวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๖ ได้มีการจัดขบวนแห่พระบรมสารีริกธาตุ ประกอบด้วย ขบวนธง ขบวนโคมไฟดอกบัว เป็นต้น ตามถนนสายหลักต่างๆ

(๒) วันพระอวโลกิเตศวรหรือกวนอิม (กวางแทัอ้อมโบ้ตัก) ตามปีปฏิทินจีน ได้แก่ วันประสูติ คือวันขึ้น ๑๙ ค่ำเดือนยี่ วันประสูติ คือวันขึ้น ๑๙ ค่ำเดือนเก้า และวันปรินิพพาน คือวันขึ้น ๑๙ ค่ำเดือนหก

(๓) วันพระอมิตาภพุทธเจ้า (อายิด้าเผ็ก) บำเพ็ญกุศลเฉพาะวันประสูติ คือตรงกับวันขึ้น ๑๗ ค่ำ เดือน ๑๑ ของจีน

(๔) วันประสูติพระมัญชุศรีโพธิสัตว์ (ยังพูซื่อเหล่ยโบ้ตัก) ตรงกับวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๔ ของจีน

(๕) วันประสูติพระสมันตภัทรโพธิสัตว์ (ค้ายหันโฝเหียงโบ้ตัก) ตรงกับวันขึ้น ๒๑ ค่ำ เดือนยี่ของจีน

(๖) วันประสูติพระศรีอริยเมตไตรย์ (ดั่งลายยี่หลากโตนเผ็ก) ตรงกับวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑ ของจีน

บทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณีและพิธีกรรม

บทบาทด้านการส่งเสริมศิลปะ ประเพณีและพิธีกรรม ของวัดและพระสงฆ์เวียดนาม นั้น พบเห็นได้ในด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การประกอบกิจกรรมตามประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เพื่อเป็นสื่อทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าสู่วัด รวมทั้งการจัดกิจกรรมทางประเพณีและพิธีกรรมเพื่อหาทุนมาพัฒนาวัดหรือบูรณะและสร้างถาวรวัตถุภายในวัด

สำหรับวัดและพระสงฆ์ฝ่ายมหายานนั้น บทบาทด้านนี้จะเน้นที่พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยเฉพาะพิธีกรรมเกี่ยวกับวันวิสาขบูชาซึ่งถือว่าสำคัญที่สุด ขณะที่วัดและพระสงฆ์ฝ่ายก่อนข้างจะมีบทบาททั้งด้านส่งเสริมศิลปะ ประเพณีและพิธีกรรม เนื่องจากพุทธเถรวาทซึ่งส่วนใหญ่อยู่ทางภาคใต้ของประเทศนั้น วัดและพระสงฆ์นับเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น การเทศน์มหาชาติ การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน การฝังลูกนิมิต การประกอบพิธีวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมเขมร อาทิ การสอน

ภาษาเขมร การอนุรักษ์ศิลปะการแสดง การละเล่นต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่เรียกตนเองว่า “กัมพูเจีย กรอม” ที่อาศัยอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย เวียดนามปัจจุบัน และเนื่องจากปัจจุบันทางฝ่ายรัฐค่อนข้างผ่อนปรนกับการดำเนินกิจกรรมของวัดและพระสงฆ์ “กัมพูเจีย กรอม” มากขึ้นตามลำดับ ฉะนั้น การดำเนินกิจกรรมด้านศิลปะ ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญนั้นก็เพิ่มขึ้นตามลำดับเช่นกัน

๓.๑.๕ วัฒนธรรมและประเพณีในประเทศกัมพูชา

ประเทศกัมพูชา ถือว่าเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่มาช้านาน และมีอำนาจครอบครอง ผืนแผ่นดินหลายประเทศ เช่น บางส่วนของไทย พม่า ลาว และเวียดนาม ประเทศเหล่านี้ ล้วนเคยรับอารยธรรมจากกัมพูชาโบราณที่เรียกว่าขอมด้วยทั้งสิ้น ในขณะเดียวกัน ขอมหรือกัมพูชาเองได้รับอิทธิพลจากที่อื่นนั่นคือ อารยธรรมของอินเดีย แทนที่จะเป็นอารยธรรมจีนซึ่งเป็นประเทศใหญ่ที่อยู่ใกล้กว่า ในขณะที่เพื่อนบ้านอย่างเวียดนามกลับรับอารยธรรมจากจีนอย่างเต็มที่ เราสามารถแยกลักษณะการรับวัฒนธรรมอินเดียของ กัมพูชาออกเป็นลักษณะดังนี้คือ

๑) ด้านศาสนา ชาวกัมพูชานับถือศาสนาพราหมณ์ทั้งนิกายไศวะ หรือไวศณพ ศาสนาพุทธทั้งนิกายมหายานและเถรวาท

๒) ด้านการเมืองการปกครอง กัมพูชาได้คติลัทธิเทวราช วิศวราช และพุทธราช อันเป็นอุดมคติทางศาสนาของอินเดีย

๓) ด้านการเป็นอยู่ ชาวกัมพูชานิยมรับประทานข้าวด้วยมือ โปกผ้าบนหัว นุ่งโจงกระเบนเทินของบนศีรษะเหมือนชาวอินเดีย

๔) ด้านภาษา ภาษาสันสกฤตและบาลีมีอิทธิพลสูงสุด เป็นภาษาในราชสำนัก ใช้ทั้งจารึก ติดต่อขีดเขียนทั่วไป อิทธิพลทั้งสองภาษายังมีในภาษากัมพูชาปัจจุบันอีกด้วย

๕) ด้านสถาปัตยกรรม การก่อสร้างปราสาทราชวัง เทวาลัย การสร้างวัดวาอาราม การสร้างพระพุทธรูป การสร้างเทวรูปปางต่างๆ จนหลายคนกล่าวว่า ถ้าไม่มีอารยธรรมอินเดีย ก็ไม่มีปราสาทนครวัด นครธม เป็นต้น ชาวกัมพูชานิยมสวมเสื้อผ้าแบบอินเดีย กินข้าวด้วยมือ เทินของบนศีรษะ โปกศีรษะ นุ่งผ้าถุงซึ่งต่างจากเวียดนาม ประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก การขยายอิทธิพลของอินเดียสู่กัมพูชาและเพื่อนบ้าน ต่างจากจีน กระทำต่อเวียดนามอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ อินเดียไม่เคยใช้กำลังเข้ายึดครองกัมพูชา แต่เป็นการรับเอาอย่างสมัครใจ ขณะที่จีนเข้ายึดครองพร้อมบังคับเวียดนามให้อยู่ใต้อำนาจถึงพันกว่าปี กัมพูชาไม่เคยต่อต้านอินเดียทั้งที่อินเดียไม่ใช่รัฐที่เป็นปึกแผ่นมั่นคง ในขณะที่เวียดนามประจันหน้ากับจีนอยู่ตลอดเวลา พร้อมต่อต้านจีนทุกรูปแบบ กัมพูชาเคยเป็นรัฐมหาอำนาจที่เคยครอบครองแผ่นดินไทย ลาว เวียดนาม มาก่อนและยังส่งอิทธิพลให้ไทยทั้งด้านภาษา วัฒนธรรมประเพณีหลายอย่างด้วย ชาวกัมพูชาโดยมากเป็นเชื้อสายมองโกลอยด์เช่นเดียวกับชนชาวเอเชียส่วนมาก แม้ปัจจุบันจะมีชาวเวียดนาม ชาวจาม ชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่บ้าง

๓.๑.๕.๑ วัฒนธรรมในเชิงนามธรรม

ที่เป็นคติความเชื่อที่ปลูกฝังกันมานานแสนนานจนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชาวกัมพูชา ในช่วงหนึ่งปีนั้น จะมีประเพณีสิบสองเดือนที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อสืบทอดกันมาทั้งที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่นๆในที่นี้ขอกล่าวถึงประเพณีสิบสองเดือนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจากพระมหากษัตริย์ถึงประชาชนชาวกัมพูชา ดังนี้

(๑) พระราชพิธีทวาทศมาส หรือ พระราชพิธีสิบสองเดือน เป็นพระราชกรณียกิจของพระเจ้าแผ่นดินที่จะต้องจัดทำขึ้นเป็นประจำเพื่อคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์และสวัสดิ์มงคลของบ้านเมือง และเพื่อแสดงความเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือพระเจ้าจักรพรรดิราช เชื่อกันว่าหากมีความขาดตกบกพร่องในการประกอบพระราชพิธีดังกล่าวจะก่อให้เกิดอันตรายต่อบ้านเมือง ดังนั้น จึงมีการจัดทำพระราชพิธีสิบสองเดือนสืบเนื่องต่อมาเป็นเวลายาวนาน

(๒) พระราชพิธีเดือนห้า (เดือนเจตร) เดือนเจตร หรือ เดือนห้า เป็นเดือนแห่งการเกลิงศก (ขึ้นปีใหม่) พระราชพิธีสำคัญของกัมพูชาหลายพระราชพิธีจัดขึ้นในเดือนนี้ ศิลาจารึกเขมรโบราณหลายหลักกล่าวถึงงานสงกรานต์ตั้งแต่สมัยพระนคร เช่น จารึกสร้างเทวรูป (พ.ศ. ๑๖๘๒) กล่าวถึงสิ่งของที่ถวายเทวรูปในวันสงกรานต์ และปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระราชพิธีในอีกทุกเดือน ซึ่งล้วนแล้วเป็นพระราชพิธีที่สำคัญ

๓.๑.๒.๒ วัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม (Material Culture)

ประเทศกัมพูชาได้รับอารยธรรมที่รุ่งเรืองมาจากอินเดียไว้เป็นมรดกตั้งแต่โบราณกาลมาแล้ว กัมพูชาเริ่มนับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทตั้งแต่นั้นมา แม้ว่ากัมพูชาจะได้รับพระพุทธศาสนาโดยตรงจากคณะพระธรรมทูตคือพระโสณะและพระอุตตระอันเป็นนิกายเถรวาทหรือหินยาน แต่กลับไม่เจริญรุ่งเรือง เพราะต่อมาพระพุทธศาสนาแบบมหายานและศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ และไวศณพได้เข้าเจริญมั่นคงแทน โดยมีภาษาสันสกฤตเป็นภาษาสำคัญของราชวงศ์ และของพวกพราหมณ์ผู้ทำหน้าที่สื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า แนวความเชื่อของศาสนาทั้งสองนี้ได้ยังรากลึกลงในหัวใจของชาวกัมพูชาทุกคน ตั้งแต่ชนชั้นปกครองจนถึงประชาชนธรรมดา ผลงานที่บ่งบอกถึงความศรัทธาที่มั่นคงแน่วแน่ต่อศาสนาของพวกเขา คือ การก่อสร้างศาสนสถานด้วยหินศิลาของทั้งสองศาสนาเกือบ ๒,๐๐๐ แห่งทั่วแผ่นดินกัมพูชา ลาว เวียดนาม ซึ่งแต่ละแห่งสร้างได้อย่างใหญ่โตมหึมา ผู้ที่ไม่มีศรัทธามั่นคงย่อมไม่อาจสร้างผลงานหิมาเหล่านี้อย่างแน่นอน และศาสนสถาน ๑ ใน ๒,๐๐๐ ได้รับการยอมรับให้เป็นสิ่งมหัศจรรย์อันดับเจ็ดของโลกด้วยนั่นคือ ปราสาทหินนครวัด

(๑) คติการสร้างปราสาท

การสร้างอาคารทรงปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า

และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้น เพื่อประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นก็หมายถึงสวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สถิตของเทพเจ้า จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โต และใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน

(๒) ความสำคัญของการสร้างปราสาท

ด้วยเหตุที่ปราสาทขอมคือ ศูนย์กลางของจักรวาล ดังนั้น ตัวปราสาท และเขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และใช้ในความหมายที่เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชน ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ และใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในศาสนาฮินดูจะมีพรหมณ์เป็นผู้ทำพิธี เช่น การสร้างรูปเคารพที่อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ น้ำที่สรงแล้วจะไหลออกมาทางท่อน้ำเรียกว่า ท่อโสมสูตร ซึ่งต่อออกมาภายนอกตัวปราสาท เพื่อที่ชาวบ้านจะได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ไปใช้ นอกเหนือจากปราสาทที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว การสร้างสระน้ำและบาราย (สระน้ำขนาดใหญ่) ก็เป็นส่วนหนึ่งของปราสาท เพื่อเป็นอ่างเก็บน้ำ สำหรับชุมชน ในการอุปโภคบริโภค ดังนั้น การสร้างปราสาทจึงเป็นภาระสำคัญของพระมหากษัตริย์ ที่เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ต้องสร้างขึ้น เพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษ หรือให้แก่พระองค์เอง และสร้างบารายให้แก่ประชาชน การสร้างปราสาทที่มีขนาดใหญ่จึงแสดงให้เห็นถึงบุญบารมี และพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย

(๓) ความเกี่ยวเนื่องระหว่างปราสาทกับศาสนา

โดยทั่วไปศาสนสถานในศิลปะขอม จะสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางแห่ง หรือบางสมัยเท่านั้น ที่สร้างขึ้น เนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น ปราสาทที่สร้างขึ้นในศิลปะแบบบายนทั้งหมด เพราะในขณะนั้น มีการเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายานแล้ว วิธีสังเกตว่า ศาสนสถานแห่งนั้นๆ สร้างขึ้นเนื่องในศาสนา และลัทธิใด ดูได้จากรูปเคารพ ที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพ ให้ดูได้จากภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง โดยเฉพาะทับหลังประดับด้านหน้าของห้องครรภคฤหะ จะเป็นตัวบอกได้ดีที่สุด ในส่วนของปราสาทที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดูแยกออกเป็น ๒ ลัทธิ ได้แก่ "ไศวนิกาย" คือ การบูชาพระอิศวร หรือพระศิวะเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง และ "ไวษณพนิกาย" คือ การบูชาพระนารายณ์ หรือพระวิษณุเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทนครวัด ส่วนปราสาทหินพิมาย และกลุ่มปราสาทรุ่นหลัง ในศิลปะแบบบายน สร้างขึ้น เนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน

(๔) วัตถุประสงค์ในการสร้างปราสาทแยกได้ดังนี้คือ

๑. สร้างปราสาทขึ้นเพื่อเป็นพระราชสุสาน โดยมีความเชื่อว่า เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคต ดวงวิญญาณของพระมหากษัตริย์ก็จะหลอมรวมกับเทพเจ้าที่พระองค์เคยนับถือ

๒.สร้างปราสาทขึ้นเพื่อต้องการจะให้เป็นที่เคารพสักการะในทางศาสนา

๓.สร้างปราสาทขึ้นเพื่อต้องการให้เป็นศูนย์กลางของเมือง ได้แก่ ปราสาทบายัน ปราสาทปาปวน และปราสาทพนมบาเค็ง

๔.สร้างปราสาทขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกแก่ดวงวิญญาณของพระอัครมหากษัตริย์ ได้แก่ ปราสาทแม่บุญ ปราสาทตาพรหม และปราสาทพระขรรค์

(๕) ความเชื่อทางศาสนาของอาณาจักรขอม

ในช่วงพุทธศักราชที่ ๕๐๐ ศาสนาพราหมณ์ที่ได้มีการนับถืออยู่ในประเทศอินเดีย ได้มีการเริ่มแพร่กระจายขยายอิทธิพลไปยังดินแดนกัมพูชา โดยเข้ามาตามเส้นทางของการค้าขาย และในช่วงเวลาไม่นานชาวกัมพูชาต่างก็ยอมรับศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพราหมณ์จะมีความโดดเด่นและรุ่งเรืองในกัมพูชาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๖ จากนั้นก็มีการสร้างปราสาทและรูปเคารพขึ้นมากมาย

(๖) ลัทธิเทวราชา

ลัทธิเทวราชา คือ เป็นความเชื่อตามคติพราหมณ์หรือฮินดูที่ได้มีการยกย่องให้กษัตริย์เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนแห่งเทพเจ้าที่อวตารลงมาสู่โลกมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เองจึงมีการสร้างเทวสถาน อีกทั้งยังมีความเชื่อกันอีกว่า หลังจากที่กษัตริย์สวรรคต ก็จะกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเทพเจ้า ส่วนวิญญาณก็จะประทับอยู่ในเทวสถานหรือปราสาท ด้วยความเชื่อนี้ กษัตริย์ขอมที่มีความเชื่อศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย หลังจากที่ได้ขึ้นครองราชย์ก็ได้ทำการก่อสร้างเทวสถานขึ้นมาเพื่อประดิษฐานศิวลึงค์ เพราะถือว่าเป็นตัวแทนของพระศิวะ และยังเปรียบเสมือนเป็นทิพย์วิมานของเทพเจ้าที่อยู่บนโลกมนุษย์อีกด้วย

ในช่วงยุคแรกๆเทวสถานจะสร้างอยู่บนภูเขาหรือเนินเขาที่เป็นธรรมชาติ ในการบูชาศิวลึงค์ที่ได้ประดิษฐานอยู่บนยอดเขานั้น เปรียบเสมือนกับการที่ได้บูชาพระศิวะที่ซึ่งประทับอยู่บนยอดเขาไกรลาสแล้วยังอยู่บนเขาพระสุเมรุ ซึ่งถูกจัดไว้เป็นศูนย์กลางจักรวาล หลังจากนั้นจึงได้มีการปรับเปลี่ยนโดยการสร้างเทวสถานขึ้นมาใหม่ในบริเวณพื้นที่ราบใจกลางเมือง ซึ่งลักษณะในการก่อสร้างนั้นอาจสร้างภูเขาจำลองขึ้นมาแทน จากนั้นก็ได้ประดิษฐานศิวลึงค์ไว้ในปราสาทที่มีความสูงที่สุด หรือเรียกว่าปรางค์ประธาน ซึ่งกษัตริย์กษัตริย์ขอมได้ทำพิธีเช่นไหว้บูชา โดยมีการรดน้ำลงที่ศิวลึงค์ ลักษณะของน้ำต้องไหลออกมาทางช่องโยนี แล้วผ่านท่อโสมสูตร ดังนั้นศิวลึงค์ได้ถือเป็นต้นกำเนิดของชีวิตและมีความศักดิ์สิทธิ์ เพราะได้ตั้งอยู่บนภูเขาธรรมชาติหรืออาจอยู่ใจกลางเมือง เปรียบเสมือนกับแกนหรือศูนย์กลางของจักรวาลนั่นเอง ปราสาทตาพรหมเกล

(๗) ศาสนาพุทธในอาณาจักรดินแดนขอม

ศาสนาที่รุ่งเรืองในอาณาจักรขอมมี ๒ ศาสนาคือ ศาสนาฮินดู และ ศาสนาพุทธ โดยศาสนาพุทธมีอยู่ ๒ นิกาย คือหินยานและมหายาน

๑.พระพุทธรูปศาสนานิกายหินยาน จะให้ความนับถือพระพุทธรูปเจ้าแล้วยังต้องยึดถือตามพุทธโอวาทอีกด้วย ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ นิกายหินยานมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากจนถึงปัจจุบัน

๒. พระพุทธศาสนานิกายมหายาน ได้มีการผสมผสานควบคู่กับการนับถือเทพเจ้าฮินดู มีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงสร้างโลกนี้ขึ้นมา และยังได้มีการนับถือพระโพธิสัตว์ เพราะเคยเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ทางด้านพระโพธิสัตว์ที่เคารพก็คือ พระโลกิเตศวร และพระอวโลทีเกศวร ในช่วงสมัยพระนครเมืองพระนครถือได้ว่า พระพุทธศาสนามหายานเป็นที่นับถือกันอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ซึ่งในแต่ละยุคแต่ละสมัย ศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู ได้ผสมผสานกันเจริญรุ่งเรือง เพราะอยู่ที่ว่ากษัตริย์ที่ขึ้นปกครองเลือกนับถือศาสนาไหนเป็นหลัก

(๘) รูปเคารพของพุทธศาสนานิกายมหายาน

พระโพธิสัตว์ หมายถึงปางก่อนๆของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งมีความเป็นใหญ่ในโลกแต่เปี่ยมล้นด้วยความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อีกทั้งเป็นผู้มองลงมายังเบื้องล่างเต็มไปด้วยความเมตตา กรุณา และมีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์ เมื่อครั้งก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ โดยเฉพาะในชาดกของพุทธศาสนานิกายมหายาน พระโพธิสัตว์มีจำนวนมากมาย ซึ่งทรงฤทธิ์อำนาจที่จะต้องคอยปกป้องรักษาให้ความคุ้มครอง ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่มีความเคารพนับถือในพุทธศาสนานิกายมหายาน และที่สำคัญที่สุดคือจะต้องนำพาผู้ที่มีความเคารพนับถือที่มีอยู่มากมายไปสู่ปรินิพพานพร้อมพระองค์ด้วย

๑. พระโพธิสัตว์โลกิเตศวร หมายถึงพระโพธิสัตว์ที่ได้ตรัสรู้แล้ว แต่ยังไม่ยอมไปนิพพานเพราะมีความปรารถนาที่จะรอให้ความช่วยเหลือแก่ผู้คนและสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

๒. นางปรัชญาปารมิตา หมายถึง เทวีแห่งความฉลาดเฉลียวของพุทธศาสนานิกายมหายานในขณะเดียวกันจะเรียกว่า เป็นมารดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยกัน

(๙) องค์ประกอบของปราสาทหิน

ปราสาทประธาน : เป็นปราสาทองค์กลางที่มีขนาดใหญ่ และมีห้องที่มีชื่อว่า “ห้องครรภคฤหะ” ซึ่งเป็นที่ตั้งของรูปเคารพสูงสุด ภายในห้องนี้เมื่อในครั้งอดีตผู้ที่เข้ามาได้ คือ กษัตริย์และนักบวชเพียงเท่านั้น

มุขกระสัน : เป็นลักษณะของทางเดิน ที่ได้ทำหลังคามุงเชื่อมระหว่างตัวอาคารทั้งสองอาคาร มณฑป : เป็นปราสาทที่มีความสำคัญและมีขนาดใหญ่ โดยมากมักจะก่อสร้างติดกับปราสาทองค์ประธาน ทางด้านทิศตะวันออก บริเวณภายในมณฑปจะมีห้องโถง เพราะจะเป็นทางที่ใช้เข้าไปยังห้องครรภคฤหะ และยังได้มีการตั้งรูปที่เคารพที่มีความสำคัญรองลงมาเมื่อครั้งอดีตบรรดาชาวบ้านทั้งหลายสามารถเดินเข้ามาสักการะบริเวณมณฑปส่วนนี้ได้

เสานางเรียง : เป็นเสาหินที่ได้สร้างบริเวณทางเดิน ที่จะเข้าไปยังตัวปราสาท มีลักษณะเป็นเสาหินแท่งยาว และมีการแกะสลักบริเวณยอดเสาออกแบบให้คล้ายคลึงกับดอกบัวตูมและประดับไฟเพื่อความสวยงามในยามค่ำคืน

โคปุระ : เป็นกำแพงล้อมรอบตัวปราสาท ซึ่งได้ทำช่องเพื่อใช้เป็นทางเข้า-ออก มีชื่อเรียกคือ โคปุระ ทำไว้ทั้งหมด ๔ ทิศ โดยอาจทำเป็นแบบซุ้มประตู หรืออาจเป็นแค่ลานยกพื้น และช่องสำหรับใช้เข้าออกส่วนอาณานิคม

หน้าบัน : เป็นส่วนที่อยู่เชื่อมต่อกับเสา ซึ่งจะติดอยู่กับทับหลังหรือผนัง ส่วนลวดลายที่มีอยู่บนหน้าบันนั้นสามารถใช้เป็นส่วนที่ต้องการจะแยกตามยุคสมัยของศิลปะนั้นได้เช่นกัน

ทับหลัง : เป็นแผ่นหินที่มีการแกะสลักไว้ลวดลายสวยงาม โดยแผ่นหินจะมีลักษณะเป็นแท่งสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งจะวางไว้บริเวณเหนือขอบประตู โดยส่วนมากลวดลายต่างๆที่ปรากฏอยู่นั้นสามารถช่วยบ่งบอกให้รู้ว่าเป็นศิลปะของยุคสมัยใดได้บ้างเป็นอย่างดี

ระเบียงคด : เป็นเฉลียงทางเดิน ได้สร้างตามแนวกำแพงเพื่อล้อมรอบปราสาทและสร้างหลังคาหุ้ม โดยมีการเชื่อมต่อกันเป็นแนวตลอดทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งอาจมีบางแห่งที่มีลักษณะกันให้เป็นห้องๆ

ชานชาลา : เป็นลานกว้างที่อยู่บริเวณด้านหน้าของปราสาท โดยให้พื้นที่ตรงกับบริเวณช่องประตูที่เข้าไปยังปราสาท ซึ่งส่วนมากจะสลักลวดลายให้เป็นรูปดอกบัวบานอย่างงดงาม

เรือนยอด : เป็นส่วนบนขององค์ปราสาท โดยส่วนมากแล้วจะแกะสลักลวดลายให้มีลักษณะกลีบซ้อนกัน ซึ่งเรียกว่า “กลีบขนุน”

เสาประดับกรอบประตู : เป็นที่รองรับทับหลัง ซึ่งมีลักษณะรูปร่างเป็นเสากลม และมีลวดลายสวยงามเป็นพรรณพฤกษาประดับไว้

บราลี : เป็นแท่นหินที่ผ่านการแกะสลัก ให้มีลักษณะเป็นปล้องปลายแหลมมน โดยให้เรียงเป็นแบบแนวยาว เพื่อนำไปใช้ประดับบริเวณสันกลางของหลังอาคาร และส่วนของหลังคาระเบียงคด

ลูกมะหวด : เป็นลูกกรงของบริเวณช่องหน้าต่างหรือช่องระเบียง ซึ่งเป็นหินที่มีลักษณะรูปทรงกระบอก และได้ผ่านการแกะสลักเป็นปล้อง

(๑๐) วัดในประเทศกัมพูชา

วัดอารามใหม่ๆสร้างขึ้นเป็นจำนวนมากพิเศษในจังหวัดกำปงจาม สวยเรียบ ตาแก้ว และจังหวัดกันทาล ถูกสร้างขึ้นบนที่ตั้งเก่าของปราสาทในสมัยอังกอร์ และก่อนสมัยอังกอร์ วัดจำนวนมากได้ปรับปรุงสภาพให้กลับมาได้บนโครงสร้างเดิมที่หลงเหลืออยู่ อย่างไรก็ตาม นอกจากเจดีย์ และสิ่งก่อสร้างปราสาทเล็กจำนวนหนึ่ง และวัดจำนวนมากในปัจจุบันมีสภาพชำรุดทรุดโทรมมากกว่าวัดที่สร้างหลงเหลือในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ในกรณีวัดที่มีการทำลายวัดสิ่งก่อสร้างในวัด โดยไม่พิจารณา รูปวาด ภาพแกะสลัก จำนวนมากที่อยู่ในสิ่งก่อสร้างเหล่านั้น ไม่ใช่เกิดขึ้นเฉพาะในสมัยพอลพต เท่านั้น ในระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๖๔ มีวัดอย่างน้อย ๔ วัด ในเมืองบัตดาบอง ที่เขาได้ทุบทำลายทิ้ง แล้วก่อสร้างวัดอารามขึ้นมาแทนใหม่ เหตุการณ์ลักษณะนี้ได้เกิดขึ้นที่เมืองอุดงมีชัย วัดศิลปะจำนวนหนึ่งได้หลงเหลือ เพราะมีการอนุรักษ์ สงวนไว้ตามธรรมเนียมประเพณี หลักธรรมที่สำคัญให้พิจารณาคือ อนิจจา (ไม่เที่ยง) ของพระพุทธศาสนา จึงได้สถิตถาวรดำรงอยู่มานับหลายศตวรรษแล้ว

ธรรมดาวัดหนึ่งๆ จะมีอาคารจำนวนหลายหลัง ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน ล้อมรอบด้วยรั้วกำแพงหินที่แข็งแรง (เรียกว่ามหาสีมา) ซึ่งมีประตูเข้าเข้าจำนวนมาก พระสงฆ์มักจะจำพรรษาอยู่ในกุฏิหลังเดียวกัน ในแต่ละวัดจะมีกุฏิหลังเดี่ยวเล็กๆอยู่ต่างหาก ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นกุฏิวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามธรรมดาพระเจ้าอริการจะพักอยู่หลังเดี่ยวต่างหาก กุฏิบางหลังมีการตกแต่งให้สวยงาม บางหลังใช้ที่ห้องสมุด หรือหอไตรประจำวัดด้วย หอไตรอาจถูกใช้เป็นสถานที่จัดประชุม หรือเป็นที่เก็บรักษาพระปฎิมากรหรือภาพแกะสลักต่างๆ ในวัดอาจมีสระน้ำอยู่ในวัดเพื่อให้พระสงฆ์ได้สรงน้ำในวัด และมีสถานที่หุงต้มหนึ่งที่ทำจากไม้ และศาลปูตาหนึ่งหลังซึ่งปกติจำอยู่ที่คโศสานของบริเวณวัดมีเจดีย์จำนวนหนึ่ง และศาลาสำหรับประกอบกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนา ศาลาหอนัน สำนักเรียน และที่พักสำหรับคนเดินทาง อย่างไรก็ตามสิ่งที่สำคัญที่ขาดไม่ได้ก็คือ อุโบสถ (วิหาร) ซึ่งการสร้างโบสถ์นั้นต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และต้องตกแต่งให้ดูสวยงาม เหนือกว่าอาคารอื่นๆ ทั้งหมดภายในวัด ในโรงอุโบสถนั้นต้องตั้งพระพุทธรูปและพระปฎิมากรหลายๆองค์ และเป็นสถานที่สำหรับพิธีทำบุญสำคัญๆ หรือเป็นที่พักของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ซึ่งเป็นลักษณะแผนการเกิดขึ้นของชีวิตต่างๆที่อยู่ในวัด.

ในพิธีบุญผูกพัทธสีมา ซึ่งกล่าวไว้ว่า เป็นพิธีบุญที่ส่งผลานิสงฆ์ยิ่งใหญ่ที่สุดในจำนวนบุญทั้งหลายในกัมพูชา ในประเพณีที่ปรารภการทำบุญบรรจุสีมานี้ นิยมทำเดือน ๖,๗,๘ ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม สิ่งที่สำคัญในพิธีนี้คือ การบรรจุลูกนิมิตสีมาทั้ง ๘ ลูก ลูกที่ ๙ ใส่ในพระอุโบสถ และมีพระสงฆ์สวดเกี่ยวกับพิธีบรรจุสีมา และการทำพิธีบุญนี้ ต้องมีผู้นำคืออาจารย์ผู้ฉลาดในการเตรียมพิธีอุปกรณ์ต่างๆ เช่น วัดพนม

เรื่องของวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ มีลักษณะจะแตกต่างกันไปประการใดก็แล้วแต่ลักษณะหรือสภาพของแต่ละท้องถิ่นหรือแต่ละสังคม เช่น ประเพณีกัมพูชากับจีนต่างกันหลาย ๆ ด้าน ตั้งแต่เรื่องกิริยา มารยาท การเลือกคู่ หมั้นหมาย แต่งงาน ตาย เป็นต้น ส่วนสังคมกัมพูชานั้นจะเป็นการสืบเนื่องมาจากการนับถือศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธก็จะมีอิทธิพลด้านพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น ระเบียบอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธี การประกอบพิธี เช่น ประเพณี ๑๒ เดือน การเกิด การตาย การหมั้นหมาย สมรส บวช ปลุกบ้านใหม่ ขึ้นขันปีใหม่ วันสารท วันมาฆะ วันวิสาขะ วันอาสาฬหบูชา วันพระ ผ้าป่า กลืน ประเพณีการบวช เข้าพรรษา ออกพรรษา สงกรานต์ ลอยกระทง เทศน์มหาชาติ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าดีกว่าถูกต้องกว่า และเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม และมีการปฏิบัติสืบต่อๆ กันมา

ฉะนั้น พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประเพณีไทยเป็นอย่างมากตั้งแต่เกิดถึงตายทีเดียว เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คู่กับชาติกัมพูชามาแต่ยาวนานจึงทำให้เกิดประเพณีหลาย ๆ ประการในสังคมที่มีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเกี่ยวข้องด้วย

พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมเศรษฐกิจและการเมืองมาโดยตลอด ในขณะเดียวกันก็ได้รับผลกระทบจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงด้วยเช่นกัน กล่าวคือ พุทธศาสนาเป็นสถาบันสังคมที่เอื้ออำนวยให้สังคมดำรงอยู่อย่างเป็นปึกแผ่นมั่นคงมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในทำนองเดียวกันสังคมได้อุปถัมภ์และส่งเสริมให้ศาสนามีความเจริญ และเป็นที่ยอมรับนับถือ

อย่างกว้างขวาง มีวัดและพระสงฆ์ทำหน้าที่สนับสนุนการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและค่านิยม ให้ตอบสนองวัตถุประสงค์ของสังคมและให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชน ดังที่สมบุรณ์ สุขสำราญ ได้กล่าวว่า วัดได้ทำหน้าที่ต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ต่อไปนี้

เป็นสถานศึกษา ซึ่งชาวบ้านส่งลูกหลานมารับการฝึกอบรมทางศีลธรรมหรือมารับใช้พระ เป็นการเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ ทางอ้อมจากระได้ตลอดเวลาและโอกาส

เป็นสถานสงเคราะห์ เป็นที่พักของคนเดินทางและสำหรับคนยากจนได้มาอยู่อาศัย เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ และช่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชาวบ้าน รวมทั้งช่วยรักษาผู้เจ็บป่วยตามความรู้ของพระในขณะนั้น

ในด้านรูปธรรมหรือวัดถุนั้น สถาปัตยกรรมกัมพูชาซึ่งมีลักษณะเด่นในด้านคตินิยม เกี่ยวกับการก่อสร้าง ได้แก่ สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา และการปกครอง และสถาปัตยกรรมที่มีรูปลักษณะแบบประเพณี ซึ่งพอจะแยกกล่าวได้ดังนี้

สถาปัตยกรรมเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาและการปกครอง สถาปัตยกรรมเกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา เพราะเป็นที่ยอมรับนับถือของ กัมพูชามาตั้งแต่บรรพบุรุษ เช่น ปราสาท โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และการก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ ตามคติความเชื่อทางศาสนา และคลี่คลายมาเป็นคตินิยมเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

สถาปัตยกรรมกัมพูชาเริ่มแรกถอดแบบตามอินเดีย ต่อมาก็พัฒนาเป็นเอกลักษณ์ของกัมพูชาเอง ประเพณีนิยมที่ก่อสร้างตาม ๆ กันมาจนกลายเป็นคตินิยม เช่น ปราสาท วัง และวัด เท่านั้นที่หลังคาประดับด้วยช่อฟ้าใบระกาได้ แม้ว่าบางยุคบางสมัยสถาปัตยกรรมไม่นิยมสร้างช่อฟ้าใบระกาแต่ก็เป็นคติความนิยมอยู่เพียงสมัยเดียวแล้วก็เลิกราไปแต่ยังคงรูปแบบชนิดที่มีช่อฟ้าใบระกาและเน้นทางด้านหน้า มากกว่าทางด้านข้าง ลักษณะเช่นนี้ได้แก่ โบสถ์ และวิหาร การสร้างสถูปเจดีย์ หรือมณฑปก็จะมีรูปแบบสถาปัตยกรรมของมันเอง ที่ดูแล้วรู้ได้ทันที เช่น เจดีย์จะต้องมีรูปลักษณะที่เป็นทรงกรวย มียอดแหลม หรือเจดีย์ชนิดทรงกรวยเหลี่ยมย่อมุม ฯลฯ นั่นคือ สถาปัตยกรรมที่เกิดกับวัด และ วัง

จึงนับว่าศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการก่อสร้างของสังคม กัมพูชาเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านจิตใจ ด้านประเพณี ด้านพิธีกรรม ด้านวรรณคดี ด้านภาษาด้านการศึกษา ตลอดถึงด้านสถาปัตยกรรมการก่อสร้าง จนทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมที่คนกัมพูชาทุกคนได้รับรู้ได้เห็น และเป็นเอกลักษณ์ของกัมพูชาในที่สุด เมื่อชาวต่างชาตินึกถึงประเทศ กัมพูชามักจะนึกถึงปราสาทนครวัด นครธม ความสวยงามของโบสถ์ วิหาร พระราชวัง เป็นต้น จึงนับว่าศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมกัมพูชาในทุก ๆ ด้านอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า พุทธศิลป์มีความสัมพันธ์ต่อประชาชนทั้งด้านวัฒนธรรมและประเพณี เพราะพุทธศิลป์ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์สำคัญทางพุทธศาสนาของในแต่ละประเทศที่มีทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม คือศิลปะ วัฒนธรรมประเพณีและการสร้างคุณค่าของสังคม พุทธศิลป์ก่อให้เกิดวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งในแต่ละประเทศและแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันไป อาทิ

เช่น ประเทศไทยประเพณีแห่ธงขึ้นพระธาตุเพื่อแสดงความเคารพพระธาตุ เจดีย์เพือกเขวียน
 ของประเทศเวียดนามที่มีการสร้างพระพุทธรูปหันพระพักตร์ไปยังแม่น้ำเอือง สื่อความหมาย
 ทางวัฒนธรรมที่เชื่อว่าพระพุทธรูปนั้นจะอวยพรให้มีความยั่งยืน ส่วนปราสาทของประเทศ
 กัมพูชา นิยมสร้างสถาปัตยกรรมเขมร อาทิ ปราสาทนครวัด ให้มีปราสาทประธานตั้งอยู่ใน
 ตำแหน่งกึ่งกลางของปราสาททั้งหมดและมีขนาดใหญ่และสูงที่สุดของปราสาท เพราะถือว่า
 ปราสาทประธานนั้นเป็นใจกลางสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์

บทที่ ๔

ปัญหาอุปสรรคและการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะ ของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์

ในบทนี้ จะกล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนโดยภาพรวม ซึ่งปัญหาและอุปสรรคในการจัดการพุทธศิลปะของทุกประเทศในอาเซียน จะประสบกับปัญหาและอุปสรรคในการจัดการเช่นเดียวกัน แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว ในเบื้องต้นผู้วิจัยจะกล่าวถึงแนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการ คุณค่าของพุทธศิลป์ เพื่อความเข้าใจก่อนว่าพุทธศิลป์นั้นมีคุณค่าอย่างไร แล้วจึงจะเชื่อมโยงไปถึงปัญหาและอุปสรรคต่างๆ

๔.๑ แนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการ

“การบริหารจัดการ” เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานขององค์กร เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะชี้ให้เห็นความสำเร็จ หรือความล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพหรือความไร้ประสิทธิภาพของหน่วยงาน การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม ความก้าวหน้าของวิทยาการต่าง ๆ การบริหารเป็นมรรคที่สำคัญจะนำไปสู่ความก้าวหน้า การบริหารเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลในองค์กรซึ่งมีการวินิจฉัยสั่งการนักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ

เดมส์กัตต์ ทงอินทร์ ให้ความหมาย การบริหาร คือ ศิลปะในการทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการกระทำจนเป็นผลสำเร็จ โดยที่ผู้บริหารมักไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติ แต่ผู้บริหารเป็นผู้ใช้ศิลปะทำให้ผู้ปฏิบัติได้ทำงานจนสำเร็จ ตามจุดมุ่งหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือก^๑

มัลลิกา ต้นสอน กล่าวว่า การบริหาร คือ การกำหนดแนวทาง หรือนโยบาย การสั่งการ การอำนวยการ การสนับสนุน และการตรวจสอบ ให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ^๒ และ**วัชรบุรณสิงห์** กล่าวว่า การบริหารเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งพิจารณาได้เป็น๓ทางคือ

๑. ทางโครงสร้างเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาตามลำดับขั้นตอนของสายการบังคับบัญชา

๒. ทางหน้าที่เป็นขั้นตอนของหน่วยงานที่ระบุหน้าที่บทบาทความรับผิดชอบและเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย

^๑เดมส์กัตต์ ทงอินทร์, ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^๒มัลลิกา ต้นสอน, การจัดการยุคใหม่, (กรุงเทพมหานคร: เอกซเปอร์เน็ทจำกัด., ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.

๓. ทางปฏิบัติการเป็นกระบวนการบริหารดำเนินการในสถานการณ์ที่บุคคลต่อบุคคลกำลังมีปฏิสัมพันธ์กันหรือร่วมทำปฏิกริยาเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน^๓

เบรื่องกิจรัตนกรกล่าวว่า การบริหารจัดการหรือการบริหารและการจัดการโดยภาพรวมการบริหารและการจัดการหมายถึงกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่นๆเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ร่วมกันโดยคำว่าการบริหารAdministration ใช้ในการบริหารระดับสูงโดยเน้นหนักการกำหนดนโยบายที่สำคัญและกำหนดแผนซึ่งเป็นค่านิยมใช้ในการบริหารส่วนคำว่าจัดการ Management เน้นการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้^๔

ซุบ กาญจนประกรกล่าวว่า การบริหาร คือ การทำงานของคณะบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมกันปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน^๕ เช่นเดียวกับที่ **Sergiovanni, T.J., & Carver, F.D.C.**กล่าวว่า การบริหาร คือ การทำงานร่วมกันกับผู้อื่นเพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมาย^๖

Hersey, P.M., & Blanchard, K กล่าวว่า การบริหารเป็นกระบวนการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายขององค์กร^๗ เช่นเดียวกับ **Holt, D.H** กล่าวว่า การบริหารเป็นศิลปะของการทำงานให้บรรลุผลตามเป้าหมาย^๘ สอดคล้องกับที่ **Wagner, J.A., & Hollembeek, J.R.**กล่าวว่า การบริหารจัดการเป็นกระบวนการวางแผน การจัดองค์การ การดำเนินงาน และการควบคุมเพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย^๙

Gulick, Luther and L. Urwick (Eds.) กล่าวว่า การบริหารเป็นศาสตร์สาขาวิชาการบริหารย่อมจะให้ความรู้ที่เชื่อถือได้กับผู้บริหารว่าต้องทำอะไรภายในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ และช่วยให้พวกเขาคาดคะเนถึงผลลัพธ์ของการกระทำของพวกเขาได้^{๑๐}

^๓วัชรบุณสิงห์, การบริหารหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

^๔เบรื่องกิจรัตนกร, การจัดการอุตสาหกรรมและการผลิต, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑.

^๕ซุบ กาญจนประกร, อ้างใน เอกสารการสอนชุดวิชา, การบริหารงานบุคคลภาครัฐ, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖.

^๖Sergiovanni, T.J., & Carver, F.D.C., *The new school executive a theory of administration*, (New York : Harper & Row, 1980), p.5.

^๗Hersey, P.M., & Blanchard, K, *Management of organizing human resources*, (Englewood Cliffs. NJ : Prentice-Hall, 1982), p.3.

^๘Holt, D.H, *Management principles and practices* (3rd ed.), (Englewood Cliff. NJ : Prentice-Hall, 1993), p.3.

^๙Wagner, J.A., & Hollembeek, J.R. *Management of organization behavior*, (Englewood Cliff. NJ : Prentice-Hall, 1995), p.74.

^{๑๐}Gulick, Luther and L. Urwick (Eds.), *Papers on the Science of Administration*, (New York : Institute of Public Administration, 1937), p. 76.

Simon, Herbert กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะในการทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการปฏิบัติจนเป็นผลสำเร็จโดยที่ผู้บริหารมักจะไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติ แต่ผู้บริหารเป็นผู้ใช้ศิลปะเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้ทำงานจนสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกไว้แล้ว นอกจากนี้ ไชมอน ยังได้กล่าวย้ำเพิ่มเติมว่า นัยแห่งการขยายความของการบริหารอันสามารถที่จะทำให้ชัดเจนขึ้นอีกนั่นก็คือ กิจกรรมความร่วมมือของกลุ่มที่ต้องการประสบผลสำเร็จต่อส่วนรวม^{๑๑}

การบริหารเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานขององค์กร เพราะเป็นเครื่องมืออันสำคัญในอันที่จะชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จ หรือล้มเหลว ความสำเร็จ ประสิทธิภาพ หรือความไร้ประสิทธิภาพของหน่วยงาน การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงความเจริญก้าวหน้า การบริหารเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลในองค์กร มีลักษณะการวินิจฉัยสั่งการ นักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เพราะการวินิจฉัยสั่งการเป็นเครื่องแสดงให้ทราบถึงความสามารถของนักบริหารและการเจริญเติบโตของการบริหาร ชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในครอบครัวองค์กรใดย่อมเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้น การบริหารจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ และจำเป็นต่อการที่จะดำรงชีวิตของบุคคลในสังคม

การบริหารเป็นการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีขั้นตอนและเหมาะสมกับหน่วยงานหรือองค์กรซึ่งกระบวนการบริหารบางตำราเรียกว่าหน้าที่ของการจัดการซึ่งมีหลายหน้าที่ที่แตกต่างไปตามแนวคิดของนักวิชาการแต่ละคนแต่จะมีหลักการใหญ่ๆคล้ายคลึงกัน การบริหารงานไม่ว่าจะเป็นรูปแบบผู้นำโครงสร้างระบบราชการและหน้าที่ของผู้บริหารในองค์กรแห่งหนึ่งสามารถนำมาประยุกต์ไปใช้กับองค์กรเรียกว่าวิธีที่ดีที่สุด (one best way) อย่างไรก็ตามผู้บริหารในแต่ละองค์กรจะเผชิญกับสถานการณ์เฉพาะที่มีเอกลักษณ์ของตัวเอง ไม่มีหลักสากลใดที่สามารถใช้ได้กับทุกปัญหาผู้บริหารต้องศึกษาการบริหารโดยมีประสบการณ์จากกรณีศึกษา (casestudy) จำนวนมากและวิเคราะห์ว่าวิธีการใดที่สามารถใช้ในสถานการณ์ใหม่ๆ^{๑๒} กระบวนการการบริหารควรประกอบด้วย ๑๐ ประการคือ

๑.การวางแผน (Planning) หมายถึงการกำหนดงานหรือวิธีการปฏิบัติงานไว้เป็นการล่วงหน้าโดยเกี่ยวกับการคาดการณ์ (Forecasting) การกำหนดวัตถุประสงค์ (Set Objective) การพัฒนากลวิธี (Develop strategies) ในการวางแผนซึ่งต้องคำนึงถึงนโยบาย (Policy) เพื่อให้แผนงานที่กำหนดขึ้นไว้มีความสอดคล้องต้องกันในการดำเนินงาน

๒.การจัดการ (Organizing) หมายถึงการพัฒนาระบบการทำงานเพื่อให้งานต่าง ๆ สามารถดำเนินไปโดยมีการประสานงานกันอย่างดี

^{๑๑}Simon, Herbert. Smithburg, Donald. And Thompson, Victor A Public Administration, (New York : Alfred Aknopt, 1961), p. 18.

^{๑๒} สมัยสนาวีการ, การบริหารตามสถานการณ์, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๕), หน้า ๔๙.

๓.การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึงการจัดหาบุคคลเข้าปฏิบัติงานให้เหมาะสมตามตำแหน่งหน้าที่ที่รับผิดชอบ

๔.การตัดสินใจ (Decision) หมายถึงความสามารถของผู้บริหารในการที่จะตัดสินใจแยกแยะและวิเคราะห์ออกมาให้ได้ว่าในการทำงานจะต้องมีการตัดสินใจในเรื่องใดบ้าง

๕.การสั่งการ (Directing) หมายถึงการศึกษาวิธีการวินิจฉัยสั่งการรวมทั้งการควบคุมงานและนิเทศงานตลอดจนศิลปะในการบริหารงานที่จะทำให้การทำงานประจำวันของเจ้าหน้าที่ทุกคนเป็นไปด้วยดี

๖.การควบคุม (Controlling) หมายถึงการร่วมมือประสานงานเพื่อการดำเนินการเป็นไปด้วยดีและราบรื่นศึกษาหลักเกณฑ์และวิธีการที่จะทำการประสานงานดีขึ้นและดำเนินการแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาขึ้น

๗.การร่วมมือประสานงาน (Coordinating) หมายถึงการประสานงานให้ผู้ปฏิบัติงานทุกฝ่ายมีความเข้าใจในงานเข้ามาร่วมทำงานกันอย่างพร้อมเพรียงกันข้อตกลงที่สำคัญยิ่งของการประสานงานคือความร่วมมือซึ่งเป็นเรื่องของ “จิตใจ”

๘.การสื่อสารข้อความ (Communicating) หมายถึงการผ่านข่าวสารข้อมูลและความเข้าใจเพื่อที่จะให้ผู้ได้บังคับบัญชาหรือบุคคลอื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่ต้องการ

๙.การรายงานผล (Reporting) หมายถึงการรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงานให้แก่ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานตลอดจนการประชาสัมพันธ์ (Public Relation) แจ้งให้ประชาชนทราบซึ่งโดยทั่วไปการรายงานจะหมายถึงวิธีการของสถาบันหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้ข้อมูลแก่ผู้สนใจมาติดต่อสอบถามผู้บังคับบัญชา/ผู้ร่วมงานความสำคัญของการรายงานนั้นจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นจริง

๑๐.การงบประมาณ (Budgeting) หมายถึงการงบประมาณโดยศึกษาให้ทราบถึงระบบและกรรมวิธีในการบริหารเกี่ยวกับงบประมาณและการเงินตลอดจนการใช้งบประมาณในการควบคุมงาน

การบริหารงานเป็นการบริหารให้ทุกคนได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและมีงานทำตามความถนัด ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Put the right man on the right job.” หลักการจัดงานให้เหมาะสมกับคนเป็นเรื่องที่ยาก เพราะงานบางที่มีแผนกจำกัด คนมีจำนวนมากกว่างาน จึงจำเป็นต้องบริหารจัดการให้เหมาะสมและลงตัว^{๑๓}

หลักสำคัญของการบริหาร ๕ ลักษณะ คือ^{๑๔}

๑.การบริหารเป็นการทำงานกับคนและโดยอาศัยคนหมายความว่าการบริหารเป็นกระบวนการทางสังคมคืออาศัยกลุ่มคนที่รวมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การผู้บริหาร

^{๑๓}อดิศร เพียงเกษ, ดร., ศิลปะการพูด : วิถีเอาชนะใจคน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^{๑๔}เสนาะติเยาว์, หลักการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า๑-๒.

จะต้องรับผิดชอบให้สำเร็จโดยอาศัยความร่วมมือของบุคคลอื่นมิฉะนั้นจะทำงานไม่สำเร็จสาระสำคัญของการบริหารในข้อนี้แสดงให้เห็นว่าผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีสิ่งต่างๆ เหล่านี้คือมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดีมีความเป็นผู้นำและสามารถทำงานเป็นทีมได้มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้หากมีการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์และมีความสามารถทำให้งานบรรลุเป้าหมายได้

๒.การบริหารทำให้งานบรรลุเป้าหมายขององค์การเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนทุกคนจึงจะทำให้สำเร็จลงได้เป้าหมายเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้บริหารจะต้องทำให้บรรลุได้นั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการคือเป้าหมายต้องสูงแล้วสามารถทำให้สำเร็จเป้าหมายสูงเกินไปก็ทำให้สำเร็จไม่ได้เป้าหมายต่ำเกินไปก็ไม่มีคุณค่าประการที่สองการจะไปถึงเป้าหมายจะต้องมีระบบงานที่ดีมีแผนงานที่มีประสิทธิภาพประการสุดท้ายจะต้องระบุเวลาที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้น

๓.การบริหารเป็นการสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพคำว่าประสิทธิผลหมายความว่าทำงานบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนดส่วนคำว่าประสิทธิภาพหมายความว่าทำงานโดยใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดหรือเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุดการทำงานให้สำเร็จอย่างเดียวไม่พอแต่จะต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่ประหยัดอีกด้วยการทำงานให้ได้ทั้งสองอย่างคืองานบรรลุผลตามที่ต้องการและการใช้ทรัพยากรต่ำสุดจึงเป็นความสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ

๔.การบริหารเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าเราอาศัยในโลกที่มีทรัพยากรจำกัดการใช้ทรัพยากรต่างๆ จึงต้องตระหนัก ๒ ข้อใหญ่ๆ คือเมื่อใช้ทรัพยากรใดไปแล้วทรัพยากรนั้นจะหมดสิ้นไปไม่สามารถกลับคืนมาใหม่ได้และจะต้องเลือกใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมอย่าให้เกิดสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ดังนั้นการบริหารกับเศรษฐศาสตร์จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดเศรษฐศาสตร์เป็นการศึกษาถึงการกระจายการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดอย่างไรส่วนผู้บริหารในองค์การจะต้องผลิตสินค้าและบริหารให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๕.การบริหารจะต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องสามารถคาดคะเนเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้องและสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงนั้น

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารนั้นจะครอบคลุมถึงหน้าที่ในการบริหารอันประกอบด้วย การวางแผนการจัดองค์การ การสั่งการหรือการมอบหมายงาน การประสานงาน การรายงาน และการงบประมาณ นอกจากนี้องค์ประกอบที่สำคัญของการบริหารจะประกอบด้วย วัตถุประสงค์ที่แน่นอน ทรัพยากรในการบริหาร มีความประสานระหว่างกัน และประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการบริหารงาน รวมถึงปัจจัยในการบริหารอันประกอบด้วย บุคคล เงินทุน วัสดุ อุปกรณ์ และการบริหาร ซึ่งแนวคิดเหล่านี้จะครอบคลุมไปถึงการบริหารแบบมีส่วนร่วม และการบริหารเชิงกลยุทธ์ ทฤษฎีการบริหารโดยมีความเชื่อว่าเป็นไปได้ที่จะหาทางศึกษาถึงศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริหาร (Administrative) ซึ่งสามารถใช้ได้กับการบริหารทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นการบริหาร

อุตสาหกรรมหรืองานรัฐบาลโดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบริหาร (Management Functions) ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่ทางการบริหาร ๕ ประการคือ

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึงภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อธุรกิจและกำหนดขึ้นเป็นแผนปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึงภาระหน้าที่ที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีโครงสร้างของงานต่าง ๆ และอำนาจหน้าที่ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักรสิ่งของและตัวคนอยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสมในอันที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

๓. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึงหน้าที่ในการสั่งการงานต่าง ๆ ของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาซึ่งจะทำให้ผลสำเร็จด้วยดีโดยที่ผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีจะต้องเข้าใจคนงานของตนจะต้องเข้าใจถึงข้อตกลงในการทำงานของคนงานและองค์การที่มีอยู่รวมถึงจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดทั้งขึ้นและลง นอกจากนี้ยังต้องทำการประเมินโครงสร้างขององค์การและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตนเป็นประจำอีกด้วยหากโครงสร้างขององค์การที่เป็นอยู่ไม่เหมาะสมก็จำเป็นต้องปรับปรุงเช่นเดียวกันถ้าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาคนใดหย่อนประสิทธิภาพการปล่อยออกเพื่อปรับปรุงกำลังคนที่มีอยู่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นก็เป็นสิ่งจำเป็นต้องทำ

๔. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึงภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้และกำกับให้ไปสู่จุดหมายเดียวกัน

๕. การควบคุม (Controlling) หมายถึงภาระหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้แล้ว^{๑๕}

ทฤษฎีองค์การในยุคการจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์แนวความคิดเกิดจากการทดลองที่ Hawthorn ใกล้เมือง Chicago U.S.A สรุปได้ ๓ ประการ คือปทัสถานสังคม (ข้อตกลงเบื้องต้นในการทำงาน) คนงานที่สามารถปรับตัวเข้ากับกฎเกณฑ์อย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มคนงานด้วยกันจะมีความสุขและเพิ่มผลผลิตมากกว่าคนงานที่ไม่พยายามปฏิบัติหรือปรับตัวเข้ากับกฎเกณฑ์ที่กลุ่มปฏิบัติกันกฎเกณฑ์เหล่านี้ตกลงกันเองและยึดถือกันภายในกลุ่มและยังผลให้คนงานมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของพรรคพวก กลุ่มพฤติกรรมของกลุ่มมีอิทธิพลสูงและสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของแต่ละบุคคลได้และกลุ่มย่อมมีอำนาจต่อรองกับฝ่ายบริหารโดยอาจจะเพิ่มผลผลิตหรือลดผลผลิตก็ได้

๑. การให้รางวัล และการลงโทษของสังคมในหมู่คนงานด้วยกัน เช่นการให้ความเห็นอกเห็นใจของกลุ่มแต่ละบุคคลการให้ความนับถือและความจงรักภักดีต่อกลุ่ม และกลุ่มต่อแต่ละบุคคลมีอิทธิพลต่อคนงานมากกว่าการที่ฝ่ายบริหารจะให้รางวัลเป็นตัวเงินต่อคนงานเหล่านี้

^{๑๕} Rice, Alan, **Human Resource Management**, In a Business Context, 2 edition, (London : Thomson Learning, 2004), p. 110.

๒.การควบคุมบังคับบัญชา การบังคับบัญชาจะมีประสิทธิภาพมากที่สุดถ้าฝ่ายบริหารปรึกษากลุ่มและหัวหน้าของกลุ่มที่ไม่เป็นทางการนี้ในอันที่ปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย ขบวนการมนุษย์สัมพันธ์ต้องการให้ผู้บังคับบัญชาเป็นคนที่น่ารักเป็นนักฟังที่ดี เป็นมนุษย์ไม่ใช่เป็นนาย ต้องให้ข้อคิดแล้วให้คนงานตัดสินใจอย่าเป็นผู้ตัดสินใจปัญหาเสียเอง ขบวนการมนุษย์สัมพันธ์จึงเชื่อว่าการสื่อข้อความอย่างมีประสิทธิภาพประกอบกับการให้โอกาสคนงานเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเป็นหนทางที่ดีที่สุดที่จะได้มาซึ่งการควบคุมบังคับบัญชาที่มีประสิทธิภาพ

๓.การบริหารแบบประชาธิปไตย พนักงานทำงานได้ผลงานดีมากถ้าเขาได้จัดการงานที่เขารับผิดชอบเอง โดยมีการควบคุมน้อยที่สุดจากผู้บริหารหลังจากที่ได้มีการปรึกษาร่วมกันแล้วสรุปได้ว่า Mayo เชื่อว่าหากได้นำวิธีการทางมนุษย์สัมพันธ์ไปใช้ให้ถูกต้องแล้วจะทำให้บรรยากาศในองค์การอำนวยให้ทุกฝ่ายเข้ากันได้เป็นอย่างดีที่สุดคนงานจะได้รับความพอใจสูงขึ้น และกำลังความสามารถทางการผลิตก็จะเพิ่มมากขึ้นด้วยผลการทดลองนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลสำคัญของกลุ่มทางสังคมภายในองค์การที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการซึ่งมีพื้นฐานมาจาก "ความรู้สึก" (sentiments) ที่เป็นเรื่องราวทางจิตใจของคนงานและความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนงานด้วยกันแนวความคิดที่เป็นข้อเท็จจริงที่ได้จากการค้นพบสองประการ คือ พฤติกรรมของคนงานมีการปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมทั้งสองทางด้วยกัน คือทั้งต่อสภาพทางกายภาพที่เป็นสภาพแวดล้อมรอบตัว (physical environment) ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมของงาน และยังมีการปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมของเรื่องราวทางจิตวิทยาและสังคมของที่ทำงานด้วยสภาพเหล่านี้ก็คืออิทธิพลของกลุ่มไม่เป็นทางการ (informal group) การยอมรับในฐานะของตัวบุคคล และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ^{๑๖}

จากการศึกษาสรุปได้ว่า ทฤษฎีการบริหารจัดการเป็นศาสตร์และศิลป์ที่จะเป็นกระบวนการขับเคลื่อนองค์การให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีการศึกษาทฤษฎีพร้อมกับบริบทขององค์การ เพื่อกำหนดหลักการปฏิบัติอย่างชัดเจน เป็นการนำองค์การเข้าถึงประสิทธิผล และประสิทธิภาพขององค์การยังผลให้คนงานมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของพรรคพวก กลุ่มพฤติกรรมของกลุ่มมีอิทธิพลสูงใจและสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของแต่ละบุคคลได้และกลุ่มย่อมมีอำนาจต่อรองกับฝ่ายบริหารโดยอาจจะเพิ่มผลผลิตหรือลดผลผลิตก็ได้มีหลักเกณฑ์ มีการทดสอบและการสังเกตจนเป็นที่แน่ใจ ทฤษฎีเป็นข้อสรุปอย่างกว้างที่อธิบายพฤติกรรมการบริหารองค์กร อย่างเป็นระบบ ถ้าทฤษฎีได้รับการพิสูจน์บ่อย ๆ ก็จะกลายเป็นกฎเกณฑ์ ทฤษฎีเป็นแนวความคิดที่มีเหตุผลและสามารถนำไปประยุกต์ และปฏิบัติได้ และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการที่มีนักวิชาการให้ความหมายไว้หลากหลายทัศนะ ส่วนใหญ่ล้วนมีความมุ่งหมายไปในทิศทางเดียวกันคือ เพื่อให้ผู้บริหารองค์การดำเนินงานไปอย่างมีรูปแบบแนวทางในการปฏิบัติให้องค์การเจริญขึ้น โดยองค์การจะดำเนินไปได้ต้องอาศัยบุคลากร

^{๑๖}สมพงษ์ สุวรรณจิตกุล, รวมแนวคิด ๔๕ กูรู, ประมวลความคิดของปรมาจารย์ด้านการบริหารจากอดีต ปัจจุบันและอนาคต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๗), หน้า ๑๙๔.

ภายในองค์การทำงานร่วมกันเป็นสำคัญนั่นคือ การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting Things Done Through Other People)^{๑๗} เมื่อว่าตามคำนิยามมีการปกครอง (Government)^{๑๘} คือการดูแลรักษาหมู่คณะและการดำเนินงานหรือการจัดการ (Management) กิจกรรมต่างๆของหมู่คณะหรือองค์การต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามนโยบาย (Policy)^{๑๙} และวัตถุประสงค์ (Purposes/Objectives) ขององค์การนั้นๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ (Efficiency) ก็จัดว่าเป็นลักษณะของการบริหารจัดการเช่นเดียวกัน ซึ่งอาจประมวลลักษณะของงานบริหารจัดการไว้ได้ ๓ ด้านคือ

๑.ด้านที่เป็นผู้นำหรือหัวหน้างาน งานบริหารจัดการหมายถึงภาระหน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่ปฏิบัติตนเป็นผู้นำภายในองค์การภายในองค์การ

๒.ด้านของภารกิจหรือสิ่งที่ต้องทำงานบริหารจัดการหมายถึงการจัดการระเบียบทรัพยากรต่างๆในองค์การและการประสานกิจกรรมต่างๆเข้าด้วยกัน

๓.ด้านของความรับผิดชอบงานบริหารจัดการหมายถึงการต้องทำให้งานต่างๆสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีด้วยการอาศัยบุคคลต่างๆเข้าด้วยกัน^{๒๐}

การบริหารจัดการ (Management Administration) มีลักษณะวิธีดำเนินงานเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงานขององค์การซึ่งประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนคือการคิด (Thinking) หรือการวางแผน (Planning) การดำเนินงาน (Acting) และการประเมินผล (Evaluating) และมีจุดมุ่งหมายคือการพัฒนาองค์การให้ดีขึ้นเจริญก้าวหน้าและมั่นคงเพิ่มขึ้น^{๒๑} โดยอาศัยกระบวนการจัดองค์การและการใช้ทรัพยากรต่างๆให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า^{๒๒} ตามสภาพปัจจัยทั้งหลายที่มีอยู่ได้แก่คน เงิน วัสดุสิ่งของซึ่งนับว่าเป็นอุปกรณ์ของการจัดการ^{๒๓} รวมทั้งความสามารถของผู้บริหารทางด้านศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น^{๒๔} ตามสภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปของสภาพสังคมโลก

^{๑๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมะอินเทรนด, ๒๕๕๕), หน้า ๓.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๖๕๕.

^{๑๙} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคฺโล), การบริหารวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖.

^{๒๐} ธงชัย สินติวงษ์, องค์การและการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๒๑} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์การตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

^{๒๒} Ernest Dale, *Management: Theory and Practice*, 3rd ed., (New York: McGraw-Hill, 1973), p. 4.

^{๒๓} Harold D. Koontz and Cyril O' Donnell, *Principles of management: an analysis of managerial functions*, 5th ed., (New York: McGraw-Hill, 1972), p. 43.

^{๒๔} Peter F. Drucker, *The Practice of Management*, (New York: Harper & Row Publishers, 1954), p. 12.

๔.๒คุณค่าหรือความสำคัญของพุทธศิลป์

คุณค่าของศิลปะทุกๆแขนงโดยทั่วไปแล้ว คือ ความสวยงาม งดงาม ให้อารมณ์ สะเทือนใจ และความประทับใจแก่ผู้ชม แต่เมื่อเป็นพุทธศิลป์ หรือศิลปะในทางพระพุทธศาสนา นอกจากจะให้ความงามในทางศิลปะและองค์ประกอบทางศิลปะแล้ว กลับให้คุณค่าในด้าน ความเคารพ นับถือ ยกย่อง หรือเทิดทูนบูชาแก่ผู้พบเห็น ทั้งในแง่อามิสบูชา คือ การบูชาด้วย วัตถุสิ่งของ และในแง่ธรรมาบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน เพราะ ศิลปะแขนงนี้เกิดมาจากศรัทธา หรือความเคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นแรงบันดาลใจ ให้ศิลปินสร้างศิลปะเหล่านี้ขึ้น ซึ่งศิลปะแขนงอื่นๆ และสาขาอื่นๆ โดยทั่วไป ไม่ให้อารมณ์ ศิลปะในด้านนี้ ดังนั้น หากจะพิจารณาคุณค่า หรือความสำคัญของศิลปะประเภทพุทธศิลป์ สามารถประมวลคุณค่าหรือความสำคัญต่างๆ ได้ดังนี้^{๒๕}

๔.๒.๑ เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระบรมศาสดาใน พระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธศาสนิกชนให้ความเคารพนับถือเลื่อมใส และเป็นแบบอย่างแห่งมนุษย์ ผู้สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองจนได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์ เอง) ศิลปะที่ให้คุณค่าในด้านนี้ได้แก่ ประติมากรรมต่างๆ เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งนอกจาก จะมีความงามในด้านศิลปะแล้ว พุทธศาสนิกชนทั่วโลกยังให้ความเคารพนับถือเสมือนเป็น ตัวแทนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย

๔.๒.๒ เป็นเครื่องระลึกนึกถึงคุณของพระรัตนตรัย และยังเป็นการแสดงถึงความ ศรัทธาอุปาสาทต่อพระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อีกด้วย ซึ่งเป็นคุณค่าหลัก ทางพุทธศิลป์ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นประเภทจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และปฏิ มากรรม โดยเฉพาะศิลปะด้านสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ในประเทศไทยได้แก่ ดอยสุเทพ เชียงใหม่ พระปฐมเจดีย์ นครปฐม เจดีย์บรรจุพระบรม สารีริกธาตุ เป็นต้น

๔.๒.๓ เป็นการบันทึก หรือเล่าประวัติความเป็นมาขององค์พระศาสดา คือ พระพุทธเจ้า (พุทธประวัติ) หรือประวัติของพุทธสาวกและพุทธสาวิกา (สาวกประวัติ หรืออนุ พุทธประวัติ) ที่สำคัญ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่นุชนรุ่นหลัง ศิลปะด้านนี้ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนัง ต่างๆ ภาพวาดพุทธประวัติ สาวกประวัติ ภาพเรื่องราวในชาดกอดีตชาติของพระพุทธเจ้าต่างๆ นอกจากนี้ยังมีภาพแกะสลักเกี่ยวกับพุทธประวัติ สาวกประวัติ และชาดกต่างๆ เช่น เวสสันดร ชาดก เป็นต้น

๔.๒.๔ เป็นแหล่งเก็บรวบรวมหลักพระธรรมวินัย หรือหลักพระธรรมคำสั่งสอน ในทางพระพุทธศาสนา ศิลปะในด้านนี้ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้ยังมี

^{๒๕} ฟื้น ดอกบัว, พระพุทธศาสนากับคนไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒), หน้า ๘๗- ๒๔๕.

รูปแบบในลักษณะของประติมากรรมพระไตรปิฎกอีกด้วย เช่น พระไตรปิฎกที่แกะสลักบนหินอ่อน เป็นต้น

๔.๒.๕ เป็นที่พักอาศัยของนักบวชในทางพระพุทธศาสนา เช่น วัด อาราม นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ที่เก็บ หรือรวบรวมศิลปะทางพระพุทธศาสนาต่างๆ เอาไว้ด้วย เนื่องจากว่า “พุทธศิลป์” เหล่านี้ พุทธศาสนิกชนไม่นิยมสร้างขึ้นและเก็บไว้ในสถานที่อื่นๆ ที่ไม่ใช่วัด ดังนั้น พุทธศิลป์ทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และปฏิมากรรม ล้วนเป็นศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อประดับตกแต่งพุทธสถาน คือ วัด หรือสถานที่ที่เนื่องด้วยวัดทั้งสิ้น เช่น เจดีย์ วิหาร สถูป เป็นต้น แต่ถึงแม้พุทธศิลป์บางอย่าง เช่น ภาพพุทธประวัติ หรือพระพุทธรูป แม้พุทธศาสนิกชนจะสามารถเก็บรักษาไว้ในบ้านของตน ก็มีใช้เพื่อความสวยงามแต่อย่างใด แต่ตั้งไว้เพื่อเป็นพุทธานุสสติ คือ เป็นเครื่องระลึกนึกถึงพระรัตนตรัย หรือเพื่อเป็นพุทธบูชา (การบูชาพระพุทธเจ้า) เท่านั้น

๔.๒.๖ แสดงถึงความศรัทธา ความเจริญก้าวหน้า และความสงบสุขของบ้านเมือง อย่างเช่น พระมหากษัตริย์ไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในยามที่บ้านเมืองสงบสุขมีความเจริญก้าวหน้าก็มักจะสร้างวัดวาอารามต่างๆ เช่น รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้างวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร รัชกาลที่ ๒ ทรงสร้างวัดอรุณราชวรารามวรมหาวิหาร รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดราชโอรสาราม รัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นต้น เป็นต้น

๔.๓ ปัญหาและอุปสรรคการจัดการพุทธศิลป์ของอาเซียน

พุทธศิลป์ (พุทธศิลปะ)” จึงหมายถึง ผลงานสร้างสรรค์ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นงานที่ยอดเยี่ยม หรือเป็นศิลปะ ในด้านทัศนศิลป์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ พุทธศิลป์ประเภทจิตรกรรม (painting) ประติมากรรม (sculpture) และสถาปัตยกรรม (architecture) ในทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้งานศิลปะประเภทประติมากรรม (sculpture) (ศิลปะจำพวกวิจิตรศิลป์ เช่น แกะสลักไม้ หินอ่อน โลหะ หรืองานปูนปั้น เป็นต้น) ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือพระพุทธเจ้าโดยตรง เช่น รูปเปรียบหรือองค์แทนพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “พระพุทธรูป” ท่านเรียกศิลปะประเภทนี้โดยเฉพาะว่า “ปฏิมากรรม” และเรียกพระพุทธรูปว่า “พระปฏิมากร”

สังคมในประเทศอาเซียนหลายประเทศนับถือพระพุทธศาสนา เพราะประชาชนส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน ศิลปกรรมต่างๆ ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศาสนสถาน เช่น วัด อุโบสถ เจดีย์ วิหาร เป็นต้น หรือในด้านศาสนวัตถุ เช่น พระพุทธรูป รวมทั้งภาพวาด หรือจิตรกรรมฝาผนังต่างๆ เป็นต้น เราเรียกศิลปกรรมเหล่านี้ว่าเป็น “พุทธศิลป์”

พุทธศิลป์เหล่านี้ ล้วนเกิดขึ้นด้วยความศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนา สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว ถือว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาในปัจจุบันอีกส่วนหนึ่ง

ด้วย นอกจากนี้พุทธศิลป์เหล่านี้ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนา หรือเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระศาสดาในพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๔.๓.๑ สาเหตุการเสื่อมสลายของพุทธศิลป์

ปัจจุบันพุทธศิลป์ประสบกับปัญหาการเสื่อมสลาย ไม่มากนักน้อยตามสภาพและเงื่อนไขของศิลปะแต่ละประเภท สาเหตุของการเกิดการชำรุดเสียหายของโบราณวัตถุ กรมศิลปากร ระบุว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดชำรุดเสียหายขึ้นกับโบราณวัตถุชนิดต่างๆ นั้น มีดังต่อไปนี้^{๒๖}

๑.การเสื่อมสลายจากกาลเวลา

๒.การเสื่อมสลายจากการกระทำของคน

คนเป็นศัตรูที่สำคัญที่ทำให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุ เกิดขึ้นในลักษณะต่างๆ กัน เช่น จากการเก็บรักษาที่ไม่ถูกต้อง การเคลื่อนย้าย การจับต้องโดยไม่ระมัดระวังและรู้เท่าไม่ถึงการณ์

๓.การเสื่อมสลายการกระทำของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการกระทำของสัตว์และพืช ได้แก่ ความไม่บริสุทธิ์ ความชื้น และอุณหภูมิของอากาศมีผลต่อวัตถุชนิดต่างๆ ในลักษณะที่ต่างกัน เช่น วัตถุบางชนิดได้แก่ วัตถุอินทรีย์ประกอบด้วยเซลล์ซึ่งมีคุณสมบัติดูดน้ำได้ เมื่อมีความชื้นสูงจะดูดความชื้นเข้าไปทำให้เซลล์ขยายตัวขึ้น เมื่ออุณหภูมิสูงขึ้น ความชื้นลดลง น้ำที่ถูกดูดเข้าไปจะระเหยออกมาทำให้เซลล์หดตัว ถ้าการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เป็นไปโดยเร็วและติดต่อกันเป็นเวลานาน ก่อนจะทำให้เกิดการชำรุดขึ้นกับวัตถุนั้นได้ เช่น ทำให้รูปรางเสียไป แตกร้าวได้ง่าย อากาศ ปกติจะมีก๊าซเสียปนอยู่ด้วยก๊าซเหล่านี้มักเป็นกรดก๊าซสิ่งเหล่านี้มีผลต่อวัตถุชนิดต่างๆ มาก เพราะก๊าซเหล่านี้เมื่อถูกความชื้นในอากาศจะมีการเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นกรด เมื่อไปถูกวัตถุเข้าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมี และเกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุได้ สำหรับแสงสว่างไม่ว่าจะเป็นแสงธรรมชาติ แสงไฟฟ้าก็ตามจะก่อให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นได้มากกว่าวัตถุอินทรีย์ เช่น ทำให้สีซีด เนื้อวัตถุขาดความเหนียวกรอบหรือเปราะขาดง่าย เกิดความหดขยายตัว ในที่สุดจะขาดหรือเสียรูปรางไป ผลที่เกิดขึ้นนี้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับชนิดของแสง ระยะเวลาที่ถูกแสง ลักษณะของแสงที่ตกลงมาถูกวัตถุ และชนิดวัตถุ

จุลชีววิทยา เช่น เห็ดรา ตะไคร่น้ำ แบคทีเรีย และจะเกิดได้ดีเมื่อมีความชื้นสูง ตั้งแต่ ๗๐ % ขึ้นไป และอุณหภูมิระหว่าง ๒๐/๒๕ องศาเซลเซียส เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นบนวัตถุชนิดใดก็ตามจะทำให้เกิดรอยเปื้อนบนวัตถุ ทำให้เนื้อวัตถุเปื่อยเพราะความชื้นถูกสะสมไว้มาก อีกประการหนึ่งพวกเห็ดราที่มีคุณสมบัติที่จะดูดความชื้นได้ดี เมื่อความชื้นถูกสะสมไว้มากเข้าการชำรุดก็เกิดขึ้นกับวัตถุนั้น ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องปรับความชื้น ของอากาศให้อยู่ระหว่าง ๖๐-๖๕% และทำให้อากาศถ่ายเทได้สะดวกก็จะเป็นการตัดสาเหตุนี้ออกไป

^{๒๖} กรมศิลปากร, คู่มือ : การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ลิซซิ่ง จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๙๘-๙๙.

แมลงชนิดต่างๆ ที่กัดกินเนื้อวัตถุเป็นอาหาร เจริญเติบโต และแพร่พันธุ์ บนวัตถุ นั้นเช่น ที่เกิดกับพวก ฝ้าย กระดาษ ไม้ ผลที่เกิดขึ้นจะก่อให้เกิดการชำรุดเสียหายกับวัตถุพวกนี้ มาก

ขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณวัตถุ

๔.๓.๒ กรมศิลปากร ระบุขั้นตอนในการอนุรักษ์โบราณวัตถุไว้ ๔ ขั้นตอน ดังนี้^{๒๗}

๑) ศึกษาลักษณะโครงสร้าง ชนิดของวัตถุ และองค์ประกอบทางเคมีของศิลปะ โบราณวัตถุ

๒) ศึกษาสาเหตุที่ก่อให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุนั้น เพื่อที่จะ ได้หาทางกำจัด ป้องกันและรักษาในขั้นต่อไป

๓) การกำจัด เอาสิ่งที่ทำให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุ โดยการ นำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ มาใช้ และเลือกเอาวิธีที่ดีที่สุด และเหมาะสมที่สุด โดยไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุเหล่านั้น

๔) การซ่อม การซ่อมทำให้ศิลปะโบราณวัตถุนั้นมีสภาพเหมือนรูปแบบเดิม ส่วนที่ ชำรุดไปหากรู้รูปแบบที่แน่นอนก็สามารถจะทำให้สมบูรณ์ได้โดยการเลือกใช้กาวยาสังเคราะห์ ที่ เหมาะสมได้ และทำให้สีสันทันกับของเดิมให้มากที่สุด ซึ่งวิธีนี้นอกจากจะเป็นการทำให้วัตถุ สมบูรณ์แบบแล้ว ยังเป็นการเพิ่มแรงยึดเหนี่ยวของวัตถุมิให้แตกชำรุดได้ง่ายอีกด้วย

๔.๓.๓ บทบัญญัติที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ในหลายสถานภาพด้วยกัน ทั้งในสถานภาพของบุคคล และสถานภาพของผู้บริหาร สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการเป็นประชาชนพลเมืองในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีบทบัญญัติที่ เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ (ซึ่งในเอกสารนี้จะเรียกรวมๆ ว่า ทรัพยากรทางโบราณคดี) พิพิธภัณฑสถาน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายมาตรา

มาตรา ๔๖ บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือ ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และ มีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๒๘๙ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษาศิลปะ จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

การปฏิบัติให้เป็นไปตามสาระสำคัญในมาตรา ๔๖ และ มาตรา ๒๘๙ ดังกล่าวใน ระยะสองสามปีที่ผ่านมายังไม่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนนัก เนื่องจากการจัดการบำรุงรักษาศิลปะ

^{๒๗} อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, คู่มือ : การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรม ศิลปากร, หน้า ๙๗.

จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ได้ถูกบริหารจัดการโดยกรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาเป็นเวลานานเกือบ ๑๐๐ ปี จึงอาจจะทำให้การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการทำงานเป็นไปได้อย่างช้าๆ

แม้ว่าในปัจจุบันพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่อนุวัติขึ้นตามมาตรา ๒๘๙ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ จะกำหนดให้หน่วยราชการส่วนกลางดำเนินการถ่ายโอนภารกิจด้านศิลปะ วัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยในกรณีนี้กำหนดให้กรมศิลปากรต้องถ่ายโอนภารกิจสำคัญ ๒ ภารกิจ คือ

๑. การจัดการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ และ
๒. การจัดการดูแลพิพิธภัณฑสถานและหอจดหมายเหตุ ให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ กรมศิลปากรก็ได้ดำเนินการถ่ายโอนภารกิจด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน ๒ภารกิจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วย

(๑) ภารกิจการบำรุงรักษาโบราณสถานขึ้นพื้นฐาน ได้แก่ กิจกรรมการรักษาความสะอาด ถากถางวัชพืชและกำจัดสิ่งกีดขวาง และการปกป้องคุ้มครองรักษาความปลอดภัยโบราณสถานทั้งโบราณสถานที่มีความสำคัญระดับชาติและระดับท้องถิ่น และ

(๒) ภารกิจการดูแลรักษาโบราณสถานตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กรมศิลปากรกำหนด โดยอนุญาตให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินการกิจกรรมการซ่อมแซมเบื้องต้นตามรูปแบบ วัสดุ และวิธีการดั้งเดิม การค้าขายโบราณสถาน การสงวนรักษา การเสริมความมั่นคงแข็งแรงการบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพด้วยวิธีอันสติโลยี และการประยุกต์ใช้สอยเฉพาะโบราณสถานที่มีความสำคัญในระดับท้องถิ่นเท่านั้น มิได้ถ่ายโอนภารกิจเกี่ยวกับโบราณสถานที่มีความสำคัญในระดับชาติให้ด้วย

พร้อมกันนี้กรมศิลปากรได้จัดทำคู่มือสำหรับปฏิบัติการจัดการดูแลรักษาโบราณสถานขึ้นพื้นฐาน คู่มือพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น และจัดการอบรมวิธีการทำงานให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำไปปฏิบัติมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๗ แต่มิได้ถ่ายโอนภารกิจการจัดการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติในความดูแลของกรมศิลปากรที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่อย่างใด โดยให้เหตุผลว่าพิพิธภัณฑสถานและหอจดหมายเหตุที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรเป็นสถาบันระดับชาติ (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)เป็นสถานที่เก็บรักษาและจัดการหลักฐานสำคัญของชาติไม่ใช่ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเป็นการเฉพาะ และในการดูแลจัดการต้องใช้นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางที่มีประสบการณ์หลายสาขา ไม่สามารถถ่ายโอนภารกิจทั้งสองส่วนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ยังไม่มีความพร้อมด้านประสบการณ์และไม่มีบุคลากรผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางไปจัดการโดยลำพังได้ในระยะนี้ แต่หากว่าองค์กรปกครอง

ส่วนท้องถิ่นใดจะจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือหอจดหมายเหตุท้องถิ่นในความรับผิดชอบของตนเองขึ้นมาก็สามารถดำเนินการตามแนวทางและวิธีการที่กำหนดไว้ในคู่มือที่กรมศิลปากรจัดทำให้ได้

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว จะเห็นว่าประเด็นปัญหาสำคัญที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุพิพิธภัณฑ์สถานและหอจดหมายเหตุ น่าจะอยู่ที่กรมศิลปากรไม่เชื่อมั่นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะสามารถจัดการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติได้มีประสิทธิภาพเท่ากับที่กรมศิลปากรดำเนินการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองก็ยังไม่มีความพร้อมด้านวิชาการและคนทำงานที่มีประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าว

แต่ด้วยเหตุที่การถ่ายโอนภารกิจด้านนี้มีกฎหมายบังคับให้ดำเนินการดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ กรมศิลปากรจึงเริ่มถ่ายโอนภารกิจเฉพาะการทำนุบำรุงรักษาขั้นพื้นฐานในพื้นที่โบราณสถานทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เช่นการรักษาความสะอาด ถากถางวัชพืชและกำจัดสิ่งกีดขวางในบริเวณโบราณสถาน และการปกป้องคุ้มครองรักษาความปลอดภัยโบราณ ซึ่งหากเปรียบเทียบภาระงานดังกล่าวก็เปรียบได้กับงานของภารโรงและยามรักษาความปลอดภัยที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่อาจจะไม่ค่อยยินดีกับภารกิจดังกล่าวเท่าไรนัก และแม้ว่ากรมศิลปากรจะยินดีถ่ายโอนภารกิจจัดการดูแลรักษาโบราณสถานที่มีความสำคัญระดับท้องถิ่นให้อีกภารกิจหนึ่งที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินการในรูปแบบและวิธีการต่างๆ เช่น การซ่อมแซมเบื้องต้น การค้าขายโบราณสถาน การสงวนรักษา การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพหรืออนัสติโลซิสและการประยุกต์ใช้สอยในโบราณสถานที่มีความสำคัญระดับท้องถิ่นได้ แต่ก็มีข้อกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องปฏิบัติตามมากมายและยุ่งยากจนแทบจะมองไม่เห็นความเป็นไปได้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะดำเนินการในลักษณะพึ่งตนเองได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงื่อนไขที่กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องมีบุคลากรเชี่ยวชาญเฉพาะทางถึง) กลุ่มเพียงเงื่อนไขเดียว ก็เป็นอุปสรรคที่ทำให้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลรักษาโบราณสถานใดๆได้เลย ตำแหน่งบุคลากรเชี่ยวชาญเฉพาะทางที่กรมศิลปากรกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีให้ครบจึงจะสามารถบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีได้ ประกอบด้วย นักโบราณคดี สถาปนิก วิศวกร นักวิทยาศาสตร์ นักวิชาการช่างศิลป์ ช่างสำรวจ ช่างศิลปกรรม ช่างโยธา และช่างเขียนแบบ ที่ต้องเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการทำงานอนุรักษ์โบราณสถาน และจะต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปกรรมท้องถิ่นอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย^{๒๘}

โบราณสถาน โบราณวัตถุ และ ศิลปวัตถุ เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ มีฐานะเป็น “ทรัพย์สินของแผ่นดิน” ประเภทหนึ่ง และในทางวิชาการเรียกรวมๆว่า

^{๒๘}อ้างแล้ว, กรมศิลปากร, คู่มือ : การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, หน้า ๔๑.

ทรัพยากรทางโบราณคดี ซึ่งหมายถึงสถานที่ สิ่งก่อสร้าง รวมทั้งวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และวัฒนธรรมในอดีตทุกยุคทุกสมัย และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าความสำคัญสามารถนำมาจัดการให้เป็นคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนสมัยปัจจุบันและส่งผ่านไปให้คนรุ่นต่อไปได้ใช้ประโยชน์ในอนาคตได้^{๒๙}

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้ “โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

“โบราณวัตถุ” หมายความว่า สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

“ศิลปวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ

ในพื้นที่ประเทศไทยทุกท้องถิ่นมีหลักฐานการอยู่อาศัยและตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่เมื่อหลายแสนปีเรื่อยมาจนถึงเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ ในทุกท้องถิ่นจึงมีทรัพยากรทางโบราณคดีหลงเหลือเป็นมรดกสืบทอดอยู่มากมายเก่าบ้างใหม่บ้าง สภาพดีบ้าง ชำรุดเสียหายบ้าง ได้รับการขุดค้นศึกษาวิจัยอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ไปแล้วบ้าง และยังมีที่ฝังจมอยู่ใต้ดิน ในถ้ำและใต้ท้องน้ำอีกมากมายยังไม่ได้จัดการอะไรให้เป็นประโยชน์ ทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทสำคัญๆ ที่มีอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ได้แก่ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ซึ่งมีความหมายทั่วไปและตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) โบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เกิดจากคนทำขึ้นโดยใช้วัสดุต่างๆทั้งที่คงทนถาวร เช่น หิน อิฐ ดินเผาไฟ และวัสดุที่ผุสลายได้ง่ายเช่น ไม้ไผ่ ไม้จริง ดินเหนียว สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรือนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (บ้นหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะทำลูกปัด ตีเหล็ก ข่าแหละสัตว์ โรงสีข้าว ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ สนามกีฬาอ่างเก็บน้ำ สระ บาราย เขื่อนกั้นน้ำฝาย ลำเหมือง ถนน คู คลอง สะพานกำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ สุสานฝังศพ ป่าช้าเผาศพ สวนป่าสมุนไพร ศาลาท่าน้ำ ศาลาพักผ่อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเนียดคล้องช้างโบสถ์ วิหาร หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปรางค์ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่างๆ เสาวินทูล เสาวบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์วัดฮินดู ปราสาทหิน คูก ตะแลงแกง เสาวชิงช้าพราหมณ์ อนุสาวรีย์ ส้วมพระ(ถ่าน) ฯลฯ ที่มีสภาพติดที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้

^{๒๙} สายนต์ ไพรชาญจิตร์, การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองท้องถิ่น, (นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

(๒) แหล่งโบราณคดี มีความหมายในทางวิชาการโบราณคดีสากลหมายถึง สถานที่ที่เคยมีคนในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ และมักจะเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวิชาการเหมาะสมแก่การศึกษาค้นคว้าในทางโบราณคดี เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือ และเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ แหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) แหล่งผลิตแก้ว-หล่อลูกปัด หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมवादภาพ และฝังศพ ย่านตลาดเก่าโรงสีข้าว ท่าเรือ ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมักจะพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของคนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัดเครื่องมือหิน อิฐ กระดุกสัตว์ เปลือกหอย ถ้ำถ่าน ชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ อยู่ตามผิวดิน หรือทับถมอยู่ในดินระดับต่างๆ ในบางพื้นที่อาจจะมีกระดูกสัตว์ หรือกระดูกคนที่มีสภาพกลายเป็นหินหรือซากฟอสซิลที่ฝังซ่อนอยู่ในชั้นหินตะกอนบางประเภทด้วย หรือในบางพื้นที่อาจจะเป็นเพิงผาที่มีภาพเขียน ภาพวาด หรือภาพแกะสลักที่เป็นงานศิลปะเชิงพิธีกรรมของคนสมัยโบราณปรากฏอยู่ แหล่งโบราณคดีบางประเภทอาจจะจมอยู่ใต้น้ำ เช่น เรือสำเภาโบราณ เรือรบโบราณ เรือสินค้าเรือประมงหรือแหล่งโบราณคดีที่เคยอยู่บนบกแต่ต่อมาน้ำท่วมก็จมอยู่ใต้น้ำเรียกกันว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในทะเล ในแม่น้ำ-ลำคลองหนอง บึง ทะเลสาบธรรมชาติ และในทะเลสาบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มาตรา ๔ กำหนดให้ แหล่งโบราณคดีทุกชนิดทุกประเภทเป็นโบราณสถาน ด้วย

(๓) โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ หมายถึง วัตถุ สิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจากวัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่างๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ(การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาล และป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่างๆ ของชีวิตเฉพาะบุคคลในช่วงวัยและช่วงเวลาต่างๆ และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้าพาณิชยกรรม การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง การขนส่งและการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขุดแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพร้าอาวุธและเครื่องมือ การเกษตรทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับด้วยโลหะสำริด ทองเหลือง ทองแดง เงินหรือทองคำเครื่องมือจับหรือดักสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั้นหม้อ การสร้างเตาเผาถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จักสาน ภาชนะใส่ข้าวและพืชผักภาชนะตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะหนังสือ ศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย หนังสือปับสา สมุดธรรมปับหลั่นเงินเหรียญ วัตถุสมมติแทนเงินตรา ธนบัตร เสื้อผ้า

เครื่องแต่งกาย รูปเคารพในศาสนาและระบบความเชื่อต่างๆ ธรรมาสน์ อาสนะ ยานพาหนะ และเครื่องจักรกล เครื่องยนต์กลไกส่วนประกอบรถยนต์ รถถีบ รถลาก เรือชนิดต่างๆ เกวียน ล้อลาก เลื่อน ราชยาน คานหาม เสลี่ยง ครกตำข้าว โกร่งบดยา แท่นบดยา เครื่องชั่ง ตวง วัด เพอร์นิเจอร์ ตู้ โต๊ะ เตียง เก้าอี้ มุ้งหมอน ที่นอน เสื่อ สาด วัสดุก่อสร้าง เครื่องดนตรี กล้องถ่ายภาพ เครื่องพิมพ์ดีด วิทยุ โทรทัศน์ ขวดเหล้า ไหสาโท เครื่องมือและอุปกรณ์ อาวุธ ยุทโธปกรณ์ในการทำสงคราม ปืนใหญ่ ปืนสั้น ปืนยาว ลูกกระเบิด เครื่องกระสุน หน้าไม้ หอก ดาบ โล่ แหวน หลาว ฯลฯ รวมทั้งสิ่งของสำหรับเด็กเล่น และอุปกรณ์การศึกษาที่เคยมีอยู่ในชุมชนต่างๆ ในอดีตทั้งที่มีอายุเก่าแก่มากและที่มีอายุไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา ซึ่งวัตถุโบราณในที่นี้มีความหมายรวมถึงวัตถุสิ่งของที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์อีกด้วย

๔.๔ การอนุรักษ์ทรัพยากรทางโบราณคดี

เป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติที่เกิดขึ้นชัดเจนตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ซึ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พ.ศ. ๒๔๐๕-๒๔๘๖) ผู้ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย และเป็นผู้วางรากฐานแนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในประเทศไทย พระองค์ท่านทรงให้ความสำคัญต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุในฐานะที่เป็นหลักฐานยืนยันพงศาวดารและประวัติศาสตร์ของชาติจึงต้องคัดเลือกโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญเพื่อทำการการอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่เพื่อใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ ที่ต้องสงวนรักษาเอาไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลงสภาพ แนวคิดในการจัดการเช่นนี้ส่งผลให้มีการสำรวจตรวจค้นทำบัญชีโบราณสถาน รวบรวมโบราณวัตถุสำคัญเข้าไปเก็บรักษาในสถาบันของราชการที่ต่อมาพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีการออกกฎหมายกำหนดวิธีปฏิบัติต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุมอบอำนาจให้อธิบดีกรมศิลปากร และรัฐมนตรีในกระทรวงที่กรมศิลปากรสังกัดเป็นผู้มีอำนาจสั่งการให้ดำเนินการใดๆ กับโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้ซึ่งแนวคิดและแนวปฏิบัติเช่นนี้ยังคงมีอิทธิพลต่อแบบแผนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในส่วนของภาคราชการและภาควิชาการ(สถาบันการศึกษา)อยู่มากในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ และทรงรับเป็นนายกสโมสรด้วยพระองค์เอง อีกทั้งยังมีพระบรมราชโองการประกาศสงวนรักษาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นมรดกของแผ่นดิน ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ และในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ และในปีพ.ศ. ๒๔๖๙ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตสภาขึ้นเพื่อรับผิดชอบกิจการพิพิธภัณฑสถานและโบราณคดี สโมสรจากกระทรวงธรรมการมาสังกัดราชบัณฑิตสภา และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติควบคุมการส่งออกของโบราณไปนอกราชอาณาจักรในปีเดียวกันนั้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสำหรับพระนคร สังกัดราชบัณฑิตสภา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๙ และในปีต่อมาได้กำหนดแนวนโยบายการอนุรักษ์โบราณสถานตามแนวทางสากลเป็นครั้งแรกแต่เนื่องจากวิกฤตทางการเมืองและเศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าว จึงมีการยุบเลิกกรมศิลปากรไปชั่วคราว และประกาศจัดตั้งขึ้นใหม่อีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยให้กรมศิลปากรสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม โอนงานโบราณคดี สโสมสรและกิจการพิพิธภัณฑสถานราชบัณฑิตยสถานมาสังกัดกรมศิลปากร

ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้มีการตราพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๘ และประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานครั้งแรกเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ และในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ มีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๘๖ และในปีเดียวกันนี้รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติให้นำที่ดินราชพัสดุหลายแห่งออกจำหน่ายแก่ราษฎร รวมทั้งที่ดินภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกสภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ (ICOM) และสถาบันการศึกษาวิธีการสงวนรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (ICCROM) มีการเรียนรู้และนำทั้งแนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานตามแบบที่ดำเนินการในระบบสากลมาใช้ในประเทศไทยมากขึ้น เห็นได้จากการที่รัฐบาลในขณะนั้นได้อนุมัติให้กรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่ง บำรุงและฟื้นฟูโบราณสถานเมืองเชียงใหม่ สุโขทัยและเมืองพระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ และมีการดำเนินการสืบเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้

๔.๕ แนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการโบราณสถานของไทย

แนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการโบราณสถานของไทยได้รับอิทธิพลจากกฎบัตรเวนิสที่มุ่งเน้นเรื่องการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน ทรัพยากรทางโบราณคดีในฐานะที่เป็นหลักฐานทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในระดับสากล และเป็นหลักฐานที่สร้างความภาคภูมิใจในความเป็นมาของชาติเช่นเดียวกันกับแนวคิดและวิถีปฏิบัติที่ใช้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ในกฎบัตรเวนิสได้กำหนดเงื่อนไขให้ต้องมีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ สถาปัตยกรรม วิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วิศวกรรมศาสตร์ โบราณคดี และศาสตร์สมัยใหม่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก ทำให้การจัดการโบราณสถานยังถูกผูกขาดอยู่ในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางที่สังกัดอยู่ในหน่วยราชการเท่านั้น แนวคิดและแนวปฏิบัติของกฎบัตรเวนิสได้ถูกนำมากำหนดเป็นระเบียบปฏิบัติ โดยกรมศิลปากรได้ออกระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ กำหนดเป็นแนวทางและขั้นตอนการจัดการไว้ชัดเจนว่าต้องทำอะไรก่อนหลังอย่างไร เพื่อให้เจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการโบราณสถานในประเทศไทยได้ถือปฏิบัติ ซึ่งระเบียบกรมศิลปากรฉบับนี้ยังมีได้ยกเลิกไป

ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ คณะรัฐมนตรีมีมติให้สงวนรักษาคูเมือง กำแพงเมืองสุรินทร์ไว้เป็นโบราณสถานของชาติ ห้ามรื้อทำลายเพื่อทำถนนหรือปลูกสร้างสถานที่ราชการ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ มีคำสั่งคณะปฏิวัติที่ ๑๘๙ เรื่องห้ามขุดทำลายแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และคำสั่งคณะปฏิวัติที่ ๓๑๘ เพื่อแก้ไขพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ บางมาตราที่กำหนดบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนทำลายโบราณสถานและโบราณวัตถุให้รุนแรงกว่าเดิม

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ กรมศิลปากรได้แปลกฎบัตรระหว่างชาติว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน ค.ศ. ๑๙๖๔ (Venice Charter 1964) ออกเผยแพร่ ซึ่งเป็นการยืนยันและยอมรับในแนวคิดและแนวปฏิบัติการจัดการโบราณสถานของกฎบัตรฯ ดังกล่าว ในกระแสพัฒนาไปสู่โลกไร้พรมแดน หรือโลกาภิวัตน์ ประเทศไทยโดยกรมศิลปากรได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การด้านวัฒนธรรมระหว่างประเทศหลายองค์การ ที่สำคัญได้แก่

๑. องค์การสหประชาชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม (United Nation Education Scientific and Culture Organization, UNESCO)

๒. สถาบันการศึกษาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม (International Institute for Study the Methodology of Preservation for Culture Heritage, ICCROM)

๓. สภาโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monument and Sites, ICOMOS)

๔. สภาที่ปรึกษาพิพิธภัณฑ์นานาชาติ (International Council of Museums, ICOM)

๕. ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ (SPAFA) ในองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO)

๖. สถาบันนานาชาติว่าด้วยความสัมพันธ์ด้านงานประวัติศาสตร์และศิลปะ (International Institute for The Conversation of History and Artistic Works, I.I.C.)

นอกจากนี้ยังได้ร่วมให้สัตยาบรรณในอนุสัญญาระหว่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ อนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องและให้ความปลอดภัยแก่มรดกทางวัฒนธรรมจากภัยสงคราม และ อนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมของโลก หรือที่รู้จักกันดีในชื่อ “อนุสัญญามรดกโลก”

จากการเข้าเป็นสมาชิกองค์การระหว่างประเทศ ตลอดจนอนุสัญญาต่างๆ ที่กรมศิลปากรได้ให้สัตยาบันดังกล่าว ทำให้ต้องมีการปรับปรุงแนวทางการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของไทยให้สอดคล้องและเป็นมาตรฐานเดียวกันกับแนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ มีผลต่อการปรับปรุงสาระสำคัญในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ. ๒๕๐๔ และระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ ตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยอาจกล่าวได้ว่ากฎบัตรสากลแห่งเมืองเวนิสว่าด้วยการสงวนรักษาอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง พ.ศ. ๒๕๐๗ (International Charter for the Conservation

and Restoration of Monument and Site) เป็นกฎบัตรสำคัญที่กรมศิลปากรใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตลอดมา

ต่อมาเมื่อมรดกทางวัฒนธรรม ๓ แห่ง คือ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชฌาย์-กำแพงเพชร พระนครศรีอยุธยา แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และมรดกทางธรรมชาติ ๑ แห่ง คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง-ทุ่งใหญ่นเรศวร ของประเทศไทยได้รับการยอมรับและจัดเข้าบัญชีเป็น “มรดกโลก” กรมศิลปากร จึงได้นำแนวทางการจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในบัญชีมรดกโลก (Management Guidelines for World Cultural Heritage Site) มาเป็นแนวทางสำคัญในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชาติอีกแนวทางหนึ่ง

การเข้าเป็นสมาชิกในองค์การระหว่างประเทศต่างๆ ด้านวัฒนธรรมดังกล่าว นอกจากจะทำให้หน่วยงานเชี่ยวชาญในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีอย่างกรมศิลปากรมีข้ออ้างว่าแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในปัจจุบันไปตามมาตรฐานสากลที่ใช้อ้างอิงกันทั่วโลกที่ทำให้ชื่อเสียง เกียรติคุณ คุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคมนานาชาติมีผลดีต่อการร่วมมือ การสนับสนุนในกิจกรรมการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ทั้งในด้านวิชาการ วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี กำลังคน และงบประมาณในการอนุรักษ์ จากนานาชาติ และที่ประเทศไทยให้การสนับสนุนต่อประเทศอื่นๆ ในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมการดำเนินงานของศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ (SPAFA) ในองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO) ที่ให้ความช่วยเหลือในการฝึกอบรมนักวิชาการในงานด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้กับประเทศต่างๆ ในกลุ่มสมาชิกอยู่อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งรับเป็นที่ปรึกษาและช่วยเหลือในงานที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

แต่เพราะพุทธศิลป์เป็นศิลปะที่มีความสวยงาม จึงมีการจัดการเกี่ยวกับพุทธศิลป์ไปในทางเชิงพาณิชย์การรุกรับของธุรกิจ ด้วยการขายงานพุทธศิลป์ คุณค่าเชิงจิตใจ เชิงความงาม นับเป็นการเสื่อมสลายจากกระทำของคน ซึ่งถือว่าการทำให้พุทธศิลป์เสื่อมสลายสำคัญมากที่สุดเป็นต้นอาทิเช่น

๔.๖ เสื่อมสลายของพุทธศิลป์เนื่องจากกระทำของคน

๔.๖.๑ การนำพุทธศิลป์ไปประดับตกแต่งโรงแรม

ได้มีการนำพุทธศิลป์เหล่านี้ของงานพุทธศิลป์ (ตัวอย่างเช่นพุทธศิลป์แบบล้านนา) ถ้าบอกว่ามีความเป็นไทยแบบตะวันออกเพื่อสร้างความน่าสนใจและบรรยากาศในโรงแรม การจำลองมาสร้างใหม่ที่มีรูปแบบรูปทรงเหมือนกับของวัด แต่อยู่ต่างพื้นที่กัน เป็นการนำงานพุทธศิลป์มาขาย แหกที่มาพักไม่ต้องไปดูของจริงตามวัดก็ได้ เมื่อมาอยู่มาพักที่นี้ก็คุ้มค่าแล้ว วัตถุประสงค์ บริโภคนิยมโดยเฉพาะไปประดับตกแต่งโรงแรม

พุทธศิลป์เหล่านี้เกิดจากศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา เป็นตัวแทนของพระพุทธรูปศาสนา ที่พุทธศาสนิกชนควรเคารพบูชา แต่กลับมีกลุ่มคนนำไปเป็นเครื่องประดับโรงแรม

รูปภาพที่ ๑๒ ที่มา : <http://tnews.teenee.com/world/92047.html>

โรงแรม มูแลง เดอโบรเย (Moulin de broaille) สถานที่พักตากอากาศ ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองบัวโรโก (Bourgogne) ประเทศฝรั่งเศส ได้มีการตกแต่งห้องชุดแนวใหม่โดยใช้ชื่อว่า “Little Buddha” หรือ “พระพุทธเจ้าน้อย” โดยได้นำภาพสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ทั้งภาพวาด ภาพเขียน มาเป็นวัสดุประดับผนังตกแต่ง ที่สำคัญมีการนำภาพพระเศียรของพระองค์ มาประดับไว้บนฝาโถส้วม โดยฝาโถส้วมดังกล่าวเป็นสินค้าของบริษัทสัญชาติฝรั่งเศส ชื่อ S.A.S Olfa^{๓๐}

ที่เมืองมิวนิค ประเทศเยอรมนี นำพระพุทธรูปไปล้มไว้ในลักษณะหงายขึ้น กลางตลาดเก่าแห่งหนึ่ง อ้างว่าเป็นการจัดงานศิลปะ^{๓๑}

รูปภาพที่ ๑๓ ที่มา: <http://news.sanook.com/1194063>

๔.๖.๒ การกระทำด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

^{๓๐}ข่าวทันกระแส, <<http://tnews.teenee.com/world/92047.html>>, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๓๑}sanook.com, “เมืองเปียร์ล้มพระพุทธรูปให้ฝรั่งปิ่นแชะภาพ”,

<<http://news.sanook.com/1194063>>, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

ตัวอย่างที่ ๑ ท่านพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี หรือ ว.วชิรเมธี ได้กล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของการขาดความเข้าใจในศิลปะของพระสงฆ์ตามวัดต่างๆ มีผลทำให้งานพุทธศิลป์ในรั้ววัดขาดความงดงาม ท่าน ว.วชิรเมธี เห็นว่าสิ่งสำคัญคือต้องพัฒนาการศึกษาให้กับพระสงฆ์ตั้งข้อความว่า “ถ้าเรามีพระสงฆ์ที่ดีที่สุด ความรู้ทางโลกดี ความรู้ทางธรรมดี ความรู้ทางจิตใจดี พุทธศิลป์ที่กษัตริย์ทั้งหลายสร้างไว้ ที่ศิลปินสร้างไว้ จะได้รับการดูแลอย่างดีที่สุด แต่ถ้าพระไม่มีความรู้ ก็จะเหมือนที่อาจารย์อังคาร กัลยาณพงศ์ เคยเล่าให้อาตมาฟัง วันหนึ่งอาจารย์อังคารไปเขียนรูปที่พระนครศรีอยุธยา มีอุโบสถหลังหนึ่งหลังเล็กๆอายุ กว่า ๔๐๐ ปี พอจะไปในตอนกลางมุ้ง พระลูกวัดเอาค้อนไปตอกตะปูที่ผนังอุโบสถ อาจารย์อังคารช็อก ขนของออกจากโบสถ์ไปเลย น้ำตาไหล ผนังโบสถ์จะพังต่อหน้าต่อตา

นี่คือพระไม่มีความรู้ ถ้าท่านมีความรู้ท่านจะทำไหม ท่านไม่ทำ เพราะฉะนั้น พุทธศิลป์ เป็นเรื่องในพุทธธรรม หมายความว่าศิลปินสร้างพุทธศิลป์เพราะการศึกษาในพุทธธรรม พุทธธรรมจะปรากฏก็เพราะอาศัยศิลปินเป็นผู้สร้างสรรค์พุทธศิลป์ แล้วใครจะรักษาพุทธศิลป์ไว้ก็ต้องเป็นพระที่มีการศึกษาอย่างดีที่สุดถึงจะรักษาไว้ได้ เพราะฉะนั้นพุทธธรรมและพุทธศิลป์เชื่อมโยงโดยพระสงฆ์ที่เป็นผู้รู้ธรรม”^{๓๒}

ตัวอย่างที่ ๒

รูปภาพที่ ๑๓ ที่มา : <http://oknation.net/payong>.

กรณีที่พุทธศิลป์บุโรพุทโธที่อินโดนีเซีย ที่มีนักท่องเที่ยวขึ้นไปป็นในองค์เจดีย์สถูป^{๓๓}

^{๓๒} ผู้จัดการออนไลน์, "พุทธธรรม พุทธศิลป์" เพื่อแผ่นดินไทย ข้อคิดจาก 6 นักคิดและศิลปินชั้นนำ", <<http://www.manager.co.th/Dhamma/ViewNews.aspx?NewsID=9520000147776>>, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๓๓} oknation.net/payong, "ไปดูขามุสลิมที่อินโดนีเซียป็นป็นองค์พระพุทธรูป เพื่อถ่ายรูปกับบรมพุทโธมรดกโลกที่ชาวพุทธสร้างขึ้น", <<http://oknation.nationtv.tv/blog/SIAM1932/2009/12/19/entry-2>>, ๑๔ เมษายน ๒๕๖๐.

ตัวอย่างที่ ๓

การออกกำลังการที่ผิดที่ผิดทาง^{๓๔} กล่าวคือนักท่องเที่ยวชาวต่างชาตินำจักรยานไปปั่นบนลานพระอุโบสถ ของวัดเจ็ดยอดพระอารามหลวง ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมเป็นอย่างมาก

รูปภาพที่ ๑๕ ที่มา: https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_185853

ตัวอย่างที่ ๔

ฝรั่งนักท่องเที่ยวชาวแคนาดา ชื่อนายเจสัน โพล่า^{๓๕} เป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่ฮ่องกง ได้สลักลวดลายพระพุทธรูปในปางต่างๆ ไว้ที่ขาของตนเองแล้วเดินทางไปท่องเที่ยวประเทศปรากฏว่านายเจสัน โพล่า ได้ถูกทางการพม่าจับแล้ว เนรเทศออกนอกประเทศ เพราะสังคมประเทศพม่าเป็นประเทศที่มีระเบียบและความเชื่อศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาพุทธมากจึงรับไม่ถะการที่นายเจสัน ทำการลบหลู่ เช่นนี้

รูปภาพที่ ๑๖ ที่มา: <http://dev.thaiinfonet.com>

^{๓๔} ข้าวสด, "หนุ่มฝรั่งเอาจักรยานเสื่อภูเขา ไปปั่นบนลานพระอุโบสถวัดดงเมืองเชียงใหม่", <https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_185853>, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

^{๓๕} <http://dev.thaiinfonet.com> เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

ตัวอย่างที่ ๕

หลุยส์ วิตตอง นำผลงานเศียรพระพุทธรูปขยายใหญ่ นำมาวางกะพั้นนอกแสดง ศิลปินที่ชื่อว่า **Zhang Huan** มีลักษณะเป็นเศียรของพระพุทธรูปแกะสลักขนาดใหญ่ในสภาพ บุปบิ ซึ่งเศียรพระนั้นได้วางอยู่บนพื้น ผลงานชิ้นนี้อยู่ภายในงานนิทรรศการของมูลนิธิหลุยส์ วิตตอง เป็นพิพิธภัณฑ์ศิลปะและศูนย์วัฒนธรรม มีการแสดงผลงานของศิลปินชาวจีน 11 คน ในนิทรรศการที่มีชื่อว่า "Bentu: Chinese artists in time of turbulence and transformation" แปลเป็นไทยได้ว่า "เป็นถู่ : ศิลปินจีนในช่วงเวลาแห่งความโกลาหลและการแปรเปลี่ยน" ทำให้ชาวพุทธร่วมกันยับยั้งการกระทำอันขาดความเคารพต่อพระพุทธรูปศาสนาเช่นนี้ อีกด้วย

โลกต้องเคารพสัญลักษณ์ของสิ่งที่พึงเคารพเช่น ธงชาติ สัญลักษณ์ของศาสนาของ ทุกศาสนา การมีผู้ยำยี่สัญลักษณ์ของพระพุทธรูปอย่างเช่นนี้ ไม่ใช่เขาไม่รู้ เขารู้เพราะเขา เรียกว่า Buddha แต่เขาเห็นว่า ชาวพุทธได้แต่ปล่อยปละละเลย ไม่มีปากเสียง จึงทำอย่างไรกับ สัญลักษณ์ของพระบรมศาสดาก็ได้

รูปภาพที่ ๑๗ ที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/knowledge/229175>

ตัวอย่างที่ ๖ การทำลายพุทธศิลปะด้วยความไม่รู้ ไม่มีจิตสำนึกด้วยน้ำมือมนุษย์

องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นกับการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมของคนแม่ลำน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ข่าวจากหนังสือพิมพ์ “เสียงเชียงใหม่” ประจำเดือนกรกฎาคม ๒๕๕๓^{๓๖} กล่าวถึงกรณี เทศบาลแม่ลำน้อยก่อสร้างพระเจดีย์ใหม่ครอบเจดีย์แบบไทใหญ่ที่เป็นพระเจดีย์ประจำ

^{๓๖} ข่าวกิจกรรมและความเคลื่อนไหว :จดหมายข่าวมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ฉ.๘๕ (กรกฎาคม- สิงหาคม ๒๕๕๓) <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=569>

ท้องถิ่นขนาดเล็กให้มีขนาดใหญ่โตกว่าสองเท่า โดยไม่ได้แจ้งหรือประกาศแก่ชาวบ้านหรือเจ้าหน้าที่จากกรมศิลปากรซึ่งมีหน้าที่ดูแลโบราณสถาน

เนื้อหาข่าวความว่า “ชาวบ้านไม่รู้คุณค่าโบราณวัตถุยอมให้ท้องถิ่นก่ออิฐครอบเจดีย์องค์เดิมเหมือนกับฝังทั้งเป็น กรมศิลปกรมมาพินิจผิดหลักการบูรณะ แต่โดนมือบั่นได้มีชาวบ้านจำนวนเกือบ ๒๐๐ คน มารวมตัวกันหน้าสถานีตำรวจภูธรแม่ลาน้อย ไม่พอใจเจ้าหน้าที่จากกรมศิลปากรที่สั่งระงับการก่อสร้าง และแจ้งความดำเนินคดีกับผู้เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างบูรณะเจดีย์ในครั้งนี้ทั้งชาวบ้านแม่ลาน้อยในจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเจ้าหน้าที่จากกรมศิลปากรได้พยายามเข้าไปทัดทาน แต่ก็ยังมีปัญหาในการจัดการที่ไม่สามารถทำให้เทศบาลทำตามกฎหมายโบราณสถานได้

เจดีย์กลางบ้านองค์นี้อายุเกินกว่าร้อยปี ทั้งยังมีหลักเกณฑ์หรือข้อห้ามในการสร้างเจดีย์ครอบโดยไม่มีเหตุผลเพียงพอ เพราะเพียงเจดีย์องค์เล็กแต่ก็ยังไม่ได้มีสภาพทรุดโทรมมากจนต้องสร้างครอบแต่อย่างใด แต่การกระทำดังกล่าวนี้ถือเป็นตัวอย่างของการเข้ามามีอำนาจในการจัดการท้องถิ่นของผู้แทนซึ่งเป็นนักการเมืองในสำนักงานเทศบาล และเป็นคนจากท้องถิ่นอื่นที่ไม่เข้าใจรากเหง้าและความคิดความรู้สึกของคนในท้องถิ่น

การใช้อำนาจบริหารคนในสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นเช่นนี้กำลังสร้างปัญหาไปทุกหย่อมย่าน เพียงเพราะคาดหวังจากการใช้งบในการก่อสร้างซึ่งเป็นสิ่งที่นักการเมืองถนัด และเมื่อเข้าไปแตะต้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ใช่ถนนหนทาง จึงเกิดปัญหาการยอมรับได้ยากอย่างยิ่งจากคนในพื้นที่

ตัวอย่างที่ ๗ การกระทำของวัยรุ่น อ้างรู้เท่าไม่ถึงกาล

รูปภาพที่ ๒๔ แม้จะมีป้ายห้าม แต่ก็ยังฝ่าฝืน

การรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แม้บางครั้ง มีการปีนโบราณ อย่างเช่นกรณีกลุ่มคนไทย จำนวนหนึ่งที่ บอกรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ปีนโบราณสถานกรุงเก่า เข้าพบ ผอ.อุทยานประวัติศาสตร์ฯ ขออนุญาต เข้ากราบขอขมาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บริเวณวัดมหาธาตุ ถ่ายรูป แล้วโพสต์ลงเฟซบุ๊ก จนเป็นที่วิจารณ์ ไปทั่วโลกออนไลน์ จนถูก ผอ. อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา เข้าแจ้งความดำเนินคดี โดยตร.แจ้ง ๒ ข้อหาตามกฎหมายกระทรวง ออกตามในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณสถาน วัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ตามข้อ ๔ ไม่ปีนป่ายโบราณสถาน หรือกระทำการใดๆ อันอาจให้เกิดความชำรุด ข้อ ๖ ว่าด้วยกระทำการอันน่ารังเกียจต่อ ศิลธรรมอันดีฯ ในเขตโบราณสถาน อันมีโทษจำคุกไม่เกิน ๑ เดือน ปรับไม่เกิน ๑๐,๐๐๐ บาท

ตัวอย่างที่ ๘ การทำลายโบราณสถานของนักท่องเที่ยว

รูปภาพที่ ๒๕ ภาพความเสียหายที่เกิดขึ้น บริเวณขอบหน้าต่างในวัดเชิงท่า จังหวัด พระนครศรีอยุธยา พร้อมข้อความว่า “ในฐานะคนพระนครศรีอยุธยา คนที่มาถ่ายรูป โบราณสถาน ขอความกรุณาให้ช่วยดูแลรักษากันด้วย จะได้เก็บไว้ให้รุ่นลูกหลานได้ดู” แม้จะ

ไม่มีป้ายเตือน หรือ ไม่มีเจ้าหน้าที่คอยบอก แต่ทุกคนควรมีจิตสำนึก รักษาทุกอย่างไม่ให้เสียหาย ขณะที่บางคนยังบอกด้วยว่า มีขยะเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ทั้งเคลื่อนพื้นที่ด้วย

นางรุ่งทิพย์ ทองลี ผู้โพสต์ภาพ พร้อมพาไปตรวจสอบความเสียหายในวัดเชิงท่า ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น พบว่าที่ปูนบริเวณขอบหน้าต่างของวัดแตกหักเสียหายจริง หลังมีนักท่องเที่ยวขึ้นไปนั่งถ่ายรูป

นางรุ่งทิพย์ บอกว่า ช่วงนี้มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเข้ามาเที่ยว **หลายคนไปนั่งถ่ายรูปที่ขอบหน้าต่างและบนธรรมาสน์โบราณ** ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม จึงอยากเตือนให้ทุกคนที่จะมาเที่ยวไม่ควรไปนั่งถ่ายรูปที่ขอบหน้าต่าง หรือ ขอบประตู เพราะอาจสร้างความเสียหายต่อโบราณสถาน ซึ่งเป็นสมบัติของทุกคน และควรรักษาไว้ให้อยู่คู่กับแผ่นดินไทยตลอดไป

ด้านพระลูกวัดเชิงท่า บอกว่า ศาลาเก่าแก่ และวัดแห่งนี้มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน จึงอยากให้ทุกคนที่เข้ามาเที่ยวชมช่วยกันดูแล พร้อมเตรียมประสานกรมศิลปากรให้เข้ามาตรวจสอบ และซ่อมแซมจุดที่เสียหายแล้ว

อิทธิพลของ ออเจ้า

ตัวอย่างที่ ๙ การบูรณะปฏิสังขรณ์ที่ขาดความรู้ ความงดงามจึงหายไป
"พระปรางค์วัดอรุณฯ" ความงามที่หายไป

ความสวยงามของพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ที่ถูกมองว่า ลวดลายสถาปัตยกรรมอันล้ำค่า
ลบลือนหายไป เหลือไว้แต่โครงร่างขององค์พระปรางค์ เหล่านักโบราณคดีจึงเรียกร้องให้กรม
ศิลปากรชี้แจงถึงความกังขาเรื่องความชำนาญงานด้านสถาปัตยกรรมของ บริษัท ปรียะกิจ
ผู้รับเหมางาน

นักโบราณคดีชี้ว่า วิกฤติบูรณะพระปรางค์วัดอรุณ ผลงานผิดเพี้ยน ไม่ปราณีต สังคมไม่ยอมรับ
ทำลายคุณค่าโบราณสถานไปหลายแห่ง

รูปภาพที่ ๒๖ ที่มาของข้อมูล : <http://www.sanamkhao.com>.นายกมอบหมายให้กรมศิลป
บูรณะฯ

ตัวอย่างที่ ๑๐ การขีดเขียน บนโบราณ

รูปภาพที่ ๒๗

ภาพเขียนสีประตุมหา อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง อายุเก่าแก่กว่า ๓,๐๐๐ ปี ที่อยู่บริเวณหน้าผา ใกล้กับ ศาลเจ้าพ่อประตุมหา ที่ถูกพวกมือบอนเข้าไปเขียนข้อความ ทั้งกลอน และชื่อบอกรัก ด้วยการใช้น้ำปูนขาวผสมสีดินดำ สีสเปย์ และถ่านดำเขียนทับลงไปบนภาพเขียนสีโบราณจนภาพเขียนสีในหลายจุดได้รับความเสียหาย และทำลายคุณค่าต่อสถานที่โบราณสถานอย่างมาก

ตัวอย่างที่ ๑๑ การรื้อถอนโบราณสถานเก่า แล้วสร้างใหม่

โบราณสถานวัดโมคลานชุมชนโมคลาน อำเภอบางบาล จังหวัดนครศรีธรรมราช
ที่มาของข้อมูล...<http://oknation.nationtv.tv/blog/nn1234/2012/12/24/entry-1> เข้าถึง
ข้อมูลวันที่ ๗ เมษายน ๒๕๖๑)

รูปภาพที่ ๒๘ <http://oknation.nationtv.tv/blog/nn1234/2012/12/24/entry-1>

<http://oknation.nationtv.tv/blog/nn1234/2012/12/24/entry-1>

ยุคที่ ๑. ยุคสมัยการก่อตั้งเป็นศาสนสถานของศูนย์กลางชุมชนตามศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย ผู้เขียนสันนิษฐานว่า เนื่องจากชิ้นส่วนคงถูกทำลาย และสูญหายไปเป็นจำนวนมากจนไม่สามารถนำมาประกอบเป็นรูปร่างศาสนสถานได้เช่นเดิม ผู้เกี่ยวข้อง (เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร) จึงต้องนำมาวางเรียงรายกับพื้นดิน (ดังภาพ)

รูปภาพที่ ๒๙ ยุคที่ ๒. ยุคสมัยของการก่อตั้งเป็นศาสนสถานของชุมชนตามศรัทธาแห่งพุทธศาสนา นิกายมหายาน (หลังการบูรณะแล้ว)

รูปภาพที่ ๓๐ ยุคที่ ๓. ภาพปัจจุบันของวัดโมคลาน แสดงถึงการคงอยู่ของศาสนสถานในชุมชน

จากหลักฐานที่พบในโบราณสถานวัดโมคลานและข้อมูลจากนักวิชาการประวัติศาสตร์ เราจึงสันนิษฐานจากหลักฐานได้ว่า พื้นที่และชุมชนแห่งนี้ได้มีการซ้อนทับของหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลายช่วงหลายยุคสมัย มีการสร้างวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเองทั้งจากหลักฐานเป็นโบราณสถานที่เกี่ยวเนื่องกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกาย ต่อมาได้กลายเป็นเขตอิทธิพลของศาสนาพุทธนิกายมหายาน และปัจจุบันพื้นที่แห่งนี้ก็ได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนมุสลิมเสียส่วนใหญ่ไปแล้วนั้น อันจะส่งผลให้ชุมชนขาดความเป็นตัวตน เพราะไม่รู้ที่มาของบรรพบุรุษและพื้นที่อาศัยของตนเอง

๔.๗ การแก้ไขปัญหการทำลายพุทธศิลป์

การแก้ไขปัญหการทำลายพุทธศิลป์ มีได้หลากหลายวิธี บางประเทศโดยใช้วิธีการออกกฎหมายและการทำความเข้าใจเพื่อการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีและประวัติศาสตร์ บางประเทศได้นำพุทธศิลป์อันเป็นสมบัติที่ล้ำค่ามาเป็นจุดเด่นของประเทศตน อาทิตามตัวอย่างดังนี้

ตัวอย่างที่ ๑ ประเทศปากีสถาน

ปากีสถาน ใช้การแก้ไขปัญหโดยการใช่วิธีการออกกฎหมายและการทำความเข้าใจกับประชาชน ของตน ตักสิลา เมืองแห่งความรู้ในสมัยพุทธกาล เมืองนี้ตั้งอยู่ในประเทศปากีสถาน ประเทศอิสลามแห่งนี้ เพื่อนบ้านใกล้ชิดกับอัฟกานิสถานเมืองแห่งตอลิบาน หาก

รูปภาพที่ ๑๘ ที่มา : <http://oknation.nationtv.tv/blog/sigree/2008/05/19/entry-3>

แต่ปากีสถานไม่ได้มีการทำลายพระพุทธรูปเหล่านี้แต่อย่างไรหากแต่มีการเก็บรักษาไว้อย่างดี เพื่อการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีและประวัติศาสตร์ และนี่คือพระพุทธรูปในประเทศปากีสถาน

นี่คือพระพุทธรูป ซึ่งเหมือนของประเทศ
ไทยที่ทำหน้าตาแบบคนท้องถิ่น แต่จะออกหน้าตาคล้ายฝรั่งเล็กน้อยซึ่งสร้างในยุคสมัยของ
อินเดียในอดีตที่พระพุทธศาสนายังเจริญรุ่งเรือง

จะเห็นการทำลายพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก โดยการทำลายที่นิยมมากที่สุดคือการ
ทุบที่พระพักตร์และจมูกเนื่องจากเชื่อว่าหากทำลายหน้าพระพุทธรูปแล้วพระพุทธรูปจะไม่มี
ความศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป การทำลายหน้าพระพุทธรูปนี้ปรากฏทั้งในอินเดียและปากีสถาน

รูปภาพที่ ๑๙ ที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/print.php?id=259430>

อย่างไรก็ดีในปัจจุบัน นับได้ว่าเป็นตัวอย่างของการจัดการพุทธศิลปะที่ถือว่าศิลปะของโลกด้วย โดยได้มีการออกกฎหมายคุ้มครองแล้ว และนอกจากนี้รัฐบาลปากีสถานยังให้ความสำคัญกับ

พระพุทธรูปจนนำมาพิมพ์บนแสตมป์

รูปภาพที่ ๒๐ ที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/print.php?id=259430>

พระพุทธรูปแห่งบามีเป็นพระพุทธรูปยืนจำนวนสององค์ที่สลักอยู่บนหน้าผาสูงสองพันห้าร้อยเมตรในหุบผาบามียาน ณ จังหวัดบามียาน ในพื้นที่ที่ฮাজারาจัดทางตอนกลางของประเทศอัฟกานิสถาน อันห่างจากกรุงคาบูลไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณสองร้อยสามสิบกิโลเมตร หมู่พระพุทธรูปนี้สถาปนาขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 10 ตามศิลปะแบบกรีกโบราณ

รูปภาพที่ ๒๑ ที่มา : <http://www.publicpostonline.net/7153>

พระไวโรจนะพุทธเจ้า (Vairocana Buddha)

“พระพุทธรูปประทับยืนหินแกะสลักที่ใหญ่ที่สุดในโลก” เมืองบามิยัน ประเทศอัฟกานิสถาน ที่ถูกรัฐบาลตาลีบันทำลาย หมู่พระพุทธรูปนี้ถูกทำลายด้วยระเบิดไดนาไมต์เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ ตามคำสั่งของนายมุลลอห์ มุฮัมมัด อุมร์ ประมุขของรัฐบาลกฏอลิบัน ซึ่งให้เหตุผลว่ากฎหมายอิสลามไม่อนุญาตให้บูชารูปเคารพ ในขณะที่นานาประเทศต่างการประณามการกระทำของรัฐบาลกฏอลิบันอย่างรุนแรง เพราะหมู่พระพุทธรูปนี้มีใช้สมบัติของบุคคลใดบุคคลหนึ่งแต่เป็น “มรดกโลก” อันเป็นสาธารณสมบัติและความภาคภูมิใจของคนทั้งโลก โดยญี่ปุ่นและสวิตเซอร์แลนด์ร่วมใจกันสนับสนุนให้มีการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปนี้อีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ พระพุทธรูปแห่งบามิยัน ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น “มรดกโลก” ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญ ครั้งที่ ๒๗ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ตัวอย่างที่ ๒ ประเทศอินโดนีเซีย บุโรพุทโธ

ซึ่งแม้จะเป็นประเทศมุสลิม แต่เขาก็ไม่ทำลายล้าง เพราะวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลของผู้นำประเทศ ใน พ.ศ.๒๕๑๖ รัฐบาลอินโดนีเซียได้เริ่มต้นโครงการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่โดยมีองค์การยูเนสโก ของสหประชาชาติ ได้ให้ทุนสนับสนุน รวมทั้งเงินอุดหนุนจากบางประเทศที่นับถือพุทธศาสนา ปัจจุบันโบราณสถานแห่งนี้จึงอยู่อย่างสง่างาม อวดโชว์ความงดงามของพุทธศิลปะ ซึ่งอินโดนีเซียมิใช่คิดเพียงว่าเป็นพุทธศิลป์ของศาสนาอื่น แต่เป็นศิลปะของโลก หากมองในแง่เศรษฐศาสตร์แล้วการท่องเที่ยวบุโรพุทโธ สามารถนำเงินตราเข้าประเทศอินโดนีเซียมิใช่น้อยเลย

รูปภาพที่ ๒๒ ที่มา: www.taraaryatravel.com

รูปภาพที่ ๒๓ ที่มา: <https://sites.google.com/site/pattaphon1112/kar-thxng-theiyw>
มัทศจรรย “บุโรพุทโธ” พุทธสถาน ‘บุโรพุทโธ’ หนึ่งในสิ่งมัทศจรรยของโลก

‘บุโรพุทโธ’ หรือ ‘โบโรบูดูร์’ (borobodur) พุทธสถานอันงามสง่า หนึ่งในสิ่งมัทศจรรยของโลก ตั้งอยู่ใจกลางเกาะชวา อยู่ห่างจากเมืองยอกยาคาร์ตา (Yogyakarta) หรือยอกยา ของอินโดนีเซีย ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๔๐ กิโลเมตร

สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ในสมัยของ กษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทร์ แห่งอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งสมัยนั้นหมู่เกาะต่าง ๆ ของอินโดนีเซียมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอินเดีย ทั้งด้านการค้าและวัฒนธรรม ทำให้ได้รับอิทธิพลทางด้านความเชื่อของฮินดูและพุทธเป็นอย่างมาก แต่กษัตริย์ของศรีวิชัยซึ่งเป็นชาวฮินดู เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และชนชาวศรีวิชัยส่วนใหญ่ก็นับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ทำให้เกาะชวาเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาอันยิ่งใหญ่ของอาณาจักรศรีวิชัยนี้ มหาสถูปบุโรพุทโธ อันงดงามนั้นรังสรรค์ขึ้นด้วยความรักความศรัทธาอย่างเปี่ยมล้นต่อพระพุทธศาสนาของชนชาวศรีวิชัย ประติมากรรมแต่ละชิ้นได้รับการจัดวางอย่างงดงามลงตัวและมีความหมายอันมีนัยถึงธรรม ธรรมชาติ หรือจักรวาล โดยสร้างขึ้นจากหินลาวา มีพื้นที่โดยรวมประมาณ ๕๕,๐๐๐ ตารางเมตร รูปทรงด้านฐานเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวด้านละ ๑๒๓ เมตร แต่ละด้านมีบันไดและซุ้มประตูขึ้นสู่มหาเจดีย์ ซึ่งมีทั้งหมด ๑๐ ชั้น ชั้น ๑-๖ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ส่วนชั้นที่ ๗-๑๐ มีลักษณะเป็นรูปทรงกลม

ส่วนฐานของบุโรพุทโธ ประกอบด้วยชั้นบันไดใหญ่ ๔ ชั้น กำแพงรอบฐานมีภาพสลักประมาณ ๑๖๐ ภาพ เป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์ที่ยังข้องอยู่ในกาม ผูกพันกับความสุข สนุกสนาน ความปรารถนาทางโลกอันไม่รู้จบ ส่วนนี้จัดอยู่ในชั้นกามภูมิ ในส่วนที่สอง

คือส่วนบนของฐานนั้น ผนังทั้งด้านนอกด้านใน มีรูปสลักเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติและชาดกต่าง ๆ ประมาณ ๑,๔๖๐ ภาพ ในส่วนนี้ถือเป็นชั้นรูปภูมิ คือชั้นตอนที่มนุษย์หลุดพ้นจากกิเลสทางโลกมาได้บางส่วน พุทธศาสนิกชนร่วมเจริญพระพุทธรูป และเวียนเทียนที่พุทธสถานบุโรพุทโธ ส่วนที่สาม คือส่วนของฐานกลมที่มีเจดีย์ทรงระฆังคว่ำ จำนวน ๗๒ องค์ แต่ละองค์บรรจุด้วยพระพุทธรูป ตั้งเรียงรายอยู่ ๓ ระดับ โอบล้อมพระเจดีย์องค์ใหญ่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สุดยอดของบุโรพุทโธ

จำนวน ๗๒ นั้น หากพิจารณาในทางธรรมแล้วหมายถึง รูป ๑๘ เจตสิก ๕๒ จิต ๑ นิพพาน ๑ และฐานพระเจดีย์ที่เป็นรูปบัวผลิบานนั้นบ่งบอกถึงการรู้ตื่นและเบิกบาน ส่วนพระเจดีย์องค์ใหญ่นั้นภายในไม่ได้บรรจุสิ่งใดไว้ อาจสื่อให้เห็นถึงความว่าง อันถึงที่สุดของนิพพานแล้ว ย่อมไร้ลักษณะ ไร้รูปปรอยใด ๆ ในส่วนนี้ถือเป็นชั้นอรุณภูมิ ที่มนุษย์ไม่ผูกพันกับทางโลกอีกต่อไป

บุโรพุทโธคงความยิ่งใหญ่ยึดเหนี่ยวจิตใจผู้คน ผ่านกาลผ่านสมัยจวบจนเข้าต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งใกล้สิ้นยุคของศรีวิชัย ซึ่งในเวลานั้นชาวโปรตุเกสได้เริ่มเข้ามายึดครองหมู่เกาะต่าง ๆ และอิทธิพลของศาสนาอิสลามได้เข้ามาแทนที่ บุโรพุทโธได้ถูกกลืนเลื่อนไปและถูกทิ้งร้างท่ามกลางป่าเขาเป็นเวลานานร้อย ๆ ปี

จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เซอร์โทมัส แสตนฟอร์ดราฟเฟิลชาวดัชต์ ได้ค้นพบบุโรพุทโธขึ้นอีกครั้งในสภาพที่เต็มไปด้วยซากปรักหักพัง และมีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งแรก ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๘-๒๔๕๓

ต่อมาใน พ.ศ.๒๕๑๖ รัฐบาลอินโดนีเซียได้เริ่มต้นโครงการปฏิสังขรณ์ใหญ่อีกครั้งโดยมีองค์การยูเนสโก ของสหประชาชาติ ได้ให้ทุนสนับสนุน รวมทั้งเงินทุนอุดหนุนจากบางประเทศที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งประเทศไทยก็มีส่วนร่วม

ความสง่างามของบุโรพุทโธก็ปรากฏขึ้นอีกครั้ง เฉกเช่นในอดีต ‘บุโรพุทโธ’ พุทธสถานอันงามสง่า ไม่อาจจะสรรหาคำใดมาอธิบายความยิ่งใหญ่ ของบุโรพุทโธได้

ตัวอย่างที่ ๓ ประเทศพม่า

การจัดการดูแลรักษาโบราณสถาน ก่อนข้างจะรวดเร็ว จากการติดตามข่าวเรื่องแผ่นดินไหว เหตุการณ์แผ่นดินไหว ๖.๘ ตามมาตราริกเตอร์ ที่สันสะเทือนสิ่งปลูกสร้างไปทั่วประเทศ เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๙ รัฐบาลมีการสั่งการโดยด่วนให้เร่งซ่อมแซมบูรณะ ทันที

รูปภาพที่ ๓๑ ภาพเสียหายสร้างความเสียหายแก่พระเจดีย์ และพุทธสถานโบราณในพุกาม
สภาพเมียนมา เป็นอย่างมาก พบว่าพระเจดีย์เสียหายไปไม่น้อยกว่า ๒๐๐ องค์
http://cancalmyourmind.blogspot.com/2016/09/blog-post_2.html เข้าถึงข้อมูลวันที่
๑๖ เมษายน ๒๕๖๑

รูปภาพที่ ๓๒

http://cancalmyourmind.blogspot.com/2016/09/blog-post_2.html

รูปภาพที่ ๓๓

http://cancalmyourmind.blogspot.com/2016/09/blog-post_2.html

รูปภาพที่ ๓๔

ประธานาธิบดีของเมียนมา พร้อมพุทธศาสนิกชน รุดไปตรวจสอบ และสั่งการให้เร่งฟื้นฟูโบราณสถานจากผลกระทบจากแผ่นดินไหวทันที

รูปภาพที่ ๓๕

จากภาพจะเห็นได้ว่าประธานาธิบดีและคณะ แม้จะต้องเข้าไปตรวจสอบในสถานที่ปรักหักพัง แต่เป็นพื้นที่ประดิษฐานพระรัตนตรัย ยังให้ความเคารพด้วยการถอดรองเท้าเดินตรวจเลย ที่เดียว... ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ถูกต้องและน่ายกย่องอย่างยิ่ง ที่ชาวพุทธทุกคนพึงปฏิบัติ.

การดูแลโบราณสถานของพม่า

รูปภาพที่ ๓๖

<https://project528.wordpress.com/myanmar/>เข้าถึงข้อมูล ๑๙ เมษายน ๒๕๖๑

รูปภาพที่ ๓๗

<https://project528.wordpress.com/myanmar>

รูปภาพที่ ๓๘ <http://gothailandgoasean.tourismthailand.org/th> เที้ยวเมืองโบราณ
อาณาจักรพยู มรดกโลกแห่งแรกของพม่า

รูปภาพที่ ๓๙

เมืองโบราณอาณาจักรพยู มรดกโลกแห่งแรกของพม่าแต่สิ่งที่น่าสนใจคือ มีการประกาศมรดกโลกแห่งใหม่ที่อยู่ในพม่า โดยถือเป็นมรดกโลกแห่งแรกที่อยู่ในพม่า อีกด้วย นั่นคือ กลุ่มเมืองโบราณอาณาจักรพยู (Pyu Ancient Cities) ถูกประกาศให้เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ซึ่งกลุ่มเมืองโบราณอาณาจักรพยู จะรวมไปถึงพื้นที่ของเมืองโบราณศรีเกษตร (Sri Ksetra) เปียทะโนมโย (Peikthanomyo) และหะลินยี (Halingyi) ที่สร้างขึ้นในยุคเดียวกัน ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๔

ชาวพยู เป็นชนชาติที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนชาวพม่าดั้งเดิม แต่นักวิชาการบางท่านก็ว่า “ชาวพยู เป็นชาวพม่าแท้จริง 100 เปอร์เซ็นต์!” โดยอาชีพหลักของชาวพยู คือ การทำเกษตรกรรม ด้วยความที่ดินในบริเวณที่ชาวพยูตั้งถิ่นฐานอยู่นั้น มีลักษณะเป็นที่ราบสูง (คล้ายๆ ภาคอีสานบ้านเรา) ถึงแม้จะมีแม่น้ำไหลผ่าน แต่ในหน้าร้อน ก็แห้งเหือด แต่ชาวพยูก็มีความสามารถปรับตัวกับสภาพแวดล้อมที่โหดร้ายได้ โดยการหาวิธีการผันน้ำ จากแม่น้ำอิรวดี และแม่น้ำสายรอง เข้ามาเป็นตัวช่วยในการทำเกษตรกรรม และยังมีการขุดคูคลองรอบๆ เมืองพร้อมอ่างเก็บน้ำ เพื่อไว้ใช้น้ำในยามหน้าแล้ง

เมื่อความเจริญของชาวพยูไม่หยุดลงเพียงเท่านั้น ชาวพยูได้เริ่มจับกลุ่มรวมกันสร้างอาณาจักรขนาดใหญ่ขึ้นมา มีชื่อว่า “อาณาจักรศรีเกษตร” ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ ขนาดกว้างขวาง กินพื้นที่เกือบทั้งหมดของกลุ่มน้ำอิรวดี โดยอาณาจักรศรีเกษตรนี้ ได้รับอิทธิพล ในเรื่องของภาษา ศิลปะ สถาปัตยกรรม และ พระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย โดยศูนย์กลางหลักของอาณาจักรนี้ ตั้งอยู่ที่เมือง “ศรีเกษตร” ซึ่งเป็นชื่อเดียวกับอาณาจักร แน่นอนว่า ศรีเกษตร ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกล่าสุด เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ร่องรอยอารยธรรมบริเวณใกล้เคียงศรีเกษตร อย่างเมืองเบคคาโน และเมืองฮาลิน ซึ่งทั้ง 3 เมือง ได้ถูกผนึกรวมกันแล้วขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมแห่งแรกของพม่า ในชื่อ เมืองโบราณอาณาจักรพยู (PyuAncient Cities)

แต่ในปัจจุบันนี้ ทั้งศรีเกษตร เบคคาโน และ ฮาลิน แทบจะไม่หลงเหลือความยิ่งใหญ่ในแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ มีเพียงซากปรักหักพัง ของโบราณสถาน เพราะยังไม่มีการจัดการที่ดี

พอ สิ่งที่หลงเหลืออยู่ คือเจดีย์ ซากเมืองโบราณ คูน้ำ กำแพงเมือง ที่แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ในอดีต แต่ปัจจุบันนี้ แหล่งโบราณคดีเมืองเก่าของชาวพยู คงจะได้รับการดูแลที่ดีขึ้นจาก Unescoและประเทศพม่าเอง เพราะต่อไปนี้ เมืองโบราณแห่งนี้ ไม่ได้เป็นสมบัติของพม่าประเทศเดียวแล้ว แต่นับต่อจากนี้ เมืองเก่านับพันปีแห่งนี้ จะเป็นสมบัติของคนทั้งโลก ที่ต้องช่วยกันดูแลรักษาสืบต่อไป

ตัวอย่างที่ ๔ ประเทศกัมพูชา

รูปภาพที่ ๔๐ รากของต้นไม้ ที่ทำลายให้ปราสาทสามารถพังทลายลงมาได้ในวันข้างหน้า
http://www.gustotour.com/info_asia/cambodia/cambodia1.html

รูปภาพที่ ๔๑

ความคืบหน้าของการซ่อมแซมดูแลรักษาโบราณสถานของเขมร
 กัมพูชา-ญี่ปุ่น จับมือปรับปรุงซ่อมแซม ‘นครวัด’

ที่มา <http://aseanwatch.org/2016/05/10>

รูปภาพที่ ๔๒ กัมพูชาและญี่ปุ่นร่วมมือกันปรับปรุงทางเดินเข้าสู่นครวัด แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสำคัญของกัมพูชา คาดว่าจะใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ ๔ ปี

นายสก อาน รองนายกรัฐมนตรีของกัมพูชากล่าวว่า **ทางการกัมพูชาได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณและด้านเทคนิคจากประเทศญี่ปุ่น เพื่อซ่อมเสริมทางเดินหลักเข้าสู่นครวัดให้มีความคงทนมากยิ่งขึ้น** เนื่องจากนครวัดเป็นหนึ่งในมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญของโลก

นายยูกิ คูมามารุ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นเปิดเผยว่า ญี่ปุ่นได้ก่อตั้งคณะทำงานอย่างเป็นทางการขึ้น เพื่อดูแลอาณาบริเวณเขตวัด (อังกอร์) ของกัมพูชามาแล้วตั้งแต่ปี ๒๕๓๗ และคณะทำงานได้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ดูแล/ซ่อมแซมโบราณสถานในกัมพูชานับตั้งแต่นั้นมา พร้อมคาดว่าจะใช้งบประมาณไปแล้วทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่า ๒๖ ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ

นอกจากนี้ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นยังกล่าวถึงองค์การอัสรา (Authority for the Protection of the Site and Management of the Region of Angkor: Apsara) ที่มีอำนาจหน้าที่ในการดูแลโบราณสถานของกัมพูชา ซึ่งได้ร่วมมือกับทางคณะทำงานของมหาวิทยาลัยโซเฟีย (Sophia University) ของญี่ปุ่นเป็นอย่างดี

การจัดการเมืองเสียมราฐอย่างยั่งยืน^{๓๗}

^{๓๗}

http://www.asean thai.net/ewt_news.php?nid=7298&filename=index เข้าถึงข้อมูล ๓๐

รูปภาพที่ ๔๓ เสียมราฐ หรือที่รู้จักกันในนาม เสียมเรียบ

เสียมเรียบ เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศกัมพูชาที่มีอัตราการเจริญเติบโตรวดเร็ว จากการหลั่งไหลของนักท่องเที่ยวจำนวนมากต่อปีที่ต้องการมาชมเมืองพระนคร (อังกอร์) ซึ่งเป็นที่ตั้งของ "นครวัด" เทวสถานอันยิ่งใหญ่ และจำนวนมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น เมื่อมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากก็ยิ่งเป็นการเร่งความเสื่อมทรุดเสียหายให้แก่สิ่งก่อสร้างต่างๆ จึงเป็นภาระหน้าที่ขององค์กรผู้จัดการบริหารที่จะต้องดูแลซ่อมแซมและบูรณะให้คงอยู่ในสภาพดี ดังนั้น การวางแผนอย่างเป็นระบบจึงเป็นเรื่องที่กัมพูชากำลังเร่งดำเนินการ ควบคู่กับการอนุรักษ์โบราณสถาน และการพัฒนาเมืองเพื่อรองรับการเติบโต

นาย Bun Tharith รองผู้ว่าราชการจังหวัดเสียมราฐให้ข้อมูลว่า เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๙๔ เสียมราฐเริ่มเปิดประตูต้อนรับนักท่องเที่ยวเป็นครั้งแรกหลังจากสงครามกลางเมืองสิ้นสุดลง นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนมีจำนวนแค่ ๒๐,๐๐๐ คน แต่ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นมากกว่า ๑๐๐ เท่า โดยมีนักท่องเที่ยวชาวจีนมากที่สุด รองลงมาคือเกาหลีใต้ ไทย และญี่ปุ่น การหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวจำนวนมากนี้ สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับเสียมราฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มีนักลงทุนจำนวนมากเข้ามาดำเนินธุรกิจต่างๆ เช่น โรงแรม ร้านอาหาร และร้านค้า เป็นต้น ทำให้เสียมราฐเป็นเมืองที่มีอัตราการเจริญเติบโตรวดเร็วมากที่สุดของกัมพูชา หากไม่นับพนมเปญซึ่งเป็นเมืองหลวง แต่ก่อนเสียมราฐเคยมีโรงแรมอยู่เพียง ๕ แห่ง แต่ในปัจจุบันมีโรงแรมตั้งแต่ระดับ ๓ ดาว ถึง ๕ ดาว รวมกันถึง ๑๘๖ แห่ง มีร้านอาหารและร้านค้าไว้คอยบริการนักท่องเที่ยวทุกระดับ ทั้งในรูปแบบกรู๊ปทัวร์หรือการเดินทางท่องเที่ยวด้วยตนเอง อัตราการเติบโตด้านท่องเที่ยวของเสียมราฐยังคงเติบโตอย่างต่อเนื่องส่งผลให้ชาวกัมพูชาจากเมืองอื่นๆ หลั่งไหลเข้ามาเสียมราฐมากขึ้น เกิดความแออัดของเมืองที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้น การจัดการและพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ทั้งไฟฟ้า น้ำประปา ปัญหาการจราจรในเขตเมือง รวมถึงการคมนาคมอย่างมีประสิทธิภาพจึงเป็นเรื่องจำเป็น

รัฐบาลกัมพูชามีการวางแผนขยายเมืองออกไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้ของเสียมราฐ เพื่อลดความแออัดของเมือง โดยใช้แม่น้ำเสียมราฐเป็นตัวกำหนดทิศทางการพัฒนาและการแบ่งโซน ซึ่งอุปสรรคสำคัญคือการวางโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภคที่ยังไม่เรียบร้อย ขณะนี้การพัฒนาแม่น้ำสามารถทำได้ครั้งหนึ่ง โดยมีเป้าหมายจะพัฒนาไปตลอดเส้นทางลำน้ำที่ไหลลงสู่โตนเลสาบ พื้นที่ริมน้ำถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สาธารณะ ถนนริมน้ำมีต้นไม้ใหญ่ประดับประดาโคมไฟสว่างไสวและสร้างความปลอดภัยในยามค่ำคืน นอกจากนี้ยังมีโครงการสร้างทางเดินเท้าและเส้นทางจักรยานไปตลอดแนวแม่น้ำ เพื่อให้เสียมราฐเป็นเมืองน่าอยู่สำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งนับได้ว่าเสียมราฐเป็นเมืองท่องเที่ยวแห่งหนึ่งของอาเซียนที่มีอนาคตสดใส

นอกจากนี้ เสียมราฐมีการดำเนินโครงการเพื่อช่วยสร้างงานและลดปัญหาความยากจนของประชาชน โดยมีการท่องเที่ยวเป็นฐานสนับสนุนสำคัญ ได้แก่ โครงการ "Green Belt" เพื่อสร้างความเชื่อมโยงในการพัฒนาอาชีพของประชาชนให้สอดคล้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ซึ่ง Green Belt จะมุ่งพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกพืชผักชนิดต่าง ๆ รวมไปถึงการเลี้ยงสัตว์ เพื่อผลิตวัตถุดิบตอบสนองให้เพียงพอสำหรับผู้บริโภคและนักท่องเที่ยวในเมืองเสียมราฐ ซึ่งแต่ก่อนต้องอาศัยการนำเข้าวัตถุดิบประเภทผัก ผลไม้และเนื้อสัตว์จากประเทศเพื่อนบ้านเป็นจำนวนมาก และโครงการส่งเสริมการพัฒนาทักษะด้านงานหัตถกรรมโดยนำภูมิปัญญาดั้งเดิมและวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสร้างสรรค์ให้เกิดผลงานเพื่อสร้างรายได้จากนักท่องเที่ยว ซึ่งทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยหลักที่ช่วยสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้กับชาวเมืองเสียมราฐ

เมืองเสียมราฐถือเป็นตัวอย่างสำหรับการวางแผนและการพัฒนาเมืองซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม การจัดการเมืองจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดไม่ได้ขึ้นอยู่กับนโยบายที่มีความชัดเจนเท่านั้น แต่สิ่งสำคัญที่สุดอยู่ที่กระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนในเมืองนั้น ๆ ด้วย

การท่องเที่ยวด้านโบราณสถานที่ทำให้เงินสะพัดในประเทศเขมร^{๓๘}

^{๓๘} ข้อมูล รายการ ASEAN Connect ตอน 17 เสียมเรียบ...การจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนเรียบเรียง ส่วนอาเซียน กรมประชาสัมพันธ์

รูปภาพที่ ๔๔

รูปภาพที่ ๔๕ ที่มา : https://www.khaosod.co.th/view_newsonline.php?newsid=1470732205

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวถือว่ามีความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจของกัมพูชาอย่างมาก ซึ่งจะแตกต่างจากชาติสมาชิกอาเซียนอื่นๆ ที่พยายามผลักดันเรื่องศักยภาพของผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อม โดยรัฐบาลกัมพูชาพยายามส่งเสริมภาคการท่องเที่ยวเป็นโครงการสำคัญลำดับต้นๆ ที่จะผลักดัน เพราะสามารถสร้างเงินและงานให้กับประเทศได้มาก

เมื่อปี ๒๕๕๗ ที่ผ่านมา รายได้จากการท่องเที่ยวของกัมพูชาเท่ากับ ๓,๐๐๐ ล้านดอลลาร์ หรือ ๑๘ % ของ GDP ประเทศ ซึ่งก่อให้เกิดการจ้างงานในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งหมด ๒ ล้านคน โดยเฉพาะการจ้างงานในธุรกิจโรงแรมที่มีจำนวนถึง ๔ แสนคน ปัจจุบันนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเป็นอันดับหนึ่งในกัมพูชา คือ เวียดนาม ราว ๙ แสนคน อันดับสอง คือ จีน ๖ แสนคน ลาว ๕ แสนคน เกาหลี ๔.๕ แสนคน และไทย ๓ แสนคน

พนมเปญ โพสท์ รายงานถึงแผนกลยุทธ์การท่องเที่ยวของรัฐบาลกัมพูชา ประจำปี 2558-2563 โดยมีจุดประสงค์เพื่อหวังเป็นเครื่องมือดึงดูด ทั้งนักท่องเที่ยวและนักลงทุนเข้ามาในประเทศมากขึ้น ซึ่งล่าสุด แผนกลยุทธ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวฉบับนี้ถูกส่งไปยังคณะรัฐมนตรี เพื่อขออนุมัติและให้การช่วยเหลือแก่นักลงทุนให้เข้าใจในศักยภาพของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มากขึ้น

ก่อนหน้านี้ ทางกรมกัมพูชาตั้งเป้าไว้ว่าในปีนี้นักท่องเที่ยวจะแตะที่ ๕ ล้านคน แต่นายทอง คุณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวออกมายอมรับว่า ตัวเลขจริงไม่น่าจะถึงเป้าที่ตั้งไว้ เพราะผลพวงจากการก่อการร้ายระดับโลก และโรคทางเดินหายใจตะวันออกกลาง หรือไวรัสเมอร์สที่เพิ่งเป็นกระแสความกังวลของโลก รวมไปถึงปัญหาเศรษฐกิจของรัสเซียที่ทำให้นักท่องเที่ยวยกเลิกแผนการเดินทาง

ปีที่ผ่านมา มีจำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาในกัมพูชา ๔.๕ ล้านคน ซึ่งเพิ่มขึ้นเกือบ ๗ % เมื่อเทียบกับปี ๒๕๕๖ โดยในรายงานจากสำนักข่าวกัมพูชา (AKP) ระบุว่า กัมพูชาคาดการณ์ว่า ภายในปี ๒๕๖๓ จำนวนนักท่องเที่ยวจะเพิ่มสูงถึง ๗.๕ ล้านคน

สำหรับ อัง กิม เอง ประธานสมาคมตัวแทนการท่องเที่ยวกัมพูชา (ซีเอทีเอ) กล่าวเสนอแนะว่า กลยุทธ์การท่องเที่ยวควรมุ่งส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชนบทมากขึ้น ซึ่งก่อนหน้านี้ทางการกัมพูชาพยายามให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว "เชิงวัฒนธรรม" เป็นอย่างมาก โดยผลสำรวจเมื่อปีก่อน กัมพูชาได้รับการยกย่องเป็นเมืองท่องเที่ยวที่ดีที่สุดใเอเชียประจำปี ๒๕๕๗ จากนิตยสารแทรเวลเอนด์เลเซอร์ (Travel & Leisure) ซึ่งเสียมเรียบได้อันดับ 2 รองจากเกียวโตของญี่ปุ่น

ตัวอย่างที่ ๕ ประเทศลาว

รูปภาพที่ ๔๖ ที่มา: <https://www.ingpoo.com/ChiangKhan/2016/11/04/ตักบาตรข้าวเหนียว-ประเพณี>

ศิลปะวัฒนธรรมของลาว ยังไม่เปลี่ยนแปลงและเพราะชาวลาว ยังสืบทอดการอนุรักษ์ วัฒนธรรมได้ดี เชื่อว่าการจัดการโบราณสถาน ก็จะได้รับ การดูแลรักษาอย่างเช่นกัน

ดูจากปราสาทวัดภู

ภาครัฐจะไม่ให้มีร้านค้าขายในบริเวณปราสาทเลย

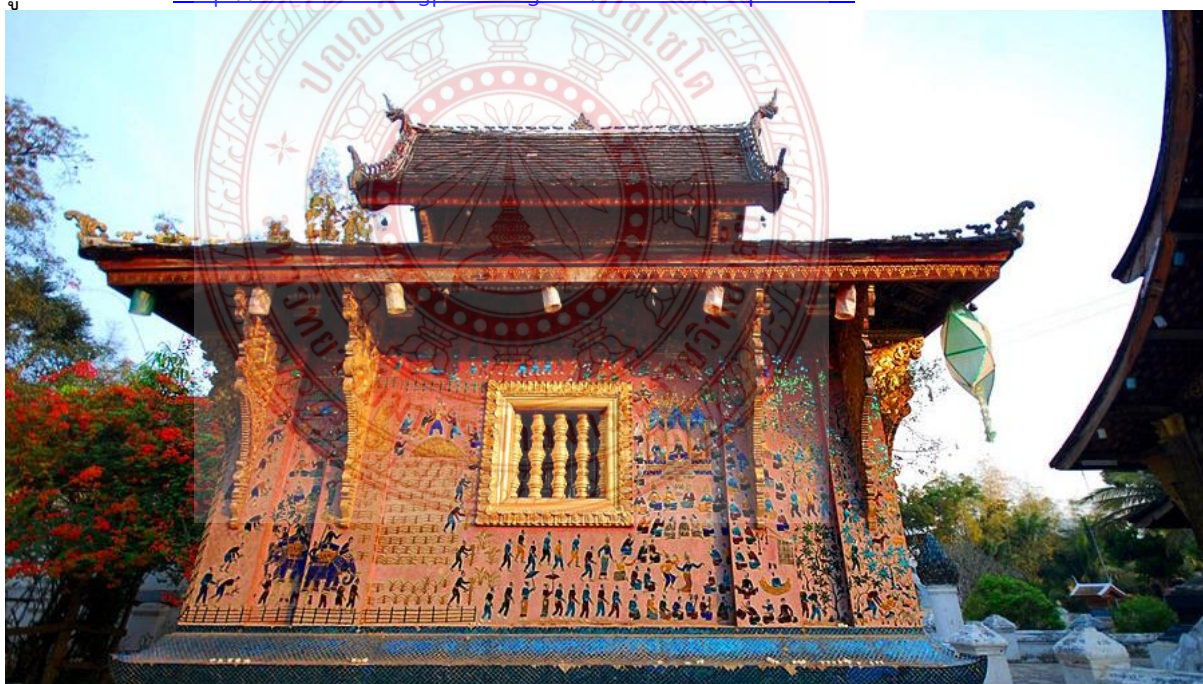
รูปภาพที่ ๔๗ <http://www.tripdeedee.com/Laos/SouthLao2.php>

รูปภาพที่ ๔๘ <http://www.siamsouth.com/smf/index.php?topic=8594.0;all>

รูปภาพที่ ๔๙ <http://www.louangprabang.net/content.asp?id=13>

รูปภาพที่ ๕๐ http://laos-travel.blogspot.com/2013/09/blog-post_13.html

วัดเชียงทอง ลาว

รูปภาพที่ ๕๑

วัดเชียงทองนับเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญและงดงามที่นักท่องเที่ยวอยากมาสัมผัสและชื่นชมมากที่สุด ซึ่งความงดงามและทรงคุณค่าของวัดเชียงทองได้รับการยกย่องจากนักโบราณคดีว่าเป็นศิลปกรรมแห่งอาณาจักรล้านช้างที่งดงาม

ที่ตั้ง อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมืองหลวงพระบาง ใกล้บริเวณที่แม่น้ำคานไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง

ประวัติความเป็นมา วัดเชียงทองสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๐๒-๒๑๐๓ สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช วัดเชียงทองสร้างขึ้นก่อนหน้าที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจะย้ายเมืองหลวงไปยังนครเวียงจันทน์ไม่นานนัก มีการบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ และยังได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้ามหาชาติศรีสว่างวงศ์ และเจ้ามหาชาติศรีสว่างวัฒนา กษัตริย์สองพระองค์สุดท้ายของประเทศลาวที่ให้ความอุปถัมภ์แก่วัดเชียงทองมากเป็นพิเศษ

ลักษณะของพระอุโบสถหลังคาทรงเตี้ยมีหลังคาแอ่นโค้งซ้อนกันอยู่ ๓ ชั้น กล่าวกันว่านี่คือสถาปัตยกรรมทางศาสนาแบบหลวงพระบางแท้ ภายในพระอุโบสถมีพระประธานสีทองงดงามอร่ามตา

ประตูพระอุโบสถแกะสลักผนังลงรักปิดทองฉลุลายทั้งภายในและภายนอก นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่น่าสนใจที่แสดงถึงศิลปกรรมแบบหลวงพระบางอยู่หลายอย่างเช่น หอพระม่าน พระธาตุศรีสว่างวงศ์ หอพระพุทธรูปไสยาสน์ โรงเมี้ยนโกศ เป็นต้น

๔.๘ การจัดการ และการอนุรักษ์พุทธศิลป์ของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์

การสร้างสรรคพุทธศิลป์เป็นการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อความศรัทธาที่เป็นนามธรรมให้ออกมาเป็นรูปที่สามารถมองเห็นได้ ให้ความรู้สึกทางสุนทริยภาพ ความงาม ความศรัทธา พุทธศิลป์ที่ดีต้องมีความชัดเจนสื่อความหมายของความเป็นพุทธะ (ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน) ผู้เห็นผลงานรู้สึกถึงความงาม ความสงบนิ่ง ความสันติสุข ความเมตตา พุทธศิลป์จะถูกสร้างขึ้นด้วยวัสดุ และเทคโนโลยีที่จัดหาได้ในบริเวณนั้น ในเวลานั้นๆ เมื่อเวลาผ่านไปวัสดุอาจเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา เช่น พุทธศิลป์ที่ทำจากไม้ ดินเผา นอกจากนี้แล้วภัยพิบัติทาง

ธรรมชาติเช่น แผ่นดินไหว ภัยน้ำท่วม หรือภัยพิบัติที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์คือภัยสงคราม ก็มีส่วนในการทำลายพุทธศิลป์

แต่ที่สำคัญของการทำให้พุทธศิลป์เสื่อมสลาย ที่นอกจากภัยธรรมชาติ ภัยพิบัติเกิดจากการทำลายด้วยมือของมนุษย์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาการจัดการและการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการป้องกันและอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อไม่พินาศจากการทำลายด้วยมือมนุษย์

การอนุรักษ์ หมายถึง การสงวนรักษา (การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป) การปฏิสังขรณ์ (การทำให้กลับคืนสภาพเดิมอย่างที่เคยเป็นมา) การบูรณะ (การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมให้มากที่สุด) เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกันด้วย

การอนุรักษ์พุทธศิลป์ซึ่งจัดเป็นปูนียสถานอันเป็นเคารพบูชา ที่ทรงคุณค่าด้านอายุ คุณค่าด้านการก่อสร้าง คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ จึงจำเป็นต้องบูรณะโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะ สี ทรวดทรง ซึ่งจะทำให้หมดคุณค่า หรือเสื่อมความศรัทธาวิธีการอนุรักษ์โบราณวัตถุกรมศิลปากรระบุว่าวิธีการการอนุรักษ์วัตถุทางวัฒนธรรม จะใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ มีวิธีการอยู่ ๒ ประการ ดังนี้^{๓๙}

๑)การป้องกันรักษา (Preventive Conservation) การป้องกันรักษา หมายถึง การเก็บรักษาไว้ในสภาวะแวดล้อมที่ถูกต้อง และเหมาะสมตามชนิดของวัตถุที่ไม่เหมือนกัน เพื่อป้องกันมิให้ศิลปะโบราณวัตถุเกิดการชำรุดเสื่อมสภาพ และเสียหายเนื่องจากสาเหตุต่างๆ ที่อยู่ล้อมรอบศิลปะโบราณวัตถุนั้นๆ ซึ่งจะต้องมีการศึกษาทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของการเก็บรักษา หรือการจัดแสดงวัตถุทางวัฒนธรรมเหล่านั้น เพื่อปรับปรุงแก้ไข จัดเก็บ และจัดแสดงให้อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมกับวัตถุชนิดต่างๆ เหล่านั้น โดยที่จะต้องรู้คุณสมบัติทั้งทางเคมีและ ทางกายภาพของศิลปะโบราณวัตถุแต่ละชนิด องค์ประกอบทางเคมี ลักษณะโครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ ที่รวมกันเป็นศิลปะโบราณวัตถุนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องรู้ เพื่อที่จะได้หาทางป้องกัน ระมัดระวังมิให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพในทางที่จะทำให้เกิดการชำรุดขึ้นกับวัตถุต่างๆ นั้นซึ่งศิลปะโบราณวัตถุที่ทำด้วยเนื้อวัสดุที่ต่างกัน จะมีความคงทนต่อสภาพแวดล้อมได้ต่างกัน การจะป้องกันรักษาเมื่อจะต้องจัดแสดง หรือเก็บรักษาในคลังก็ต้องการสภาวะแวดล้อมที่ต่างกัน

๒) การปฏิบัติการสงวนรักษาการปฏิบัติการสงวนรักษา เป็นการแก้ปัญหา หยุดยั้ง และขจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นและที่จะทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพบนศิลปะโบราณวัตถุแล้ว ทำให้มีความแข็งแรง คงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

^{๓๙} กรมศิลปากร, วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์มรดกไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินตติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๒๒-๒๓.

ขั้นตอนการอนุรักษ์โบราณวัตถุกรมศิลปากร ระบุขั้นตอนในการอนุรักษ์โบราณวัตถุไว้ ๔ ขั้นตอน ดังนี้^{๔๐}

๑) ศึกษาลักษณะโครงสร้าง ชนิดของวัตถุ และองค์ประกอบทางเคมีของศิลปะโบราณวัตถุ

๒) ศึกษาสาเหตุที่ก่อให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุนั้น เพื่อที่จะได้หาทางกำจัดป้องกันและรักษาในขั้นต่อไป

๓) การกำจัด เอาสิ่งที่ทำให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุ โดยการนำเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ มาใช้ และเลือกเอาวิธีที่ดีที่สุด และเหมาะสมที่สุด โดยไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุเหล่านั้น

๔) การซ่อม การซ่อมทำให้ศิลปะโบราณวัตถุนั้นมีสภาพเหมือนรูปแบบเดิม ส่วนที่ชำรุดไปหากู้รูปแบบที่แน่นอนก็สามารถจะทำให้สมบูรณ์ได้โดยการเลือกใช้วัสดุสังเคราะห์ ที่เหมาะสมได้ และทำให้สีสันทันกับของเดิมให้มากที่สุด ซึ่งวิธีนี้นอกจากจะเป็นการทำให้วัตถุสมบูรณ์แบบแล้ว ยังเป็นการเพิ่มแรงยึดเหนี่ยวของวัตถุให้แตกชำรุดได้ง่ายอีกด้วย

กระบวนการอนุรักษ์พุทธศิลป์ตามแนวทางของกรมศิลปากรในประเทศไทย ดำเนินการโดยการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเพื่อการอนุรักษ์เนื่องจากสังคมของโลกมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วทำให้เกิดปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ และทางวัฒนธรรม เป็นผลกระทบกับมรดกวัฒนธรรมของชาติที่มีการโจรกรรมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ จากวัดวาอาราม แหล่งโบราณสถาน และแหล่งโบราณคดี เพื่อประโยชน์ทางการค้า ดังนั้น โครงการสำรวจ และขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุทั่วราชอาณาจักร จึงเป็นมาตรการหนึ่งที่จะช่วยลดปัญหา การลักลอบโจรกรรม ป้องกันการทำลายสูญหาย ช่วยคุ้มครอง และรักษาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และทรัพย์สินสมบัติของชาติไว้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรง คือ โบราณวัตถุใดที่กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนแล้ว บทลงโทษแก่ผู้ลักลอบโจรกรรม หรือทำลาย มีการลงโทษทั้งจำและปรับ

ในทางอ้อม แม้ว่าโบราณวัตถุชิ้นใดที่ถูกโจรกรรมจะปรากฏขึ้นในประเทศใดก็ตาม ย่อมมีหลักฐานรายละเอียดและภาพถ่ายที่จะฟ้องร้องเรียกคืนได้ การประกาศขึ้นทะเบียนเป็นสมบัติของชาติโดยอาศัยอำนาจของอธิบดีกรมศิลปากรตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๔ ความว่า “ เมื่ออธิบดีเห็นว่าโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุที่มีได้อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากรมีประโยชน์ หรือคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีเป็นพิเศษ อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุนั้น” และเมื่อโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ที่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนแล้ว ยังคงอยู่ใน

^{๔๐} อ่างแล้ว, กรมศิลปากร, คู่มือ : การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, หน้า ๙๗.

ความครอบครองดูแลของเจ้าของต่อไป แต่ในกรณีที่อธิบดีเห็นว่าโบราณวัตถุใดไม่ว่าจะได้ขึ้นทะเบียนแล้วหรือไม่ สมควรสงวนไว้เป็นสมบัติของชาติ อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้นเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่ห้ามทำการค้า และหากเห็นสมควรเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติให้อธิบดีมีอำนาจจัดซื้อเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ

การขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเพื่อการอนุรักษ์การขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เพื่อการป้องกันรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติที่กระจายอยู่ในความครอบครองของเอกชน และวัดวาอารามต่างๆ มิให้มีการเคลื่อนย้ายหรือลักลอบนำออกนอกประเทศ การสำรวจขึ้นทะเบียนทำให้ทราบจำนวน ชนิด ประเภท ขนาดและลักษณะพิเศษของโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ มีอยู่ในประเทศไทย เพื่อเป็นหลักฐานที่สำคัญ และเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของชาติสืบไป การเสริมสร้างความรู้ด้านพุทธศิลป์ให้แก่ประชาชนรับทราบ และตระหนักถึงคุณค่าของพุทธศิลป์ในประเทศของตน จนกระทั่งเกิดความรักความหวงแหนในพุทธศิลป์ที่เป็นสมบัติของตน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธศิลปะในอาเซียน: เส้นทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา พระพุทธศาสนา และการสร้างสรรค์พุทธศิลปะของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน ๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์ โดยสรุปผลการศึกษาและมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ประวัติความเป็นมา พระพุทธศาสนา และการสร้างสรรค์พุทธศิลปะของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน

ผลจากวิจัยพบว่า

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือเอเชียอาคเนย์เป็นอาณาบริเวณที่ได้รับอิทธิพลประเพณีวัฒนธรรมจากอินเดียและจีนตามสภาพภูมิศาสตร์ ทั้งรับวัฒนธรรมตะวันตกตามเส้นทางการค้าสำคัญระหว่างคนยุโรปกับคนเอเชียฝ่ายสัมพันธมิตรในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง คือสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเป็นผู้ตั้งชื่ออาณาบริเวณนี้ซึ่งประกอบด้วย พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย เป็นดินแดนที่มีลักษณะเฉพาะทางอัตลักษณ์ของผู้คนและวัฒนธรรมมีอารยธรรมที่เป็นของตัวเองมาเนิ่นนานผสมผสานกับความสามารถในการปรับตัวเลือกรับวัฒนธรรมที่เข้ามาจากกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมและการเมืองโลกทำให้อาณาบริเวณนี้มีอารยธรรมที่มีเสน่ห์และมีลักษณะเฉพาะตัว

พัฒนาการของพระพุทธศาสนาที่มีขึ้นในดินแดนแถบนี้เกิดจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนต่างๆที่ไม่ได้มีเพียงการปฏิสัมพันธ์กันในเชิงเศรษฐกิจการค้าเพียงอย่างเดียวแต่เป็นการรับวัฒนธรรมทางความคิด คติ ความเชื่อและการแสดงออกด้วยแนวทางต่างๆเช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ซึ่งเข้ามาผสมผสานสอดรับกัน อย่างไรก็ตาม การที่มีคนจากวัฒนธรรมอื่นมารวมตัวในพื้นที่เดียวกันนั้น อิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีซึ่งกันและกันจึงเป็นไปในลักษณะการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ดังนั้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผืนแผ่นดินใหญ่นี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมมาก เช่นการรับคติฮินดู-พุทธจากประเทศอินเดีย ทำให้เมืองใหญ่บางเมืองได้กลายเป็นทั้งศูนย์กลางทางความเชื่อและศูนย์กลางการปกครอง เพราะการรับวัฒนธรรมความเชื่อในระยะแรกเริ่มนั้นเริ่มมาจากกลุ่ม

ชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองเป็นสำคัญ ทำให้ผู้ที่เป็นชนชั้นล่างนั้นเลือกที่จะรับวัฒนธรรมตามนายของตนเองเป็นหลัก ดังนั้นเมื่อเกิดชุมชนเมืองที่มีการจัดลำดับชั้นของคนในสังคมและคนเริ่มแบ่งงานและหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างเป็นระบบมากขึ้น เมืองจึงถือกำเนิดขึ้น ซึ่งในระยะเริ่มต้นที่เกิดเมืองขึ้นนั้น พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในการเกิดชุมชนเมืองและวางรากฐานของชุมชนเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระพุทธศาสนาทำให้เกิดสกุลช่างทางศิลปะอันเป็นมาตรฐานของสังคมและทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าเอกลักษณ์ทางสังคมประการต่อมาพระพุทธศาสนาทำให้เกิดธรรมเนียมประเพณีที่ทำให้ชุมชนขยายตัวออกไปและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชนประการต่อมาพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้านอักษรศาสตร์ให้แก่ชุมชนเช่นการเรียนรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมทางศาสนาและประการสุดท้ายคือพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยกำหนดลักษณะของสถาบันการปกครองและมีส่วนอย่างสูงที่จะส่งเสริมให้เกิดการยอมรับอำนาจและความแตกต่างระหว่างฐานะของผู้นำอาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนามีผลต่อสถาบันการปกครองและการเกิดโครงสร้างทางสังคมซึ่งบทบาทของพระพุทธศาสนาเหล่านี้ยังสามารถอธิบายถึงการสร้างชุมชนกับในพม่าลาวและกัมพูชาซึ่งมีพื้นฐานของสังคมมาจากศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน

ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาที่ไหลบ่าเข้ามาสู่ประเทศในอาเซียน คือ

๑) ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก ปี พ.ศ.๒๑๘พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ณ พระนครปาฏลิบุตร หลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนา ได้ส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่างๆ รวม ๙ สายโดยสายหนึ่งที่มีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นผู้นำได้มายังสุวรรณภูมิซึ่งในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิด้วยจากหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานว่าจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน

๒) ยุคมหายาน ในพ.ศ. ๖๒๐ พระเจ้ากนิษกะมหาราช ทรงอุปถัมภ์สังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชลันทร และทรงส่งสมณทูตออกประกาศพระศาสนาในเอเชียกลาง พระเจ้ามิ่งดีทรงนำพระพุทธศาสนาจากเอเชียกลางเข้าไปเผยแพร่ในประเทศจีน และได้ทรงส่งทูตสันถวไมตรีมายังขุนหลวงเม้ากษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอ้ายลาว คณะทูตได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วยทำให้ในแต่ละประเทศได้รับนับถือพระพุทธศาสนาด้วย

ในพ.ศ.๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งศรีวิชัยในเกาะสุมาตราเรืองอำนาจ มีอาณาบริเวณกว้างครอบคลุมปลายแหลมมลายูและเกาะชวาในประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน โดยยังไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าศูนย์กลางของอาณาจักรนี้อยู่ที่ใด แต่ก็ได้มีการเผยแผ่ความรู้ทางพุทธศาสนานิกายมหายานออกไปอย่างกว้างไกล

ในพ.ศ.๑๕๕๐ ราชวงศ์สุริยวรมันแห่งกัมพูชาย้ายอำนาจและความเจริญรุ่งเรืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้แผ่ขยายอาณาจักรครอบคลุมมายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำมูล โดยจังหวัดลพบุรีหรือละโว้เป็นเมืองสำคัญที่สุดซึ่งได้รับเอาพระพุทธศานานิกายมหายานจากกัมพูชามาผสมผสานกับพระพุทธศานานิกายเถรวาทดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยทวารวดี มหายานในสมัยนี้ปนผสมกับศาสนาพราหมณ์มาก ทำให้

พระพุทธรูปศาสนาขยายแผ่ ครอบคลุมพื้นที่ประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ซึ่ง จะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณสถานที่ปรากฏอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เช่น พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ นครวัด นครธม เป็นต้น

๓) ยุคเถรวาทแบบพุกาม ในพ.ศ.๑๖๐๐ พระเจ้าอนุรุธะ กษัตริย์พุกามเรื่องอำนาจผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทรงปราบมอญรวมพม่าเข้าได้ทั้งหมด แล้วแผ่อำนาจเขตเข้ามาถึงอาณาจักรล้านนา อาณาจักรล้านช้าง จรดอาณาจักรลพบุรีและอาณาจักรทวารวดี จึงเผยแพร่พระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อกล่าวถึงชนชาติไทยในจีนถูกรุกรานอพยพมาทางตอนใต้ อาณาจักรอ้ายลาวสลาย ตั้งอาณาจักรน่านเจ้า ในพ.ศ.๑๒๙๙ ขุนท้าวท้าวโอรสขุนบรม แห่งอาณาจักรน่านเจ้าได้ตั้งอาณาจักรโยนกเชียงแสนในสุพรรณภูมิ ได้รับอิทธิพลจากแผ่ขยายอำนาจของอาณาจักรพุกาม ก็รับนับถือพระพุทธศาสนาแบบพุกามจนเจริญแพร่หลายทั่วไปในฝ่ายเหนือ

ในประเทศอาเซียนส่วนมากจะนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แม้แต่ประเทศอินโดนีเซียซึ่งในอดีตพระพุทธศาสนาเคยมีความเจริญรุ่งเรืองมาก ปัจจุบันพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นศาสนาประจำชาติก็ตาม ทำให้ประชาชนในกลุ่มประเทศอาเซียนมีอุปนิสัยและวัฒนธรรมใกล้เคียงกันและเข้าใจกันเพราะความมีพื้นฐานทางศาสนาเหมือนกันมาก่อน ทำให้ย่อมไม่มีปัญหาในการที่จะเชื่อมโยงดำเนินการค้าระหว่างประเทศ

๕.๑.๒ ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน

ผลจากวิจัยพบว่า

ประเทศอาเซียนส่วนมากเป็นศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของพระพุทธศาสนา ที่แสดงออกถึงมิตรไมตรีและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการสืบทอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จึงถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งที่คนคนท้องถิ่นในภาคเหนือยังรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน ในที่นี้จะกล่าวถึงตัวอย่างวัฒนธรรมที่สำคัญ

แต่กระนั้นยังคงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อาทิ

งานทำบุญตักบาตรถวายสลากหรือ การทำบุญสลากภัต (ทานสลาก) ประเพณีการสืบทอดของชาวภาคเหนือของประเทศไทย ประเพณีการรับบัวโยนบัว การบูชารอยพระพุทธบาท ของชาวภาคกลางของประเทศไทย

วันรดน้ำต้นโพธิ์ ของประเทศพม่า ชาวพม่านิยมสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูป และนิยมมาขอพรหรือทำบุญไม่ใช่เฉพาะช่วงเทศกาลเท่านั้น แต่จะหาโอกาสมาทุกวัน เช่น เจดีย์ชเวดากองที่ย่างกุ้ง เมื่อเสร็จภารกิจหน้าที่การงาน ก่อนกลับบ้านก็มักจะมากราบไหว้ทำวัตรเย็นสวดมนต์และขอพรอย่างสม่ำเสมอ

การตัดบาตรข้าวเหนียวถือเป็นจุดเด่นของเมืองหลวงพระบาง ซึ่งโดยปกติแล้วนิยมใส่บาตรด้วยข้าวเหนียวเพียงอย่างเดียว เพราะเมื่อถึงเวลาฉัน ชาวบ้านจะยกสำรับกับข้าวไปถวายที่วัด เรียกว่า "ถวายจันทน์" โดยเวลาใส่บาตร จะนั่งคุกเข่าและผู้หญิงต้องนั่งขึ้น ส่วนผู้ชายนั่งกางเกงขายาว และมีผ้าพาดไหล่ไว้สำหรับเป็นผ้ากราบ

คุณค่าของศิลปะทุกๆ แขนงโดยทั่วไปแล้ว คือ ความสวยงาม งดงาม ให้อารมณ์สะท้อนใจ และความประทับใจแก่ผู้ชม แต่เมื่อเป็นพุทธศิลป์ หรือศิลปะในทางพระพุทธศาสนา นอกจากจะให้ความงามในทางศิลปะและองค์ประกอบทางศิลปะแล้ว กลับให้คุณค่าในด้านความเคารพ นับถือ ยกย่อง หรือเทิดทูนบูชาแก่ผู้พบเห็น ทั้งในแง่อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และในแง่ธรรมาบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน เพราะศิลปะแขนงนี้เกิดมาจากศรัทธา หรือความเคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นแรงบันดาลใจให้ศิลปินสร้างศิลปะเหล่านี้ขึ้นคุณค่าของพุทธศิลป์ในทุกประเทศเป็นเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ๑. เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั่วโลกยังให้ความเคารพนับถือเสมือนเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย ๒. เป็นเครื่องระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย และยังเป็นการแสดงถึงความศรัทธาปสาทะต่อพระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อีกด้วย ซึ่งเป็นคุณค่าหลักทางพุทธศิลป์ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นประเพณีจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และปฏิมากรรม ๓) เป็นการบันทึก หรือเล่าประวัติความเป็นมาขององค์พระศาสดา ๔) เป็นแหล่งเก็บรวบรวมหลักพระธรรมวินัย หรือหลักพระธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา ศิลปะในด้านนี้ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก๕) เป็นที่พักอาศัยของนักบวชในทางพระพุทธศาสนา เช่น วัด อาราม นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ที่เก็บ หรือรวบรวมศิลปะทางพระพุทธศาสนาต่างๆ เอาไว้ด้วย

๕.๑.๓ ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลป์ของอาเซียน ในกระแสโลกาภิวัตน์

ผลจากวิจัยพบว่า

ปัจจุบันพุทธศิลป์ประสบกับปัญหาการเสื่อมสลาย ไม่มากก็น้อยตามสภาพและเงื่อนไขของศิลปะแต่ละประเภท ซึ่งแยกแยะสาเหตุของการเสื่อมสลาย ได้แก่ ๑.การเสื่อมสลายจากกาลเวลา๒.การเสื่อมสลายจากการกระทำของคน คนเป็นศัตรูที่สำคัญที่ทำให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุ เกิดขึ้นในลักษณะต่างๆ กัน เช่น จากการเก็บรักษาที่ไม่ถูกต้อง การเคลื่อนย้าย การจับต้องโดยไม่ระมัดระวังและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ๓.การเสื่อมสลายการกระทำของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและการกระทำของสัตว์และพืช

พุทธศิลป์เป็นศิลปะที่มีความสวยงาม จึงมีการจัดการเกี่ยวกับพุทธศิลป์ไปในทางเชิงพาณิชย์ การรุกรานของธุรกิจ ด้วยการขายงานพุทธศิลป์ คุณค่าเชิงจิตใจ เชิงความงาม นับเป็นการเสื่อมสลายจากการกระทำของคน ซึ่งถือว่าเป็นการทำให้พุทธศิลป์เสื่อมสลายสำคัญมากที่สุด ได้แก่ การนำพุทธศิลป์ไปประดับตกแต่งโรงแรม ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของ

นักท่องเที่ยวที่ปั่นขึ้นไปถ่ายรูปบนโบราณสถาน การออกกำลังการที่ผิดที่ผิดทาง ตลอดจนการไม่เคารพในรูปเคารพของพุทธศาสนา เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลป์ของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการพุทธศิลป์ให้รอดพ้นจากการถูกทำลาย อย่างน้อยโดยเฉพาะการทำลายด้วยน้ำมือของคน นั้น ในสมัยปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลป์ในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ได้สัมฤทธิ์ผลมาก ดังตัวอย่างการจัดการของรัฐบาลในประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งถึงแม้ว่าประเทศอินโดนีเซีย จะเป็นประเทศมุสลิมก็ตาม แต่เมื่อพวกเขาตระหนักถึงคุณค่าของศิลปะ ที่ไม่แยกแยะว่าเป็นของศาสนาอื่น แต่เป็นศิลปะของประเทศ เป็นศิลปะที่บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ในอดีตที่เจริญรุ่งเรืองของตนเอง เป็นศิลปะของโลกด้วย อีกทั้งยังเป็นศิลปะเศรษฐกิจที่น่านักท่องเที่ยวของเที่ยวชมความงาม ความไม่เหมือนของใคร นำเงินตามเข้าประเทศในแต่ละปีเป็นจำนวนมหาศาลด้วย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

- ๑) สร้างการปลูกฝังค่านิยม จิตสำนึกในการรักษาและหวงแหนพุทธศิลป์มรดกของประเทศของตน โดยการอนุรักษ์ เก็บรักษาอย่างเป็นระบบไว้ในพิพิธภัณฑ์
- ๒) สร้างบุคคลและองค์กรในท้องถิ่น ในชุมชนในแต่ละพื้นที่ ให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ และให้ความสำคัญต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุ ในท้องถิ่นของตน เพื่อการดำรงคงอยู่ของพุทธศิลป์อย่างถาวรต่อไป
- ๓) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากรของแต่ละประเทศ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติของแต่ละประเทศ และส่วนราชการในท้องถิ่น ควรให้การส่งเสริม และสนับสนุนงบประมาณในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น อย่างเหมาะสมทั่วถึง
- ๔) สร้างเครือข่ายระหว่างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้น เพื่อการติดต่อประสานความร่วมมือแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ร่วมกัน เพื่อประโยชน์ต่องานพิพิธภัณฑ์และงานอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น และอื่นๆ

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะศึกษาในประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

- ๑) ควรจะศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับการดำเนินการจัดการพิพิธภัณฑ์ของแต่ละประเทศ ว่ามีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร
- ๒) ควรศึกษาความเป็นไปได้ของการจัดตั้งหน่วยงานที่พุทธศิลป์ โบราณสถาน ให้เป็นศูนย์เรียนรู้ จัดตั้งให้เป็นแหล่งเรียนรู้หรือจัดตั้งให้เป็นหลักสูตรการเรียนรู้ให้กับบุคคลที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น เพื่อบุคคลทั่วไป เขาไปศึกษาเรียนรู้ในการสร้างงานทางพุทธศิลป์ โดย

สามารถนำไปเป็นหลักสูตรในโรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือหน่วยงานต่าง ๆ ของแต่ละประเทศ เพื่อเป็นการสืบทอดช่างฝีมือให้คงอยู่สืบไป

๓) ควรให้มีการศึกษาการดำเนินการอนุรักษ์พุทธศิลป์ของแต่ละประเทศในอาเซียนอย่างจริงจัง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือ

ติน ปรัชญพทุทธิ. หลักการจัดการ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๙

เต็มศักดิ์ ทองอินทร์. ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗

กฤษณก สุขสถิต. สังคม วัฒนธรรมประชาคมอาเซียน 10 ชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๕๕.

กรมศิลปากร. คู่มือ : การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ลิซซิ่ง จำกัด, ๒๕๓๖.

_____. วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์มรดกไทย. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๑.

เกรียงไกร เกิดศิริ. พุทนาม : การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์, ๒๕๕๑.

ไชศรี ศรีอรุณ. พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ. นนทบุรี: โรงพิมพ์ดิชนปากเกร็ด, ๒๕๕๓.

คำตัน เทพบัวลี. พุทธศาสนากับสังคม. เวียงจันทร์: เวียงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๑๙.

จารุวรรณ พึ่งเทียร. พุทธศิลป์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๕๔.

ชุบ กาญจนประกร. การบริหารงานบุคคลภาครัฐ. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๒.

ดร.อาทร จันทวิมล. ประวัติของแผ่นดินไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์กรรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖.

เต็มศักดิ์ ทองอินทร์. ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ที.เอ็น.รามจันทรัน. พุทธศิลป์ในโลกพระพุทธศาสนา. แปลโดย อมร ไสภณวิเชษฐวงศ์.

- กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- ธงชัย สันติวงษ์. **องค์การและการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.
- ธิดา สารยา. **มันทะเลย์ นครราชธานี ศูนย์กลางแห่งจักรวาล**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๔.
- นฤมล ธีรวัฒน์ และคณะ. **มองพม่าผ่านขเวดากอง**. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม, ๒๕๕๑.
- บุญเทียม พลายนพ. **พม่า : ประวัติศาสตร์ อารยธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙.
- ป.จาตุรพันธ์. **อินไซด์เบอร์มา**. พระนคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๐๖.
- ประพต เศรษฐกานนท์. **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)** . กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา, ๒๕๕๑.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. **ศิลปะลาว**. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๗.
- เป็รื่อง กิจรัตน์ภร. **การจัดการอุตสาหกรรมและการผลิต**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๔๓.
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. **พระราชพงศาวดารพม่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี : ศรีปัญญา, ๒๕๕๐.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมะอินเทรนด์, ๒๕๕๕.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. **พระพุทธศาสนาในกัมพูชา**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๕.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. **พระพุทธศาสนาในเวียดนาม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เม็ดทรายพริ้นตึงจำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑๒๗ – ๑๓๒ และ ๑๕๗.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. **พระพุทธศาสนาในลาว**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เม็ดทรายพริ้นตึงจำกัด, ๒๕๕๕.
- พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. **พระพุทธศาสนาในจีน ทิเบต เวียดนาม ญี่ปุ่น**. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑.
- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). **การบริหารวัด**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๑.
- พิภพ บุษราคัมวดี. **Amazing asean พม่า**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นตึงแอนด์พับลิชชิง, ๒๕๕๖.
- _____. **พม่าตราตรึง**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : แพรวสำนักพิมพ์ท่องเที่ยว, ๒๕๕๖.
- ฟื้น ดอกบัว. **พระพุทธศาสนากับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒.
- ภภาพพล จันทรวัฒนกุล. **ประวัติศาสตร์และศิลปะพม่า**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๓.

ภูมิภาค, กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, มปป.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชีย**. เอกสารการสอนรายวิชา พระพุทธศาสนากับการศึกษา (Buddhism and Education). กรุงเทพมหานคร: คณะครู ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

มัลลิกา ต้นสอน. **การจัดการยุคใหม่**. กรุงเทพมหานคร: เอกซเปอร์เน็ทจำกัด, ๒๕๔๔.

รศ.ดร.ภัทรพร สิริกาญจน์. **พระพุทธศาสนาในประเทศไทย เอกภาพในความหลากหลาย**.

กรุงเทพมหานคร: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ .

กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๖.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง และคณะ. **ศิลปะเขมร**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๗.

วรณัญญ์ บุญยสุรัตน์. **ชื่นชมสถาปัตยกรรมวัดในหลวงพระบาง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๕๕.

วัชร บวรสิงห์. **การบริหารหลักสูตร**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

วิรัช – อรุณ นียมธรรม. **เรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมพม่า**. พิษณุโลก : ศูนย์พม่าศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๑.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์การตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๖.

_____. **พุทธปฏิมา งานช่างแห่งศรัทธา**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๔.

_____. **ศิลปะพม่า**. กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๗.

สงวน รอดบุญ. **พุทธศิลป์สุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓.

_____. **ศิลปกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙.

สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์. **พระพุทธรูปศิลปะพม่า**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **ไทยเที่ยวพม่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๔.

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. **เที่ยวเมืองพม่า**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๕.

สมพงษ์ สุวรรณจิตกุล. **รวมแนวคิด ๔๕ กูรู**. ประมวลความคิดของปรมาจารย์ด้านการบริหารจากอดีตปัจจุบันและอนาคต. กรุงเทพมหานคร: บริษัทซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๗.

สมพร ไชยภูมิธรรม. **ปางพระพุทธรูป**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นธรรม, ๒๕๔๓.

สมยศ นาวิการ. **การบริหารตามสถานการณ์**. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๕.

สายันต์ ไพรัชญจักร์. **การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานโดยองค์การปกครองท้องถิ่น**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.

สุเจน กรรพทธุ์และสิทธา เลิศไพบุลย์ศิริ (บรรณาธิการ). **อุษาคเนย์ที่รัก My dear Southeast Asia**. กรุงเทพฯ : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓ .

สุนทร ชูตินธรรานนท์. **สู่ลุ่มอริสวัสดิ์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๗.

สุนทร โพธิ์สาน. **ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในลาว**. เวียงจันทน์: เวียงจันทน์การพิมพ์, ๒๕๔๔.

สุภัทรดิศ ดิศกุล,ศ.มจ. **ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศใกล้เคียง**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๖.

สุรสวัสดิ์ ศุขสวัสดิ์. **ศิลปะในประเทศพม่า**. กรุงเทพฯ : สายธาร, ๒๕๕๔.

เสถียร พันธรังสี. **แลหลังพม่า**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์อนุรักษ, ม.ป.ท..

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. (ฉบับมูขปาฐะ ภาค ๑). กรุงเทพมหานคร: มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๘.

เสนาะ ตีเยาว์. **หลักการบริหาร**, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

องค์การพุทธศาสนาสัมพันธ์ลาว. **ธรรมนูญปกครองสงฆ์ลาว**, เวียงจันทน์ : กระทรวงศึกษา, ๒๕๑๗.

อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช. **ศิลปะเวียดและจาม**. กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๕๗.

อดิศร เพียงเกษ. **ศิลปะการพูด : วิธีเอาชนะใจคน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๑.

อมรา มลิลลา. **สุนทรียธรรม หลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมโลกเดียวกันอย่างสันติสุข คริสต์ พุทธ ยูดาห์ อิสลาม ฮินดู**. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, ๒๕๕๐.

อาทร จันทวิมล. **ประวัติของแผ่นดินไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุ ภัณฑ์, ๒๕๔๖.

แอนโทนี รีด. **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ค.ศ.๑๔๕๐-๑๖๘๐ (เล่ม ๑ ดินแดนใต้ลม)**. แปลโดย พงษ์ศรี เลชะวัฒนะ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, ๒๕๔๘.

๒) รายงานวิจัย

ภาณุวัฒน์ เนียมบาง, “การศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนากรณีศึกษา : วัดร่องขุ่น ต.ป่าอ้อดอนชัย อ.เมือง จ.เชียงราย”. **คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล**. สาขาวิชาศาสนาศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.

๒. ภาษาอังกฤษ

๑) Books

Ernest Dale, **Management: Theory and Practice**, 3rd ed., New York: McGraw-Hill, 1973.

Fayol Henri, **General and industrial management**, London: Pittman & Sons, 1964.

Gulick L. and Urwick J., **Papers on the Science of Administration**, New York : Institute of Public Administration, 1973.

Harold D. Koontz and Cyril O’ Donnell, **Principles of management: an analysis of managerial functions**, 5th ed., New York: McGraw-Hill, 1972.

Hersey, P.M., & Blanchard, K, **Management of organizing human resources**, (Englewood Cliffs. NJ : Prentice-Hall, 1982.

Holt, D.H, **Management principles and practices (3rd ed.)**, Englewood Cliff. NJ : Prentice-Hall, 1993.

Nzama,A.T,Magi,L.M.,&Ngcobo,N.R.. **Workbook-I Tourism Workbook for Educators: 2004 Curriculum Statement**, Unpublished Tourism Workshop Educational Materials. Centre for Recreation & Tourism, UZ.andTouris KwaZulu-Natal, University of Zululand, 2005.

Peter F. Drucker, **The Practice of Management**, New York: Harper & Row Publishers, 1954.

Rice, Alan, **Human Resource Management**, In a Business Context, 2 edition, London: Thomson Learning, 2004.

Sergiovanni, T.J., & Carver, F.D.C., **The new school executive a theory of administration**, New York : Harper & Row, 1980.

Simon, Herbert. **Smithburg, Donald. And Thompson, Victor A Public Administration**, New York : Alfred Aknopt, 1961.

Wagner, J.A., & Hollembeek, J.R. **Management of organization behavior**, Englewood Cliff. NJ : Prentice-Hall, 1995.

๒) Electronic

ข่าวทันกระแส, <<http://tnews.teenee.com/world/92047.html>>, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

ข่าวสด, "หนุ่มฝรั่งเอาจักรยานเสือภูเขา ไปปั่นบนลานพระอุโบสถวัดดังเมืองเชียงใหม่", <https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_185853>, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

ผู้จัดการออนไลน์, "พุทธธรรม พุทธศิลป์ เพื่อแผ่นดินไทย ข้อคิดจาก 6 นักคิดและศิลปินชั้นนำ", <<http://www.manager.co.th/Dhamma/ViewNews.aspx?NewsID=9520000147776>>, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

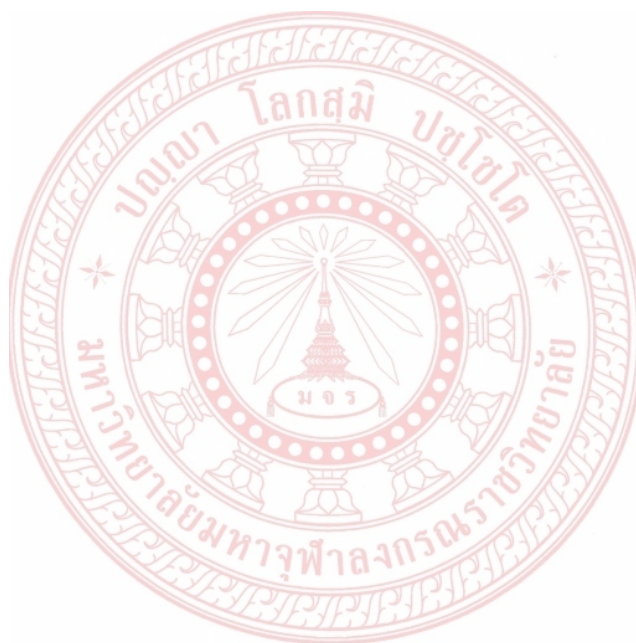
พระสีพล พิลาสูตา, "บรรยายกาตองค์การในสถานศึกษาที่ส่งผลต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่นนทบุรี เขต ๒", <<https://sites.google.com/site/wwwphrasriphlphilasutacom/khxmulsarsnthes>>, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๙.

สุวิญ รักษ์สัตย์, "พุทธศิลป์กับวัฒนธรรมไทย", <<http://puzinnian.blogspot.com/2010/04/blog-post.html>>, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

ศิโรตม์ ภาคสุวรรณ, "พม่าเปิดประเทศ : ไทยได้รับประโยชน์อะไร ?", <http://www.pol.ru.ac.th/attachments/article/192/article0002_56.pdf>, ๔ กันยายน ๒๕๕๙.

oknation.net/payong, "ไปดูขวามุสลิมที่อินโดนีเซียปีนปีนองค์พระพุทธรูป เพื่อถ่ายรูปกับบมพุทโธ

มรดกโลกที่ชาวพุทธสร้างขึ้น", <<http://oknation.nationtv.tv/blog/SIAM1932/2009/12/19/entry-2>>, ๑๔ เมษายน ๒๕๖๐.
sanook.com, “เมืองเป็ยร์ลัมพระพุทธรูปให้ฝรั่งปีนแซะภาพ”, <<http://news.sanook.com/1194063>>, ๑๘ เมษายน ๒๕๖๐.

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

พุทธศิลปะในอาเซียน: เส้นทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงใน ยุคโลกาภิวัตน์

The Buddhist Art in ASEAN Community : History and Changes in The Age of Globalization

พระมหาเสรีชน นริสโร และคณะ

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและการสร้างสรรค์พุทธศิลปะของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน (๒) ศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน และ (๓) วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนในยุคโลกาภิวัตน์ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพคือการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย มุ่งเน้นศึกษาในประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาจำนวน ๕ ประเทศ ได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย และประเทศที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ อินโดนีเซีย ผลการวิจัยพบว่า

(๑) พระพุทธศาสนาในกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียนได้รับอิทธิพลประเพณีวัฒนธรรมจากอินเดียและจีนโดยผ่านเส้นทางการค้าและมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนต่างๆ พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในการเกิดชุมชนเมือง และวางรากฐานของชุมชนเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

(๒) ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ของกลุ่มอาเซียน กล่าวคือมีการพัฒนาความสัมพันธ์ในต่างละด้าน จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนในท้องถิ่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อาทิ งานทำบุญตักบาตรถวายเพล ประเพณีการสืบทอดของชาวภาคเหนือของประเทศไทย ประเพณีการรับบัวโยนบัว การบูชารอยพระพุทธบาทของชาวภาคกลางของประเทศไทย วันรดน้ำต้นโพธิ์ของประเทศพม่า การทำวัตรเช้าเย็นและการขอพรอย่างสม่ำเสมอทุกวัน ณ เจดีย์ชเวดากอง ของชาวพม่า การตักบาตรข้าวเหนียวของชาวหลวงพระบาง และมีการสร้างคุณค่าของพุทธศิลป์ในทุกประเทศเป็นเช่นเดียวกัน คือ ๑. เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ๒. เป็นเครื่องระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย ๓. เป็นการบันทึกหรือเล่าประวัติความเป็นมาขององค์พระศาสดา ๔. เป็นแหล่งเก็บรวบรวมหลักพระธรรมวินัย หลักคำสั่งสอน ๕. วัด อาราม เป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ ทั้งเป็นที่รวบรวมศิลปะอีกด้วย

(๓) เกือบทุกประเทศจะมีปัญหา อุปสรรคในเรื่องการจัดการพุทธศิลป์ ซึ่งส่วนมากมาจากการเสื่อมสลายของพุทธศิลปะมีสาเหตุมาจากกาลเวลา การกระทำของคน การกระทำของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การกระทำของสัตว์และพืช การกระทำในทางเชิงพาณิชย์ ตลอดจนการไม่เคารพในรูปเคารพของพุทธศาสนา ซึ่งในแต่ละประเทศได้มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

การจัดการพุทธศิลปะในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ได้สัมฤทธิ์ผลมาก ตัวอย่างเช่น การบริหารจัดการมหาสถูปบุโรพุทโธของรัฐบาลในประเทศอินโดนีเซีย แม้จะเป็นประเทศมุสลิมก็ตาม ทว่าไม่มีนโยบายในการกีดกันศิลปะของศาสนาอื่น ซ้ำยังตระหนักให้เห็นคุณค่าในความเป็นศิลปะที่บ่งถึงประวัติศาสตร์สำคัญในอดีตที่รุ่งเรืองและเป็นมรดกโลก ปัจจุบันเป็นแหล่งสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว สร้างรายได้เข้าประเทศในแต่ละปีเป็นจำนวนมหาศาลอีกด้วย

คำสำคัญ : พุทธศิลป์อาเซียน, เส้นทางแห่งประวัติศาสตร์, วัฒนธรรม, ความเชื่อความศรัทธา

ABSTRACT

The purposes of this study were (1) to study the history of Buddhism and innovative Buddhist art in the ASEAN economic community (2) to study the relationship of art, culture, traditions and social values influenced by Buddhist art towards the ASEAN community, and (3) to analyze the problem, obstacles and changes in the management of various Buddhist art in globalization. This qualitative research is to study the documents, interviews and focus group on education in the country where most citizens are Buddhism including Burma, Laos, Cambodia, Viet Nam and Thailand and the related country, Indonesia.

Results of the research :

(1) Buddhism in ASEAN countries have been influenced by Chinese and Indian culture and tradition through trade and cultural exchange between the various groups of people. Buddhism has a role in the occurrence of urban community and the foundations of the urban community in Southeast Asia,

(2) Local cultural heritage has unique identity, i.e., Offering by drawing lots (Tan Kuay Salak); Performing a long life ceremony in northern part of Thailand; Footprint worship in Central of Thailand; Bodhi tree watering day in Myanmar; Praying in the morning and evening regularly everyday at Shwedagon Pagoda; Do almsgiving with sticky rice in Luang Prabang.

The value of the Buddhist art in every country is the same, namely 1. The symbolic or representative of the Buddha. 2. Reminding of the Triple Gem. 3. Describe Buddha chronicle. 4. Containing Buddhism discipline and doctrine. 5. Monastery as the residence of priest and also art collection.

(3) The decay of Buddhist art have been caused by time, people, nature, animals and plants, including commercial activities as well as disrespect Buddha image.

Management of Buddhist art in the flows of globalization that is very efficiency, for example, Borobudur in Indonesia, despite being a Muslim country,

government has no policy discriminate against other religious art. They realize the value and count as part of their own prosperous history, world heritage and above all enhance the contribution of the tourism industry of Indonesia towards country's gross domestic product (GDP).

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งในศาสนาสำคัญของโลก ศาสดาของพระพุทธศาสนาคือเจ้าชายสิทธัตถะ แห่งแคว้นมคธ ในประเทศอินเดียโบราณ พระองค์ทรงสละราชสมบัติเข้าสู่ครุฑของสมณเพศเมื่อมีพระชนมายุเพียง ๒๙ พรรษา ตลอดเวลา ๖ ปีต่อจากนั้นได้ทรงบำเพ็ญเพียรและได้ทรงบรรลุถึงแก่นของสัจธรรม ๔ ประการ คืออริยสัจ ๔ อันเป็นสภาวะของการตรัสรู้อันุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนอันประเสริฐนั้นแก่เวไนยสัตว์ต่อมาเป็นเวลา ๔๕ ปี จึงเสด็จสู่มหาปรินิพพาน การประกาศพระธรรมครั้งแรกของพระองค์เป็นการประทานโอวาทแก่ปัญจวัคคีย์ ต่อมาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์จึงแพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวางโดยมีภิกษุสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนา ภายหลังพุทธปรินิพพาน พุทธบริษัทต้องการน้อมระลึกถึงพระพุทธานุภาพของพระองค์ และปรารถนาที่จะแสดงความเคารพสักการบูชา ดังท่านพระอานนท์ทูลถามพระพุทธองค์¹ พระพุทธองค์ตรัสถึงสังเวชนียสถาน² คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน เป็นสถานที่ระลึกถึงพระพุทธานุภาพภายหลังมีพระสวามีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๘ แห่ง เรียกว่า “ธาตุเจดีย์” เป็นสถานที่เคารพสักการบูชาของพุทธบริษัท สิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า “พุทธสถาน” คงได้รับการดูแลรักษา การทำนุบำรุง และการประดับประดาเพื่อให้เกิดความเลื่อมใส ตามแนวคิดและจิตนาการของพุทธบริษัท ต่อมาก็พัฒนาการมาเป็นงานศิลปกรรมของพระพุทธศาสนา รวมเรียกว่า “พุทธศิลป์หรือ พุทธศิลปะ”³

พุทธศิลป์เป็นการสร้างสรรค์ขึ้นตามความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาขณะนั้นชมพุทวิปยังไม่นิยมการสร้างรูปเคารพ จึงปรากฏแต่รูปปั้นเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาเช่น ธรรมจักร ดอกบัว รูปฉัตร รูปโคม รูปบัลลังก์วาง ครั้นถึงการสังคายนาครั้งที่ ๓ ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๘ พระเจ้าอโศก (ธรรมาโศกราช) มหาราชของอินเดียโบราณได้ทรงส่งพระโสณะ และพระอุตตระ เข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกที่สำคัญของพุทธศาสนา มีพระประสงค์จะให้พุทธศาสนาแพร่หลายมาสู่ดินแดนต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรของพระองค์ อารยธรรมอินเดียที่แพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรมอันเนื่องด้วยศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาเป็นแรงบันดาลใจของพัฒนาการทางด้านศิลปะในภูมิภาคนี้ ตั้งแต่ราวพุทธ

¹ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๕๐/๒๐๒.

² สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

³ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑), (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๘.

ศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา⁴ พุทธศิลปะ จึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญทางพุทธศาสนา อีกทั้งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ทำความดี และประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อความสุขที่แท้จริงของชีวิตตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา จึงได้มีการสร้างพุทธศิลปะขึ้น

การศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียนสอดคล้องกับ"เสาประชาคมหลักรวม ๓ เสา" ได้แก่ ประชาคมความมั่นคงอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และ ประชาคมสังคม-วัฒนธรรมอาเซียน โดยเฉพาะในด้านพุทธศาสนาและวัฒนธรรม เป็นที่ทราบกันว่า มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานในดินแดนแห่งประชาคมอาเซียนหรือสุวรรณภูมิแห่งนี้ มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากมายในเกือบทุกประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม หรือแม้แต่ในอินโดนีเซีย ที่ยังมีหลักฐานการก่อสร้างศาสนสถานที่สำคัญอย่างมากมาย ประชากรประมาณ ๑๕๐ ล้านคนในประเทศเหล่านี้ (ไทย ๖๐ ล้านคน พม่า ๕๐ ล้าน ลาว ๓ ล้าน กัมพูชา ๕-๘ ล้าน เวียดนาม ๓๐ ล้าน) ยังคงนับถือพุทธศาสนาและมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพุทธศาสนาที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรมความรุ่งเรืองของประชาคมอาเซียนภายใต้แนวคิดสังคมแห่งสันติภาพและภราดรภาพ โดยในกลุ่มประเทศที่นับถือพุทธศาสนานั้น ยังคงมีการติดต่อสร้างความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง มีการส่งเสริมการศึกษาด้านพระพุทธศาสนา มีการประชุมแลกเปลี่ยนเพื่อการพัฒนาสังคม มีการดำเนินการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางเพื่ออำนวยสุขเกษมหาชนชาวอาเซียนมากยิ่งขึ้น เช่น มีการจัดประชุมสุดยอดผู้นำพุทธศาสนาแห่งโลก (World Buddhist Summit) มีการจัดการประชุมในวันสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชาในระดับโลก เป็นต้น ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่ผู้ที่เกี่ยวข้องทางพระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ ได้มาพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแสวงหาแนวทางเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและความสงบสุขของประชาคม นอกจากนี้ในระดับประชาชนก็ยังคงมีการติดต่อร่วมประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาของประชาชนทั้งในระดับทวิภาคีและในระดับพหุภาคี

อนึ่ง ในการดำเนินนโยบายความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคและในประชาคมอาเซียนนั้น ถือว่าเป็นการดำเนินนโยบายต่างประเทศส่วนที่สำคัญที่สุดของไทยมาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมีปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด โดยในระยะที่ผ่านมาไทยได้มุ่งเน้นด้านการเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา กับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างมีบูรณาการ เชิงยุทธศาสตร์กับการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวมของไทยผ่านกรอบความร่วมมือที่สำคัญ เช่น แผนงานการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Subregion Economic Cooperation Program: GMS) และยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิระวดี-เจ้าพระยา-แม่น้ำโขง (Ayeyawaddy-Chao Phraya-Mekong Economic Cooperation Strategy: ACMECS) เป็นต้น กรอบความร่วมมือระดับอนุภูมิภาคดังกล่าวเป็นกลไกและพื้นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนความร่วมมือในภูมิภาคอาเซียนโดยทำให้อาเซียนมีความเชื่อมโยงระหว่างกันมากขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ภายใต้แนวคิดความเป็น "สิบชาติ หนึ่งอาเซียน" สำหรับรัฐบาลไทยได้เสนอแนวคิดการสร้างเชื่อมโยงระหว่างกันอาเซียนและต่อมาผู้นำอาเซียนในคราวการประชุมสุด

⁴ ไชศรี ศรีอรุณ. พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ. นนทบุรี: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๓.

ยอดอาเซียนครั้งที่ ๑๗ ในเดือนตุลาคม ๒๕๕๓ ณ กรุงฮานอย สาธารณรัฐเวียดนามได้ให้การรับรองแผนแม่บทว่าด้วยความเชื่อมโยงระหว่างกันในอาเซียนที่มีเป้าหมาย แนวทาง และกำหนดเวลาการดำเนินงานที่ชัดเจน รวมทั้งการพัฒนากลไกการระดมทุนสำหรับโครงการด้านโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งการผลักดันการดำเนินงานตามแผนแม่บทดังกล่าว จะก่อให้เกิดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ลดช่องว่างในการพัฒนา ส่งเสริมการกระจายความเจริญให้สามารถเข้าถึงพื้นที่ห่างไกล และให้มีการพัฒนาอย่างเท่าเทียม รวมทั้งส่งเสริมประชาคมอาเซียนที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลางและเสริมสร้างความรู้สึกร่วมของการมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกัน

จากที่กล่าวในตอนต้นจะเห็นได้ว่า ๑) ประชาคมอาเซียนมีกระบวนการสร้างความร่วมมือระหว่างกันทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวของประชาคมเพิ่มมากขึ้น ๒) จากประวัติศาสตร์ที่อาจจะเห็นได้ว่าในประชาคมอาเซียนนั้นมีหลายประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ผูกพันกับพุทธศาสนา มีการสร้างความร่วมมือทางพุทธศาสนา และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ๓) การเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่จะส่งผลต่อพุทธศาสนา วัฒนธรรมและศิลปะในประชาคมอาเซียนอย่างไร รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์กับศาสนาต่างๆ ในทิศทางที่เหมาะสม ๔) ยังขาดการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึกเกี่ยวกับพุทธศาสนา วัฒนธรรม และการจัดการด้านพุทธศิลปะในแต่ละประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เช่น ไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม รวมไปถึงการวิเคราะห์แนวโน้มและทิศทางของพุทธศาสนากับกระบวนการจัดการด้านพุทธศิลปะในประชาคมอาเซียน โดยเฉพาะการใช้ศิลปะในการสร้างความสัมพันธ์และการจัดการเพื่อเข้าสู่การเป็นมรดกโลกและการจัดการอนุรักษ์ที่เหมาะสม

ดังนั้น คณะผู้วิจัย ในฐานะหน่วยงานที่ทำการศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านพุทธศาสนา จึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของการสร้างสรรค์พุทธศิลปะ ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะ รวมไปถึงการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะในกระแสโลกาภิวัตน์ของประเทศในประชาคมอาเซียน โดยมุ่งเน้นประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย ทั้งนี้ เพื่อสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลปะของประชาคมอาเซียน และการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างศาสนาของประเทศต่างๆ อันจะเกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียนสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา พระพุทธศาสนาและการสร้างสรรค์พุทธศิลปะของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน

๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน

๓) เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์

ขอบเขตของโครงการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งเน้นการศึกษาในมิติต่างๆ คือ

- ๑) ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ในแต่ละประเทศ
- ๒) วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม คือ ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและการสร้างคุณค่าของสังคมของพุทธศิลป์ในแต่ละประเทศ
- ๓) สภาพการณ์และกระบวนการจัดการพุทธศิลป์ของแต่ละประเทศ
- ๔) ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนและการจัดการในประเทศนั้นๆ
- ๕) การวิเคราะห์ถึงกระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมของประชาชนและการวิเคราะห์ถึงแนวโน้มและทิศทางการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลป์ในกระแสโลกาภิวัตน์ในกลุ่มประชาคมอาเซียน

ขอบเขตด้านพื้นที่ มุ่งเน้นประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาจำนวน ๕ ประเทศ ได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทยนอกจากนี้ยังศึกษาประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนากับประเทศในประชาคมอาเซียนที่เหลือ ได้แก่ อินโดนีเซีย

ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึก มุ่งเน้นการสัมภาษณ์ผู้บริหารภาครัฐ ตัวแทนคณะสงฆ์ และองค์กรที่ทำงานด้านพุทธศาสนาในแต่ละประเทศจำนวน ๕ ประเทศ จำนวน ๒๐ ราย เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาการสร้างสรรค์พุทธศิลป์ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม กระบวนการจัดการ การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนา และการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับศาสนาอื่นๆ ตลอดจนถึงแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียน

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลปกรรมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมเพื่ออิงหรือสื่อถึงคำสอนในพระพุทธศาสนา

อาเซียน หมายถึง สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ถูกก่อตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างประเทศในภูมิภาค ดำรงไว้ซึ่งสันติภาพ เสถียรภาพและความมั่นคงทางการเมือง สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม และวัฒนธรรมการกีดกันอยู่ดีของประชาชนบนพื้นฐานความเสมอภาค และผลประโยชน์ร่วมกันของประเทศสมาชิก ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วยประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และอินโดนีเซีย

ประวัติศาสตร์ หมายถึง เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในอดีตและสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำหรือสร้างแนวความคิดไว้ทั้งหมด เป็นสิ่งที่ได้จากการสืบสวน ค้นคว้า แสวงหาหลักฐานมารวบรวมและเรียบเรียงขึ้นทั้งด้านความเป็นมา วัฒนธรรมและกระบวนการจัดการพุทธศิลป์

การเปลี่ยนแปลง หมายถึง การทำให้สิ่งต่างๆ เปลี่ยนไปจากสิ่งที่เป็นอยู่เดิม ไม่เจาะจงว่าเป็นแบบวิธีใด ไม่เจาะจงทิศทาง ซึ่งส่วนมากการเปลี่ยนแปลงจะเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นต้น

ยุคโลกาภิวัตน์ หมายถึง ยุคสมัยการแพร่กระจายเชื่อมโยงถึงกันทั่วโลกของข้อมูลข่าวสาร ประชาคมโลกไม่ว่าจะอยู่ส่วนใดสามารถรับรู้และรับผลกระทบจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วอันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสารสนเทศ การสื่อสารคมนาคมที่รวดเร็ว

วิธีการดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยทั้งในเชิงเอกสารและการวิจัยเชิงคุณภาพโดยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๑. รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยแบบทั้งในเชิงเอกสารและการวิจัยเชิงคุณภาพและลงพื้นที่เพื่อสอบถามเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการพุทธศิลปะในประเทศประชาคมอาเซียนที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาจำนวน ๕ ประเทศ ได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย และ อีก ๑ ประเทศ คือ อินโดนีเซีย

๒. ประชากรกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ผู้บริหารภาครัฐ ตัวแทนคณะสงฆ์และองค์กรที่ทำงานด้านพุทธศาสนาในแต่ละประเทศ จำนวน ๕ ประเทศ ๒๐ ราย เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาการสร้างสรรค์พุทธศิลปะ ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม กระบวนการจัดการ การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาและการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับศาสนาอื่นๆ ตลอดจนถึงแนวโน้มและทิศทางของการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมในประชาคมอาเซียน

๓. เครื่องมือการวิจัย โดยการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสาร หนังสือตำรา จดหมายเหตุ รายงานวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย บทความ และด้วยการสัมภาษณ์ สอบถามจากผู้ให้ข้อมูล

๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการจดบันทึก และนำข้อมูลทั้งหมดพร้อมรูปภาพลงในคอมพิวเตอร์อย่างเป็นระบบ

๕. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลที่ได้จากรวบรวมแล้วเปรียบเทียบพุทธศิลปะของประเทศที่นับถือพุทธศาสนาในประชาคมอาเซียนในประเทศเหล่านั้น

๖. สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา วัฒนธรรม บทบาท ความสัมพันธ์ และการจัดการพุทธศิลปะทั้งของประเทศที่นับถือพุทธศาสนาในประชาคมอาเซียน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าในภาคสนาม

สรุปผลการวิจัย

๑. ประวัติความเป็นมา พระพุทธศาสนา และการสร้างสรรค์พุทธศิลปะของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน

ผลจากวิจัยพบว่า

ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือเอเชียอาคเนย์เป็นอาณาบริเวณที่ได้รับอิทธิพลประเพณีวัฒนธรรมจากอินเดียและจีนตามสภาพภูมิศาสตร์ ทั้งรับวัฒนธรรมตะวันตกตามเส้นทางการค้าสำคัญระหว่างคนยุโรปกับคนเอเชียฝ่ายสัมพันธมิตรในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองคือสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เป็นผู้ตั้งชื่ออาณาบริเวณนี้ซึ่งประกอบด้วย พม่า ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย เป็นดินแดนที่มีลักษณะเฉพาะทางอัตลักษณ์ของผู้คนและวัฒนธรรมมีอารยธรรมที่เป็นของตัวเองมาเนิ่นนานผสมผสานกับความสามารถในการปรับตัวเลือกรับวัฒนธรรมที่เข้ามาจากกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมและการเมืองโลกทำให้อาณาบริเวณนี้มีอารยธรรมที่มีเสน่ห์และมีลักษณะเฉพาะตัว

พัฒนาการของพระพุทธศาสนาที่มีขึ้นในดินแดนแถบนี้เกิดจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนต่างๆที่ไม่ได้มีเพียงการปฏิสัมพันธ์กันในเชิงเศรษฐกิจการค้าเพียงอย่างเดียวแต่เป็นการรับวัฒนธรรมทางความคิด คติ ความเชื่อและการแสดงออกด้วยแนวทางต่างๆเช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ซึ่งเข้ามาผสมผสานสอดรับกัน อย่างไรก็ตาม การที่มีคนจากวัฒนธรรมอื่นมารวมตัวในพื้นที่เดียวกันนั้น อิทธิพลของวัฒนธรรมที่มีซึ่งกันและกันจึงเป็นไปในลักษณะการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ดังนั้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผืนแผ่นดินใหญ่นี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมมาก เช่นการรับคติฮินดู-พุทธจากประเทศอินเดีย ทำให้เมืองใหญ่บางเมืองได้กลายเป็นทั้งศูนย์กลางทางความเชื่อและศูนย์กลางการปกครอง เพราะการรับวัฒนธรรมความเชื่อในระยะแรกเริ่มนั้นเริ่มมาจากกลุ่มชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองเป็นสำคัญ ทำให้ผู้ที่เป็ชนชั้นล่างนั้นเลือกที่จะรับวัฒนธรรมตามนายของตนเองเป็นหลัก ดังนั้นเมื่อเกิดชุมชนเมืองที่มีการจัดลำดับชั้นของคนในสังคมและคนเริ่มแบ่งงานและหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างเป็นระบบมากขึ้น เมืองจึงถือกำเนิดขึ้น ซึ่งในระยะเริ่มต้นที่เกิดเมืองขึ้นนั้น พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในการเกิดชุมชนเมืองและวางรากฐานของชุมชนเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พระพุทธศาสนาทำให้เกิดสกุลช่างทางศิลปะอันเป็นมาตรฐานของสังคมและทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าเอกลักษณ์ทางสังคมประการต่อมาพระพุทธศาสนาทำให้เกิดธรรมเนียมประเพณีที่ทำให้ชุมชนขยายตัวออกไปและสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชนประการต่อมาพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้านอักษรศาสตร์ให้แก่ชุมชนเช่นการเรียนรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมทางศาสนาและประการสุดท้ายคือพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยกำหนดลักษณะของสถาบันการปกครองและมีส่วนอย่างสูงที่จะส่งเสริมให้เกิดการยอมรับอำนาจและความแตกต่างระหว่างฐานะของผู้นำอาจากกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนามีผลต่อสถาบันการปกครองและการเกิดโครงสร้างทางสังคมซึ่งบทบาทของพระพุทธศาสนาเหล่านี้ยังสามารถอธิบายถึงการสร้างชุมชนกับในพม่าลาวและกัมพูชาซึ่งมีพื้นฐานของสังคมมาจากศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน

ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาที่ไหลบ่าเข้ามาสู่ประเทศในอาเซียน คือ

๑) ยุคเถรวาทแบบสมัยอโศก ปี พ.ศ.๒๑๘พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ณ พระนครปาฏลิบุตร หลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนา ได้ส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่างๆ รวม ๙ สายโดยสายหนึ่งที่มีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นผู้นำได้มายังสุวรรณภูมิซึ่งในขณะนั้นประเทศไทยรวมอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิด้วยจากหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานว่าจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน

๒) ยุคมหายาน ใน พ.ศ. ๖๒๐ พระเจ้ากนิษกะมหาราช ทรงอุปถัมภ์สังคยานาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ณ เมืองชัณฑร และทรงส่งสมณทูตออกประกาศพระศาสนาในเอเชียกลาง พระเจ้ามิ่งดี ทรงนำพระพุทธรูปจากเอเชียกลางเข้าไปเผยแพร่ในประเทศจีน และได้ทรงส่งทูตสันถวไมตรีมายังขุนหลวงเม้ากษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอัยลาว คณะทูตได้นำพระพุทธรูปเข้ามาด้วยทำให้ในแต่ละประเทศได้รับนับถือพระพุทธรูปด้วย

ใน พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งศรีวิชัยในเกาะสุมาตราเรืองอำนาจ มีอาณาบริเวณกว้างครอบคลุมปลายแหลมมลายูและเกาะชวาในประเทศมาเลเซียในปัจจุบัน โดยยังไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าศูนย์กลางของอาณาจักรนี้อยู่ที่ใด แต่ก็ได้มีการเผยแผ่ความรู้ทางพุทธศาสนานิกายมหายานออกไปอย่างกว้างไกล

ใน พ.ศ. ๑๕๕๐ ราชวงศ์สุริยวรมันแห่งกัมพูชาขยายอำนาจและความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้แผ่ขยายอาณาจักรครอบคลุมมายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำมูล โดยจังหวัดลพบุรีหรือละโว้เป็นเมืองสำคัญที่สุดซึ่งได้รับเอาพระพุทธรูปนิกายมหายานจากกัมพูชามาผสมผสานกับพระพุทธรูปนิกายเถรวาทดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยทวารวดี มหายานในสมัยนี้ปนผสมกับศาสนาพราหมณ์มาก ทำให้พระพุทธรูปนิกายมหายานแพร่หลายไปทั่วทั้งประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ซึ่ง จะเห็นได้จากหลักฐานทางโบราณสถานที่ปรากฏอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เช่น พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ นครวัด นครธม เป็นต้น

๓) ยุคเถรวาทแบบพุกาม ในพ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอโนรุธ กษัตริย์พุกามเรืองอำนาจผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทรงปราบมอญรวมพม่าเข้าได้ทั้งหมด แล้วแผ่อาณาเขตเข้ามาถึงอาณาจักรล้านนา อาณาจักรล้านช้าง จรดอาณาจักรลพบุรีและอาณาจักรทวารวดี จึงเผยแพร่พระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อกล่าวถึงชนชาติไทยในจีนถูกรุกรานอพยพมาทางตอนใต้ อาณาจักรอัยลาวสลาย ตั้งอาณาจักรน่านเจ้า ในพ.ศ. ๑๒๙๙ ขุนท้าววาทะโอรสขุนบรม แห่งอาณาจักรน่านเจ้าได้ตั้งอาณาจักรโยนกเชียงแสน ในสุวรรณภูมิ ได้รับอิทธิพลจากแผ่ขยายอำนาจของอาณาจักรพุกาม ก็รับนับถือพระพุทธศาสนาแบบพุกามจนเจริญแพร่หลายทั่วไปในฝ่ายเหนือ

ในประเทศอาเซียนส่วนมากจะนับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แม้แต่ประเทศอินโดนีเซียซึ่งในอดีตพระพุทธศาสนาเคยมีความเจริญรุ่งเรืองมาก ปัจจุบันพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นศาสนาประจำชาติก็ตาม ทำให้ประชาชนในกลุ่มประเทศอาเซียนมีอุปนิสัยและวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน และเข้าใจกันเพราะความมีพื้นฐานทางศาสนาเหมือนกันมาก่อน ทำให้ย่อมไม่มีปัญหาในการที่จะเชื่อมโยงดำเนินการค้าระหว่างประเทศ

๒. ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะที่มีต่อประชาชนของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน

ผลจากวิจัยพบว่า

ประเทศอาเซียนส่วนมากเป็นศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ ยังคงยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของพระพุทธศาสนา ที่แสดงออกถึงมิติไมตรีและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มี

การสืบทอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน จึงถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งที่คนคนท้องถิ่นในภาคเหนือยังรักษาไว้จนถึงปัจจุบัน ในที่นี้จะกล่าวถึงตัวอย่างวัฒนธรรมที่สำคัญ

แต่กระนั้นยังคงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อาทิ

งานทำบุญตานก้วยสลากหรือ การทำบุญสลากภัต (ทานสลาก) ประเพณีการสืบทอดของชาวภาคเหนือของประเทศไทย ประเพณีการรับบัวโยนบัว การบูชารอยพระพุทธรูปของชาวภาคกลางของประเทศไทย

วันรดน้ำต้นโพธิ์ ของประเทศพม่า ชาวพม่านิยมสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูป และนิยมมาขอพรหรือทำบุญไม่ใช่เฉพาะช่วงเทศกาลเท่านั้น แต่จะหาโอกาสมาทุกวัน เช่น เจดีย์ชเวดากองที่ย่างกุ้ง เมื่อเสร็จภารกิจหน้าที่การงาน ก่อนกลับบ้านก็มักจะมาราบไหว้ทำวัตรเย็นสวดมนต์และขอพรอย่างสม่ำเสมอ

การตักบาตรข้าวเหนียวถือเป็นจุดเด่นของเมืองหลวงพระบาง ซึ่งโดยปกติแล้วนิยมใส่บาตรด้วยข้าวเหนียวเพียงอย่างเดียว เพราะเมื่อถึงเวลาฉัน ชาวบ้านจะยกสำรับกับข้าวไปถวายที่วัด เรียกว่า "ถวายจังหัน" โดยเวลาใส่บาตร จะนั่งคุกเข่าและผู้หญิงต้องนั่งขึ้น ส่วนผู้ชายนั่งกางเกงขายาว และมีผ้าพาดไหล่ไว้สำหรับเป็นผ้ากราบ

คุณค่าของศิลปะทุกๆ แขนงโดยทั่วไปแล้ว คือ ความสวยงาม งดงาม ให้อารมณ์สะท้อนใจและความประทับใจแก่ผู้ชม แต่เมื่อเป็นพุทธศิลป์ หรือศิลปะในทางพระพุทธศาสนา นอกจากจะให้ความงามในทางศิลปะและองค์ประกอบทางศิลปะแล้ว กลับให้คุณค่าในด้านความเคารพ นับถือ ยกย่องหรือเทิดทูนบูชาแก่ผู้พบเห็น ทั้งในแง่อามิสบูชา คือ การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และในแง่ธรรมาบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน เพราะศิลปะแขนงนี้เกิดมาจากศรัทธา หรือความเคารพเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เป็นแรงบันดาลใจให้ศิลปินสร้างศิลปะเหล่านี้ขึ้น คุณค่าของพุทธศิลป์ในทุกประเทศเป็นเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ๑.เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั่วโลกยังให้ความเคารพนับถือเสมือนเป็นตัวแทนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย ๒. เป็นเครื่องระลึกนึกถึงคุณของพระรัตนตรัย และยังเป็นการแสดงถึงความศรัทธาปสาทะต่อพระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ อีกด้วย ซึ่งเป็นคุณค่าหลักทางพุทธศิลป์ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นประเภทจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และปฎิมากรรม ๓) เป็นการบันทึก หรือเล่าประวัติความเป็นมาขององค์พระศาสดา ๔) เป็นแหล่งเก็บรวบรวมหลักพระธรรมวินัย หรือหลักพระธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา ศิลปะในด้านนี้ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ๕) เป็นที่พักอาศัยของนักบวชในทางพระพุทธศาสนา เช่น วัด อาราม นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ที่เก็บ หรือรวบรวมศิลปะทางพระพุทธศาสนาต่างๆ เอาไว้ด้วย

๕.๑.๓ ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลป์ของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์

ผลจากวิจัยพบว่า

ปัจจุบันพุทธศิลป์ประสบกับปัญหาการเสื่อมสลาย ไม่มากก็น้อยตามสภาพและเงื่อนไขของศิลปะแต่ละประเภท ซึ่งแยกแยะสาเหตุของการเสื่อมสลาย ได้แก่ ๑.การเสื่อมสลายจากกาลเวลา ๒.การเสื่อมสลายจากการกระทำของคน คนเป็นศัตรูที่สำคัญที่ทำให้เกิดการชำรุดเสียหายขึ้นกับศิลปะโบราณวัตถุ เกิดขึ้นใน ลักษณะต่างๆ กัน เช่น จากการเก็บรักษาที่ไม่ถูกต้อง การเคลื่อนย้าย การจับต้องโดยไม่ระมัดระวัง และรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ๓.การเสื่อมสลายการกระทำของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการกระทำของสัตว์และพืช

พุทธศิลปะเป็นศิลปะที่มีความสวยงาม จึงมีการจัดการเกี่ยวกับพุทธศิลป์ไปในทางเชิงพาณิชย์ การรुकืบของธุรกิจ ด้วยการขายงานพุทธศิลป์ คุณค่าเชิงจิตใจ เชิงความงาม นับเป็นการเสื่อมสลายจากการกระทำของคน ซึ่งถือว่าเป็นการทำให้พุทธศิลป์เสื่อมสลายสำคัญมากที่สุด ได้แก่ การนำพุทธศิลป์ไปประดับตกแต่งโรงแรม ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของนักท่องเที่ยวที่ป็นขึ้นไปถ่ายรูปบนโบราณสถาน การออกก้าลังการที่ผิดที่ผิดทาง ตลอดจนการไม่เคารพในรูปเคารพของพุทธศาสนา เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลป์ของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์ ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการพุทธศิลป์ให้รอดพ้นจากการถูกทำลาย อย่างน้อยโดยเฉพาะการทำลายด้วยน้ำมือของคน นั้น ในสมัยปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ได้สัมฤทธิ์ผลมาก ดังตัวอย่างการจัดการของรัฐบาลในประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งถึงแม้ว่า ประเทศอินโดนีเซีย จะเป็นประเทศมุสลิมก็ตาม แต่เมื่อพวกเขาตระหนักถึงคุณค่าของศิลปะ ที่ไม่แยกแยะว่าเป็นของศาสนาอื่น แต่เป็นศิลปะของประเทศ เป็นศิลปะที่บ่งบอกถึงประวัติศาสตร์ในอดีตที่เจริญรุ่งเรืองของตนเอง เป็นศิลปะของโลกด้วย อีกทั้งยังเป็นศิลปะเศรษฐกิจที่นักท่องเที่ยวของเที่ยวชมความงาม ความไม่เหมือนของใคร นำเงินตามเข้าประเทศในแต่ละปีเป็นจำนวนมหาศาลด้วย

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑) สร้างการปลูกฝังค่านิยม จิตสำนึกในการรักษาและหวงแหนพุทธศิลป์มรดกของประเทศของตน โดยการอนุรักษ์ เก็บรักษาอย่างเป็นระบบไว้ในพิพิธภัณฑ์

๒) สร้างบุคคล และองค์กรในท้องถิ่น ในชุมชนในแต่ละพื้นที่ ให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ และให้ความสำคัญต่อ โบราณสถานและโบราณวัตถุ ในท้องถิ่นของตน เพื่อการดำรงคงอยู่ของพุทธศิลป์อย่างถาวรต่อไป

๓) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากรของแต่ละประเทศ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติของแต่ละประเทศ และส่วนราชการในท้องถิ่น ควรให้การส่งเสริม และสนับสนุนงบประมาณในการ บริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น อย่างเหมาะสมทั่วถึง

๔) สร้างเครือข่ายระหว่างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้น เพื่อการติดต่อประสาน ความร่วมมือแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ร่วมกัน เพื่อประโยชน์ต่องานพิพิธภัณฑ์และงานอนุรักษ์ วัฒนธรรมท้องถิ่น และอื่นๆ

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะศึกษาในประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

๑) ควรจะศึกษาเปรียบเทียบเกี่ยวกับการดำเนินการจัดการพิพิธภัณฑ์ของแต่ละประเทศ ว่ามีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร

๒) ควรศึกษาความเป็นไปได้ของการจัดตั้งหน่วยงานที่พุทธศิลป์ โบราณสถานให้เป็น ศูนย์เรียนรู้ จัดตั้งให้เป็นแหล่งเรียนรู้หรือจัดตั้งทำเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ให้กับบุคคลที่อาศัยอยู่ใน บริเวณนั้น เพื่อบุคคลทั่วไป เขาไปศึกษาเรียนรู้ในการสร้างงานช่างพุทธศิลป์ โดยสามารถนำไปเป็น หลักสูตรในโรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือหน่วยงานต่าง ๆ ของแต่ละประเทศ เพื่อเป็นการสืบทอด ช่างฝีมือให้คงอยู่สืบไป

๓) ควรให้มีการศึกษาการดำเนินการอนุรักษ์พุทธศิลป์ของแต่ละประเทศในอาเซียน อย่างจริงจัง

ภาคผนวก ข
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- ได้ชุดความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และกระบวนการจัดการพุทธศิลปะของประเทศไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาในกลุ่มประชาคมอาเซียน
- สามารถนำผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนรายวิชาพุทธศิลปะ และเป็นฐานการเรียนรู้การวิจัยของนิสิตและประชาชน

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมวัดและชุมชน

- ได้มีการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาที่มีต่อประชาชนในประเทศไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาในกลุ่มประชาคมอาเซียน
- บุคคล และองค์กรในท้องถิ่น ในชุมชนในแต่ละพื้นที่ ให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ และให้ความสำคัญต่อ โบราณสถานและโบราณวัตถุ ในท้องถิ่นของตน เพื่อการดำรงคงอยู่ของพุทธศิลป์อย่างถาวรต่อไป

๓. กิจกรรมด้านการพัฒนากิจกรรมมหาวิทยาลัยและชุมชน

- ได้แนวทางและกระบวนการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม ศิลปะของประชาชนในกลุ่มประชาคมอาเซียน
- คณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ในประเทศประชาคมอาเซียน ชุมชน และรัฐบาล ได้มีการพัฒนารูปแบบ กิจกรรม และกระบวนการจัดการกิจการทางพระพุทธศาสนาและพุทธศิลปะที่เป็นต่อการพัฒนาจิตใจและปัญญาของบุคคลและการพัฒนาชุมชน/สังคมในเชิงมหภาคและจุลภาค

๔. ผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดให้มีการปรับวิธีการเรียนการสอนตามรายวิชาพุทธศิลปะ วิธีการสอนที่มาจากผลการศึกษาวิจัยให้สอดคล้องกับสภาพสังคม การเรียนการสอนของคณะสงฆ์
- คณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ในประเทศในประชาคมอาเซียน ชุมชน และรัฐบาล มีแนวทางในส่งเสริมการเรียนรู้และการสื่อสารคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม รวมทั้งการส่งเสริมการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปะร่วมกัน และมีแนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีกับศาสนาและวัฒนธรรมของประเทศต่างๆ

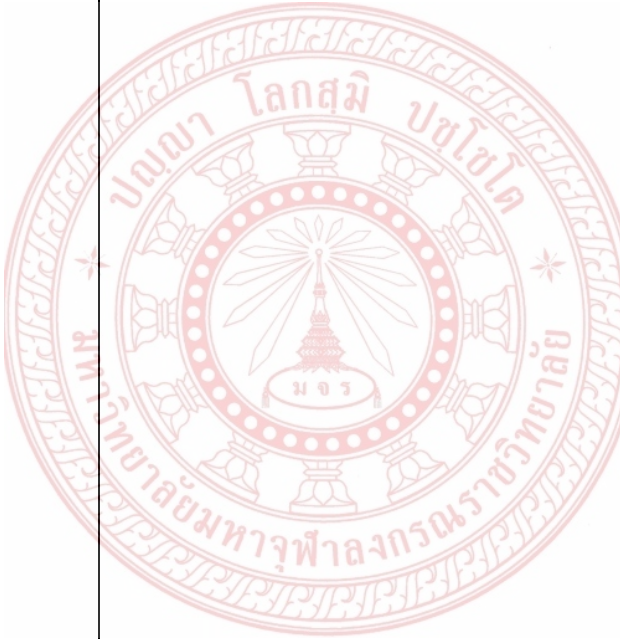
ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากโครงการ
๑) เพื่อศึกษาประวัติ ความ เป็น มา พระพุทธศาสนาและการสร้างสรรค์พุทธศิลปะของกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียน ๒) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางด้าน ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของ พุทธ ศิลปะ ที่มี ต่อ ประชาชน ของ กลุ่ม ประเทศในประชาคมอาเซียน ๓) เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์	๑. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดง ความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นมา การสร้างสรรค์พุทธศิลปะ ความสัมพันธ์ทางด้านศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะ ตลอดถึงปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของอาเซียนในกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งของประเทศ ที่นับถือพุทธศาสนาในประชาคมอาเซียน ๒. การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงแนวคิด ประวัติความเป็นมา การสร้างสรรค์พุทธศิลปะ ความสัมพันธ์ทางด้าน ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการสร้างคุณค่าทางสังคมของพุทธศิลปะ ตลอดถึง ปัญหา อุปสรรค และการเปลี่ยนแปลงการจัดการพุทธศิลปะของประเทศที่นับถือพุทธศาสนาในประชาคมอาเซียน ทั้งในระดับ นโยบาย ประชาชน องค์กร/สถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอน การศึกษาค้นคว้า ดังนี้ ๑) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับ คณะสงฆ์ ผู้บริหาร บุคลากร เจ้าหน้าที่ และส่วนงานที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนของประเทศ เหล่านั้น ๒) ดำเนินการศึกษาวិเคราะห์ รูปแบบ การจัดการ และแนวทางการพัฒนา	ผลการวิจัยพบว่า - พระพุทธศาสนาในกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียนได้รับอิทธิพล ประเพณีวัฒนธรรมจากอินเดียและจีนโดยผ่านเส้นทางการค้าและมีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มคนต่างๆ พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในการเกิด ชุมชน เมือง และวางรากฐานของชุมชนเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ - ความสัมพันธ์ทางด้าน ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี ของกลุ่มอาเซียน กล่าวคือมีการพัฒนาความสัมพันธ์ในต่างละด้าน จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนในท้องถิ่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อาทิ งานทำบุญตักบาตรถวายสลาก ประเพณีการสืบชะตาของชาวภาคเหนือของประเทศไทย ประเพณีการรับบัวโยนบัว การบูชารอยพระพุทธบาทของชาวภาคกลางของประเทศไทย วันรต

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากโครงการ
	ความสัมพันธ์ การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และกระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับพุทธ ศิลปะในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินการศึกษาวิจัย ๓) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ ประวัติ ความเป็นมา บทบาท ความสัมพันธ์ วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลง การจัดการพุทธศิลปะ และรูปแบบการพัฒนาความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษามาเผยแพร่ให้รัฐบาล คณะสงฆ์ ผู้บริหาร และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของในระดับประเทศได้รับทราบ ๔) วิเคราะห์รูปแบบและแนวทางการพัฒนาความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนาในต่างประเทศทั้งในระดับทวิภาคีและพหุภาคี โดยมุ่งเน้นเพื่อให้สามารถใช้เป็นเกณฑ์ประเมินการดำเนินการ ความสัมพันธ์ของแต่ละประเทศที่มีมาตรฐานและมีประสิทธิภาพ รวมถึงการสร้างเกณฑ์การปฏิบัติ (Benchmark) ที่สามารถนำไปสู่การเป็นการศึกษาทางพระพุทธศาสนาในระดับประชาคมได้ ๕) สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ	น้ำต้นโพธิ์ของประเทศพม่า การทำวัตรเช้าเย็น และการขอพรอย่างสม่ำเสมอ ทุกวัน ณ เจดีย์ชเวดากอง ของชาวพม่า การตักบาตรข้าวเหนียวของชาวหลวงพระบาง และมีการสร้างคุณค่าของพุทธศิลป์ในทุกประเทศเป็นเช่นเดียวกัน คือ ๑. เป็นสัญลักษณ์ หรือ ตัว แทน ของ พระพุทธเจ้า ๒. เป็นเครื่องระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย ๓. เป็นการบันทึกหรือเล่าประวัติความเป็นมาขององค์พระศาสนา ๔. เป็นแหล่งเก็บรวบรวมหลักพระธรรมวินัย หลักคำสั่งสอน ๕. วัด อาราม เป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ ทั้งเป็นที่รวบรวมศิลปะอีกด้วย - เกือบทุกประเทศจะมีปัญหา อุปสรรคในเรื่องการจัดการพุทธศิลป์ ซึ่งส่วนมากมาจากการเสื่อมสลายของพุทธศิลปะมีสาเหตุมาจากกาลเวลา การกระทำของคน การกระทำของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การกระทำของสัตว์และพืช การกระทำในทางเชิงพาณิชย์

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากโครงการ
		ตลอดจนการไม่เคารพในรูปเคารพของพุทธศาสนา ซึ่งในแต่ละประเทศได้มีการพยายามในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว การจัดการพุทธศิลปะในกระแสโลกาภิวัตน์ที่ได้สัมฤทธิ์ผลมาก ตัวอย่างเช่น การบริหารจัดการมหาสถูปบุโรพุทโธของรัฐบาลในประเทศอินโดนีเซีย แม้จะเป็นประเทศมุสลิมก็ตาม ทว่าไม่มีนโยบายในการกีดกันศิลปะของศาสนาอื่น ซ้ำยังตระหนักให้เห็นคุณค่าในความเป็นศิลปะที่บ่งถึงประวัติศาสตร์สำคัญในอดีตที่รุ่งเรืองและเป็นมรดกโลก ปัจจุบันเป็นแหล่งสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว สร้างรายได้เข้าประเทศในแต่ละปีเป็นจำนวนมหาศาลอีกด้วย

MCU No. 6107.1/10

Buddhist Research Institute (BRI)
 Mahachulalongkornrajavidyalaya University
 79 M. 1, PhahonYothin Rd., Lam Sai, Wang Noi,
 Phra Nakhon Si Ayutthaya, 13170, Thailand
 Tel. 035-248073, 035-248072
 E-mail: budrsin@mcu.ac.th

8 July, 2016

Dear Ambassador,

RE: Informational Interview Request

I am a researcher at Mahachulalongkornrajavidyalaya University (MCU), currently conducting a research on the Buddhist Art for Asean Community. The Lao People's Democratic Republic (LPDR) has been of interest since I chose to perform this project. Buddhist Art in LPDR has an outstanding reputation as well as kind hearted with strong morality people.

The research objectives are as followed:

1. To study the history and evolution in Buddhist Art
2. To study the relation of art, tradition and social value
3. To analyze the trouble, threat and the change of Buddhist Art Management under the globalization era.

This project has another two research assistants; Ms. Chommakorn Sethabutre and Ms. Parinun Pangthipampai both of them are PhD candidates at Graduate school, MCU.

I would appreciate the opportunity to meet and discuss with you briefly. I am especially interested in your views. Any further insights you have would be greatly appreciated. I will contact your office to set up a mutually convenient time for this information meeting.

Sincerely,

Phramaha Serichon Narissaro
 Director, Department of Administration of Buddhist Research Institute
 Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Project coordinator:

Ms. Chommakorn Sethabutre Tel.087-154-4646 E-mail: chommakorn@vmail.com
 Ms. Parinun Pangthipampai Tel. 099-523-6357 E-mail: parinunp@yahoo.com

ภาคผนวก จ
รูปภาพกิจกรรมที่ดำเนินการวิจัย

สัมภาษณ์ Mrs. Astoria T. Hesty (เสือดำ) ตำแหน่งผู้จัดการทั่วไปโรงแรม

สัมภาษณ์ Miss Katarina Jessica (ชุนน้ำเงิน) ตำแหน่ง Guest Service Assistant

สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ดูแลศาสนสถานบุโรพุทโธ

สัมภาษณ์ Mr.Syamsudinผู้อำนวยการของ Wiratama Tours

สัมภาษณ์นาย Thein TunOoอดีตภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑ์สถานที่มีนทะเลย์

สัมมนาพร้อมกับ ดร. คินฉ่วย (Dr. KhinShwe,
AggaMahaThiriThudhammaManifotadharaWannaKyawHtin) และผู้ทรงคุณวุฒิจากประเทศ
พม่า

สัมมนาพร้อมกับ Most ven.Baddana Naga Dipa
,SayadowBhaddantaNagindaAggaMahaSadhamaJotikadajaKyalk พร้อมคณะผู้แทนวัดใจจิ
ของ ดร. คินฉ่วย (Dr. KhinShwe,
AggaMahaThiriThudhammaManifotadharaWannaKyawHtin) และผู้ทรงคุณวุฒิจากประเทศ
พม่า

เก็บข้อมูลพุทธศิลป์ประเทศลาว

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล: พระมหาเสรีชน นริสโร (พันธ์ประโคน)
๒. ตำแหน่งปัจจุบัน : ผู้อำนวยการส่วนงานบริหารสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
๓. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ที่ ๑ ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทร/โทรสาร ๐-๓๕๒๔-๘๐๗๓ มือถือ ๐๘๗-๐๙๔-๑๐๓๐
 E-mail : serichonptk@gmail.com

๔. ประวัติการศึกษา :

- : นักรธรรมชั้นเอก แผนกธรรมสนามหลวง, ๒๕๓๕
- : เปรียญธรรม ๗ ประโยค แผนกบาลีสนามหลวง, ๒๕๔๑
- : พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕
- : พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐

๕. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอก

- ๕.๑ หัวหน้าโครงการวิจัย : ชื่อโครงการวิจัย
 - ๑) โครงการวิจัย เรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” (วช./๒๕๕๖)
 - ๒) โครงการวิจัย เรื่อง “พุทธศิลป์ในอาเซียน: เส้นทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์” (วช./๒๕๕๗)
 - ๓) โครงการวิจัย เรื่อง “การป้องกันและแก้ไขปัญหาการละเมิดพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ที่ส่งผลต่อวิกฤติศรัทธาของชาวพุทธตามหลักนิติปรัชญา” (วช./๒๕๕๘)
- ๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและทำเสร็จแล้ว :
 - ๑) ผู้ร่วมวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์/๒๕๕๕/ทุน วช.)
 - ๒) ผู้ร่วมวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างพลังการบริหาร” (ตีพิมพ์วารสารมหาจุฬาลงกรณ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ /๒๕๕๘/ทุน วช.)
 - ๓) ผู้ร่วมวิจัยโครงการวิจัยเรื่อง “กระบวนการทัศน์พฤติกรรมทางจริยธรรมในสังคมไทย” (ตีพิมพ์ในเอกสารประกอบการสัมมนาผลงานวิจัยนานาชาติ ครั้งที่ ๗ ระหว่างวันที่ ๑๘-๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙ ณ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติ/ทุน วช.)
 - ๔) หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง “การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” (ตีพิมพ์ในการประชุมวิชาการระดับชาติ “ปีทองวิชาการ'58 : 25 ปี มหามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี” ระหว่างวันที่ ๓-๔ เมษายน ๒๕๕๘ ณ ชาโตเดอ เขาใหญ่ จ.นครราชสีมา/ทุน วช.)

๖.๓ ประสพการณ์อื่นๆ :

- ๑) ปฏิบัติงานด้านการติดตามและประเมินผลคุณภาพงานวิจัยของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๒-๒๕๖๐
- ๒) จัดอบรมโครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการวิจัยประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๕๒-๒๕๖๐
- ๓) จัดงานสัมมนาผลงานวิจัยนานาชาติของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร. ครั้งที่ ๑-๗
- ๔) อบรมโครงการ “การเขียนประเมินโครงการ” ระหว่างวันที่ ๒๔-๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๒ จัดโดยศูนย์สถิติและการวิจัย
- ๕) อบรมหลักสูตรการทำโครงการวิจัยในการปรับปรุงและพัฒนางานเพื่อเลื่อนระดับตำแหน่งชำนาญการพิเศษ รุ่นที่ ๓ ระหว่างวันที่ ๒-๔ กันยายน ๒๕๕๘ ณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ๖) อบรม “วิทยากรหลักสูตรการพัฒนาวิทยากร” (Training for the trainers) (แม่ไก่) รุ่นที่ ๑๐ ระหว่างวันที่ ๗-๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๘ จัดโดยสมาคมนักวิจัย
- ๗) วิทยากรโครงการอบรม “สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่” (ลูกไก่) ระหว่างวันที่ ๗ - ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๙ ณ มหาวิทยาลัยรังสิต จังหวัดปทุมธานี
- ๘) วิทยากรโครงการอบรม “สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่” (ลูกไก่) รุ่นที่ ๗ ระหว่างวันที่ ๒๑ - ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๙ ณ โรงแรมปรีณัฐ พาร์ค สวีท กรุงเทพฯ จัดโดยกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
๗. เกียรติบัตรรับรองเป็นวิทยากรหลักสูตรการพัฒนาวิทยากร (หมวดที่ 2 การกำหนดโจทย์การวิจัย)

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : ดร.ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ
(ภาษาอังกฤษ) : Dr.Chayaporn Sukprasert
เลขหมายประจำตัวประชาชน :

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาสงฆ์ บุรีรัมย์

๓. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๘๑ หมู่ ๑๓ วัดพระพุทธรูปเขากระโดง ต.เสม็ด อ.เมืองบุรีรัมย์ จ.บุรีรัมย์

๓๑๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๕๖, ๐๔๔ ๖๓๗ ๒๖๑

e-mail : konhin51@gmail.com

๔. ประวัติการศึกษา

วุฒิมัธยมศึกษา

น.ธ.โท สำนักเรียนวัดจุฬาราม

บาลีศึกษา ๓ สำนักเรียนวัดโมลีโลกยารามราชวรวิหาร

วุฒิสามัญ

ปริญญาตรี การบัญชี มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ปริญญาโท - MBA ม.ศรีปทุม

- พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาเอก สาขาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. ผลงาน

หัวหน้าวิจัย : เรื่องวนอุทยานเขากระโดงในฐานะศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ (อยู่ระหว่าง
รายงาน ๕ บท)

ผู้ช่วยร่วมวิจัย : เรื่องรูปแบบการเรียนการสอนบาลีศึกษาในสังคมไทย

บทความ : เรื่อง ยักษ์ : ศิลปกรรมแห่งจินตนาการ

: เรื่อง พุทธศิลป์ : ถิ่นไทยศิลปกรรมเพื่อพระพุทธศาสนา

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ ดร.ชมกร เศรษฐบุตร
๒. วัน เดือน ปีเกิด ๒๕๐๑
๓. สถานที่เกิด จังหวัดกรุงเทพมหานคร
๔. การศึกษา ๒๕๒๓ ปริญญาตรี
วิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาจุลชีววิทยา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒๕๓๗ ปริญญาโท
พาณิชยศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๒๕๕๖ ปริญญาโท
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสตร์และศิลปะ
แห่งชีวิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๕๖๐ ปริญญาเอก
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
แห่งชีวิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. สถานที่อยู่ปัจจุบัน ๒๓/๑๖ ซอยอินทรามระ ๒๖/๑ ถนนสุทธิสาร
แขวงดินแดง เขตดินแดง กรุงเทพมหานคร